



AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA  
ELMİN İNKİŞAFI FONDU

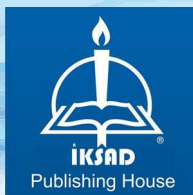
*Elm - inkişaf, rifah  
və gələcək naminə!*



**ƏLVAN CƏFƏROV**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ  
AĞDAM RAYONU  
DİALEKTLƏRİNİN  
TOPLANILMASI VƏ LİNGVİSTİK  
TƏHLİLİ**

**ANKARA - 2020**



**IKSAD**  
Publishing House



AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA  
ELMİN İNKİŞAFI FONDU

*Elm - inkişaf, rifah  
və gələcək naminə!*



**ƏLVAN CƏFƏROV**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ  
AĞDAM RAYONU DİALEKTLƏRİNİN  
TOPLANILMASI VƏ LİŊVİSTİK  
TƏHLİLİ**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti  
yanında Elmin İnkişafı Fondunun 3-cü  
Şuşa Qrantı müsabiqəsi.

***Qrant № EIF/MQM-3-Shusha-2014-  
7(22)-05/03/5***

**ANKARA - 2020**

Copyright © 2020 by iksad publishing house  
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,  
distributed or transmitted in any form or by  
any means, including photocopying, recording or other electronic or  
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,  
except in the case of  
brief quotations embodied in critical reviews and certain other  
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic  
Development and Social  
Researches Publications®  
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)  
TURKEY TR: +90 342 606 06 75  
USA: +1 631 685 0 853  
E mail: [iksadyayinevi@gmail.com](mailto:iksadyayinevi@gmail.com)  
[www.iksad.net](http://www.iksad.net)

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.  
Iksad Publications – 2020©

**ISBN: 978-625-7954-83-9**

January / 2020  
Ankara / Turkey  
Size = 14,8 x 21 cm



**Elmi redaktor:** *Mahirə Hüseynova,*  
*filologiya üzrə elmlər doktoru, professor.*

**Rəsmi rəyçilər:** *İbrahim Bayramov.*  
*filologiya üzrə elmlər doktoru, professor;*  
*Kifayət İmamquliyeva,*  
*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.*

**Əlvən Arif oğlu Cəfərov.** Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayonu dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili. Monoqrafiya. Ankara, 2020, 317 səh.

*Kitab Azərbaycan dilinin Ağdam rayon şivələrinin toplanaraq elmi-linqvistik təhlilinə həsr edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayon şivələrində canlı danışmaq dilindən toplanmış dialektizmlər fonetik, leksik və qrammatik cəhətdən müasir ədəbi dilimizlə müqayisəli şəkildə elmi-linqvistik təhlil edilmişdir.*

*Kitabdan ali məktəblərin filologiya fakültəsinin tələbələri, "Azərbaycan dili" ixtisası üzrə magistrantlar, doktorantlar, bu sahədə çalışan mütəxəssislər istifadə edə bilərlər.*

## LAYİHƏ HAQQINDA

“Ağdam rayonunun toponim və dialektlərinin toplanılması, elmi-lingvistik təhlili” adlı layihə.

İcra müddəti: 01.01.2016-01.01.2017

\*\*\*

2016-cı ilin yanvar-iyun aylarında plan üzrə Bakı Şəhər Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi, “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi, Ağdam rayonu ərazisində salınmış, ağdamlılardan ibarət məcburi köçkün şəhərcikləri, Bərdə rayonu yaxınlığında salınmış, yüksəkmərtəbəli binalardan ibarət məcburi köçkün şəhərciyi və Mingəçevir şəhərində, Heydər Əliyev prospektində salınmış məcburi köçkün şəhərciyində məskunlaşmış Ağdam rayon sakinlərindən, əsasən də yaşlı nəsilədən (162 nəfərdən) müsahibələr götürdüm. Onlara planlaşdırılmış anketə uyğun suallar verərək səsyazma qurğusu vasitəsi ilə onların səslərini yaddaşa yazdım və eyni zamanda şəxsi icazələri ilə tam əksəriyyəti ilə şəkillər çəkdim.

2016-cı ilin iyul-dekabr aylarında toplanmış dialektoloji materialların elmi-lingvistik təhlilini apardım.

Əlvən Cəfərov,  
ADPU-nun elmi işçisi

\*\*\*

## RƏY

ADPU-nun “Dədə Qorqud” elmi-tədqiqat laboratoriyasının kiçik elmi işçisi, Aynurə Əliyevanın rəhbərliyi ilə Cəfərov Əlvən Arif oğlu Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı fondunun “3-cü Şuşa qrantı müsabiqəsinin “Azərbaycanın Ağdam rayonu toponimlərinin və dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı layihəsinin “Azərbaycanın Ağdam rayonu dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı hissəsini icraçı qismində 01 yanvar 2016-cı il tarixindən 01 yanvar 2017-ci il tarixinə qədər işləmişdir. Hesabatlar vermiş və nəticə olaraq bu hesabatları kitab halında çap etdirməyi düşünür.

“Azərbaycanın Ağdam rayonu toponimlərinin və dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı kitabın bir fəslı “Azərbaycanın Ağdam rayonu dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlanır. Bu fəsildə Azərbaycanın Ağdam rayonunun şivələri tədqiqata cəlb olunmuşdur. Azərbaycan dialektlərinin xeyli hissəsi tədqiqata cəlb olunsa da Ağdam rayonunun şivələri tam əhatəli şəkildə, birbaşa canlı danışığıdan götürülərək tədqiq edilməmişdir. Müəllif Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı fondunun “3-cü Şuşa qrantının “Azərbaycanın Ağdam rayonu toponimlərinin və dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı layihə çərçivəsində və həmin fondun maliyyə yardımını ilə Ağdam rayonundan köçkün düşmüş və Azərbaycanın müxtəlif ərazilərində məskunlaşan Ağdam rayonunun sakinlərindən müxtəlif istiqamətli müsahibələr götürmüş və onların dilində olan dialektoloji sözləri toplamışdır. Onu da qeyd edək ki, bəzi sözlər vardır ki, onlara bir çox hallarda Ağdam şivələrində təsadüf etmək olur. Məsələn, *Ləğviyət* – dadsız, duzsuz, *Başağ* - Taxıl biçimindən və yangından sonra yerə tökülmüş sümbüllər. *Saytar*– şikəst, topal, axsaq. *Tirə*– nəsil, tayfa. *Bu heynidə* – bu vaxt, bu zaman. *Bir hour* - bir az, bir qədər. *Qutmix* – tikə, qırıq. *Yazı* –

Təzək. *Zəvziməg* – yalvarmaq və sairə sözlərin leksikasına nəzər yetirdikdə görürük ki, bu sözlər Azərbaycan dilinin kökünə bağlı olan sözlərdir və dilimizin tarixinin çox qədimlərə gedib çıxmasının göstəricisidir. Canlı xalq dilinə əsaslanan müəllif topladığı materialları fonetik, leksik və qrammatik təhlil etmiş və gözəl nəticələrə nail olmuşdur. “Azərbaycanın Ağdam rayonu dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı fəsil Azərbaycan dil tarixinin və dialektlərinin öyrənilməsində əhəmiyyətli rola malikdir.

Əlvən Cəfərovun yazdığı “Azərbaycanın Ağdam rayonu toponimlərinin və dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı layihənin “Azərbaycanın Ağdam rayonu dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı hissəsi əsasında “Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayonu dialektlərinin linqvistikası” adlı kitabı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı fondunun dəstəyi ilə çap edilməsi çox məqsədəuyğundur və bu fəsil dialektologiyanın tədrisində böyük əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

İbrahim Bayramov,  
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor,  
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin  
magistratura və doktorantura şöbəsinin müdiri.  
24.10.2018-ci il



## RƏY

ADPU-nun “Dədə Qorqud” elmi-tədqiqat laboratoriyasının kiçik elmi işçisi, Aynurə Əliyevanın rəhbərliyi ilə Cəfərov Əlvan Arif oğlu Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı fondunun “3-cü Şuşa qrantı müsabiqəsinin “Azərbaycanın Ağdam rayonu toponimlərinin və dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı layihəsinin “Azərbaycanın Ağdam rayonu dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı hissəsini icraçı qismində 01 yanvar 2016-cı il tarixindən 01 yanvar 2017-ci il tarixinə qədər işləmiş və nəticəni kitab halında nəşr etməyi düşünür.

“Azərbaycanın Ağdam rayonu toponimlərinin və dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı kitabın bir fəslı “Azərbaycanın Ağdam rayonu dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlanır. Bu fəsilde Azərbaycanın Ağdam rayonunun şivələri tədqiqata cəlb olunmuşdur. Müəllif bu məqsədlə Ağdam rayonunun yaşlı və ən çox da savadsız, ədəbi dildə danışmağı bacarmayan, ancaq yerli danışq üsulundan istifadə edən əhalini danışdırmış onların dilində işlənən dialektoloji materialları toplamış, bu topladığı materialları linqvistik təhlilə cəlb etmişdir. Müəllif linqvistik təhlil zamanı demək olar ki, dilin bütün səviyyələrində tədqiqat işi aparmış və ən çox da dialektlərimizə xas olan fonetik xüsusiyyətləri təhlil etmişdir. Bundan başqa morfoloji, sintaktik xüsusiyyətləri də tədqiq etmiş və maraqlı nəticələr ortaya çıxartmışdır. “Azərbaycanın Ağdam rayonu dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı fəsil Azərbaycan dialektologiyasının öyrənilməsində bir əyani vəsait kimi çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Kitabın dəyərli cəhətlərindən biri də yerli əhalinin dilindən, orijinaldan götürülmüş dialektoloji materiallardır. Burada, yerli dialektde söylənilən əhvalatlar Ağdam şivələrinin ədəbi dilə yaxınlığını da göstərir. Onu da qeyd edək ki, bəzi sözlər vardır ki, onlara bir çox hallarda Ağdam şivələrində təsadüf etmək olur. Məsələn, *Toyçu* - Toyda musiqi çalan, çalğıçı. *Tokqaşdıyax* - Paltarı və sairəni sabunsuz yumaq.

*Lağviyət* - dadsız, duzsuz. *Qapalax* - Qarğı və ya qamışdan hörülmüş qapı, çəpər və sairə sözlərin leksikasına nəzər yetirdikdə görürük ki, bu sözlər Azərbaycan dilinin kökünə bağlı olan sözlərdir və dilimizin tarixinin çox qədimlərə gedib çıxmasının göstəricisidir.

Əlvən Cəfərovun yazdığı “Azərbaycanın Ağdam rayonu toponimlərinin və dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı kitabın “Azərbaycanın Ağdam rayonu dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili” adlı fəslə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı fondunun maliyyə yardımı ilə çap edilməsi çox məqsədəuyğundur.

Kifayət İmamquliyeva,  
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,  
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun  
Azərbaycan dilinin dialektologiyası şöbəsinin müdiri.  
26.10.2018-ci il

## GİRİŞ

Ağdamın qədim tarixi abidələri minillərdən keçərək bu günə qədər gəlib çatmışdır. Ağdam rayonunda çoxlu sayda memarlıq abidələri vardır. Ağdam şəhərinin Şimal-Qərbində - Xındırstan kəndində yerləşən Üzərlik təpə abidəsi, Xaçındərbənd kəndindəki Qutlu Musa oğlu günbəzi (1314-cü il), Salahlı – Kəngərli kəndindəki türbə və daş abidələr (XIV əsr), Papravənd kəndindəki Xanoğlu türbəsi (XVII əsr), türbələr və məscid (XVIII əsr), Qarabağ xanı Pənahəli və onun nəslinin Ağdam şəhərindəki imarəti (XVIII əsr), Şahbulaq qalası və sair memarlıq abidələri bu yurdun qədim Azərbaycan torpağı olduğunu təsdiq edir. Tariximizin sirdaşı, ev ünvanı olan bu abidələr Ağdamın keçmişinin qaranlıqlarına işıq saçaraq dünənindən bu gününə soraq verir. (1, s. 3)

Qarabağ müharibəsində 1994-cü il may ayının 12-dək davam edən hərbi təcavüz nəticəsində ermənilər Ağdam rayonu ərazisinin 846,7 kvadrat kilometrini, yəni ümumi ərazisinin 77,4 faizini işğal etməyə nail oldular. Ağdamın müdafiəsi uğrunda 5 ildən artıq gedən qanlı döyüslərdən 5897 şəhid, 3531 nəfər əlil, 1871 nəfər yetim uşaq qaldı. Minlərlə insan fiziki şikəstlik qazanmış, 126 min nəfərdən artıq ağdamlı öz doğma ev-əşiyindən didərgin düşmüşdü. (20.) Bu gün Ağdam rayonunun sakinləri respublikamızın müxtəlif ərazilərində məcburi köçkün halında yaşayırlar.

Ağdam sakini Rizvan Axundov yazdığı “Ağdamım, Canım, Qanı, Doğma Azərbaycanım” adlı kitabında yazır: “Qoy bütün dünya bilsin ki, biz Qarabağımızdan heç vaxt əlimizi üzməmişik və biz bir qarış belə torpağımızı kimsədə qoymayan bir millətlik. Qoy bir də heç kim bizim müqəddəs torpaqlarımıza əl uzatmağa cürət etməsin”. (3, s. 4) Bu tədqiqat işində isə Ağdam rayonunun dialekt və şivələri toplanmış materiallar əsasında tədqiq olunacaqdır.

Azərbaycan dilinin dialekt və şivələri haqqında məlumat az da olsa, hələ inqilabdan əvvəl rast gəlirik. Bu məlumatlar

içərisində nəzəri cəlb edən prof. Mirzə Kazımbəyin 1839-cu ildə Qazan şəhərində çap olunmuş "Qrammatika tureçko-tatarskoqo yazıka" (19,) adlı əsəridir ki, burada ilk dəfə olaraq Quba dialekti və Dərbənd şivəsi üçün səciyyəvi olan indiki zamanın şəkilçisi qeyd olunur və onun təsrifi verilir. Kazım bəy bu əsərində Dərbənd şivəsini Azərbaycan ədəbi dili ilə müqayisə edərək, onun ədəbi dildən ayrılan cəhətlərini göstərməyə çalışmışdır. Azərbaycan dili dialekt və şivələrinin təsnifi tarixi-coğrafi prinsip əsasında verilmişdir. (11, s. 15)

Keçən əsrin 20-ci illərindən başlanmış, Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti nəzdində yazıçı Ə. Haqverdiyevin rəhbərliyi ilə tarix-etnoqrafiya şöbəsinin Azərbaycan ziyalıları, gənc tədqiqatçıları işə cəlb etməsi nəticəsində zəngin lüğət materialı toplanmışdır. 30 cildlik şivə sözləri lüğətinin çapı planlaşdırılmışdır. Lakin təəssüf ki, "A" və "B" hərflərindən ibarət cəmi iki cild buraxılmışdır. Repressiyalar və Böyük Vətən müharibəsi bütün başqa sahələrdə olduğu kimi, bu sahədə də işlərin ləngiməsinə səbəb olmuşdur. Şivələrin öyrənilməsi işi 40-cı illərin ortalarından genişlənməyə başlamış, 50-ci illərdə daha intensiv şəkildə davam etdirilmiş, 1964-cü ildə bütün hərfləri əhatə edən bircildlik "Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti" çap olunmuşdur. Lüğət 6300 sözü əhatə edirdi. (4, s. 5)

M. Şirəliyev Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrini dörd qrup ətrafında cəmləşdirmiş və bunları da öz növbəsində bir sıra dialekt və şivələrə bölmüşdür.

I. Dialekt və şivələrimizin şərq qrupudur ki, buraya Quba, Bakı, Şamaxı dialektləri, Muğan və Lənkəran şivələri daxildir.

II. Dialekt və şivələrimizin qərb qrupudur ki, buraya Qazax, Qarabağ, Gəncə dialektləri və ayırım şivəsi daxildir.

III. Dialekt və şivələrimizin şimal qrupudur ki, buraya Şəki dialekti və Zaqatala-Qax şivəsi daxildir.

IV. Dialekt və şivələrimizin cənub qrupudur ki, buraya Naxçıvan, Ordubad, Təbriz dialektləri və İrəvan şivəsi daxildir: (11, s. 19)

M. Şirəliyev birinci mənbəyə 1938-ci ildə Şuşadan və onun kəndlərindən, 1939-1940-cı illərdə Bakı və Bakı ətrafı kəndlərdən, 1941-ci ildə Naxçıvan şəhəri və Nehrəm kəndindən, 1942-ci ildə Qazax rayonundan, 1943-cü ildə Gəncə şəhərindən və 1944-cü ildə isə Ağdam rayonundan topladığı geniş materialları daxil etmişdir. (11, s. 5).

### FONETİKA

Fonetikada müasir Azərbaycan ədəbi dilinin fonemlər sistemindən, fonetik qanunlarından, fonetik hadisələrindən və parçalarından bahs olunur. (5, s. 7)

Dialekt və şivələrimizi də ədəbi dildən ayıran əsas cəhətlərdən biri fonetik fərqlərdir. Ağdam rayon dialektlərində bir sıra səslər və fonetik hadisələr vardır ki, bunlara müasir ədəbi dilimizdə rast gəlmirik.

Ağdam rayon dialektlərində fonetik fərqlər qrammatik, hətta leksik fərqlərdən də üstünlük təşkil edirlər.

#### Saitlər.

##### Uzun saitlər.

**a:**. **Uzun a səsi.** Uzun *a* səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

**a+h+a: şa:d<şahad.** Gətirdiy də:rməndə ü:dürdüy, də:rmançıya pul əvəzinə şa:d verirdiy. (Ağdam)

**a+n+a: ma:<mənə.** Qıfılı sala bilmir. Tüşdüm gəldim dedim ver *ma:*, niyə heyliyiysən, qorxsan? (Ağdam)

**a+m+a: ma:moğlu<mamam o.** Mə:m özümün *ma:moğlu* öldü orda Xojalda öldü. (Ağdam)

**a+y+a: cina:t<cinayət, a+n+a: ma:t<manat.** Mən işdəmişəm bir söznən kalonda işdəmişəm *cina:t* axtarış şöbəsinin irəyisi Uqalovnarozkanın rəysi olmuşam. Yaxşı işdədymə görə Allah irəhmət eləsin Azərbaycanın keçmiş daxili işdər

naziri Arif Heydəröfdən almış *ma:t* mükafat almışam. (Göy-təpə)

**ə:** **Uzun ə səsi.** Uzun ə səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

**e+y+ə:** *də:ndə<deyəndə, ə+n+i: mə:m<mənim.* Belə *də:ndə* vəzir de:r kin, şah saolsun kasıf, qoja kişinin arvaxanası, qoja ata-anası var, bəs onları kim dolandırın?. Şah soruşur, deyir şah sağolsun *mə:m* başımnan hələ bu papaq yerə düş-müyüfdü başım bəlalər çəhmiyifdi, (Baş Qarvənd)

**ə+h:** *mə:sulu<məhsulu.*

Ağaş bar verməsə bağvan sevimməz,

*Mə:sulu* gur olan heşvax deyimməz, (Seyidli)

**ə+h+ə:** *şə:rin<şəhərin.* Ağdamın Eyvasxanbəyli kəndində anadan olmuşam, sora *şə:rin* özünə köşmüşüh. (Eyvasxanbəyli)

**ə+h+ə:** *nətə:r<nə təhər.* Minamyot gələndə fişqa çalırdı, ama soxralar onu *nətə:r* o qulaxlarını qırdılar kı, o gələndə fişqa çalmırdı. (Baş Qarvənd)

**ə+y+i:** *nə:nə<nəyinə.* De:r ay arvat *sa:* qurban olum, o dörd qızına qurban olum, bu var, bu devlət otur ye də, sənn *nə:nə* lazımdı, otur ye, kef elə də: Allah kömə olsun gərəh onu soruşasan? (Baş Qarvənd)

**e:** **Uzun e səsi.** Uzun e səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

**e+y+i:** *de:r<deyir.* Özaramızdı hər yer, özdə *de:r* köhnə binaları söhdurur, təzə bina, *de:r* neçəildə bı bina tikilif. (Ağdam) *De:r* ki yaxşı, vax gəlir kişi öləndə oğlu molluya *de:r* atam vəsyət eliyifkin corav əağımnda qalsın. (Kəhrizli)

**e+y+i:** *de:rdiy<deyirdik, e+y+i: ye:rsən<yeyirsən.* Ona habba *de:rdiy*, *de:rdiy* habba *ye:rsən*? (Mərzili)

**e+y+i:** *ye:rdiy<yeyirdik.* Bitgilərdən mərəçöüt varıydı, çöldə bitirdi. Belə yağnan pişirif *ye:rdiy*. (Mərzili)

**e+i:** *şe:rdi<şeyirdi.* Kəlbəcərri Allahverdi məllim, təxəllüsü Qəmkeşdi, 60-cı illərdə Gənçlər qəzetində bir şeir

yazmışdı “Yatıfdir” rədifli *şe:rdi*, hardasa 8-10 kupletdən ibarətidi. (Kolanı mahalı Qalayçılar)

**i:** **Uzun i səsi.** Uzun *i* səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

**i+n+i:** *köməyi:z<köməyiniz, yeri:zə<yerinizə.* Allah *köməyi:z* olsun, deyirəm səbr bala, səbr eləməh lazımdı. İnşalla, Allah qoysa torpağımıza gedərsiz. Mən heş, mənim yaşım keçif. Allah qoysa gedərsiz *yeri:zə*, yurdu:za. (Şelli)

**i+y+i:** *dedi:n<dediyin.* Sözü yavaçca deməkki, ancax *dedi:n* adam eşissin, sakiççə qulağına deməh. (Baş Qərvənd)

**i+n+i:** *köməyi:z<köməyiniz.* Qardaş, Allah Sizin də *köməyi:z* olsunkun gəlif bizdəri *yadı:za* salırsız, yazırsız, çox sağolun. (İlxıçılar)

**i+i:** *bi:rdənə.* *Bi:rdənə* evdən şey götürməmiş, çünkü niyə? Deirdih bu gün qaydarıh, sabah qaydarıh, şikas eliyif də: erməni bizi. (Ağdam)

**ı:** **Uzun ı səsi.** Uzun *ı* səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

**ı+ğ+ı:** *sı:rmız<sığırımız.* Mal-heyvan saxlıyırdıx, aparıf otarerdıx, hə *sı:rmız* vardı, gamışımız vardı, xotəymiz vardı. Allah saña da kömöyol-sun. Gəlif yazırsınız. (Mərzili)

**ı+n+ı:** *başı:zı<başınızı, başı:<başını.* Nə *başı:zı* ağrıdım, bı Tamaşa, Kamıla bullar yas yerində qəşəh də səsi varıdı. Nə *başı:* ağrıdım, deyiflər əşi sən bı işi görmüsən, belə filan, sa: cinayat düşür. (Gülablı)

**ı+n+ı:** *qarabağlısı:z<qarabağlısınız.* Bizim də şivəmiz məylumdu, elə inustud illərində də biz danışan kimi məllim deirdi siz *qarabağlısı:z*, ağzımızı açan kimi, Gəncədə oxmuşam mən. (Quzanlı) *yadı:za.* Qardaş, Allah Sizin də *köməyi:z* olsunkun gəlif bizdəri *yadı:za* salırsız, yazırsız, çox sağolun. (İlxıçılar)

**o:** **Uzun o səsi.** Uzun *o* səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

**ə+o: no:ldu<nə oldu.** Erməni dünənə sırağünə kimi rayonlarda oxlav satırdı, ələy satırdı, *no:ldu* indi meydan oxuyur. (Əlimədədlı)

**o+n+u: o:da<onu da.** Dedi *o:da* verdim sa:. (Quzanlı)

**o+v: no:ruz<novruz.** *No:ruz* bayramında biz yandırıcı güllələri çevrirdiy, yandırırđıx, atırđıx, şülüyürdüye. (Şurabad)

**o+ğ: do:ru<doğru.**

Qojalığın özü böyüyü sirmiş  
Ərənnər vaxdında *do:ru* deirmiş  
Sanyələr keşdihcə ömür gedirmiş  
Zalımnan zalımıymış qojalix.

**do:rdan<doğrudan.** Hayf Ağdam, Ağdamda üsdü ağ dəmirri evlər tikildi, o ciyaryamış ermənnər de:rdikin o evlər bizə qalajax, *do:rdan* ey. (Ağdam) *To:ba* hə:, hamsı da savadıdı balalarımın. (Ağdam)

**ə+k +o+ğ: kopo:lunun<köpək oğlunun.** Gərəy onda *kopo:lunun* tərəsnə bir güllə qoyeydim. (Kəndərli (doğum yeri). Göytəpə)

**ö: Uzun ö səsi.** Uzun *ö* səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

**ö+y+ü: bö:rünə<böyürünə, bö:rbö:rə<böyür-böyürə.** Fərrux dağınnan atdılar, birinci posdun *bö:rünə* düşdü. (Əliağalı) Mərzilidə be:mpeynən gedirdiy, elə bir iki afser *bö:rbö:rə* oturmuşdux törtnəfər də ikipaj içərdə (Əlimərdanlı)

**ö+h: sö:bət<söhbət.** Bir gün geje sa:düşdə gördüm kamandirroteynan kamandirças məni gösdərir belə, mə:m hakqımda *sö:bət* gedir. (Əhmədavar)

**ö+v: nö:.** Torpaxların verilməsində bir *nö:* yardımçı olmaxnan Ulu Öndərmizi nəzərdən salmaxçün, erməni gəldi qaç, deyif cama:tı qorxuzurdular. (Ağdam)

**ö+y+ü: dö:lsünüz. <deyilsiniz.** Kim ki, evinin verini veşini çıxarıf, kəndə-kəsəyə aparırdı, onnara ajığı tuturdu de:rdi kin, ə, kişi *dö:lsünüz* cama:tın panıkaya salmayın heş nə olmu-yajax. (Ağdam)



**u:** **Uzun u səsi.** Uzun *u* səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

**u+y+u:** *yu:lurdu<yuyulurdu.* Meytdər orda *yu:lurdu*, ora yığılırdı. Cəbhə bölgəsinnən gələnnər hamsı ora gəlirdi. (Sarıtəpə.)

**u+n+u:** *mu:<bunu, mu:n//bu:n<bunun.* ASXIRAX *mu:* tutur, tutan kimi at *mu:n* əlinnən çıxır özün verir, Qulların baǵna. (Əfətli) Calal gedif əlin salıf meşoxun içində belə qaldırır görüfkün bunn hamsı yüngülddə, yüngül qozdar da çürüy olar *bu:n* daysı deyif kin, bajoǵlu nə axdarırsan deyif, dayı qoz-fındıǵ almaǵ işdiyirəm. (Baş Qərvənd.)

**u+n+u:** *yurdu:za<yurdunuza.* Allah qoysa gedərsiz yeri:zə, *yurdu:za.* (Şelli)

**u+ǵ:** *bu:dasıdı<buǵdasıdı.* Ağdamnan gedirdilər Fizulidən buǵda alırdılar, deirdilər Karyanın *bu:dasıdı.* (Aǵdam)

**ü:** **Uzun ü səsi.** Uzun *ü* səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

**ü+y+ü:** *yü:rə-yü:rə<yüyürə-yüyürə.* Otdux maşna, birəz aralammış iki dənə uşax *yü:rə-yü:rə* gəlir, əl eliyə-eliyə, saxlıyif olları da götdüh. (Aǵdam) **Gözdü:rdüy<gözləyirdik.** Sora biz onu *gözdü:rdüy* həmsə toyun *təhlifi*, dəvətnamə yo-xuydu at belində bir cavan oǵlan bı qolna da qırmızı baǵlıyardı. (Kəngərli) **Ü:dürdüy.** Gətrirdiy də:rməndə *ü:dürdüy*, (Aǵdam)

**i+n+i:** *ölənnərü:zə<ölənnərinizə.* Allah *ölənnərü:zə* irəhmət eləsin, (Əhmədavar)

**ü+ü:** *dü:z.* Ağdamın pütүн ərazilərində *dü:z*, Xoramırt, Canyataǵ, Gülyataǵ, Naxçıvanik, sora bıbirisi tərəfdən Abdal tərəfdəki kətdərdə mən vırışmışam. (Kəndərli)

### **Qısa Saitlər.**

Qısa saitlər Ağdam dialektlərində tam əksərən qapalı saitlərə aiddir.

**İ. Qısa ı saiti.** Qısa *ı* səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

### **Piçax<bıçaq.**

Əlimnən *pıçax* tüşdü

Bilmirəm haçax düşdü  
Canım qərib yerdə, qərib obada elə bir dərda  
düşdü kin  
Həkimim qaçax düşdü (Ağdam)

**Biyabır<biabır.** Yanı, səni de:r *biyabır* eliyərəmdə: be-yüzm eliyərəm. Bir nö: təhqir. (Kəngərli)

**Birda<burada.** Bajım ağılıyrdığın sən yiasizsən, *birda* qalırсан? (Kəngərli)

**Qifil.** Mən maşına otudum, gördümkü *qifil* sala bilmir ora, darvazanı bağlamax isdiyir, gördüm sala bilmir orya, əlində bax belə-belə dəyir orya. (Ağdam)

**Filan<filan.** De:r bir gün getdim Müslümün yanna dedim *filan* dərtədən ötrü gəlmişəm. Başdadı *filan-filan-filan*, diet-dərdən, hansı yeməhlərdən. (Güləbli)

**Dibir.** Bizdə çoxlu mal qoyun saxlıyrdılar, qoyunların içində keçi olurdu, *dibir* olurdu. (Seyidli)

**Cirif<cirib, bira<bura, pıtdanağın<pırdanağın.** Kərki-cahan, bı birilər, Malıbəyli, onnan, *çoxularie* adı yadımnan çıxıf, ollar gəlif danışırdılar kin, arvat üzün *cirif* qoymuşdu *bira* kin, 1 yaşdı nəvəmi əağıynan erməni nəvəmin sinəsinə əağın qoyuf *pıtdanağın* çıxartmışdı. (Ağdam)

**Yaşıyammiram<yaşaya bilmirəm, birda<burada.** Oyersiz, oyurtsuz bu gün də *yaşıyammiram*, *birda* mana ommərtəbəli ev baxşeyiş versələr gənə yaşamaram. (Əliağalı)

**İ. Qısa i saiti.** Qısa *i* səsine Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

**Pıtifdi<bitibdir.** Gəlir görür ki, ilanı vurufdu, quyrux tərəfi elə-belə əyri *pıtifdi*, amma ölmüyüdü. (Maqsudlu)

**İspitakta<Spitakda.** Apardı sənət məytəbinin qabağında dokqzun da nöyüt töhdü, oddadı, deyirdi görün, balalarımızı qaz durpasında yandırılar, uşaxlarımızı durpıya salıf, ağzını sıvarkalıyıf ojağın içinə atmışdılar ermənnər *İspitakta*. (Kəngərli)

**Yerimizə.** Allah İlhamında canın sağ eləsin kin bizi qaytarsın *yerimizə*, yurdumuza. (Qıyaslı)

**Şəhiddərimiz<şəhidlərimiz, əsgərrərimiz<əsgərlərimiz.** Allahaşükür hələ *şəhiddərimiz* gəlmir indi. *Əsgərrərimiz* ön cəbhədədi. (Qaradağlı)

**Fışqa<vışka.** Minamyot gələndə *fışqa* çalırdı, ama sox-ralar onu nətə:r o qulaxlarını qırdılar ki, o gələndə *fışqa* çalmırdı. (Baş Qərvənd.)

**Pİsfikirri<pis fikirli.** Çox öskürən adama, xəsdə adama xənəh *deirdilər*, və yaxud ciyarı xəsdə olan heyvana deirdilər. Həm də *pİsfikirri* insannara da *xənəx* deirdilər. (Baş Qərvənd.)

**İ. Qısa u saiti.** Qısa *u* səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

**Būlaxlarımız<bulaqlarımız.** Mənim güllü baxçam vardı, göy yaylaxlarımız varıdı, sərin *būlaxlarımız* varıdı, gözəl meşə-lərimiz varıdı ki, yaz açılannan ta kin yay keçirdi gələn qışa qədər qozun, fındığın meyvəsin biz işdədirdih. (Ağdam)

**Münçün<bunun üçün.** *Münçün* ağlaxmaz lazım döül, de:r kəndin günnə ağılıramkin, gör kənt nə günə qalırkın dədəmi sovesədri qoyuflar. (Baş Qərvənd.)

**Mūnu<bunun üçün.** Bax *mūnu*, ay oğul, mənim cavan oğlum *irəhmətəydəndə* baş daşına yazdırmışdıx. (Ağdam)

**Otūrurduh<oturuduq.** Yoldaşımnan hər səhər çıxırdıx ordan gedirdih evə *otūrurduh* bir də axşam qayıdırdıx. (Göy-təpə)

**Otūruf<oturub.** Girdim ki, belə cavan oğlandı belə köh, pırsıyıfdı, ağda belə şey geynif, *otūruf*. (Ağdam)

**Zūlumlari<zülümləri.** Bu *zūlumlari* görmüşüh, oğul! (Ağdam)

**Pūlumuz.** Min dokuzüz doxsancildə atmışmın manat *pūlumuz* varıydı. (Seyidli)

**İ Qısa ü saiti.** Qısa *ü* səsinə Ağdam şivəsində aşağıdakı fonetik şəraitdə təsadüf edilir.

Həsərdən *küsən* könlüm  
Sümbüllü *süsən* könlüm.  
Nədən sən pərişansan  
Taledən *küsən* könlüm. (Kəngərli)

**Özdüyyündə<özlüyündə.** Dedi ki, Füzuli küçəsinnən, indi özü qəsdən şəhəri deyirkin, *özdüyyündə* fikirrəşirkin şəhərdə adam çoxdu də, indi kim-kimi tanıyar. (Kəngərli)

**Ürəyim.**

Ağdamlı biriynən mən görüşəndə

Sevinşdən yaşarır inan gözlərim.

Ağdam elimi mən düşünəndə

Həsərlə inləyir dinir *ürəyim*. (Ağdam)

**Sürüyyüf<sürüyüb.** Uşaxları yıxdıx aftamatın bu remennərin çıxartdıh birbirinə çaladığ, tulladığ o tərəfəkin tutsun *sürüyyüf* çıxardax bunu. (Ağdam)

### Diftonqlar.

Ağdam rayon dialektlərində diftonqların hər iki, yəni həm alçalan həm də yüksələn tipinə rast gəlinir ki, bunlar da *v*, *y* samitinin düşməsi nəticəsində əmələ gəlir.

#### Alçalan diftonqlar

##### Tam alçalan diftonqlar

Ağdam şivəsində tam alçalan diftonqun aşağıdakı tiplərinə təsadüf olunur: *ou*, *öü*, *au*, *oi*, *öa*, *əi*, *ei*,

**ou.** Varyıdı *noulu* kəhriz, bala kəhriz, Ağacan kəhrizi, Məşədabbas kəhrizi. (Güləblı) Urusdarnan Pasxa bayramında, *Nouruz* bayramında da birriy varyıdı. (Ağdam)

**öa.** Üsdündə də yuxa yaydığımız taxtıya dördəağ deyirdih, *döağ*, çörəh bişirirdi e təndirə, aparıf təndirin başına qoyrular kündələri yastılıyrdılar o dördəaxdan balaja olurdu. Bir çörəh boyda belə balaja olur *döağ*. (Baş Qərvənd)

**öü.** Sora, tamahkar, ajgöz, görməmiş adamlara *ləlöün* deirdiy. (Baş Qərvənd) O birəz gəlnin saxlıyan döüldü, dolandıran döüldü, iki oğlu vardı. (Sarhacılı)

**əi.** Bizim kətdə su *dəirmannarı* olufdu, bir yeddi dənə də kəhriz olufdu. (Güləblı) Belə naziy amarzasyalı şeydi kin, yəni *əilirdi* də:, qırılmırdı, bağlıyrdın möhkəm arxasına da bir ağaş taxırdın məhləni zadı süpürməyə eləməyə, heyvanın altın süpürməyə, isfadə olunurdu, həyət-bajada. (Əliağalı)

*ei.* Sora fəsəli *deirdih*, qatdama da derdih ona, onu indi də çox adam bilir. Anam çox gözəl xəşil çalırdı, hüşül də de:rdiy. Bəhməznən də *yeirdih*, balnan da *yeirdih*. (Papravənd)

*Deir* əli belli neynəsin,  
Şana telli neynəsin  
Dəhnə dibdən uçufdu  
Əli belli neynəsin.

Halım pisdəşir e: valla. Deə bilmirəm. (Göytəpə)

**Yüksələn diftonqlar. *ua, üə, oa, öə, ea, əa.***

*ua.* Duvax, hə: *Dördəyağ* da deyirdih, üstündə lavaş yayırdılar, yuxa yayırdılar. Hə: ona da *duax* deyirdih. Qız ərə gedənnən bir neçəün so:ra yığıncax olurdu, *duax* deyirdih ona, gedif gəlinə *boygörüncəyi* verirdih. (Seyidli) *Gua* Surətin dəstəsinəniydilər bilmirəm elə biz də əlimizə keçən bir camadan pəl-partar götüdüy, Ağdamnan həmin günü çıxdıx. (Ağdam) Deyrdiy gətrin bira paltarı, qətdiyəy, sora, palazı yumusunuzsa gətrin tokqaşdıyax. Onnansora, paltarı *cuarramisan?* Suya çəhmisən? Yanı. (Baş Qərvənd)

Ya Musa, *çəliyi* vır qoltuğua. Musa peyqəmbər qorxdu. (Quzanlı)

*üə.* Qasım bir günnəri bir at oğurramışmış, de:r bi at yiası gələr, *yüənnər* aler yedəynə aparmağ ister də, Abdal Qasım da binn böyrüncən gedərmiş nətə:r olursa, meşənn içiyən gedəndə Abdal Qasım atın cıloyun çıxarıf keçirir öz başına at qalır. (Quzanlı)

*oa.* İndı pısa:t elə heşnə *soan* alağna zadına gedirix. (Mərzili)

*öə.* *Göərtidən* bişirirdih biz onu, bizdə Ağdamda, şə:rdə de:rdilər ona bizdə balba de:rdilər, pencər de:rdih, ama şə:rdə bomba de:rdilər. (Kəngərli)

*Göərcinəm* uşdum gəl,  
Dos bağna tüşdüm gəl,  
Yahşı günün aşnasıydım  
Yaman günə tüşdüm gəl. (Ağdam)

Mən özüm heşnə, elə gedif bazardan, Bərdə bazarınan  
*göygöarti* alif, gətirif üsdünədə beş qəpih qoyuf bırda satıf  
dolannam. Belə kiçih ticarətnən məşqulam. (Mərzili)

**ea.** Paltarıpıştı *deərdilər* ona, gətirif orda gəlinə verilən  
paltarrarı, görkəzirdilər. (Seyidli) Turş şeyə *deərdilərdə:*,  
turşumuş bir şey deirdilər bu çörəy qımızdı, turşuyuf.  
(Kəngərli)

**aa.** Duruf *əağa* deyif *kin*, balam-balam qoy gedim nökrəi  
göndərim. (Güləbli) *Əaxlarınn* üstündə belə Çiləmə  
oynuyurdular, (Papravənd) “A bala birdəfəliy elə bı alınnan  
vır canım qutarsın, onsuz da *bəaxdan* bırda on dəfə ölüf  
dirilmişəm” (Qiyaslı) Birdə bir *ləaxlı* sözü var. Ləaxlı, yəni hər  
şeyə *ləağı* çatan, qabliyəti çatan. Layiq sözü də yəni biz o layiq  
sözünə *ləax* de:rih də:. (Ağdam) Ağdamda baldızım beş  
oğlunun beşnə də ev tihmişdi iksnə şə:rin *əağında* ev tihmişdi,  
(Ağdam) *Bəax* dedim Ağdamsız yaşamax heşnədi. (Kəngərli)  
(Göytəpə) Hə: kəndmizdə çohlu otlahlar vardı, ot çalmağa  
gedirdih, iki *əax*, üç *əax* gedirdih, yığırdıx gətirdiy. (Mərzili)

### **Səslərin əvəzlənməsi.**

### **Saitlərin əvəzlənməsi.**

**a > ə.** a səsinin ə səsi ilə əvəz olunması.

### **Barabarı<bərabəri.**

Ördək göl *barabarı*

Ceyran çöl *barabarı*

Burda ən isdədiyim bir əzizim *ölüf*, qərif  
yerdə qərif obada,

Tamam el *barabarı* (Ağdam)

### **Mana<mənə.**

*Mana* fələy elədi

Oxun lələy elədi

Girdi güllü baxçama

Ələy-fələy elədi (Papravənd, Pərollar)

**Yaşıyamıram<yaşaya bilmirəm, mana>mənə.** Oyersiz,  
oyurtsuz bu gün də *yaşıyamıram*, bırda *mana* ommərtəbəli ev  
*baxşeyiş* versələr gənə yaşamaram. (Əliağalı)

**u > ü.** *u* səsinin *ü* səsi ilə əvəz olunması.

**Hüşümü<huşumu.** Onnan sora deməli *hüşümü* itirdim, zəhnimi itirdim birdə iybilməmi itirdim. (Ağdam)

**Büyünkü<bugünkü.** Qarabağın yanı belə fundametdəri var, Qarabax *büyünkü* Qarabax döyül. Qarabax neçə:ylin Qarabağıdı. (Eyvasxanbəyli)

**o > ö.** *o* səsinin *ö* səsi ilə əvəz olunması.

**Töoğun<toyuğun.** Görsən *töoğun* əağına bi şey bağlıyıflar de:llər badışdı, itməsin, qarışx düşməsin deyın. Bağlanırdı kın itməsin. (Kəngərli)

**Söox<soyuq.** Xaşıl isə, ya isti suya unu yavaş-yavaş töküf oxleynən firradırsan, ama biz *söox* suynan, elə bil, söox suya unu yavaş yavaş çalırx, (Ağdam)

**ə > a.** *ə* səsinin *a* səsi ilə əvəz olunması.

**İdara<idarə.** Fərraş olurdu. Məzəliynən toyu *idara* edir-dilər. (Ağdam) Ömür boyu sürücü olmuşam bir idarada 55 il işdəmişəm o idarada. (Sarhacılı)

**Cıyarrarına<ciyərlərinə.** Pires Akif vardı Allah irəhmət eləsin, hə kamandır urotaydı hə süyox dəydi ona, sətəljəm oldu vırdı *cıyarrarına*, Ağdamlıydı o dedi kin mən bıranı yiasız qoymaram, qoya bilmərəm elə ordada öldü, *cıyarrarının* gedif malijə elətdimədi. (Seyidli)

**Tüşman<düşmən.** Vətən qalmasın tüşman əlində. (Kəngərli)

**Xamra<xəmrə, xamır<xəmir.** Bu duroj yoxuydu o vaxdı, hə balata deirdilər, bəzi yerrərdə də ona *xamra* deirdilər o olmasa *xamır* ajımırdı, düşmürdü. (Baş Qərvənd)

**Xabar<xəbər.** Şıx oğlu Şah İsmayıl eşidir kin, bu kişi qələjhəhdən *xabar* verə bilən bir adamdı. (Qarapirim)

**Qabırın<qəbirin, ziyarət<ziyarət.** Oləndə, gedif orda ölseydih, gedif dədəmızın-babamızın *qabırın ziyarət* eliyeydih. (Qıyaslı)

**ö > o. ö səsinin o səsi ilə əvəz olunması.**

**Kopolunun<köpək oğlunun.** Yaddan çıxirə: *kopolunun* qoçalığı adamı əldən salır. (Ağdam) Gərəy onda *kopolunun* tərəsnə bir güllə qoyeydım. (Göytəpə)

**Gora<göra.** Hamsı alitəhsilli oluflar, vəzfələrdə təmsil olunurlar, yaqın ki onnara *gora* məni tanıyıflar. (Baş Qərvənd)

**ü > u. ü səsinin u səsi ilə əvəz olunması.**

**Guya<güya** İndi mən Bilindüz kəndinnənəm *guya* mən orda anadan olmuşam. (Kəhrizli)

**Cumasın<cüməsin.** Sumqayıtda dəfin elədilər, cumasın da burya salıflar, indi ordan gəlirih. Ağdam)

**Quvvət<qüvvət.** Bircə Allatala pirezdentimizə *quvvət* versin, əsas sö:bət odukun, bu torpağı alsa o aljağ, ikinci bir adam yoxdu, şəhsiyət yoxdu. (Baş Qərvənd)

**Quvvəm<qüvvəm.** İndi fiziki *quvvəm* yoxdukun işdiyəm, elə bekarçılıxdı. (Boyəhmədli)

**Zulum<zülüm.** Ermənnər o vaxdı sumqayıtdılara *zulum* vermişdilər, əysəryətinin sifətində, yanağında, döşündə, bəlkəm 500 dənə siqaret keçimişdilər. (Göytəpə)

**Umuduynan<umuduynan.** Var dövlət *umuduynan* yaşamax pis şeydi. (Baş Qərvənd)

**o > a. o səsinin a səsi ilə əvəz olunması.**

**Qavaladıq<qovladıq.** *Qavaladıq* olları Ağdərəni aldix, Ağdərə kimi, yekə yeri aldix, (Seyidli)

**Dav<dov.** Yanı ona *dav* gəldi, güj gəldi. (Kəngərli)

**Biyalogiyaya<Biyalogiyaya.** Hə Pedaqoji Unverstetə də girən var. Tarixə, *Biyalogiyaya.* Filalogiyaya yox. (Quzanlı)

**ö > ə. ö səsinin ə səsi ilə əvəz olunması.**

**Həfsələm<hövsələm.** Başınadönüm fikirri oluram, nəblim o qızımın dərdin çəh, bı oğlumun dərdin çəh, bırada gələnnən bəri heş *həfsələm* qalmıyıf. (Əliağalı)

**u > ı. u səsinin ı səsi ilə əvəz olunması.**

**Vırışf<vuruşub,** Döyşüf Ağdam, *vırışf*, onda biz elektrik enerjisiyən Ağdamı təmin elyirdiy. (Seyidli)



**Bıra<bura.** Baxçada qaldıx, ordan da köçürtdülər *bıra*, Baxçanı iramont eliyirdilər, icra hakimiyyətinən gəlif köçürtdülər bizi *bıra*. (Ağdam) Onnan yaşamışx, ordan da qaça-qaça gəlif düşmüşüy *bıra*. (Ağdam).

**Armit<armud.** Bizdə isə ona “*armit*” deyillər “u” yox, “ı” deyilir. Gördüm kətdə “*armit*” deyillər. (Papravənd)

**Bıraxdı<buraxdı.** Bı kişi başdıyıf güdür, görürkün hə:, Xıdır gamışdarı bıraxdı. Deyif ki, ə Xıdır, deyifki nədi?, deyif ə bı gamışdarı hara bıraxırsan. (Güləblı)

**ü > i. ü səsinin i səsi ilə əvəz olunması.**

**Mikafat<mükafat.** Orda kurtda saxlamışam, yaxşı *mikafat* almışam, dayım zə:mət çəkmişiy, uşağımız çoxudu onaöre uje qocalmışam. (Papravənd)

**Mitəxəsis<mütəxəssis.** Uzummiddət qalxossidemi olanda qalxozda baş *mitəxəsis*, sora bələdiyə mavini, savessədri, vəzifələrində işdəmişəm. (Quzanlı)

**e > ö. e səsinin ö səsi ilə əvəz olunması.**

**Döyül<döyül.** Qurannarım var cibimdə işgi zad mənnih *döyül*. (Sarhacılı)

**ə > ü. ə səsinin ü səsi ilə əvəz olunması.**

**Üzdüyürdü<üzləyirdik.** Yaxşı *dolanırdıx*. Malheyvanımız varıdı Södün yığırdıx, qatıgın yığırdıx. Söd-qatıgı *üzdüyürdüy*. (Sarhacılı)

**Gözdüyürüy<gözləyirik.** İndi də Ağdamın qaytmağın *gözdüyürüy*. (Şıxbalalı)

**Ölmüyüfdü<ölməyibdir.** Gəlir görür ki, ilanı vurufdu, quyrux tərəfi elə-belə əyri pitifdi, amma *ölmüyüfdü*. (Maqsudlu)

**i > u. i səsinin u səsi ilə əvəz olunması.**

**Tufan<tifağın.** Allah ermənnin *tufan* dağıssın. (Qıyaslı)

**a > ı. a səsinin ı səsi ilə əvəz olunması.**

**Bağlıyırdıx<bağlayırdıq.** Tənəyin betonu aşırđı, onu düzəldirdıx, məfdili düzəldif *bağlıyırdıx*, yayda dibin çalırđıx, yazda dibin əkirđıx. (Ağdam).

**Haraviya**<**arabaya**. Haraveynan bazara gedirdiy, hə, haraveynən, iki özünənən bəy, aravanı qoşmuşux, miniv *haraviya* getmişiy zakısa, zakısa getmişiy Ağdama. (Papravənd)

**Manıtdan**<**manatdan**. Mə:m aldğım penisyəni heş kəs almır. Mən alıram bısahət o yüz *manıtdan* savayı yüzonsəkgiz *manıt*. (Papravənd)

**a > e. a səsinin e (yarımqapalı) səsi ilə əvəz olunması.**

**Olmıyeydi**<**olmaya idi**.

**Solmıyeydi**<**solmaya idi**.

Əzizim *olmıyeydi*,

Saralíf *solmıyeydi*,

Bir ayrılıx, bir ölüm

Heşbiri *olmıyeydi*. (Suma)

**Harabeynan**<**araba ilə, harabeydi**<**araba idi**. Sora da götdüm qaşdıım *harabeynan*. O zaman *harabeydi* də. (Quzanlı)

**a > i. a səsinin i səsi ilə əvəz olunması.**

**Simavar**<**samovar**. Tezdən evdən çıxırdıx gedirdiy qıt-mıx yığırdıx, gətirirdiy, *simavar* qalıyırdıx. (Quzanlı)

**ə > i. ə səsinin i səsi ilə əvəz olunması.**

**Diyarmanı**<**dəyirmanı**. Kəntdə su *diyarmanı* varıydı. Kəndllər orda buğdanı üyüdüf un çıxardıf çörəy bişirirdilər. O *diyarman* su ilə işdiyirdi. Həmin diyarmanın suyu Qaraçava addanan çaydan ayrılırdı. (Xıdırlı)

**İstikan**<**istikən**. Gülaflınn o onki bulağınn onkisinnəndə su gətmişiy. Mərzili kəndinə. Busskimi hə:, onsəkgiz kilometr yolu gətirirdiy. Bir *istikən* işməy olmurdu. (Mərzili)

**Dəbbəliyirsən**<**dəbbələyirsən**. Kimnən nəsə alırsan, onu danırsan *da:*, *dəbbəliyirsən*, görməmişəm. (Əliağalı)

**Gəbiyə**<**gəbəyə**. De:r onda əağımın altdakı bı *gəbiyə* nə versən? (Seyidli)

**İşdiyiriy**<**işləyirik**. Mingəçevir gözəl şəhərdir, yaşuyırıx, *işdiyiriy*, amma inanın bir gün də olsun ruhum dincəlmıyif. (Boyəhmədli)

**e > ə. e (yarımqapalı) səsinin ə səsi ilə əvəz olunması.**

**Gənə**<**yənə**. *Gənə* yaşuyırıx özümüzçün. (Ağdam)

**Də:sən<deyəsən.** Bir oğlu da *də:sən* ölmüşdü onun, bir oğlu bir qızı ölmüşdü. (Ağdam).

**e > a. e (yarımqapalı) səsinin a səsi ilə əvəz olunması.**

**Hayıfki<heyifki.** O da *de:r ə*, Abdal yaxşı cama:tsiñiz, *hayıfki* lağviyətsiñiz yəni ki, *dussussuñuz də*, *dassıssiñiz*. (Gülablı)

**Hayıf<heyif.**

Həyat nə şirindi ay Vətənoğlu?  
Bəhmənin baxanda gözdəri dolur  
Hayıf, ömür addı bı gözəl yolu  
Qanmıyanda gedir, qananda gedir. (Kolanı mahalı Qalayçılar)

**e > i. e (yarımqapalı) səsinin i səsi ilə əvəz olunması.**

**Midalı<medalı.** Adı Əyyubuydu. Dötdənə *midalı* durur onn *bısa:tdarı*. Savaddı kişiydi. (Ağdam)

**Mişoxun<meşoxun.** Taxılı *çanaxnan* ölçürdü, belə *mişoxun* yarısı qədər olurdu. (Ağdam)

**Diyərəy<deyərəy.** Qaşdılar *diyəndə*, bı *cama:tı*, sizi Xojalının günne qoyajaxlar, *diyərəy* qorxuzurdular, *cama:t* da o günə düşməsin deyın çıxırdı. (Ağdam)

**Diyən<deyən.** Layla *diyən* vaxları çöllərdə olmuşam, (Kəngərli)

**i > e. i səsinin e (yarımqapalı) səsi ilə əvəz olunması.**

**Beykəs<bikəs.**

Qərib öldüm, *beykəs* öldüm, yad öldüm.  
Gələn yoxdu üsdümə. (Kəngərli)

**Ahəng qanunu.**

Ağdam rayonu dialektlərində ahəng qanununun pozulma hallarına çox az təsadüf edilir. Ahəng qanununun pozulma hallarına aşağıdakı şəraitlərdə təsadüf edilir.

1. Alınma sözlərdə.
2. Alınma şəkilçilərdə.
3. Söz birləşmələrində.
4. Mürəkkəb sözlərdə.

Sözlər birləşmiş şəkildə tələffüz edilərkən ahəng qanununun pozulmasına təsadüf edirik. Məsələn.

**Savessədri<sovet sədri.** De:ɾ dədəmi kəndə *savessədri* qoyuflar, sevimməh lazımdıey. *Munçün* ağlamax lazım döl. (Baş Qərvənd)

**Gözəyarı<gözə yarı.** Alışma eliyirdilər, hamı pul yığdı, orda *gözəyarı* əti kəsirdilər bölürdülər püşk atırdılar, bu pay sənin, bu pay sənin alışma eliyirdilər. (Baş Qərvənd)

**Oqtıyabirin<oktyabrın.** Min döküzüz qırxyeddincilin oqtıyabirin irmineçəsiydi, həyleydimi aykız? (Yoldaşınnan soruşur.)

**Aşşəmşi<Aşıq Şəmşir.** *Aşşəmşi* gəmişdi toymuza. (Papravənd)

**Lağviyətsinijiz.** Ə, Abdal yaxşı cama:tsinijiz, hayıfkı *lağviyətsinijiz* yəni ki, dussusunuz də, dassıssinijiz. (Güləblı)

**Ciloyun<cilovun.** Meşənn içiyən gedəndə Abdal Qasım atın *ciloyun* çıxarıf keçirr öz başına at qalır. (Quzanlı)

**İrayon<irayon, geroy<geroy.** Ağdam cama:tı Azərbaycan İrespublikasında ən fəhreləməli *irayonnardan* biridi. Orda *geroylar* çox olufdu. (Quzanlı)

**Təqayütçü<təqaidçü, şofir<şofer.** İndi heşbişey, *təqayütçüyəm*, hamma 48 il *şofir* işdəmişəm bir idarada. (Sarhacılı)

**Şərayıtda<şəraitdə.** Çox gözəl *şərayıtda* yaşamışix. (Ağdam)

**Gəlimbarmağı<gəlinbarmağı.** Qırmızı irəhdə, uzun. *Gəlimbarmağı* ağrəhdə olurdu, keçəmcəyi qırmızı rəhdə olur. (Papravənd)

**Səs artımı və səs düşümü hadisəsi.**

**Saitlər**

**Saitlərin artımı.**

**Söz əvvəlində saitlərin artımı. (proteza)**

**İspirtdi<spirtli.** Bizim ayilədə biz *ispirtdi* işki görməmiş, adi o vaxtı körpə uşağıydıx. (Qasımlı)

**Urusdar<ruslar.** Ağdərədə bərh vırışma getdi, bərk, üç gün bərk ə:nnən bəri ermənnərnən *urusdar* hucum elədi. (Seyidli)

**Üsdolun<stolun.** Orda da *üsdolun* üsdünə bir ağaşdı, üsdünə də xə-t-xət taxda bağlamışdılar, meyvələri bağlıyırdılar ona o iplərə, elə bil bu yolka bəziyən kimi bəziyərdilər. (Seyidli)

**İspanakert<stepanakert.** Ağdərə *İspanakert* kimi yeridi, hə:, getdik, *İspanakertin* qarşısında yaxınnaşmışdıx ordan Şirin Mirzəyef dedi kin, bir gün dincəlməh lazımdı, dincələnnən sora *İspanakertə* hucum ilazımdı. (Seyidli)

**İsdansiyanı<stansiyanı.** Mən də elektrik xəddini gösdərməyçün harda *isdansiyanı* tiyməy olar, harda yaxşıdı, tə:hlihlərdən seçərək yeri gösdərirdim. (Seyidli)

**İrəngi<rəngi.** Deirdi rəng olmağa, hansı *irəngi* deyirdi, məsələn yaşıl, belə bir oyun varıydı oynuyurdux məhtəfdə. (Tərnöyüt)

**İrahat<rahat.** Bələmiz o ermənnərdi, bı torpağımızdan cəhənnəmoluf, çıxıf gessə, biz *irahət* olarıx, camahat qaydar yerrərnə, bir firavan yaşayar. (İmamqulubəyli)

**İrazı<razı.** Hətəda orda universitetdə isdiyiflər saxlasınnar *irazı* olmamışam gəlmişəm. (Kəngərli)

**İrəyisi<rəisi.** Mən işdəmişəm bir söznən kalonda işdəmişəm cina:t axtarış şöbəsinin *irəyisi* Uqalovnarozkanın *irəysi* olmuşam. (Kəngərli, Göytəpə)

**İrəhmət<rəhmət.** Allah Zəlimxan Yaquba *irəhmət* eləsin. (Kəngərli, Göytəpə)

**İrəhməteytdi<rəhmətə getdi.** Heylə o döyüşlərdə o da *irəhməteytdi*. (Muradbəyli)

Erdal Karaman “Karabağ Ağızları” əsərində qeyd edir: “Söz əvvəlində səs artımı Azərbaycanın digər dialektlərində də görünməkdədir. Xüsusilə də alınma mənşəli sözlərdə çox geniş yayılmış bir vəziyyəz söz əvvəlində *st*, *sp*, *sk*, *şk* samitləri gələn sözlərdə meydana çıxır. “İrespublika<respublika, İrəcəb<rəcəb, irəhmətə<rəhmətə, urusun<rusun, irazı<razı, irazısan<razısan, irazıyam<razıyam, irəngi<rəngi, isiftə<siftə, və s. (6, s. 114).

**Söz ortasında saitlərin artımı. (epenteza)**

**Pırağraf<prağrab.** Sora gəlif Şahbulağda Pənaxxanın qalası bərpa eləmişiy, *pirağraf* olmuşam irmiki metir hündür-rüyü olufdu qalanın. (Eyvasxanbəyli)

**Sədir<sədr.** Yaxşı *sədir* bizdə oluf, zalım *sədir* də bizdə oluf. (Quzanlı)

**Nöyütə<neftə.** Ağdamda Novruz adət ənənələri fərqli şəkildə keçirilirdi, uşaxlar parçadan yumrulayıf qoyurdular *nöyütə*, bir gün *nöyütün* içində qalırdı. məfəddillə bağliyıf sora belə yandırannan sora firrıyıf atırdılar. (Göytəpə)

**Kıratımız<krantımız.** Üş dənə *kıratımız* varıdı qapmızda, cənnəte cənnət. (Ağdam)

**Tıraxdiris<traktorist.** Özüm şofir işdəmişəm, *tıraxdiris* işdəmişəm. (Mərzili)

**Qıram<qram.** Gülaflıda bir əmək gününə tutaxkı yarım kilo arpa verillər, ama Abdalda ikiyüz *qıram*. (Gülablı)

**Söz sonunda saitlərin artımı.**

**Həmi<həm.** Xudatov olmalıdı əslində, yəni qardaşdar həm “Xudatov” gedir, *həmi* “Xudadatov”. (Ağdam)

**Onnan<onunla. Hə:** təndirin dib tərəfinə əlimiz çatmıyanda *onnan* yapırdıx çörəyi, *həmi* də sıfatımızı köz yandırımırdı. (Baş Qərvənd)

**Bekara<bekar.** Ağzın örtürsən *bekara* sürüşüy qoyursan altı qazmağ tutur, bu da olur *quymax*. (Ağdam) İrəliyə gedəndə elə bil yolun *bekara* sağıynan keşdiy. (Əlimərdanlı)

### **Saitlərin düşümü.**

#### **Söz əvvəlində saitlərin düşümü.**

**Şaxlar<uşaqlar.** İkinci hakqesaf da Sırxavətdə olufdu, yanmda *şaxlar* düşüf minya, üçünün-dördünün kıçası yox olufdu. (Çullu)

#### **Söz ortasında saitlərin düşümü.**

**Əlli<əlili.** Zapalı çıxardanda partdıyif bu üç barmağın apardı, o gəldi oldu Qarabağ *əlli*. (Göytəpə)

**Ərzəmlə<ərizəmlə.** Mə:n orta məytəbi gutarannan sora öz ko:nlumla, *ərzəmlə* yanı getmişəm əsgərriyə. (Ətyeməzli)

**Cərmə<cərimə.** Əyər, çox oynuyuf qaydanı pozardısa, fərrac ona üç çubuq, ona bir yaxşı çubuxlar hə:, ya da ordan əlli manat *cərmə* yaz ona, yanı çox oynadığınörə. (Seyidli)

#### **Söz sonunda saitlərin düşümü.**

Sözün sonunda sait düşümü yığdığımız dialektoloji yığmalarda yalnız sözlər ismin yönlük halında işlənərkən baş verdiyini görmək olar.

**Tayya<tayaya.** Görmüşəm dədə babalarımız otu lodalıyırdı, sora da gətirif *tayya* vırırdılar. (Ağdam)

**Harya<haraya.** Məsələn sən gedirsən “Salaməleyküm” – “Salamməleyküm”, “*Harya* gedirsən?” (Kolanı mahalı Qalayçı-lar)

### **Samitlər**

**η** səsi (sağır nun)

**η** – dilarxası sonorlu cingilti səsidir. Bu səse sağır “nun”, ya da velyar n deyilir. η səsi dilin arxa tərəfinin arxa damağa yaxınlaşması ilə deyilir. Bildiyimiz kimi, η səsinin qədim şəkli və tələffüzü qovuşuq **nq, nğ, ng** səsləridir. Bu səsin Qarabağ dialektində, xüsusilə də Ağdam şivəsində özünəməxsus yeri vardır. Nümunələrə baxaq:

**Saηa<sənə, yazırsıηız.** Allah *saηa* da kömöyolsun. Gəlif *yazırsıηız*. (Mərzili)

**Köməyiηolsun.** Hə: laf yaxşı eliyəsən, Allah *köməyiηolsun* ömrün uzun olsun. (Mərzili)

**maña<mənə.** Onnansora, Pirezdet təqayütçüsüyəm, ayda mimmanat pirezdet təqayüt verir *maña*. (Quzanlı) **Soñra.** Bir gejdədə orda yatmışıx, oyevləri təmizdiyif bir geje qalannan *soñra* toxdamamış Hərə dağıldı bi tərəfə. (Şurabad)

**Samitlərin əvəzlənməsi.**

**Söz əvvəlində.**

**b > p.** *b* səsinin *p* səsi ilə əvəz olunması.

**Pıçax<bıçaq.**

Əlimnən *pıçax* tüşdü

Bilmirəm haçax düşdü

Canım qərib yerdə, qərib obada elə bir dərdə düşdü kin

Həkimim qaçax düşdü (Ağdam)

**Pişir<bişir, pişirəsən<bişirəsən.** Unu qourullar, birəz qızarana yaxın ona su töküllər, qoyullar vam xodda, ölü gözü deirih biz ona, qoyullar *pişir* eliyir, hazır olur, duruhal olur qındı. Ama onu, qoysan ki quymax *pişirəsən* onu duruhal yox, xeylax qoysan dəmə (Ağdam)

**Pirqədir<briqadir.** Atam *pirqədir* oluf, üzümçülüy *pirqədiri*. Nəcəfov Səfər. Bırdə yaşıyır. (İlxıçılar)

**Pütün<bütün.** Biz İsmayılın nəslinnəniy *pütün* ərəpis-tanın yarsı İsmayılın nəslinnəndi, Məhəmməd peyqəmbər də onn içində olmax şərtiynən. (Quzanlı). İndi başka aləmdi, indi *pütün* şəhərrərimiz gözəlləşif. Allah pirezdentimizin canın sağ eləsin. (İmamqulubəyli)

**p > b.** *p* səsinin *b* səsi ilə əvəz olunması.

**Bamador<pomidor.** Bizim kətdə pamidora, yaşdılar “*bamador*” deyillər lobyaya “*lovya*” deyriy, məsələn bizdə elə söz varıydı. (Ətyeməzli)

**b > m.** *b* səsinin *m* səsi ilə əvəz olunması.

**Munu<bunu.** Bax *munu*, ay oğul, mənim cavan oğlum irəhmətəydəndə baş daşına yazdırmışdıx. (Ağdam)

**Mınnarın<bunların.** Hasanı tulladı yerə, bıllar nəqqədə şey gətmişdisə bı hasa *mınnarın* hamsın uddu. (Quzanlı).

**d > t.** *d* səsinin *t* səsi ilə əvəz olunması.



**Tükannara<dükannlara.** Mal daşıyırdıx, *tükannara* mal verirdih, qət daşıyırdıx, çay daşıyırdıx. (Ağdamkənd)

**Tükançıydı<dükançı idi.** Günümüz yaxşıydı, kişi *tükançıydı*, maşını varıdı. (Ağdam)

**Tuşman<düşmən.** Vətən qalması tuşman əlində. (Kəngərli)

**Tüşdüy<düşdük.** Şarayıtımız Quranaqqı, Həzratəbasaaqqı eləbilkin göynən gedirdi, fələh gətdi saldı çöllərə, ev-eşiy dağıldı, gəlif tüşdüy çətinnihlərə. (Mərzili)

**Tüşdü<düşdü.** Biz *Ağdamdaydıxkın* Saxavət *avarya tüşdü* orda öldü elə orda qaldı doxsan birdə. (Ağdam)

#### **Söz ortasında.**

**b > v. b** səsinin **v** səsi ilə əvəz olunması.

**Haravadan<arabadan.** Getmişiy orda qəşəy *haravadan* tüşüv, arava qalıv orda, özümüzə gedif quran oxudduruf onnan da öylənmişih. (Papravənd)

**Bavalarımız<babalarımız.** Küsmüşəm mənasında nənə-bavalarımız büyüv də işdədillər bu Papravəndin ən geniş yayılmış sözdərinnən biridi. (Ətyeməzli)

**Savah<sabah.** Əhməd kişi, çəpərin başınnan mənən soruşduku, ə neyə gəlmisən, dedim bə belə-belə əmi, götümədilər sənəti dedi savah gə idariyə. (Papravənt)

**Gəvə<gəbə.** Kəndin cavannarı güncədən ora samavar, *gəvə*, xalça, hər şey daşıyırdılar, düzəldirdilər, (Baş Qərvənd)

**Qavax<qabaq.** Maharbədən *qavax* çox yaxşıydı vəzyətimiz öz yermizdə, öz vətənmizdə, öz torpağımızda əmnaman-nığıdı, sülhüdü, (Əliağalı)

**p > f. p** səsinin **f** səsi ilə əvəz olunması.

Ama bir dəndə məhtuf qoyuf oğluna da tafşırıfkın bu məhtubu da mən ölənnən sora oxuyarsan. (Kəhrizli).

**Həftix//haftux, həftix//haftux<apteq.** Yadıma gəlirkin nənəm aptekə *həftix//haftux* deyirdi. (Şelli)

**v > f. v** səsinin **f** səsi ilə əvəz olunması.

**Əhfalatdan < əhvalatdan.** Bir gün pırafessor Ramiz Quliyev bını efir vasitəsiyənən Ağdam toyunun birində baş verən bir əhfalatdan danışdı. (Qiyaslı)

**Kəfşəndə < kövşəndə.** Sora, gedif *kəfşəndə* ot çalılar, yığıllar, belə onu xotmannıyıllar lodalıyıllar. (Ağdam)

**Tifarrardan < tivarlardan.** Firəngiz adında bir qızı varıydı, qızının tikələrin *tifarrardan* yığmışdılar. (Ağdam)

*v > y.* *v* səsinin *y* səsi ilə əvəz olunması.

**Bənöyşə < bənövşə.** Kılas-kılas oynuyurdux qazdar-qazdar oynuyurdux, *bənöyşə-bənövşə* oynuyurdux, gəlinciy qayırıldx belə kukleynan. (Şellik)

*v > f.* *v* səsinin *f* səsi ilə əvəz olunması.

**Bənöfşə < bənövşə.** Uşaxlığımız keçif orda, *bənöfşə-bənövşə* oynuyurdux, (Papravənd)

**Həfsələm < hövsələm.** Başınadönüm fikirri oluram, nəblim o qızımın dərdin çəh, bı oğlumun dərdin çəh, bırada gələnnən bəri heş *həfsələm* qalmıyif. (Əliağalı)

*f > y.* *f* səsinin *y* səsi ilə əvəz olunması.

**Nöyütə < neftə.** Bayramlarda ən çox saldat şinellərinnən qayırıldx, keçədən, məfdilnən də belə möhkəm sarıyif, uzun məfdilnən ikuşgün qabax düzəldif, *nöyütə* qoyrduxkun *nöyütü* tamam hopsun canna. (Kəngərli)

*c > j.* *c* səsinin *j* səsi ilə əvəz olunması.

**Gejə < gecə.** Xıdır deyifkin “Balam-balam ya *gejə* otarıllar, ya gündüz. (Gülablı)

**Gejələdilər < gecələdilər.** Bu qızın da birin götdü, gəldi, gəldilər yolda *gejələdilər*. *Gejəliyəndə* bir dağın döşündəydilər. (Quzanlı)

**Bajı < bacı** Abdal Gülaflıdan, Museyf kişi *balaja* vaxtı, *bajı* qardaş, iki *bajı* iki qardaş olur, yəqinki, Ağdamın görkəmli şəxsiyyətlərinnən biri oluf, Yelmar Qarayefin *bajısıyla*, *bajısı* da mə:m babamın *bajısı* olufdu. *Bajı* qardaş, biri muharbədə olufdu. (Qasımlı)

**Umaja < umaca.** Yeməh addarınnan *umaja abba* deyirdiy. (Mərzili)

**Ajımırđı<acımırđı.** Bu duroj yoxuydu o vaxdı, hə balata deirdilər, bəzi yerrərdə də ona xamra deirdilər o olmasa xamır *ajımırđı*, düşmürdü. (Baş Qərvənd)

**Məjbur<məcbur.** Dedim ə: bədbaxt oğlu bədbaxt heş döyüşdə oluf can hayında olmusan, dedim orda silah yox e o afdamat pırosdu sıvyazı ona görə o *məjbur* oluf onu dartıf onu çıxardanda onu açə bilmiyif. (Ağdam)

**k > y.** *k* səsinin *y* səsi ilə əvəz olunması.

**Məytəbi<məktəbi, məytəf<məktəb.** Mən *məytəbi* tulluyuf maharbiyə getdim, *məytəf* dalına düşmədim. (Qiyaslı)

**Məytəbinin<məktəbinin.** Quzanrı *məytəbinin* otuzbirin-cildə əsası qoyuluf, mən özüm səysən beşincildən direxdor işdiyirəm. (Quzanlı)

**Köys<köks.** Onda kadınnar çoraf toxuyurdu əsgərrərə göndərirdi. Amma indi heylə şey yoxdu, güjdü döylətimiz var, binnara heç ehtiyaj yoxdur, bizim döylətin, vəzyətinə, şərayıtına *köys* ötürüllər, başqa döylətlər, deyillər niyə belə irəli getdi. (Qızıllı Kəngərli)

**k > h.** *k* səsinin *h* səsi ilə əvəz olunması.

**Bəhməz<bəkməz.** Onnan *bəhməz* hazırrıyrdılar bidanə, yəni dənəsiz tut. *Bəhməzi* dərmanıdı də, dərman, bedana tutun bəhməzi. (Baş Qərvənd)

**Məhtuf<məktub.** Ama bir dəndə *məhtuf* qoyuf oğluna da tafşırıfkın bu *məhtubu* da mən ölənnən sora oxuyarsan. (Kəhrizli)

**v > y.** *v* səsinin *y* səsi ilə əvəz olunması.

**Döylətin<dövlətin.** Amma indi heylə şey yoxdu, güjdü döylətimiz var, binnara heç ehtiyaj yoxdu, bizim döylətin vəzyətinə, şərayıtına *köys* ötürüllər başqa döylətdər. (Kəngərli)

**Öyladına < övladına.**

Qərib öldü götürün

Dar küçədən ötürün

Qərivin vay xəvərin

Qohmna *övladına* yaxınna yetirin. (Ağdam)

**ğ > q. ğ** səsinin **q** səsi ilə əvəz olunması.

**Yorqann < yorğanın.** Arvad kişiyyə deyif. Deyf səni yox olasan, gedif mitili açif, girif *yorqann* altına, deyf yoxoluram. (Əfətli)

**Qarqa < qarğa.** Bizim Ağdam irayonna ki, ermənnər göz dikif biz onnarı ala *qarqa* addandırırıx de:r:

Ala *qarqa* gördü bir axşamçağı,  
Qartal yaralanıf, yaman xəsdədi. (Seyidli)

**l > r. l** səsinin **r** səsi ilə əvəz olunması.

**Musurman < müsəlman.** Qədimdə də erməni-*musurman* mahərbəsində də erməni girə bilmiyif bizim kəndə. (Papravənt) Atam danışırdı kin 1905-ci ildə erməni-*musurman* hadisəsində gəliflər Ağdama, Seyitdi kəndinə, orda da uşağıymış atamgil. ((Seyidli)

**Partar < paltar.** Gua Surətin dəstəsinəniydilər bilmirəm elə biz də əlimizə keçən bir camadan *partar* götürdüy, Ağdamnan həmin günü çıxdıx. Gəldih Xındırısdan kəndinə. (Ağdam)

**Söz axırında.**

**b > f. b** səsinin **f** səsi ilə əvəz olunması.

**Cavaf < cavab.** Kamilə də bı formuynan ağu diyə-diyə bına *cavaf* verir də. (Gülablı)

**Coraf < corab.** De:r bala, oğlun başa salammır də:, de:r mən ölrəm amma molluya denən ki mə:m əağımda *coraf* qalsın, ölənnən sora corabı əağımnan çıxarmasınnar. (Kəhrizli)

**Qəndaf < Qəndab, kasıf-kusufu < kasıb-kusubu.** Vaxtında *Qəndaf* Quliyevanın qardaşı Şahmar məllim hamıya əl tutdu, *kasıf-kusufu* yığdı başına, çörəh verdi. (Baş Qarvənd),

**Məytəf < məktəb, oluf < olub.** Bizim *məytəf* oraydı. Atmış-səggizinci iləqədər ora *məytəf oluf*. (Qarapirim),

**Kitafları < kitabları.** Mirzə Salihin də Akademyanın əlyazmalar fondunda onn *kitafları* var, Nizami adına ədəbiyat muzeyində onun nəsr əsərrəri var. (Quzanlı)

Bu dəyişmə Ağdam dialektlərində nəqli keçmiş zamanda işlənərkən yüksək dərəcədə özünü bürüzə verir.

**Qalmıyif<qalmayıb, xaraf<xarab, eliyifkin<eləyib ki.** Huş *qalmıyif*, problemlər adamın başın o qədər *xaraf eliyifkin*, dərt bir olar, sər bir olar. (Ağdam)

**Alıflar<alıblar.** binnar Tehranda təhsil *alıflar*. (Quzanlı)

**Duruf<durub, deyif<deyib, eləmiyif<eləməyib, gedif<gedib.** *Duruf* əağa *deyif kin*, balam-balam qoy gedim nökrəri göndərim. *Deyiflər*, ə nökrər *eləmiyif* e bını sən eləmişən. *Deyif*: “Balam-balam sizə bir adam lazım *döül?* Mən *gedif* onu *göndərəjəm* də”. (Gülablı)

**Alıf, gəlif, gedif, görüf, bilif, deyif, baxıf, oturuş, duruf, oynayıf** və sairə.

**p > f. p** səsinin **f** səsi ilə əvəz olunması.

**Laf<lap.** Hə: *laf* yaxşı eliyisən, Allah köməyiñolsun ömrün uzun olsun. (Mərzili)

**Qafqareydi<qapqara idi.** Bir günnəri Arif Babaeş gəldi bax gözümün qabağında e, gəldi başı *qaf-qareydi*. (Ağdam)

**Safsağlam<sapsağlam, tafdıf< tapdıf.** Orda *safsağlam* adamıydım, bı hadsələr kin oldu, tə:ziq *tafdım* xəsdə düşdüm. (Ağdam)

**Tafşırıfkin<tapşırıb ki.** Ama bir dəndə məhtuf qoyuf oğluna da *tafşırıfkin* bu məhtubu da mən ölənnən sora oxuyarsan. (Kəhrizli)

**d > t. d** səsinin **t** səsi ilə əvəz olunması.

**Sütçü<südçü.** Belə bir ravayat da var kin, bir *sütçü* kişi olur bir inəyi olur, sağır aparır bazarda satmaga. (Maqsudlu)

**Armut<armud.** *Armutdar* olurdu bal kimi, bizim qapda bir *armut* varıyda bax bu boyda. (Abdal Gülablı. (Seyidli)

**Kətdərə<kəndlərə.** Ağdam alınanda köşdüh *kətdərə* onnasora gəldih Bakıya. (Ağdam)

**c > ş. c** səsinin **ş** səsi ilə əvəz olunması.

**Ağaşdı<ağacdı.** Musa peyqəmbər gəldi gördükün bir *ağaşdı* işıx verir. Musa peyqəmbər yaxınnaşanda ağaş qaytdıkın. (Quzanlı)

**Oruş<oruc.** Quran oxuyurdum, *oruş* tuturdum, ama namaz qılmırdım (Ağdam)

**Qılışdan<qılıncdan.** Rus əsgərrəri əmir verir həmin insanı taxıllıxdan tapıllar *qılışdan* keçirillər. (Qiyaslı)

**ç > ş. ç** səsinin **ş** səsi ilə əvəz olunması.

**Keşmişəm<keçmişəm.** Həştadüş, həştaddördtdə *keşmişəm*. (Sarhacılı)

**Keşdi<keçdi.**

Əzzişəm bir də mən

Doldur ver kasanı içim birdə mən

Ömür *keşdi*, gün *keşdi*

Tay cavan olmaram birdə mən. (Əhmədavar)

**Qaşdıx<qaçdıq.** Şahbulax deillər ordan gəldi *qaşdıx* (Ağlayır, çətinliklə danışıq) elə oldukun bir quru canımızı götdüh *qaşdıx* qardaş, yalannan nə deyim sizə. (Qiyaslı)

**c > j. c** səsinin **j** səsi ilə əvəz olunması.

**Aj<ac.** Ağdam camahatı *aj* millət döyüldülər. (Ağdam)

**Sajın<sacın.** Çapıtma qarğıdalı çörəyinnən, arpa çörəyinnən *sajın* üstündə çapıtma pişirirdih. (Kəngərli)

**Gej<gec** Allah onn atasına irəhmət eləsin. Onn atası birəz gəldi, tez gəlsəydi bəlkəm heş bizim bı Qarabağımız da getməzdi, (İmamqulubəyli)

**Güjdüdü<güclüdü**

Ağaj kömrüynən güjdüdü,

İnsan dosduynan güjdüdü. (Əliməmmədli)

**q > x. q** səsinin **x** səsi ilə əvəz olunması.

**Torpaxlar<torpaqlar. qaydajıyx<qaydacağıq.** İndi də baxıram görəh *torpaxlar* havax alınır, havax (Ağdam)

**Çubuxlarınnan<çubuqları ilə.** Süpürgənin arxasına bağlıyıllare ağaj bax heylə, inta:sı o nar çubuxlarınnan olurdu, (Əliağalı)

**v > ğ. v** səsinin **ğ** səsi ilə əvəz olunması.

**oxlağ<oxlov.** Erməni dünənə sırağaünə kimi rayonnarda *oxlağ* satırdı, ələy satırdı, no:ldu indi meydan oxuyur. (Əlimədədli)

**k > h/ x k** səsinin **h** və yaxud **x** səsi ilə əvəz olunması.

**Çəhmişəm<çəkmişəm.** Yetim saxlamışam, çox şeyi özümə man bilməmişəm əzyət *çəhmişəm* yekəltmişəm, əsgəriyi qutarıf, işə qoymuşam. (Qıyaslı)

**Göbələh<Göbələk.** *Göbələh* dadı verir. Kartof yox göbələhdi, ama kartofa çox oxşuyur. (Papravənd)

**Kiçih<kiçik.** Dördil hərbi xidmətdə olmuşam, mənən *kiçih* qardaşım şəhid oluf, (Şıxbalalı)

**Bilməx<bilmək.** Osa:t *bilməx* olurkun bıllar Papravətdidi. (Kolanı mahalı Qalayçılar)

**Yeməx<yemək.** Bax bizim *yeməx* addarınnan deyimki xörəhlər bizdə cürbəcür yeməhlərə aş deyrih də: biz. (Ağdam)

### **Fonetik hadisələr**

Fonetik hadisələr səslərin söz tərkibində bir-biri ilə əlaqə və münasibətləri əsasında baş verir. Səslərin birinin digərinə təsiri, başlıca olaraq nitqin tələblərinə müvafiq qanunauyğunluqlar əsasında baş verir. (16, s. 180)

### **Səs artımı və səs düşümü hadisəsi**

Azərbaycan dilində sözün əvvəlində, ortasında və sonunda iki sait və iki samit səs yanaşı gələ bilməz. Ona görə də bu qəbildən olan sözlərdə sait və samit səslərin artımından istifadə olunur. (12, s. 142)

### **Samitlərin artımı**

#### **Söz əvvəlində.**

#### **y səsinin artımı.**

**Yendi<endi, yendim<endim.** Sora ermənnər dağı *yendi*. Onnarı orda tüşürtdüm, *yendim* Qızıllı Kəngərlisinə. Ordan çıxıf örüş yolu getdim, yuxarı bir xod qoymuşdum ordan *yendim* həyəətə, darvazanı çöldən bağlamışdım, yavaş-yavaş ordan *yendim*. (Əliağalı)

**Yenif<enib.** Qalxdım gördüm heş kəs yoxdu orda, demə başka köməh gəlmiyif, uşaxlar dağın arxasıynan yenif, qaydıf gəliflər. (Çullu)

#### **h səsinin artımı.**

**Hasanıydı<asan idi.** Orda dolammax hasanıydı. (Kəngərli)

**Hasanı<əsani.** Allataladan səda gəldikin, qorxma *hasanı* tulla yerə. Hasanı tulladı yerə, bıllar nəqqədə şey gətimişdisə bı hasa bınnarın hamsın uddu. (Quzanlı)

**Helə<elə.** Allahaşükür *helə* şəhiddərimiz gəlmir indi. (Qaradağlı)

**Həylə<elə.** Qardaşımı da qoydux maşına, papamın maşınna gəldih tıramatologiya xəsdəxanasına qoydux orda qaldı, qəlpələrin zadın çıxartdılar, bi tərəfi elə *həylə* qəlpəydi. (Ağdam)

**Heylə<elə.**

A:z, *heyələ* demə, biləllər

Tutuf bizi döyəllər (Güləblı)

**Halçamı<alçamı.** Bir-birərinən kəsəndə deirdilər “mən halçamı ayrı pötdədəjəm” kəsəjəm, ayrılajam mənasında də, keşmişdə belə bir şey varıymış da, qalxoz bağlarında alçalıxlar varıymış. (Ətyeməzli)

**Harabeynan<araba ilə, harabeydi<hara idi.** Çöldə tapdım, qəşəy, orda tanış oldux. Sora da götdüm qaşdım *harabeynan*. O zaman *harabeydi* də. (Quzanlı)

**Haçar<açar.** Getdim *haçar* mənəydi baxçann qapsın aşdım orda yerrəşdirdih, qonağevi varıydı orda yerrəşdirdih, xojalıları. (Göytəpə) Heşnə, qapları bağladım, bir topa *haçar*. Dörtotağlı eviydi, birdə zalıydı. (Eyvazxanbəyli)

**Hamma<amma.** Düzdü vəzyət pis olsa da *hamma* ruhdan tüşməmişiy. (Quzanlı) Yaşdılar öz ləhcələriynən danışıllar, *hamma* cavannar ləhceynən danışmır. (Quzanlı)

**Söz ortasında**

**y səsinin artımı.**

**Fayız<faiz.** Məhtəbizdə hər il 70-80 *fayız* inustuta girən-nərmiz olur. (Papravənd)

**Biyabır<biabır, beyüzəm<beüz<üzdən düşmüş, üzdən salınmış.** Yanı, səni de:r *biyabır* eliyərəmdə: *beyüzəm* eliyərəm. Bir nö: təhqir. (Kəngərli)

**Beykəs<bikəs.**

Qərib öldüm, *beykəs* öldüm, yad öldüm.



Gələn yoxdu üsdümə. (Ağdam)

**Heylə<elə.** Hesabelə elə kamança çalırdı indiki bizim Həbil Əliyef kimi, *heyələ* bir sənətkarıydı. (Ağdam)

**Ayılə<ailə.** *Ayılə* hamsı, bir evdə üç nəfər hamsı tikə-tikə oldu, hə tikə-tikə olmuşdular, bir qızı bir o, (Ağdam)

**h səsinin artımı.**

**Ehtibar<etibar.**

Qadına ehtibar etmə heş zaman,

Dönər öz əhdinnən, öz ilqarinnən.

İnan kı, qadının yalvarışı da,

Hirsi qəzəbidə yalandır yalan. (Ağdam)

**Sahat<saat.** Onnarı yerrəşdirif də axşam *sahat* yeddiydi, evə gəlmişdim. Mən baxçada işdiyirdim. Bir də gördüm darvaza döyülür *sahat* dördüydü, dediki bəs xala belə-belə Xojalın qırıflar. (Göytəpə)

**Camahat<camaat.** Məsələn göbələyə bizim *camahat* çaşır de:rdi. Ağdam *camahatı* “gələjəm” de:r, “gələjəm” yox. (Papravənd)

**Söz axırında**

**n səsinin artımı.**

**Yolunan<yolu ilə, döyüşnən<döyüş ilə, kın//kin//kun<ki,** Neçəildi dövlət rəhbəri çalışır *kın*, a kşi gəlin bını bir nizama salax, bını bir sülh *yolunan*, islah *yolunan* öz qaydasına qoyax ki, bı maharbə məsələsi olmasın. Bizim pirezdentimiz büyük-sə:r əmir verə *kin*, Qarabağı *döyüşnən* alax. Bir də mən irazıyam döyüşə getməyə. Kim istəməz *kin*, məsən dədəbaba torpaxlarına getmiyə. (Əlimədədli) Bizimki *odukun*, elmizə obamza qaydax. (Mərzili)

**Ötrün<ötrü.** Elə adamnar *varkin* Ağdamnan *ötrün* bu sa:t canın verər. (Papravənt)

**Dedihcən<dedikə.** Çox acınacaxlı, çox, *dedihcən*. (Qaradağlı)

**m səsinin artımı.**

***Bəlkəm* < *bəlkə*.**

Göydə buludam, səni,  
Sərəm qurudam səni,  
*Bəlkəm* öləm qutaram,  
Onda unudam səni. (Pərollar).

Ermənnər o vaxdı sumqayıtdılara zulum vermişdilər, əysəryətinin sifətində, yanağında, döşündə, *bəlkəm* 500 dənə siqaret keçimişdilər. (Göytəpə)

***Soram* < *soram*.** Üşnömrləli məhtəfdə Kərəm məllim varıydı *soram* Surxay Qurbanof qabaxcan, Surxay Qurbanof, adnan deyilirdi: (Ağdam)

**Samitlərin düşümü**

**Söz əvvəlində**

***g səsinin düşümü.*** Bu səs Ağdam dialektlərində söz birləşmələrində ikinci tərəfdə gələn sözün əvvəlində düşür və birinci sözə birləşir və birləşik deyilir.

***Hareyssən* < *hara getsən*.** Allah, *hareyssən* üsdündə hərrənsin, çox sa:ol, ay bala. (Ağdam)

***Bəriyə* < *bəri gəl*, *uaneyit* < *o yana get*.** Sora Ağdam şivəsində, “bəri gəl” – *bəriyə*, “o yana get” – *uaneyit* kimi şirin sözdər vardır. (Boyəhmədli)

***Eveydən* < *evə gedən*, *hareydirsən* < *hara gedirsən*.** Deməli, mən Ətyeməzdi kəndindəydim getdim, maşınan getdim evə, *eveydən* zaman məni dayandırdılar, dedilər kin *hareydir-sən*, barama zavodunn yanınan evə yol varıdı, dedim ki, bəs bırdan keçirəm evə, qayıdajam. (Ətyeməzli)

***Qaşqınalmışih* < *qaşqın gəlmişik*.** Mə:m də onda irmisəkgiz yaşım varıydı, *qaşqınalmışih* oturuf elə bılları, uşaxları saxlamışam. (Muradbəyli)

***İrəhmətəydəndə* < *rəhmətə gedəndə*.** Bax munu, ay oğul, mənim cavan oğlum *irəhmətəydəndə* baş daşına yazdırmışdıx. (Ağdam)

***Oreydifdi* < *ora gedibdir*.** Mə:m balaja oğlum da *oreydifdi*. (Ağdam)

***İrəhməteytti***<*rəhmətə getdi*. Qaşqınnar nədən gedir, ürəyinnən, ürəyinnən *irəhməteytti* yoldaşım. (Ağdam)

***Nə:zirəm***<*nə gəzirəm*. Mən irmibeşildi özüm-özümə sual verrəm mən bırdə *nə:zirəm*? (Ağdam)

***b* səsinin düşümü**. Bu səs Ağdam dialektlərində söz birləşmələrində ikinci tərəfdə gələn əsasən *bil(mək)* Feilində düşür və birinci sözə birləşir və birləşik deyilir.

***Yə:lmirdin***<*yeyə bilmirdin*. Armudun birin yə:ndə, ikincini, üçüncünü *yə:lmirdin* də, bal kimiydi. (Abdal Gülablı. (Seyidli).

***Başadüşəilmir***<*başə düşə bilmir*. Bu urusda *başadüşəilmir*. (Ağdam)

***Düzəldəilməriy***<*düzəldə bilməriy*. İnnənbelə əllildə yaşasax, həmin şarayıtı *düzəldəilməriy*. (Qaradağlı)

**Söz ortasında**

***h* səsinin düşümü**.

***Şa:d***<*şahad*. Gətirdiy də:rməndə ü:dürdüy, də:rmançıya pul əvəzinə *şa:d* verirdiy (Ağdam)

***Sö:bət***<*söhbət*. Oğlun çağırır, de:r, ə oğul gəl bir ata-bala oturax, yiəy-içəy, bir *sö:bət* eliyəy, de:r ata niyə olmur. (Seyidli)

***Məsulu***<*məhsulu*. Yaxşı üzüm bağlarımız varıydı, yığılırdı tonnarnan, yığıf qutara bilmirdilərey. Elə *məsulu* olurdukun. (Poladlı)

***Şə:rdə***<*şəhardə*. Göertidən bişirirdih biz onu, bizdə Ağdamda, *şə:rdə* de:rdilər ona bizdə balba de:rdilər, pencər de:rdih, ama *şə:rdə* bomba de:rdilər. (Kəngərli)

***Sə:r-sə:r***<*səhər-səhər*. Çox yeməli şeydi o. *Sə:r-sə:r* yeməh lap ləzzətədi. (Ağdam)

***Mö:kəm***<*möhkəm*. O vaxtkı Ağdamlılar bir-birinin qədrin çox *mö:kəm* bilirdilər. İndi də bilənnər var. (Papravənt)

***y* səsinin düşümü**.

***Yə:si***<*yyəsi*, ***de:r***<*deyir*. Qardaşım gəlif görür orda kamaz diyanıf üsdündə da haçar, yaralı *de:r* sevindim kin nə yaxşı *de:r* gödümkün xoddammır, *de:r* başə düşdümkün *yə:si*

çıxarda bilməyif maşını qoyuf gedif. *De:r* gördüm elə balaja bir dənə maşın gedir. *De:r* dedim kin onsuz da ölürəm də, qan məni aparır əlimi belə elədim, o yadımdadı *de:r*. Bir də özümə gələndə gördüm kin uzundərədiyəm. (Ağdam) Orda hazırlanırdı, *yə:si* apararı aparırdı, qalann da Ağdamda dəfn eliyirdilər. (Ağdam Sarıtəpə ərazisi)

***Yü:rə-yü:rə<yüyürə-yüyürə.*** Otdux maşna, birəz aralamış iki dənə uşax *yü:rə-yü:rə* gəlir, əl eliyə-eliyə, saxlıyif olları da götdüh. (Ağdam)

***v səsinin düşümü.***

***Dölatə<dövlətə.*** Ama maharbə heş bir *dölatə* xeyir verməyif, gəlin fikirləşəh bu *dö:latə* dəyən zərəri. (Əlimədədli)

***Do:ğa<dovğa.*** Məsələn, nənəm *do:ğa* bişirirdi *de:rdi* içinə caj atmışam. (Seyidli)

***No:ruz<Novruz.*** *No:ruz* bayramında biz yandırıcı güllələri çevrirdiy, yandırırđıx, atırđıx, şülüyürdüye. (Şurabad)

***Qourullar<qovururlar.*** Unu *qourullar*, birəz qızarana yaxın ona su töküllər, qoyullar vam xodda, ölü gözü deirih biz ona, qoyullar pişir eliyir, hazır olur, duruhal olur qındı. (Ağdam)

***Qoud<qovud.*** *Qoud* hazırlayırdılar, onu südnən yeirdilər. (Baş Qərvənd)

***n səsinin düşümü.***

***Qəşəhdi<qəşəngdir.*** Heylə gördüm *de:r* ki, bu nə *qəşəhdi* ə, bı nə *qəşəhdi* ə, gilanardan iksin-üçün qoydu ağzına yedi, dedi kin Lətifin dalıncan gəlmişəm. (Ağdam)

***Qılışdan<qılincdan.*** Rus əsgərrəri əmir verir həmin insanı taxılıxdan tapıllar *qılışdan* keçirillər. (Qiyaslı)

***Kət<kənd.*** Onnansora *kət* kəhrizi və bı *kətdərdə* iki dənə kəhriz batmışdı. (Gülablı)

***Tə:y<təhang.*** Orda kurt da saxlamışam, yaxşı mikafat almışam, onnan sorasına, bostan bejərmişəm, *tə:y* bağında işdəmişix, dayım zə:mət çəkmişiy, uşağımız çoxudu onaörə uje qocalmışam. (Papravənd)

**Tüfəynən < tüfəng ilə.** Ombirinci qızıl ordu Tərtər istiqamətindən Ağdama daxil olan vaxdı, bırdə bir əkinçi görürkü bir yadelli qüvvə gəlir *tüfəynən* gələnnərdən birin öldürür. (Qiyaslı)

**d səsinin düşümü.**

**Günüzdən < gündüzdən.** Kəndin cavannarı *günüzdən* ora samavar, gəvə, xalça, hər şey daşıyırdılar, (Baş Qərvənd)

**Söz sonunda**

**r səsinin düşümü.**

**Bidənə < bir danə, gəti < gətir.** Günnərin bir günü Məşədabbas şofirinə de: rkin, get *bidənə* yaxşı dülgər tap *gəti*, mə: arı yeşiyləri düzəssin. (Ağdam)

**Otu < otur.** “Ə:, noluf ə, bir *otu* sö:bət eliyəh də”, (Kolani mahalı Qalayçılar) O qədə yəhşi günnərmiz olufdukun. (Mərzili)

**Nəqədə < nə qədar.** Firon əmir verdi mə:m vilayətimdə *nəqədə* sehribaz varsa sabahları çıxsin filan yerə. (Quzanlı)

**Assimilyasiya**

Assimilyasiya sözü mənşəcə latın dilinə məxsusdur. Mənası uyuşma (uyğunlaşma) deməkdir. Aassimilyasiya hadisəsi birbaşa nitq prosesi ilə bağlıdır. Nitq daim öz ifadəsində meydana çıxan cətinliklərin asanlaşmasına meyillidir. Ona görə də dil strukturu üçün məqbul olan, ancaq nitqə ağırlaşdırıcı təsir göstərən samit yanaşmaları tələffüz prosesində dəyişdirilir, daha asan deyiliş variantı ilə əvəzlənir. (21, s. 181)

**Tam irəli assimilyasiya.**

**rl > rr.**

**Varrı < varlı.** Ağdam ən *varrı* rayon oluf. (İlxıçılar)

**Yerri < yerli.** Bizdə *yerri* icra hakimliyətinnən yardım da ayırmışdılar onnara. (Ağdam)

**Hazırriyrdıx < hazırlayırdıq.** Sora yeməhlərimizdən varıydı şalampır, qoyun ətinnən *hazırriyrdıx*, içəlatdan *hazırriyrdıx*, sora, bitgilərdən mərəçöüt varıydı, çöldə bitirdi. Belə yağnan pişirif ye:rdiy. (Mərzili)

**Bazarrıǵ**<**bazarlıq**. Büyünnəri mən gəlmişəm bəs uşaxlara *bazarrıǵ* eliyəm bayram *bazarrıǵı*. İnd at getdi mən naǵayrem nətə:r eleyim. İndı bı Qaraş kişi də düydən-zaddan *bazarrıǵ* eliyif, gəlif evə, (Əfətli)

*nl > nn.*

**Binnardan**<**bunlardan**. Mən *binnardan* çox cavanam təvəllüdüm 37-di. (Papravənt)

**Onnar**<**onlar**. *Onnar* daha da yaxşı bilər, amma biz də uşax olsaxda görürdüh də. (Əliaǵalı)

**Günnərə**<**günlərə**. Erməni yansın bizi elə vəzyətə saldıkm, ərəsət *günnərə* qaldıx, dörtyerdə belə ev qoyuf gəlmişih. (Əliaǵalı)

**Onnarın**<**onların**.

Qojanın, cavanın nəydi günahı?  
Göylərə dəydi *onnarın* ahı,  
Qarannıx gördü işıxlı sabahı. (Seyidli)

*nd > nn.*

**onnan**<**onunla**. Gələndəfə çörəy bişrənə qədər onu da təzə xəmrə qatırdılar *onnan* ajıdırdılar də:. (Baş Qərvənd)

**Onnan**<**ondan**. Bizim kənt bəyliy oluf vaxdiynən, adı da elə *onnan* qalıf Eyvasxambəyli. (Eyvaxanbəyli)

**Onnansora**<**ondan sonra**. *Onnansora* da hökmətimiz bizə qəsəbə saldı. (Suma) *Onnansora*, Pirezdet təqayütçüsüyəm, ayda mimmanat pirezdet təqayüt verir maña. (Quzanlı)

**İçinnən**<**içindən**. Ollar xalqın *içinnən* çıxmış sərəkərdələriydi. (Boyəhmədli)

**dl > dd**. Bu assimilyasiya hadisəsi **d** hərfi ilə bitən sözlərə **-li<sup>4</sup>**, **-lar<sup>2</sup>**, **-lıq<sup>4</sup>**, **-laş<sup>2</sup>** şəkilçiləri artırılan zaman baş verir.

**Addı** < **adlı**.

Həyat nə şirindi ay Vətənoǵlu?  
Bəhmənin baxanda gözdəri dolur  
Hayif, ömür *addı* bı gözəl yolu  
Qanmıyanda gedir, qananda gedir. (Kolanı mahalı Qalayçılar)

**Savaddı**<**savaddı**. Elmra məllimə, irəhmətliy dər deirdi, *savaddı* qadınıydı. (Qərvənd)

**Arvaddar**<**arvaddar**. Bıra da gələnnən bəri *arvaddar* öldü getdi, təh qalmışam belə, (Ağdam)

**seyiddərdənih**<**seyidlərdənik**. Atam, biz seyidih, böyü *seyiddərdənih*. (İlxıçılar)

**Boyəhməddi**<**Boyəhməddi**. *Boyəhməddi* ərazisində Müdafiyyə Nazirinin əmriynən təyin olummuşdum. Birbaşa Boəhməddi Əlahəddə özünmüdafiyə tağımydı. (Boyəhməddi)

**Əhməddiyə**<**Əhməddiyə**. Ordan gəldim Hacqabula, Hacqabuldan gəldim Papalınə, Papalinnən gəldim *Əhməddiyə*, Əhməddidən getdim Ukraynski kuruqa, ordan da Bayıla, Bayıldan da bıra. (Kəndərli, Göytəpə)

**mb > mm.**

**Pammığa**<**pambığa**. Vax varıdı Quzannını bəyəmmirdih, *Pammığa* gəlirdih ora, qaydıf qaçırdıx. (Əliağalı)

**Pammıxçılıxda**<**pambıqçılıqda**. Hə ollar da *pammıxçılıxda* qazammışdılar.

(Quzanlı)

**Yarımçıq irəli assimilyasiya**

**zl > zd.**

**Qazdar** <**qazlar**. *Qazdar-qazdar* oynuyurdıx, belə çağırıldıx

–*Qazdar-qazdar*, gəlin evə.

–Evdə nə var?

–Dəmvər su var

–Yolda qurtvar

–Elə gəlin uça-uça

(Papravənd)

**Bizdəri**<**bizləri**. Allah Sizin də köməyi:z olsunkun gəlif *bizdəri* yadı:za salırsız, yazırsız, çox sağolun. (İlxıçılar)

**Gizdənməyə**<**gizlənməyə**. Uşaxlar dedi ki, sən icazəsiz niyə gedsən ora, dedim ə: bə bıra döyşməyə gəlmişiy, yoxsa elə *gizdənməyə*? (Kəndərli, Göytəpə)

**Təmizdiyif**<*təmizləyib*. Bir gejdə orda yatmışıx, oyevləri *təmizdiyif* bir gejë qalannan sonra toxdamamış hərə dağıldı bi tərəfə. (Şurabad)

**Kalxozdar**<*kolxozlar*. *Kalxozdar* uzrə kamsamol təşkilat katıfləri olurdu, bir savetdihdə iki kalxoz yerrəşirdi. Mən kamsamol təşkilat katıbiydim kalxozdar üzrə. (Qərvənd)

*tl > td.*

**Atdar**<*atlar*, **otdar**<*otlayar*, **arvatdar**<*arvadlar*.

Birsürü *atdar*

Çəməndə *otdar*

Ərsiz *arvatdar*

Bı balama qurban (Qərvənd)

**Əhvalatdar**<*əhvalatlar*. Hə belə *əhvalatdar* çox olufdu. (Qiyaslı)

**Deputatdarınnan**<*deputatlarından* O vax Eseseri Ali savetinin *deputatdarınnan* ibarət adamlar varıdı, (Üçoğlan)

**Qətdiyəy**<*qatlayaq*. Deyrdiy gətrin bıra paltarı, qətdiyəy, (Baş Qərvənd)

**Taliratdıxda**<*taliranthıqda*. Ağdam dünya miqyasında elə bir irayondukun, *taliratdıxda* etalon ola bilərdi. (Ağdam)

*sl > sd.*

**Yasdarın** < *yasların* Ağdam cama:tı urus qaydasıynan Ağdam hərbi hissəsinin yanında mağar qurdu, onnarın *yasdarın* keçirdilər. (Ağdam)

**Urusdar**<*ruslar*, **belarusdar**<*belarusjar*. Ağdamda *urusdar*, *belarusdar*, ukraynallar, maldavannar, yahudilər, tatarrar, lahişdar, malaqannar, o məmfur ermənnər varıydı. (Ağdam)

**Hirsdənəndə**<*hirsənəndə*. *Hirsdənəndə* sizin əliñizdən özümü öldürəjəm. (Suma)

**Salisdəri**<*salisləri*. Rəşit məllim əvvəl mahnı tiatırının *salisdəri* başdadı çıxış eləməyə, onun kallektivi. (Ağdam)

*şl > şd.*

**Döyüşdərdə**<*döyüşlərdə*. Ağdamın çox yerrərində *döyüşdərdə* olmuşam. Hələ mən indiyə:nə kimi deməmişəmkin, kiminsə yanda mən maharbədə olmuşam, belləmişəm-hellə-



mişəm. *Xoşdamıram* hələ şeyləri. Hamı qalxozda *işdiyirdi*, kəttəsərfatında *işdiyirdi*. Atam dəlləy *işdiyif*, anam evdar qadın oluf. (Baş Qərvənd)

***İşdiyirdi***<***işləyirdi***. Hamı qalxozda *işdiyirdi*, kəttəsərfatında *işdiyirdi*. Atam dəlləy *işdiyif*, anam evdar qadın oluf. (Baş Qərvənd)

***md*** > ***mn***.

***Ağdamnan***<***Ağdamdan***. Hamma *Ağdamnan* cəmsi dörtnəfəridiy orda. (Quzanlı)

***Yadımnan***<***yadımdan***. Fikir zad eleliyirkin hamsı yadımnan çıxıfıdı. (Əliağalı) Üzümlər çox oluf bizdə, çox varyıdey yadımnan çıxıfıdı. (Mərzili)

***Başımnan***<***başımnan***. Şah soruşur, deyir şah sağolsun mə:m *başımnan* hələ bu papaş yerə düşmüyüfdü başım bələlar çəhmiyifdi. (Baş Qərvənd),

***ml*** > ***mn***.

***Diplomnan***<***diplomla***. Ağdamın kət təsərfatı texnikomunu qutardım, qırmızı *diplomnan*. (Qiyaslı)

***Qardaşdarımnan***<***qardaşlarımna***. *Qardaşdarımnan* ge-dirdim posda Toran düşəndə də qayıdıf gəlirdim. (Mərzili)

***Qardaşımnan***<***qardaşımna***. Səkgizimay günü t nətər atdılarda biz öydöydüy onda qönşümüzün həytində *qardaşımnan* oxuyurdu onn bacsı tikə - tikə olmuşdu. (Ağdam)

***Adamnan***<***adamlar***, Qabax-qənşər dolaşdığı *adamnan*, vuran adamnan qoluna doladığıynan belə qarşısın alırdı özü də ağaşa onun lazım olan yerinnən vururdu. (Əliağalı)

***pm*** > ***pb***.

***Tapbaram***<***tapmaram***. Yolum uzaxdı gedif səni *tapbaram*. (Ağdam)

***Tapbiyif***<***tapmayıb***. Adamları *tapbiyif* geri qayıdılar, gəlif şaha deyillər ki, tapbadıx, ama elçi daşında birnəfər oturuf səni görmək isdiyir. (Qarapirim),

***Başdıyır***<***başlayır***. Bı minif *başdıyır* çapbağa də:, yəhər aşır, yıxılır, kol-kos bını cırmaxlıyır. (Güləbli)

**Tam geri assimilyasiya.**

*rl > ll.*

**Deyillər<deyirlər.** Üsdə o çarxı çəkənə “Dol” *deyillər* ona, dana dərisinnən hazırranır, yəni palçıx yığılır ona, su süzülür ordan yəni ki, çəkirdilər çarxla.

**Verillər<verirlər.** Gülaflıda bir əmək gününə tutaxkı yarım kilo arpa *verillər*, ama Abdalda ikiyüz qıram.

**Gedillər<gedirlər.** *Gedillər* çağrılar ay İsmayıl, qadın çıxır, de:r İsmayıl inildiyir, nəysə gəllilər Ay İsmayıl ölməmişən, belə filan.

**Biləllər<bilərlər.**

A:z, heylə demə, *biləllər*

Tutuf bizi döyəllər. (Gülablı)

**Deyillər<deyirlər, yeyillərmiş<yeyirlərmiş.** O zaman *deyillər* qonşu kətdərdə at əti *yeyillərmiş*. (Ətyeməzli)

*nm > mm.*

**Dimməz<dinməz.** Bə niyə *dimməz* oturmusunuz yerinizdə. (Seyidli)

**Sevimməz<sevinməz, deyimməz<deyinməz.**

Ağaş bar verməsə bağvan *sevimməz*,

Mə:sulu gur olan heşvax *deyimməz*,

(Seyidli)

**Dayammadı<dayanmadı.** Əliyev Sahib elədi. İnta:sı axıratan *dayammadı* dana getdi. (Quzanlı)

**Mimma:t<minmanat.** Pirezdet təqayütçüsüyəm, ayda *mimma:t* pirezdet təqayüt verir maña. (Quzanlı)

*ts//ds > ss.*

**Çıxarssın<çıxartsın, zassız<zadsız.** Bütün dünyada o gedir, özdə tərcüməsiz *zassız* hər millətin öz diliynən danışırkin, bı millətini bir ağ günə *çıxarssın*. (İmamqulubəyli)

**Savassızdıxdan<savadsızlıqdan.** Yanı *savassızdıxdan* oluf. (Ağdam)

**Qiyəməssizdi<qiyəmətsizdir.**

Orda pul işdəmir, *qiyəməssizdi* zər

Sərdar hökməyləmir, işdəmir nökr

Nə zəhməti vardır, nə alında tər

Ağdan yuxarı çoban yatıfdı

(Kolanı mahalı Qalayçılar)

**Savassız**<*savadsız*. Anam da *savassız* arvat oluf, yeddi uşax saxlıyıf. (Ağdam)

**Yarassın**<*yaratsın*, **messesdra**<*medsestra*. Allah pirez-dentimizə can sağlığı versin, sülh *yarassın*. Həkim çıxdı yol-daşıma dedi qoy köməy eləsin də: bizə *messesdra* çatmır. (Əliağalı)

*tç//şç > çç.*

**İnşaççılar**<*inşaatçılar*. Avqusayının birinci bazarında Urusyada *inşaççılar* günü olur, (Əhmədavar)

**Kəşfiyaççı**<*kəşfiyyatçı*. Çox gözəl bir insan gözəl bir *kəşfiyaççı* olufdu. (Ağdam)

**Döyüççü**<*döyüşçü*. Mən *döyüççü* olmuşam. (Ağdam)  
Gözəl də *döyüççü* olufdu. (Ağdam)

**Baççı**<*başçı*. Mən bu rayonda çox *baççı* görmüşəm, (Papravənt) Lenin adına kəlxozda Xuraman *baççılıx* eliyirdi. (Baş Qərvənd)

*dş > şş.*

**Paşşah**<*padşah*. O vaxdı bizim toylar çox yaxşıydı hamsı palatkeydi, evin qapsında mağar qurulurdu, ikigün, üçgün toy olurdu, *paşşah* olurdu. (Ağdam)

*ds//ts//çs//zs//ls > ss.*

**Narahassan**<*narahatsan*, **neyrahassan**<*neyrahatsan*. Ağdam cama:tı de:r “*narahassan*”, biz deyiriy “*neyrahassan*”. (Papravənd)

**Udussan** < *udussan*. Albert varmış ermənnin birinin böyyü, onun da əsli Ağdamnanıymış deyifki indii çıxarsan onnan *udussan* nətə:r olajax. (Ağdam)

**Atmassan** < *atmassan*. Deyif a bala sən piyansan düzgün *atmassan*, (Qiyaslı)

**Dussussuñuz**<*duzsuzsuñuz*, **dassıssıñız**<*dadsızsuñız*. O da de:r ə, Abdal yaxşı cama:tsıñız, hayıfki lağviyətıñız yəni ki, *dussussuñuz* də, *dassıssıñız*. (Güləblı)

**Qalxossisdemi < kolxozsistemi, savessədri < sovetsədri.**  
Uzummiddət *qalxossisdemi* olanda qalxozda baş mitəxəsis, sora bələdiyə mavini, *savessədri*, vəzifələrində işdəmişəm. (Quzanlı)

**Nossun < nə olsun.** De:rdi, *nossun* Leylin də ölüf, qoyduğu qanunnar ki durur. (Sarhacılı)

**Eşissəm < eşitsəm.**

Gəncənin boz dağları  
Bürüyüf toz dağları  
*Eşissəm* Ağdam alınif  
Aşaram tez dağları (Qıyaslı)

**Eşissin < eşitsin.** Allah ağzunnan *eşissin* oğul!, (Qıyaslı)

**Yarımqıq geri assimilyasiya**

**nb > mb.**

**Sümbüllü < sünbüllü.**

Həsərdən küsən könlüm  
*Sümbüllü* süsən könlüm.  
Nədən sən pərişansan  
Taledən küsən könlüm.

(Kəngərli)

**Çərşəmbələrdə < çərşənbələrdə.** *Çərşəmbələrdə* ardıc adında tikanni, yamyayıl pitkiydi maraxlı biraşeydikin o yamyayıl bitki qazkimi yanırdı. (Şellik)

**Ombiri < on biri.** Doxsəkizinin aprel aynın *ombiri* mən uvolt olummuşam. (Mərzili)

**Ombəşətən < on beşə kimi.** Deyim də:, pısa:tdarımdört nəvəm var, üç dənə nəticəm, vərşə aynını-baynı bir *ombəşətən* var nəvəli-nətijəli. (Quzanlı)

**şc/tc > çc.**

**Yavaçca < yavaşa, sakiçcə < sakiçə.** Sözü *yavaçca* deməkki, ancax dedi:n adam eşissin, *sakiçcə* qulağına deməh. (Qərvənd) O da yavaçca deyirdi, aqon, (Kəndərli, Göytəpə)

**şç > çc.**

**İçcilərin < işçilərin.** Camahat hamsı qorxurdu, içcilərin çoxusu qorxurdu. (Əliağalı)

**xd > td.**

**Qaltdım**<**qalxdım**. Həşdokuzuncildə könüllü olaraq öz kəndim, Mərzili kəndinn qorunması üçün **qaltdım**. (Mərzili)

**Dissimilyasiya**

B. Xəlilov **Səsfərqləşməsi (dissimilyasiya) hadisəsinə** belə bir tərif vermişdir: «Söz tərkibində eynicinsli səslərdən birinin müxtəlifləşməsinə səsfərqləşməsi (dissimilyasiya) deyilir» (12, s. 137)

**İrəli dissimilyasiya**

İrəli dissimilyasiyada eynicinsli səslərdən ikincisi başqa səslə əvəz olunur.

**m > b.**

**Hümbət**<**Hümmət**. Bizim kətdə **Hümbət** adında bir kişi olur, o, toyda padşah olardı. (Ağdam)

**Amba**<**amma**. Əslən Horadizdidi, atası **amba** bizim kətdə yaşayırdı. (Baş Qərvənd)

**Geri dissimilyasiya**

Geri dissimilyasiyada eynicinsli səslərdən birincisi başqa səslə əvəz olunur.

**ç > ş.** Dissimilyasiyanın bu növündə **d** səsi özündən əvvəl gələn qovuşuq **ç** səsinə təsir edərək onun parçalanmasına səbəb olmuş və nəhayət geri dissimilyasiya hadisəsinə görə **t** səsi düşmüşdür. (11. 112.)

**Qaşdıx**<**qatçdıx**<**qaçdıq**. O iki körpəni vırdıx qoltuğmuza **qaşdıx** Bakıya. (Muradbəyli)

**Keşdim**< **keçtdim**<**keşdim**. Dedim ə bizim məhlədən keşdin? Dedi abidənn yanndan **keşdim**, Ağdam darmadağınıydı. (Ağdam)

**c > j.** Dissimilyasiyanın bu növündə **d** səsi özündən əvvəl gələn qovuşuq **c** səsinə təsir edərək onun parçalanmasına səbəb olmuş və nəhayət geri dissimilyasiya nəticəsində **d** səsi düşmüşdür. (11. 112.)

**Vijdan**<**vidjan**<**vicdan**.

Sən mənə anasan, anamnan əziz,  
Sənə məhəbbətim dənizdir, dəniz.

Ömrümün bir anı keçməsin sənsiz,  
Ey mənim varlığım, qəlbim, *vijdanım*,  
Mən sənə qurbanam Azərbaycanım. (Xıdırlı)

**Güjdü<güjdü<güclü.** Lomnat deyliirdiye onu biz görməmişin yanı çox böyüh inam varıydı böyüh, inam *güjdüydü.* (Qasımlı)

**Vurğu.**

Vurğunun üç növü vardır. *Heca vurğusu, məntiqi vurğu və həyəcanlı vurğu.*

**Heca vurğusu** sözdə hecalar və şəkilçilər üzərinə düşən vurğudur. Heca vurğusunda vurğular söz və şəkilçilərdəki hecalar üzərinə düşür.

**Vurğu qəbul etməyən şəkilçilər.**

*-ma, -mə* şəkilçiləri ilə düzələn Feili isim və Feili sifətləri *-ma, -mə* şəkilçilərini qəbul etmiş Feillərdən ayırmaq üçün vurğunun böyük rolu vardır. (11, s. 119)

İnkər şəkilçiləri. Vurğu *-ma, -mə, -m, -ba, -b* inkər Feil şəkilçilərindən əvvəlki heca üzərinə düşür. Məsələn.

**Qaşma<** Dedi qaşma-qaşma, geri qayıt, hasanı da vır qoltuğuña. (Quzanlı)

**Gəlmədin.**

Gedişin yaman oldu  
*Gəlmədin* zülüm oldu  
Yolunu gözləməhdən  
Hər gün gözüm dört oldu. (Kəngərli)

**Danışmır, götürəmmədiy< götürə bilmədik.** Yaşdılar öz ləhcələriynən danışılar, hamma cavannar ləhceynən *danışmır.* Nəyəsə bir qayıtdıx, heşnə də *götürəmmədiy.* (Muradbəyli)

**Təpbıyif<tapmayıb, təpbədix<tapmadıq.** Adamları *təpbıyif* geri qayıdılar, gəlif şaha deyillər ki, *təpbədix,* ama elçi daşında birnəfər oturuf səni görmək isdiyir. (Qarapirim)

**Qayıtmeyif<qayıtmayıb.**

Qaracının bağı var  
Bağnın yarpağı var  
Orə gedən heş vax *qayıtmeyif*

Orda yaman yağı var. (Ağdam)

**Bilmiyəjhələr<bilməyəcəklər.** Ağdama ordada vırışma getdi ə:n–bə:n gördülər ki, ohdəsinnən gələ *bilmiyəjhələr* yönəldilər ağzıbəri. (Seyidli)

**Yémerəmey<yemirəm ey.** İndi bıranm meyvəsin *yémerəmey* mən, bıranm meyvəsin. (Poladlı)

Birgəlik bildirən **-la, -lə > -nan, -nən** şəkilçiləri.

**Körpəynən<körpə ilə.** O iki *körpəynən* mən nə zülüm çəhmişəm onu Allah bilir. (Muradbəyli)

**Əliynən<ali ilə.** Ağdam rayonu iki şəhid verif, *Əliynən* Bəxtiyar. (Əliağalı)

Zaman şəkilçilərindən sonra bitişdirilən şərt şəkli şəkilçisi **-sa, sə.**

**Danışırsa.** Onnarın əleyhinə danşanın dili qurusun, onnarın hakqında kim pis *danışırsa* dili qurusun, oğlum! (Kəngərli)

**İçifsə<içibsə.** Belə bir misal de gəzirkin, kim kötəl suyunnan *içifsə*, deməli onun səsi olmalıdı. (Sarhacılı)

Tərkibində inkar şəkilçiləri olan Feili bağlama şəkilçiləri.

**-madan, -mədən.**

**Gözdəmədən < gözləmədən.** Ağdamın həkimləri hərbi qosbitaldan gələn həkimləri *gözdəmədən* onnarın 29-un xilas eləmişdilər qalannarı öldü. (Ağdam)

**-ma+mış, -mə+mış.**

**Topalášmamış.** Hay düşür cama:t *topalášmamış*, kişi arvadı başdıyır ki, söyməyə ki, a, niyə sə:r bu dörd qızı ərə verəndə niyə desinnər ki, ousunçu İsmayılın qızıdı, (Baş Qarvənd)

Feili bağlama düzəldən **-kən** şəkilçisi.

**Yetirərkən.** 1999-cu ildə əmir yerinə *yetirərkən* erməni tərəfinnən sınaypərnən vırılıfdı. (Şıxbalalı)

**Várikən.**

Xəyalə dalıram hərgün hər gejë.

Bu dərdə sən söylə mən dözüüm nejë

Bütün varlığım da dönübdür heçə.

*Várikən* yoxolmaq nəymiş Allah.

Yaşamaq nə yaman çətinmiş Allah. (Ağdam)

***Eliyárkən<eláyárkən.*** Xoşbəxt soyqırımı zamanı xoşbəxtlər elə çoxu bizim kəndə qaçır, dağdan bizim kəndə keçirlər bizim kəndin də nəqqədər cavan oğlanları onları xilas *eliyárkən* şəhid oldular. (Qasımlı)

İndiki və gələcək zaman şəkilçilərindən sonra gələn ***-di, -di, -du, -dü*** şəkilçiləri.

***Durúrdu.*** Rusya afseriyidə, oranın hamsın tulladı gəldi Ağdama altay orda raykomun qabağında, havax gedirdin *durúrdu* orda. (Ağdam)

***Olárdı.*** O vaxdı Ağdamda üç gün, üç geşə *olárdı* oğlan toyu, bir gün də qız toyu *olardı.* (Seyidli)

***Salırdıx, düşúrdü.*** Bı daşdarın hamsın gətrif *salırdıx* əlin üsdünə *düşúrdü* belə. (Kəngərli)

İndiki və gələcək zaman şəkilçilərindən sonra gələn şəxs sonluqları.

***Górmürəm.***

Bir ef tihdim dəyirmi

Çubuxları iyirmi

Nə qapı var nə pəncərə

*Górmürəm* kəndimi. (Göytəpə)

***Bilírsiz<bilírsiniz.*** Dedilər kin ə bəs *bilírsiz* no:ldu, Şuşanı aldılar. (Ağdam)

***İnanírsız<inanırsınız.*** Şəxsən mə:mçün çox çətindi, gəzdiyim o bulaxlar, o sular, o cıgırrar geşə gəlir tüşür beynimə, *inanírsız*, sə:rətən yatammıram. (Əliağalı)

***Vérrəm<verirəm, isdámisən<istámirsən.*** Sənə vax *vérrəm* ay dığa, insana oxşamıyan məxluxlar, get fikirrəş, yaşamaq lazımdı, qal yaşa, yaşamaq *isdámisən*, əşi rəddol çıx getdə. (Əlimədəddi)

İndiki gələcək nəqli və nisbi keçmiş zaman şəkilçilərindən sonra gələn və şəxs sonluğu mənasında işlənən ***-lar, -lər*** şəkilçiləri.



**Deyillər<deyirlər.**

Əslimiz Qarabağlıdı  
Sınəmiz çarpaz dağlıdı  
*Deyillər* Vətən yağıya qalıfdı  
Qollarımız bağlıdı (Seyidli)

**Qaçıflar<qaçıblar keçıflər<keçıblər.** Xojalı soyqırımı zamanı xojallar elə çoxu bizim kəndə *qaçıflar* dağdan bizim kəndə *keçıflər* bizim kəndin də nəqqədər cavan oğlanları onları xilas eliyərkən şəhid oldular. (Qasımlı)

**Bilmıyəjhələr<bilməyəcəklər.** Ağdama ordada vırışma getdi ə:n-bə:n gördülər ki, ohdəsinnən gələ *bilmıyəjhələr* yönəldilər ağzıbəri. (Seyidli)

**Hazırriyıflar.** Elə bilirdihkin bizim üçün xüsusi *hazırriyıflar* onu mirəbbə bişiriləndə gəlif onu istiyirdih. (Papravənd)

**Düzəldıllər<düzəldırlər, aparıllar<aparırlar, görsətmillər<göstərmırlər.** Bu qaynatasının, bu qaynənəsinin, bu gəlnin paltarrarı, bu əyakkabısı, bu damaşniki, indi xonçada *düzəldıllər aparıllar* heylə *görsətmillər*. (Baş Qərvənd)

**Evləmmillər<evlənmırlər, evlənəllər<evlənərlər.** Billar da kin *evləmmillər*. *Evlənəllər* də kismət, Allah yazsıdı olum, ölüm, bir də taley Allah əlindədi. (Ağdam)

**Yə:jhələr<yə:jhələr.** Bayram axşamıdı də uşaxlarnan oturuf *yə:jhələr*. (Əfətli) Heşkimi sizin başınızdən basmasına qoymuyun. Hə də, heylə olmax lazımdı. Yoxsa əfəl olsanız əlinizdən çörəyi alıf *yə:jhələr*.

Xəbər şəkılçıləri **-dır, -dir, -dur, -dür.**

**Çatmışdır.**

Baxır, baxırlar biri-birinə,  
İndicə *çatmışdır* ürəh deyənə. (Ağdam)

**Keçmışdır, keçmışdı.** Qar da yağmışdı həməən vaxdı yazıx cama:tn əyaxların hamsın don atmışdı. Quçaxlarında körpə uşaxlar, hamsı piyada, orda Qarqar deylən çay varıdı ordan bəzsi *keçmışdır*, bəzsi ordan Şelli deyılən kət varıdı ordan birəz *keçmışdı*, çoxun yolda qırımışdılar. (Ağdam)

**Dayıdır<daimidir.**

Əzəldən belədir çünki kayınat  
Cahan *dayıdır* ömür amanat. (Kəngərli,  
Göytəpə)

**Düşmüyüdü<düşməyibdir, çəhmiyifdi<çəkməyibdir,  
görüdükin,< görübdür ki, ağarıfdı<ağarıbdır.** Şah soruşur,  
deyir şah sağolsun mə:m başımmın hələ bu papaş yerə  
*düşmüyüdü* başım bələlər *çəhmiyifdi*, ama bu tökülmiş üzüm o  
qədər pis üzər *görüdükin* onçun üzüm *ağarıfdı*. (Baş  
Qarvənd)

Rəvayət şəkilçiləri **-miş, -miş, -muş, -müş.**

**Çətimmış<çətin imiş.**

Bu qərib könlümü tənhalıq sızır  
Qəlbimə min cürə fikirlər axır  
Acılar hər zaman yandırır yaxır  
Yanan qəlbə məlhəm *çətimmış* Allah  
Yaşamaq nə yaman *çətimmış* Allah.

**Búymuş, solármuş, kəsármuş, nəymiş.**

Yəqin alın yazım *búymuş* mənim.  
Hər arzum çiçəytək *solármuş* mənim.  
Qarşımı tufannar *kəsármuş* mənim.  
Görəsən günahım *nəymiş* Allah. (Ağdam)

**Deyirmiş.** Adil qışqıra qışqıra *deyirmiş* kin, uşaxlarımızı  
durpiya sıvarkalıyif yandırmısınız. (Kəngərli)

Bir nəslə və tayfaya familyaya mənsubiliyəti bildirən **-gil**  
şəkilçisi.

**Bajımgil<bacımgil** Sora gördümkün cama:tda əzyət çəkir  
də:, sora da getdim Xındırısanda *bajımgil* orda məsgunnaş-  
mışdı. (Əliağalı)

**Anámgil.** Kəndimiz üzümçülüüyüdü, qoynçuluğuydu  
bıra, bıde: *anámgil* bırdı olur. (Mərzili)

**Qardaşımgil.** Uşaxları götdüm getdim Gənciyə,  
*qardaşımgil* orda olurdu da:, üç gün oldux gənə qayıtdıx.  
(Ağdam)

**-da, -də** yerlik hal şəkilçiləri ilə **da, də** bağlayıcılarını bir-birindən ayırmaq üçün vurğunun böyük əhəmiyyəti vardır. (11, s. 119) Vurğu **da, də** bağlayıcılarından əvvəlki heca üzərinə düşür.

**Atám da, yénə də, ordumuz da, kətcama:timiz da, oğullarımız da.** *Atám da* qəlpədən yaralandı. *Yénə də* döyüşməyə hazır olan *ordumuz da* var, *kətcama:timiz da* var, *oğullarımız da* var. (Papravənd)

**Kolún da.** Bax həməən qaratikan *kolún da* gətirmişəm (Qarapirim)

**Evlár də.** Mən nə torpağ ala billəm, nə ev ala billəm. Verdiyi *evlár də* budu. (Kəndərli)

**Bəndəni də.** Allah heş *bəndəni də* kiminsə evinə möhtaj eləməsin. (Kəngərli)

Əmr şəklinin ikinci şəxs cəm **-ın, -in, -un, -ün, -ınız, -iniz.** şəkilçilərdən əvvəlki heca üzərinə düşür. (11, s. 119)

**Qaçın.** Bərk atşma başdadı həmin gün dedilər toran qarışmamış bırdan *qaçın*. (Şurabad)

Onu da qeyd edək ki, Ağdam şivəsində **alın, gəlin** və **əkin** omoqraflarına da rast gəldik. Omoqraflar eyni cür yazılıb, vurğularına görə fərqlənən sözlərdir:

**Álın, al+ın (Feil).** İnşallah ora gələrsiniz orda biz danışarız Siz yazarsınız onda gəlin orda *álin* bı sözdərmizi. (Əliağalı)

**Gəlin, gəl+in (Feil).**

Haray ellilər haray

Əli bellilər haray.

Şana tellilər haray

*Gəlin* dəhnəmiz uçufdu. (Göytəpə)

**Əkin, ək+in (Feil).** Atam da həmməşə də:rkın, bala *əkin*, piçin onda urzunuz bol olar. (Papravənd)

**Alın (isim).**

Yəqin *alın* yazım buymuş mənəm.

Hər arzum çiçəytək solarmış mənəm.

Qarşımı tufannar kəsərmış mənəm.

Görəsən günahım nəymiş Allah. (Ağdam)

**Gəlín (isim).** *Gəlín* gələndə üzübağlı gəlirdi, ama ta bəynən gəlmirdi, bəynən gələn vaxları yoxuydu bəy gedif gəlni gətirmirdi. (Baş Qərvənd)

**Əkín (isim).** Quzannı kəndi varddana Quzannı orda *əkín* vardı, taxıl əkilirdi, taxıl piçilirdi, camat tö:xcücə saxlıyırdı. (Ağdam)

**Vurğu qəbul edən şəkilçilər.**

**-ma, -mə.**

**-ma, -mə** isim düzəldən şəkilçi olduqda. (Feillərdən isim düzəldən şəkilçi).

**Bulamá.** *Bula(maq)+ma.* Anam sə:r duruf inəyi eydirərdi, balasın altına atardı, *bulamá*, indi uşax bilmir *bulama* nədi, (Tağıbəyli)

**Atışmá.** *Atış(maq)+ma.* Qarıda belə yama kimi qazmış-dım, üsdün örtmüşdüm qalın betonnarnan *atışmá* olanda ora girirdim. (Əliağalı)

**Qatdamá<qatlamá.** *qatla(maq)+ma.* Xamralı şirin çörəh olurdu. Sora fəsəli deirdih, *qatdamá* da derdih ona, onu indi də çox adam bilir. (Papravənd)

**Vırısmá<vuruşmá.** *Vuruş(maq)+ma.* Ağdərədə bərh vırısmá getdi, bərk, üş gün bərk ə:nnən bəri ermənnərnən urusdar hucum elədi, (Seyidli)

**Kışkırısmá<qışqırısmá.** *qışqırış(maq)+ma.* Birjə gördüm *kışkırısmá* tüşdü, durdum qaşdım. (Ağdam)

**Çahnaşmá<çaxnaşmá.** *Çaxnaş(maq)ma.* Rəhmətdiy Allahverdi nə qədər ölməmişdi hər şey yaxşıydı, sora *çahnaşmá* düşdü. (Ağdam)

**Gəlmá.** *gəl(mək)mə.* Məsələn, mə:m babam min dokquüz səkgizinci ildə gəlif ora, babam *gəlmə* oluf. (Qasımlı)

**Alışmá.** *Al(maq)+ış+ma.* *Alışmá* eliyirdilər, hamı pul yığırdı, orda gözəyarı əti kəsirdilər bölürdülər püşk atırdılar, bu pay sənin, bu pay sənin *alışmá* eliyirdilər. (Burada *al(maq)* Feili üzərinə -ış şəkilçisi gələrək isim olmuş, *alış* ismi üzərinə də -ma

şəkilçisi gələrkək təkrar isim olmuşdur. Məsələn qızılın alışı və satışı.).

**-ma, -mə** sifət düzəldən şəkilçi olduqda.

**İşdüzəltmə.** Tay Allah heş bəndəni də kiminsə evinə möhtaj eləməsin. Sora getdim *işdüzəltmə* birosuna, mənə göndərdilər 175 saylı məhtəbə qapıçı. (Kəngərli)

**Soytmá<soyutmá.** Samalyotun *soytmá* sisdemində etil isbirti olmuşdu. (Ağdam)

**Doğmá.** İlham Əliyefi *doğmá* baladan da çox isdiyiriy. (Ağdam)

**Anadangəlmə.** Getdim hərbi kamissarığa, dedim mənə əsgəriyə göndərin, çünkü mə:m böyüq qardaşımın *anadangəlmə* əlində pıroblem varıydı, (Əhmədavar)

**Bilmək** köməkçi Feili qeyri-qəti gələcək zamanın inkarında işlənərkən. Tələffüz zamanı birləşik deyilən zaman.

**İnammazdı<inana bilməzdi.** Çıxanda bizim kətdə çoxlu əsgər varıdı o vaxdı, heşkim *inamməzdi* kın Qərvənd gedə bilər. (Baş Qərvənd)

**Yaşiyamməram<yaşaya bilməram.** Dedi kin mənəm vətənim darda, mən Kiyefdə *yaşiyamməram* üçil döyüşdü, şəhit oldu, Xoramut döyüşündə. (Kəngərli)

**Olammaz<ola bilməz** Dövlət bir təh nöyütdən aslı olamməz, dövlətin başqa şeyləri də var. (Papravənt)

Vurğu yerlik hal şəkilçisi olan **-da, -də** üzərinə düşür.

**Xojaldá, durpasındá, Bakda, dünyadá, Ağdamdá, mitinqdá.** *Xojaldá* ana-bajıqlarmızı diri-diri yandırmısınız, indi mən də sizi heylə eliyəjəm. Deyirdi görün, balalarımızı qaz *durpasındá* yandırlıqlar. *Bakdá* həkim işdəmişəm, mənə haxçı demiyiflər. Muğamı qaldırdı, pütün *dünyadá* tanıtdırdı. Yoldaşım da irəhmətə getmişdi, doxsambirdə *Ağdamdá* imfakdan. Biz *Ağdamdá* günnərnən *mitinqdá* oluf Heydər Əliyevi tələb eləmişiy. (Kəngərli)

**Xındırısandá, Beylaqandá, Eyvazallardá.** *Xındırısandá* bajımgil orda məsgunnaşmışdı. *Beylaqandá* o

*Eyvazallardá.* Həsənqulu kişi zad vardı, dostuydux. Qapıda belə yama kimi qazmışdım. (Əliağalı)

***Qarabağdá, ürəyində.***

*Qarabağdá* qar olmaz  
Qara salxım ağ olmaz  
Kim kin belə qaşqın tüşdü ermənnin əlinnən.  
*Ürəyində* yağ olmaz. (Ağdam)

Zərf əmələ gətirən **-ca, -cə** şəkilçiləri ilə kiçiltmə bildirən **-ca, -cə** şəkilçilərini bir-birindən ayırmaq üçün vurğudan istifadə olunur. Vurğu zərf əmələ gətirən **~ca, -cə** şəkilçilərindən əvvəlki heca üzərinə düşür.

***Məzmúnca.*** Hə bunn de:r eyni adlı lakin *məzmúnca* tamamilə fərqlənən nəsir əsərinin mə:lifi olufdu. (Quzanlı).

***Baxdıxcá<baxdıqca.***

Ağdam, Qarabağın şən otağısan,  
Bülbüllər seyrisən, gül yatağısan.  
Nə gözəl yaraşır ad saña Ağdam  
*Baxdıxca* oluram şad saña Ağdam.  
(Əlimədədli)

***Accá<azca.*** Tez əldə olunan deyil də:, deməli səmənni qoyullar yaşllaşmamış, *accá* cücərəndə, ət maşinnan keçirillər, suyun sıxıllar, və ona çoxlu yanacax gedir. (Papravənd)

Nənəm ***balacá-balacá*** kündələrdən bizə kökələr bişirərdi. Yadıma gəlirkin nənəm aptekə həftix//haftıx deyirdi. (Şelli).

***Məntiqi vurğu***

Məntiqi vurğu fikri müxtəlif mənə çalarlıqlarında ifadə etmək üçün cümlə daxilindəki bu və ya digər sözün xüsusi vurğu ilə tələffüzüdür. Məsələn.

Özüm *şofir* işdəmişəm, *tıraxdiris* işdəmişəm. (Mərzili)

Əzəldən belədir çünki *kayınat*  
*Cahan* dayımıdır *ömür* amanat. (Kəngərli,  
Göytəpə) Bu cümlələrdə məntiqi vurğu,  
***şofir<şofer, tıraxdiris<traktorist,***  
***kayınat<kainat, cahan*** və ***ömür*** sözlərinin  
üzərinə düşür.

### **Həyəcanlı vurğu.**

Cümlələrdə müxtəlif sözlər müəyyən həyəcanla deyilir qeyri-adi tonda tələffüz edilir. Məsələn.

Ulu Öndərmizi nəzərdən salmaqçün, *erməni gəldi qaç*, deyif cama:tı qorxuzurdular. (Ağdam)

Kim ki, evinin verini-veşini çıxarıf, kəndə-kəsəyə aparır-dı, onnara ajiğı tuturdu de:rdi kin, *ə, kişi dö:lsünüz*, cama:tın panikaya salmayın heş nə olmuyajax. (Ağdam) Bu nümunələrdə isə *erməni gəldi qaç*, *ə, kişi dö:lsünüz* sözləri həyəcanlı vurğu ilə deyilən sözlərdir.

Hesabata məqalənin elektron variantını və tədqiqatın 31 səhifəlik mikrosəhifə vord variantını da əlavə edirəm.

### **LEKSİKA**

#### **Leksik xüsusiyyətlər.**

“Leksika sözü Yunan mənşəli “lexikos”sözündən olub, sözlər mənasını bildirir. Dilimizin leksikasını öyrənən dilçilik bölməsi isə leksikologiya adlanır. Leksika “söz”, loqos isə “elm” deməkdir” (13, s. 4)

Müasir Azərbaycan dilində leksika istifadə dairəsinə görə belə qruplaşdırmaq olar. Dialekt leksikası, peşə-sənət leksikası, terminoloji leksika, jarqon leksikası və Arqotizmlər. Bunlardan dialekt leksikasının özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Dialektologiyada sözlərin leksik xüsusiyyətlərini araşdırarkən aşağıdakı bölümlərə böldük.)

#### **Alınma sözlər.**

##### **Ərəb dilindən alınmalar.**

**Dəbbə.** Ərəb. Vədidən, sözündən və ya kəsilmiş qiymətdən səbəbsiz imtina etmə (9, s. 110).

*Dəbbə* – lovğa. sözündən qaçan, şərti pozan. inadkar, həcət.

Ağdam şivəsində: Kimnən nəsə alırsan, onu danırsan *da:*, *dəbbəliyirsən*, görməmişəm. Yanı belə, aldığı şeyi qaytarmırsan. (Əliağalı)

Digər dialektlərdə: **1.** - lovğa. - *Dəbbə adam papağını dik qo:r* (Brç.); - *O, dəbbə adamdı* (Yv.); **2.** - sözündən qaçan, şərti

pozan. - *Əli dəbbədi, onnan söy-damız tutmaz* (Fzl.). 3. - inadkar, höcət. - *Alı çox dəbbə adamdı, dediyinnən dömməz.* (Hm.) (4, s. 122)

**Rəhmət.** Ərəb. Yazığı gəlmə, rəhm etmə, bağışlama, vəfat etmə, ölmə (10, s. 232).

*İrəhmətətdiyində<rəhmətə getdiyində* – Vəfat edərkən.

Ağdam şivəsində: Sora yoldaşım *irəhmətətdiyində* çıxdıx gəldiy. (Seyidli)

**Xeyli.** Ərəb. Bir çox, çox, xeyli (9, s. 206).

*Xeylax<xeyli* – çox, xeyli.

Ağdam şivəsində: Yığıldıx bir *xeylax* da orda qaldıx. Allah bu hökumətə dəyməsin bizi köçürtdü bı öylərə. (Ağdam)

**Övlad.** Ərəb. Ata ananın uşaqları (10, s. 232).

*Övlətinə<övladına* – övlad.

Ağdam şivəsində: Mən bu rayonda çox baççı görmüşəm, biri irayona işdiyif, biri özünə işdiyif, biri qohum *övlətinə* işdiyif. (Papravənt)

**Ərəsət.** Ərəb “ərəsə” meydan açıqlıq. Qıyamətdə ölülərin toplanacağı meydan (9, s. 110, 170).

*Ərəsət* – 1. pis, qiyamət, qalmaqal, 2. daha çox, xeyli.

Ağdam şivəsində: Erməni yansın bizi elə vəzyətə saldıqın, *ərəsət* günnərə qaldıx, dörtyerdə belə ev qoyuf gəlmişih. (Əliağalı).

Digər dialektlərdə: 1. pis, qiyamət, qalmaqal – Ay qız, bacu:n paltarrarına dəgmə, gələr görər, ərəsət qopar (Fzl.). 2. – daha çox, xeyli. – Keçən il ərəsət meyvə vardı, bıyıl yoxdu (Zn.); – Bu gün ərəsət iş gördüm (Kd.); – Bıyıl ərəsət buğda var (Cbr.). (4, s. 164)

**Kəfşəkən.** Ərəb. Ayaqqabı çıxardılan yer, astana, kandar (9, s. 344).

*Kəfşən<kövşən* – Çöllük, sahə, otlaq yerləri. Bu söz kn sahələri, kənarı, kandarı mənası olaraq ərəb dilindən keçmə kimi qeyd etmək olar.

Ağdam şivəsində: Sora, gedif *kəfşəndə* ot çalılar, yoğıllar, belə onu xotmannıyıllar, lodalıyıllar. (Ağdam)



**Eyzən.** Ərəb. Həmçinin, eləcə də (9, s. 139).

*Eyzan* < *eyzən* — həmişə, daima.

Ağdam şivəsində: İndi mənim 42-yə qədər nəvəm var, qohumlarım da, *kət də-kəsəh də*, camahat da, hamımız dinəndə atamza-anamza Quran oxutdurmurux, hamma irəhmətliy Heydar Əliyefə *eyzan* Quran oxutdururux, ona *irəhmət* deyriy, o dünyasın Allaha:la versin. (Quzanlı)

Digər dialektlərdə: – Çətin işə eyzan məni buyurursan (Zr.). – Bıra eyzan güllüx'dü (Qz.); – Eyzan dədəsinox-şo:r < dədəsinə oxşayır > ogədə (Gdb.); (4, s. 153)

**Hövsələ.** Ərəb. dözümlü, səbir, dayanıqlıq (9, s. 254).

*Həfsələm* < *hövsələ* – səbr.

Ağdam şivəsində: Başınadönüm fikirri oluram, nəblim o mın dərdin çəh, bı oğlumun dərdin çəh, bırada gələnnən bəri heş *həfsələm* qalmıyıf. (Əliağalı)

**Növbət.** Ərəb. sıra, dəfə, kərə (10, s. 200).

*Nobat* – Mal, heyvan növbəsi.

Ağdam şivəsində: Sora kətdə qohumlarım mal-heyvanı hörüşə aparardı. Otarardı, Hə *nobat* de:rdilər ona, ayda bir-iki dəfə nobata gederdilər. (Ağdam)

**Tur.** – Ərəb. Sina yarmadasında bir dağın adı. (Musa Peyğəmbərin Allahla ilk danışığı səhnəsi) (10, s. 409)

*Tur* – ağacın gövdəsində əmələ gələn şiş, fir. Ağdam şivəsində:

O kimidi, Qureyşidi atası?

O kimidi, *Turda* qaldı əsası?

İsmayla gələn qoçun anası

Hansı ayda gündə qoça gəlirdi? (Boyəhmədli)

**Fars dilindən alınmalar.**

**Nər.** Fars. 1. Erkək, erkək dəvə, 2. Qəhrəman, igid, cəsur (10, s. 185).

*Nər:* Böyük, iri.

Ağdam şivəsində: Bir dəfə mən dörd dənə baş əyağlı təmizdiyif, töküf qazana bişirif, səhər, lülə pişirən, kabaf

bişrənnər gələndə onn oğlunun toynda dedlər ki ay xala bını kim bişirif, yekə **nər** qazana, *töhdüm* dört *başəyağı*. (Ağdam)

**Viran.** Fars. Xaraba qalma, dağılma, uçmuş, var-yoxu əlindən çıxmış, müflisləşmiş. Qəmgin, tutqun (10, s. 435).

*Verdiverən* – viran oldu, xarabaya qaldı.

Ağdam şivəsində: Onsəkgizində bomba qapya tüşdü, hər yer *verdiverən* oldu. (Seyidli)

**Gərm.** Fars. Bərk isti, istilik (9, s. 210).

*Gərmə* – Heyvan tullantılarının yerdə, ayaqları altında qalıb bərkiyen halı. Kəndlərdə sac altında yandırılı bilən hissəsi.

Ağdam şivəsində: Tezdən evdən çıxırdıx gedirdiy qıtmix yığırdıx, gətirirdiy, *simavar* qalıyırdıx. Sora arvatdar *saj* qoyurdular, yuxa pişirirdilər, sajin altına *gərmə* yığırdılar, təzəy yığırdılar, mal təzəyi, bı təzəyə Ağdamın bəzi kətdərində *yazı* da de:rdilər. (Quzanlı)

**Bən.** Fars. Xal (9, s. 46).

*Bənəh-bənəhdi* – xallı.

Ağdam şivəsində:

Aşix *bənəh-bənəhdi*

Xalın *bənəh-bənəhdi*

Söylə görüm ay aşix

Araz neçə sənəhdi? (Boyəhmədli)

**Vər.** Fars. Tərəf, cəhət (10, s. 430).

*Vər* – cərgə, sıra, əvəz, hesab.

Ağdam şivəsində: Mal-heyvan saxlıyırdıx gedif *vər* götürüv ot calıf gətirirdih. (Kəngərli)

Digər dialektlərdə: cərgə, sıra. – Bu gün on səkkiz vərin alağını eləmişəm (Əli Bayramlı); – Hər iki vərin arasın becərir (Kd.); – Hərə öz vərin başa çıxsa iyitdi (Meğri); – Bi vər taxılı bişdim başatan (İm.); – Hərə bir vər götürür piçir (Qrk.). – əvəz. – Nənəmin vərinnən mən gedecem soğan alağına. (Meğri) – hesab. – Pılı verdün, inəg qaldı sənün vəründə. (Cəlilabad) (4, s. 533)

**Rus və Avropa dillərindən alınmalar.**

Rüs və Avropa dillərindən keçmə sözlər Ağdam şivəsində az da olsa işlənmişdir.

**Скорая помощь. Rus. Təcili yardım.**

*İsqorunun*- Təcili yardımın.

Ağdam şivəsində: Bir dənə öydən heşnə çıxartmadıx, Allahhaqı bir dənə *qatma* da. Sora da yığıldıx dokquzuncu mikrayonda köşkün yeri varıydı *isqorunun* yarımçıx binasına yığıldıx, bir xeylax da orda qaldıx. Allah bu hökumətə dəyməsin bizi köçürtdü bı öylərə. (Ağdam)

**Вешь. Rus. Şey, əşya.**

*Verini-veşini* – şey-şüyünü, əşyasını.

Ağdam şivəsində: Kim ki, evinin *verini-veşini* çıxarıf, *kəndə-kəsəyə* aparırdı, onnara ajiği tuturdu de:rdi kin, ə, kişi dö:lsünüz cama:tın panikaya salmayın heş nə olmuyajax. Heş nə çıxartmadıx. (Ağdam)

**Ботинка. Rus. Ayaqqabı. Uzunboğaz çəkmə.**

*Patinkaynan* – ayaqqabı ilə.

**Повар. Rus. Aşpaz**

*Povirdi* – aşpazdır.

**Смен. Rus. Növbə.**

*İsmeni* –növbəni.

**Мама. Rus. Ana.**

*Aymma* – ay mama, ay ana.

*Mama* (dialekt) bibi, ata bacısı.

Ağdam şivəsində: Nə qədər elədilər əllərimi aç bilmədilər *patinkaynan* bax bu *cüdoğluğunnan nətə:r* vırdılarsa dalı qatda gəldim yerə, məytəbin qabağında gəldim yerə. Dedim də:rsən ki, *povirdi* aparram *ismeni* dəyişməyə. Oğlum dedikin *aymma* bəsdı. (Ağdam)

Digər dialektlərdə: Mamam oğlu əsgərdi, bir ildi gidən (Şk.); – Mamamın üç oğlu var (Uc.); – Atamızın bəjisına mama deyirix' (Qz.); – Mən mamamgilə getmişdim (Brç.); – Mama-ma deyərsən ki, bizə gəlsin (Balakən); – Dədəmin bayıssı mamam olur (Yv.); – Mamamgil dünənnəri bizə:lmışdi (Zn.). (4, s. 343)

**Занак.** Rus. Fond, ehtiyat.

*Zapas-zapas* – Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Клас.** Rus. Sınıf.

*Kilas-kilas* – Ağdam, uşaq oyunu adı.

Ağdam şivəsində: Uşaxlığımız keçif orda, Bənöyşə oynuyurdux, Yediüşşə oynuyurdux, Səkgizdaş oynuyurdux, *Zapas-zapas* oynuyurdux, Ortadaqaldı oynuyurdux, *Kilas-kilas* deyirdiy, onnan oynuyurdux, (Papravənd)

**Аптек.** Yunanca Anbar deməkdir.

*Həftix//haftux* – aptek.

Yadıma gəlirkin nənəm aptekə *həftix//haftux* deyirdi. (Şellik)

**Dialektik sözlərin quruluşca növləri.**

**Sadə.**

*He:şan* – Qirilib yerə düşərək yararsız hala düşən, ot, sümbül, taxıl dərzləri və s. Ağdam şivəsində:

Qızılgül *he:şan* oldu,

Dərmədim *heşan* oldu,

Vətənnən ayrı tüşənnən,

Ağlamax peşəm oldu. (Papravənd)

*Dəngə* – tayfa, nəsil, məhlə.

*Dıbir//dıvir* – İkiillik erkək keçi, ikiillik keçi balası.

Ağdam şivəsində: Bizim kətdə bir neçə *dəngə* varıdı, döngə yox *dəngə* deyirdih biz ona, belə tayfa, məhlə yanı. Bizdə çoxu mal qoyun saxlıyırdılar, qoyunnarın içində keçi olurdu, *dıbir* olurdu. (Seyidli)

*Paccah//paşşah//padşah* – Toyları idarə edən. İndiki, tamada.

*Fərrac//fərraş* – Toylarda olan padşahın əl buyruqçusu.

Ağdam böyüy rayon oluf, mağar qurulurdu, orda toylarda *paccah* olurdu, orda *fərrac* olurdu guya şənnih keşsin deyın o fərrac get filankəsi gəti, ancax ortalıxda fırranırdı, adamları oynamağa çağırırdı. (Seyidli)

*Şa:dllşahad* – üyüdüln dəndən dəyirmançıya verilən muzd.

**Çanax** – ölçü qabı.

Ağdam şivəsində: Ağdamnan gedirdilər Fuzulidən buğda alırdılar, deirdilər Karyanın bu:dasıdı. Gətirdiy də:rməndə ü:dürdüy, də:rmançıya pul əvəzinə **şa:d** verirdiy. Taxılı **çanaxnan** ölçürdüy, belə mişoxun yarısı qədər olurdu. (Ağdam)

Digər dialektlərdə: **Şa:d**. Bığdanın şa:dını çıxıblar (İsm.); – Bi put dənə bi girvənkə şa:d alırdılar (Şk.) – Dəyirməndə sahad veririx (Nç.). (4, s. 71)

**Çanax**. Ölçü qabı –Taxılı çanağınan üçürəx’ (Xn.); – Bir çanax on girvənkədi (Zn.); – Maña bir çanax taxıl ver (Gc); – Bir çanax üç put un girvənkədi (Şk.). saxsı kasa (Nç.)

**Xırtmış** – Çörəyin küt gedən zaman təndir divarında qalmış hissəsi.

**Mət** – mürəbbə kəfi.

Ağdam şivəsində: Arxası da təndirin divarında qalırdı axı, qəşşəh qazmağ olurdu ona biz **xırtmış** deirdih. Nənəm onu qoparıf verirdi bizə xımır-xımır yeirdih onu. Sora mirəbbə bişirirdilər. O **mət** deyən bir şey varıydı onu bizə verirdilər. (Papravənd)

Digər dialektlərdə: **Mət**. Mətə barmax vuranda zincir kimi uzanır (Qd.); – Mətdən halva bişirmək olarmı? (Zq.). (4, s. 353)

**Kilkə** – Yun daranarkən yerə tökülən və darağın dişləri dibinə yığılan hissə, yunun keyfiyyətsiz hissəsi

**Kəfrəm** – Yorğan və ya döşəyin, mitilin möhkəm ağdan tikilən iç üzü.

Ağdam şivəsində: Ərə verəjəyimiz qıza cehiz hazırıyırdıx, yun darıyırdıx, **kilkəsin** ayırif təmiz yundan yorğandöşəh hazırıyırdıx, kilkədən də balaja döşəhçə hazırıyırdıx, döşəhlərə, yorğannara təzə **kəfrəm** salırdıx. (Şelli)

**Qəlbi** – Hündür, uca.

Ağdam şivəsində: **Qəlbi** dağlarımız varıydı, yadıma gəlir. (Ağdam)

**Səf** – Sıra, cərgə, yaxın.

Ağdam şivəsində: İlan ordan dil açır deyir kin, ay İsmayıl bəy, bir bəri gəl, günah səndə döyül, bir vax varıdı ajdıg oldu, qoum-qouma *səf* durmadı, qaşdı. (Maqsudlu)

**Nər** – 1. Böyük, iri. Fars. Erkək, erkək dəvə, 2. Qəhrəman, igid, cəsur.

Ağdam şivəsində: Bir dəfə mən dörd dənə baş əyağı təmizdiyif, töküf qazana bişirif, səhər, lülə pişirən, kabaf bişrənnər gələndə onn oğlunun toynda dedlər ki ay xala bını kim bişirif, yekə **nər** qazana, töhdüm dörd başəyağı. (Ağdam)

**Dəbbə** – lovğa. Vədindən, sözündən və ya kəsilmiş qiymətdən səbəbsiz imtina etmə.

Ağdam şivəsində: Kimnən nəsə alırsan, onu danırsan *da:*, **dəbbəliyirsən**, görməmişəm. Yanı belə, aldığı şeyi qaytarmırsan.

Digər dialektlərdə: *Dəbbə adampapağını dik qo:r* (Brç.); - *O, dəbbə adamdı* (Yv.) - sözündən qaçan, şərti pozan. - *Əli dəbbədi, onnan söydamız tutmaz* (Fzl.). - inadkar, höcət. - *Ali çox dəbbə adamdı, dediyinnən dömməz.* (Hm.) (4, s. 122)

**Həsi** – süd və undan bişirilən duru xörək.

**Qındı** – südlə undan bişirilən yemək, horra.

Ağdam şivəsində: Yeməhlərdən, **həsi** varıdı, bizdə **qındı** da deirdilər, *xaşıl* da deyirdilər. Xaşıl birəz çətin *başəalən* seyyidi. *Qındı* undan hazırranırdı, belə yumşax, xaşıl onun bərk halıydı. *Qındı* belə su kimı olurdu. (Əliağalı)

Digər dialektlərdə:

**Həsi**. - *Çovannar yığılıb həsi bişirillər* (Fzl.); - *Nənə, birəz həsi bişi, içəx* (Cbr.); - *Həsiyi qış yi:əllər* (Gdb.). **Qındı**. *Nənə, bir qındı bişir* (Kb.); - *Axşam de:irdi: -"Qındı pişirmişəm"* (Ağc.); - *Öydə qındı ye:b gəlmişəm* (Ağs.); - *Sə:r qındı yemək xoşuma gəlir* (Fzl.); - *Qındını qoca-lar da ye:ir, uşaxlar da ye:ir* (Uc.). (4, s. 203)

**Doqqaz** – çəpər, kənd küçəsi, əsas yoldan məhəllələrə ayrılan yol, küçə qapısı, həyəət qapısı.

**Bij//bijəltəx'**–Ağacların dibindən çıxan pöhrələr, çox bilmiş adam, kələkbaz adam, nadinc.

Ağdam şivəsində: Darvazanın böüründə bir dənə də qapı varıydı balaja, həyəət girif-çıxmağa, ona deirdilər **dokqaz**. *Biji* biz iki mənada işdədirdih, **bi:j** çox bilmiş adama deirdih, bir də ağajdarın dibinnən çıxan *pöhrələr* varıdıe bax ollara deirdih **bij**. (Qərvənd)

Digər dialektlərdə: *Doqqaz – Aravanı doqqaza çəkdim* (Uc.); - *Bizim doqqaza diyillər Qolxoz küçəsi* (Şk.); - *Ne incinesin, doqqaza çıxsana* (Qx.); - *Camahat doqqazda səni gözdüyür, sən də öydə laqqırtı vurursan* (Gc); - *Doqqazyoldan ayrılar* (Gdb.). - *Doqqaz niyə bağlıdı, tez ol ged aç, indi bu sa:t mallar gələsidi* (Brd.); - *Doqqaz iki deşikli ağacdı, basırıllar yerə, deşiyinə kön-dələn pərdi keçirdillər* (Kd.); - *Doqqaz qayırb, üç qoşa keçirərdilər* (Gyç.). (4, s. 139)

**Bij//bijəltəx'**. *Məmiş, tənəx bijdərinnən bir az yol, eşşəyin qava:na töx'*, - *Yaman bijəltəx' uşaxlardı, əllərinnən yoldan keşməy olmur*. (Gc) - *Çox bijəltəx' gədədi bizim bu Məhi, heş allatmax olmur onu*. - *Bijəltəx'lix'də hamını ötüf keşmişən*. (Şş.) (4, s. 55)

**Badış//padış** – başqaları ilə dəyişik düşməmək üçün toyuğun ayağına tikilən əski parçası, nişan. - baldıra geyilən boğazlıq. - nazik corab. - təndirə çörək ya-parkən qola geyilən qolçaq. - 1. dırnaq 2. mahmız - fərqləndirmək üçün quş ve toyuqların ayaqlarına bağlanan çit parça.

**Deyin** - deyə.

Ağdam şivəsində: Görsən töoğun əağına bi şey bağlıyflar **de:llər badışdı**, itməsin, qarışx düşməsin **deyin**. Bağlanırdı kın itməsin.

Digər dialektlərdə: **Badış//padış** - *Töyüğun ayağına cındadan tikillər, olur badış* (Brç.); - *Badışı töyoğun badına bağlerix'* (Bşk.); - *Ay qız, fərələrə badış tix, qonşunun töyux-larıynan dəyişix tüşməsin* (Qz.). - baldıra geyilən boğazlıq. - *İş adamına badış çox yaxşıdı*. (Qz.)- nazik corab. - *Badış nazik coraba diyillər*. (Sl.) - təndirə çörək ya-parkən qola geyilən qolçaq. - *Çörəyi yapanda badış gey, əlin yanmasın*. (Hm.) - 1. dırnaq (heyvanlarda) (Ağdam); - *Dəvənin padışı olmaz* (Nç.); 2.

mahmız (xoruzda). - *Xoruzun padışı itidi* (Ağdam). - fərqləndirmək üçün quş və toyuqların ayaqlarına bağlanan çit parça. - *Dolaşanın ayağı padışnan bağlıdu*. (4, s. 34)

**Malata/Balata (Rus, droj)** – xəmir mayası, dəri aşılamaq üçün kül, kəpək və duzun qarışığından düzəldilən xüsusi məhlul.

Ağdam şivəsində: Təndir çörəyni bişrəndə elə bil xəmir düşmüşdü də **malata** deyillər, o vax malateynən yoğrurdular də *duroj* yoxuydu o vaxtı, **balata** götrürdülərbelə kündəni, balata saxlıyerdilər. (Baş Qərvənd)

Digər dialektlərdə: *Balata qayır aşdı yax dəriyi; Dəriyi balatıya qoymuşdum, indi götürüf tükünü təmizdiyəjəm*. (Qz.) - *Az, balatı qoy xamır yoğurajam* (Qz.); *Obaşdan balatı aləcəm, çörək pişrəcəm* (Qx.); - *Xamıra balatı qatmasar çörə:n içi linc olar* (Dşk.); - *Balatı salıyx xamra, aciyi* (Şk.). (4, s. 37)

**Şəltələri** – məqsədləri, planları.

Ağdam şivəsində: Bir tərəfdən də 93-cü ildə Ulu Öndər hakmiyyətə gəldihdən sora ollar artıx gördülər kin, bilların **şəltələri** işdəmiyəjəh. (Ağdam)

**Demi** – dəmyə, su çıxmayan, susuz (yer), qəlyan.

Ağdam şivəsində: Kəndimizdə çox şey əkilirdi. Taxıl arpa, yonca **demi** yerrəriydi də:: oralar. Demi hə:: bir də belə qəlyana da deyiriy. (Muradbəyli)

Digər dialektlərdə: *Demi*. Çəx'dığımıza demi də de:rıx, qəlyan da de:rıx (Zn.). – dəmyə, su çıxmayan, susuz (yer). Bıra demi yerdı, su yoxdı (Nç.); – Demidə arpa əkillər, buğda əkillər (Or.); – Bizim yerimiz demidi (Clf.); – Biz taxılı demidə əkərix (Zn.). (4, s. 121)

**Çiriş** – yeməli bitki adı.

Ağdam şivəsində: *Çiriş* olurdu, *çiriş* yığırdığ, hə: *çirişin qəşşəh kətəsi* olur, xınadaşı deyirdilər belə-belə sürtürdüy xına çıxardırdıx. (Gülablı)

Digər dialektlərdə: *Çiriş*. *Çirişin* yaxşı xitəbi olur (Cbr.); – *Cirişi* doğruyuf fətirin arasına qoyurux, sonqra sajdə kətə



pişirerix' (Gdb.). – yağ qabı (6-8 kq-lıq). – Çirişin dibində bir əz yağ var, onu gəti atax bişmişə. (Zn.) (4, s. 103)

**Ütüx** – bacarıqlı, zirək, kələkbaz, hiyləgər, tez üşüyən, soyuğa davamsız.

Ağdam şivəsində: Çalşırım də: həyatda bi şeyə nail olmaq üçün gərəh *ütüy* olasan. Yoxsa heşbişeyə nayıl olammaszan. (Papravənd)

Digər dialektlərdə: **Ütüx** – bacarıqlı, zirək. – Ütüy adamdı, nə tafşırsa, alıf gətirəcəx' (Lç.); – Pıl verin, toxuma Həsən gessin, o, çox ütüx'dü, harda olsa tapıf gətirəcəx' (Cbr.); – Əhmət ütüy uşaxdı (Şş.) – kələkbaz, hiyləgər. (Ağş.), (Kd.), (Mn.), (Şk.) – tez üşüyən, soyuğa davamsız. – Sən lap ütüx'sən ki, heç həvlə havada da adam üşüyər? (Şk.). Ütüy olmax (Ağş.) – tez üşümək, soyuğa davamsız olmaq. – Sən çox ütüy olmusan. (4, s. 527)

**Ərəsət** – pis, qiyamət, qalmaqal, daha çox, xeyli.

Ağdam şivəsində: Erməni yansın bizi elə vəzyətə saldıqın, *ərəsət* günnərə qaldıx, dörtyerdə belə ev qoyuf gəlmişih. (Əliağalı)

Digər dialektlərdə: *Ərəsət*. Keçən il ərəsət meyvə vardı, bıyıl yoxdu (Zn.); – Bu gün ərəsət iş gördüm (Kd.); – Bıyıl ərəsət buğda var (Cbr.). (4, s. 154)

**Abba** – umac.

**Habba** – körpə uşağa yeməkləri göstərən zaman istifadə olunur.

**Şalampir** – qoyun əti və içalatından hazırlanan xörək növü. – Ətin hər yerinnən töküllər qazana, ala-çiy eli:llər, tezyeməx'çün de:illər şalampir (Ağdam); Şalampirin qartofu, soğanı olmur (Yv.).

**Mərəçö:üt//mərəçö:üz** – yeyilən yabanı bitki adı. – Mərəçö:üzü tökürsən yağa, üsdünə də yumurta vurursan.

Ağdam şivəsində: Vallah, day nə deyim? Kəndimizdə yeməhlər pişirirdiy. Yeməh addarınnan umaja **abba** deyirdiy. Yox o uşağa dediyimizi de:rsən? Ona **habba** de:rdiy, de:rdiy **habba** ye:rsən? O başqadı bı, umaj yeməyinə de:riy. Sora

yeməhlərimizdən varıydı *şalampir*, qoyun ətinnən *hazır-rıyırdıx*, içalatdan *hazırriyırdıx*, sora, bitgilərdən *mərəçöüt* varıydı, çöldə bitirdi. Belə yağnan pişirif ye:rdiy. (Mərzili)

Digər dialektlərdə: *Şalampir*. Şalampırın qartofu, soğanı olmur (Yv.). (4, s. 456)

**Çaşır** – göbələk.

Ağdam şivəsində: Məsələn göbələyə bizim camahat *çaşır* de:rdi. Göbələy sözün işdətmirdi bizim kət. Qızdarnan gedirdiy biz “çaşıra gediriy” de:rdiy. Sora mərəçö:t o vaxdı çox yaylmışdı indi birəz azdı, bidəyqə.

**Pırnıx** – Xurma, karalyok.

Ağdam şivəsində: Gördüm kətdə “armıt” deyillər. Karalyoka “*pırnıx*” deirdiy. Karalok dənəlsinə deyilir. Hamı, çox adam “xurma” deyir. (Papravənd)

**Kom** – Ağdam, üst-üstə yığılmış.

Ağdam şivəsində: Yüz dənə balaca daş yığırdıx əlmizin içnə, belə *kom* yığırdıx. (Ağdam Kəngənri)

**Tafkır** – yəhəri atın üzərinə bərkitmək üçün atın qarnının altından keçirilərək bağlanan qayış.

**Lağviyət** – dadsız, duzsuz.

**Saytar** – şikəst, topal, axsaq.

**Tirə** – nəsil, tayfa.

Ağdam şivəsində: Günnərin bir günü Avdal Qasıma kor İsmayıl deyir ay Qasım ver atını minim, deyiv ə mimmə, oyambıyan nəysə bı çox məjbur eliyir və məjbur eliyəndə bı da yavaş-yavaş atın *tafkırın* boşaldırmış. O da de:r ə, Abdal yaxşı cama:tsiñiz, hayıfkı *lağviyətsiñiz* yəni ki, dussussuñuz də, dassiñiz. Namaz təxəllüsü də ordandı, o da Üçöğlan savetdiyinin Ballar k var Namazov Rusdam *Saytar* kişiydi. Günnərin bir günündə bı Roza Tağyevanın anasının babası Xıdır kişi varıdı *saytal* kişiydi, bizim *tirədənidi* Kəballardanıdı bı gamışdarı bıraxırmış, Cəbi adındada bir kişi varıdı, o da bizim tirədənidi görmüşdüm, çox son vaxdarı öldü. (Gülablı)

**Eyzan** – həmişə, daima.

Heydar Əliyefə **eyzan** Quran oxutdururux, ona irəhmət deyriy, o dünyasın Allahta:la versin. (Quzanlı)

Digər dialektlərdə: **Eyzan**. Çətin işə eyzan məni buyurursan (Zr.). – Bıra eyzan güllüx'dü (Qz.); – Eyzan dədəsinoxşo:rogədə (Gdb.). (4, s. 153)

**Man** – eyib.

Ağdam şivəsində: Onnar üçün **man** deyil. Biz İsmayılın *nəslinnəniy* pütün *ərapistanın* yarsı İsmayılın nəslinnəndi, Məhəmməd peyqəmbər də onn içində olmax şərtiynən. (Quzanlı)

Digər dialektlərdə: **Man** – Rübeydə heç man-zadbilmir, kişilərin yanında söyüş söyür (Ln.); – Oi özüə man bilmə, nə varki (Ağs.); – Ay oğul, bizim kətdə arvadın başı açıq gəzməyi man dəyil (Ağc.) – Ağdamda xoruz dö:üşdürmək man də:il, Sarıçalıda mandı (Brđ.). (4, s. 344)

**Şalax** – şikəst, əlil, fərsiz. gönülsüz, həvəssiz. gen, boş, lax <iri geyim haqqında>.

**Tar** – toyuqların axşamlar üstündə yatdığı ağac.

Ağdam şivəsində: Biznən, Üçoğlannan orda, hə bizdə bir çox sözdər var, məsələn şikəst adama **şalax** deyiriy. Şalax bir də tez-tez yıxılana da deyiriy, bir də boş, lax olan şeyə də de:riy. Sora hində töoxların üsdünə çıxdığı şeyə **tar** deyiriy. (Üçoğlan)

Digər dialektlərdə: **Şalax**. şikəst, əlil, fərsiz. gönülsüz, həvəssiz. – Niyə şalax yere:ysən? – Xırmana qoşulan heyvanı sürən boş dursa, o da şalax yeriyər. (Xn.)– gen, boş, lax <iri geyim haqqında>. – Əynində bir şalax pencəyi var, elə bil ki, torbuya salıflar gədəni (Ağdam); – Şalax paltar yaxşı durmoyu adamda (Dşk.); – Paltar, timsalı əyninə yekə olanda deyillər şalaxdı (Kb.); – Yox, bu saña çox şalax duror, bir ayrısını seçəsən gərəx' (Gdb.); (4, s. 455)

**Tar** – toyuqların axşamlar üstündə yatdığı ağac. – Çücələr tara çıxı bilmir (Bsk.); – Tö:ygə tar qoy üsdə çıxsın (Çnb.); – Tö:üxlər tarda yater (Gdb.); – Tar hində qoyulur ki, tö:üxlər

çıxıf orda yatsınar (Ağr.); – Töyuxların hamısı tarda yatıf (Tv.);

**Çərt** – ləpəsi çətin çıxan (qoz). – Aldığım qozun hamısı çərtdi, içi çıxmır (Ağdam). – Bu qozdar çərtdi, yeməy olmur (Şş.);

Ağdam şivəsində: Qoz növlərinnən **çərt** qoz var, (Bağmanlar)

Digər dialektlərdə: **Çərt** – ləpəsi çətin çıxan (qoz). – Bu qozdar çərtdi, yeməy olmur (Şş.); (4, s. 93)

**Turpəx'** – yabanı bitki adı. – Taxılı turpəx' basıf

**Şapir**– yabanı bitki adı.

**Sorsök**– tikanlı bitki adı.

Ağdam şivəsində: Tanıdığım bitgi addarınnan məsələn, **Turpəy** varıydı taxılı, yoncanı basırdı ağzına, heş xoşumuz gəlmirdi onnan. sora **Şapir** deyən bitgi varıydı, **Sorsök** varıydı belə tikannıydı, çox pis batırdı tikannarı. (Novruzlu)

Digər dialektlərdə:

**Turpəx'**. yabanı bitki adı. Turpəx' o qədər qorxulu olan alax döylü (Gc); – Çox pitir turpəx' taxılın-zadın arasında (Şş.). (4, s. 508)

**Caj** – yeməli bitki adı.

Ağdam şivəsində: Məsələn, nənəm do:ğa bişirirdi de:rdi içinə **caj** atmışam. (Seyidli)

**Caj** – yeməli bitki adı. Bizim bossanda çoxlu caj bitif (Cbr.).

**Düzəltmə.**

**Qapalax- qapa(maq)+laq** – qarğı və ya qamışdan hörülmüş qapı.

**Alışma-al+iş+ma//Alışmax-al+iş+max//Alışmalamax-al+iş+ma+la+maq //Alışmalıx-al+iş+ma+lıx** – bir neçə adamın şerikli (qoyun, mal və s.) müəyyən bir şeyi alıb bölüşməsi, dəymək.

**Bozarmax-boz+ar+maq** – xarablaşmaq, sərtləşmək, pozulmaq (hava haqqında), hirsələnmək, əsəbiləşmək, acıqlanmaq.

**Eydirməx-ey+dir+mək.** (*ey-iyi, yaxşı mənasında*) – inəyi və qoyunu sağmamışdan əvvəl südünü buraxsın dey, balasını iki-üç dəqiqəlik altına verilməsi.

Ağdam şivəsində: O qədər sözdər varıdikin, məsələn, böyüh qarıya, əvvəlcə biz görmüşdükkün hər adamda taxda darvaza olmazdı, qaratikannan belə düzəldirdilər üsdünnən, altınnan, ağaşdar bağleyirdilər, ona de:rdilər **qapalax** indiki darvazaya, həyəf qapısına o vax de:rdilər qapalax. Məsələn iri heyvan kəsirdilər, cöngə kəsirdilər kiməsə kiloynan çəkif vermirdilər. **Alışma** eliyirdilər, hamı pul yığdı, orda gözəyarı əti kəsirdilər bölürdülər püşk atırdılar, bu pay sənin, bu pay sənin **alışma** eliyirdilər. Kiminsə üsdünə uje səsini qaldırırsan eytiraz kimi, səsin qaldırana deillər **bozarmax**, üsdünə bozarmax. İnəyi sağmamışdan qabax əvvəlcə balasını atardılar altına, ona deyirdilər **eydirmək**, inək südün buraxırdı onnan sora sağırdılar. (Qərvənd)

Digər dialektlərdə: **Qapalax.** - *To:lanın qapalağın qoy, tez gəl* (Uc.); - *Qapalağı bağla, qoyunnar qahaldan çıxmasın* (Zn). (4, s. 278)

**Alışma//Alışmax//Alışmalamax//Alışmalix.** - bir neçə adamın şərikli (qoyun, mal və s.) müəyyən bir şeyi alıb bölüşməsi. - *Səlimin danasını kəsif alışma elədix'* (Qz.); - *Həsənin inəyini alışma elədix', hər paya 8 kilo düşdü* (Tv.); - *Gəlin bir alışma eliyəx* (Şmk.). - dəymək. - *Daşı necə atdımsa, düz gediv atın qıyqılısınnan alışdı.* (Tv.) - şərikli mal alıb kəsmək, bölüşdürmək. - *Əhmədin bir cöngəsi vardı, alışmaladıx.* (Çnb.) - kəsilmək üçün şərikli alınan (heyvan). - *Dünən alışmalix bir qoyun almışdıx, andırı canavar çəpərdən aparıf.* (Şmk.)

**Bozarmax** – xarablaşmaq, sərtləşmək, pozulmaq (hava haqqında) - *Hava yaman bozarıf, qarramasa yaxşıdı;* - *Hava bozarıf, də:sən, yağış yağajax.* – hirsələnmək, əsəbiləşmək, acıqlanmaq. Ə.; *mā: niyə boza-rırsan, sā: neynəmişəm?* (Brd.); - *Na:xca yerə üsdümə bozarma* (Şş.).

*Eydirməx* – *Qoyunun məmələrini eydirəsən gərəx', o da xoşallana, südünü verə* (Ağc.); - *Inəyin döşünü ey-dirməsən, südünü verməz* (Brç.); - *Inəyin balasın bırax, eydirsin, gəlim sağım* (Zn.).

**Taddım//ta:dım-ta+dım** – ta ki, o vaxta qeder ki.

**Komalamaq-koma+la+maq** – toplamaq.

Ağdam şivəsində: Məllim işdəmişəm. Orda neçə ildiki orda işdəmişəm, min dokqüz üzz əlli yeddinci ildən **tadım** bu qaşqınnığa qədər. Bəndənin oğlunun toyu olanda bir arvad gətirmişdilər hardansa iki gün onnan qabax gəldilər həməən o çörəhləri yapıdılar, pişirdilər yığdılar **komaladılar**, sora toy oldu. (Baş Qərvənd)

Digər dialektlərdə: **Taddım//ta:dım**. - ta ki, o vaxta qeder ki. - *Taddım özü gəlməsə, mən xalxın amanatını heş kimə vermərəm*. (Gdb.) - *Tələyi qurollar ta:dım oy çüşənətən* (Qz.). (4, s. 477)

**Kələsəriy-kələsər+lik** – təzə əkilmiş tənək.

Ağdam şivəsində: Biz gəldiy aşağı, Nəmirri kəndinin üsdündə qəbrsannığın yanında camahatın hamsı qalmışdı orda **kələsəriyin** arasında, pis vəzyətdəydilər. (İlxıçılar)

Digər dialektlərdə: *Kələsər* – Bı kətdə kələsər çoxdu (Ağc.). (4, s. 247)

**Kirimişcə-kiri(mək)+miş+cə** – sakitcə, dinməzcə.

Ağdam şivəsində: Biz onu o vaxtı bir özümüz üçün bir kino hesab eliyirdih. **Kirimişcə** duruf qulağasırdıx, Bizim evin arxasında qəlbidə toplar düzmüşdülər, üç dənə. Fərrux dağın vururdular. (Əliağalı)

Digər dialektlərdə: *Kirimişcə*. Sə: deyirəm dur kirimişcə get (Uc.); – Əli iclasda kirimişcə oturmuşdu (Brç.). (4, s. 255)

**İfləmə-ip+lə(mək)+mə** – dəli, ağılı yerində olmayan.

Ağdam şivəsində: Köşmüşü y şə:rin özünədə Ağdama. Deməli bu *ifləmə* sözü belədi də, orda biz “f” deyiriy amma o “p” ipləmədir. Kim ki, o dəli adamı ipə bağılyıf saxlıyflarmış, yanı kiməsə deyrsəne filankəs **ifləmədi**, yəni dəlididi də, ipə bağlanmalıdı. (Paprvənd)

**Dommalan-dombal+an** – göbələyin bir növüdür, torpağın altında bitir.

**Kişmiş-i-kişmiş+i**– üzüm növü adı.

**Çayrdəysiz üzüm-çayrək+siz** – üzüm növü adı.

**Cajutmaq-caj+t+maq** – hirsəndirmək, əsəbləşdirmək.

**Cirnatmaqcirna+t+maq** – bezdirmək, əsəbləşdirmək, hirsəndirmək.

Ağdam şivəsində: Sora dommalan. **Dommalan** özü göbələyin bir sortudu. Papravəntdə də çox geniş yayılmışdı. Onun elmi adı, Türüföldü. Göbələyin ən bahalı növüdü. Dünya bazarında ən baha göbələy növüdü. Dünya bazarında ən baha göbələh növüdü. “Domalan” da deyilir. Kartof yox göbələhdi, ama kartofa çox oxşuyur. Məsələn geniş yayılmış üzüm sortları varıydı, *kişmişiydi*, o *çayrdəysiz üzüm*.. Bir də hirsəndirmə, sözünü deyillər “*cajutma*” filankəsi *cirnatma*, *cajutma*, yəni hisdəndirmə də. (Ətyəmzəli)

**Tığnan-tığ+la** –böyük topa. ; müəyyən bir şeyi təpə şəklində bir yerə yığmaq, topa düzəltmək.

**Qırtdatmaq-qır(maq)+t(maq)+da(maq)t(maq)+maq–**  
Gələcək üçün ehtiyat saxlamaq.

Ağdam şivəsində: Kətdə, mən özüm şofir işdiyirdim. O qədə yaxşı günnərmiz olufdukun. Üzüm bağları varıydı hökmətin, üzüm yığırdığ, **tığnan**, sora zavoda verirdiy. Yaxşıydı. Hökmət ma:ş verirdi valdeynnərimiz birəz də **qırtdadıf** saxlıya bilirdilər. Həmma, bı indi mümkün döyül. İndi pul qırtdadıf saxlamax olmur. (Mərzili)

**Qırtdatmaq**. Bu şəkərdən bir az qırtdat, sabaha saxla (Gc).

**Uyuşmaq-uy(maq)+uş+maq** – bərkimək, südün qatığa çevrilməsi zamanı.

**Toran-tor(zəif, qaralmaq mənasında)+an** – axşam qaranlıq düşən vaxt.

Ağdam şivəsində: On yaşım varıydı qardaşdarım gedirdi posta, mən də ollara qoşlurdum ollardan mən də gedirdim posta. Nətə:r atışma düşürdüsə canım **uyuşuf** açılırdı. Hə

süddən hazırıyif qatıx çalanda ona da uyuşuf, uyuşmufuy de:rdiy. Nejë yorulurdumsa əl-ayağım uyuşurdu. Yeddi qardaş olmuşux *bajımız* olmuyuf. Qardaşdarımnan gedirdim posda **toran** düşəndə də qayıdıf gəlirdim. (Mərzili)

Digər dialektlərdə: *Uyuşmax*. Qatığı kəsmə, hələ uyuşmaz (Dşk.); – Qatıg heç uyuşmuyuf, nə tər kəsim verim sã: (Zn.); – Södün üsdün açma, indi-indi uyuşur (Cbr.); – Qatığı indi çalmışam, bir əzdən uyuşar (Şş.). (4, s. 522)

*Toran*. Yolda məni toran vurdu. – Toran qarışır, öküzdəri sal pəyyə (Ağc.). Toran tüşməx' (Ağc.), (Ağdam), (Ağr.), (Gdb.), (Tv.), (Şmk.) – qaranlıq düşmək. – Toran tüşməmiş yola çıxınkin, gejix'mə:-siiz idarıya (Gdb.); – Toran tüşməmiş işıx gözünə malları pəyyə sal (Tv.). Toran çalmax (Brd.), (Tt.) – qaranlıq düşmək. – Toran çalmışdı Həsən bizə:ləndə (Tt.). (4, s. 503)

**Qətdiyəy-qat+la+yaq** – qatlayaq.

**Tokqaşdiyax-tokqaş+la+yaq** – paltarı və sairəni sabunsuz yumaq.

**Cuarramisan-cuvar+la+mı+san** – paltarları yuduqdan sonra suya çəkmək.

Ağdam şivəsində: Deyrdiy gətrin bira paltarı, **qətdiyəy**, sora, palazı yumusunuzsa gətrin **tokqaşdiyax**. Onnansora, paltarı **cuarramisan**? Suya çəhmisən? (Qərvənd)

Digər dialektlərdə: *Tokqaşdiyax*. Paltarı və sairəni sabunsuz yumaq – Tənbəllix' eləmə, dur mənim o coraflarımı əliñdə toqqaşda (Şş.). (4, s. 501)

**Ütəlgi-üt+əl+gi** – Vurub tutan, hər işi bacaran və ley mənasında.

**Ütüy-üt+uk** – sırtıq, xəsis. tezüşüyən, soyuğadavamsız, bacarıqlı, zirək.

Ağdam şivəsində: Uşaxlar vare belə **ütəlgi** olur, həmməşə nəvələrimə deyirəm kin, **ütüy** olun heşkimi sizin başınızdan basmasına qoymuyun. (Quzanlı)



Digər dialektlərdə: *Ütəlgi*. *Ütəlgi*, bir də ley mənasında. – *Ütəlgi* hası quş oldu, tutuf yeir (Brd.). – Deyəsən, quşların içinə *ütəlgi* tüşüf (Qz.).

*Ütüy*. *Sırtıq*. – *Ütüg* adamnan mə:m xoşum gəlməz. (İsm.) – xəsis. – Çox *ütüg* adamdı, bir gün qalduğ, şordan başqa bir şey yeməduğ. (Ağş.), (Kd.), (Mn.), (Şk.) – tezüşüyən, soyuğadavamsız. – Sən lap *ütüx*’sən ki, heç həvlə havada da adam *üşüyə:r?* (Şk.). *Ütüyolmax* (Ağş.) – tez *üşümək*, soyuğa davamsız olmaq. – Sənçox *ütüy* olmusan. *Ütüyadamdı*, nə tafşırısaññ, alıfğətirəcəx’ (Lç.); – *Pilverin*, toxuma Həsən gessin, o, çox *ütüx*’dü, harda olsa tapıf gətirəcəx’ (Cbr.); – *Əhmət* *ütüy* uşaxdı (Şş.). (4, s. 526)

*Yazı-yaz+ı* –Təzək.

Təzəy yığdırlar, mal təzəyi, bı təzəyə Ağdamın bəzi kətdəridə *yazı* da de:rdilər. (Quzanlı)

*Üzdəməy-üz+lə+mək* – seçmək, seçib götürmək.

Ağdam şivəsində:

Süd-qatığı *üzdüyürdüy*. Əliyef gələnnən sora da lap yaxşı oldux. Sıfdə Əliyefiydi axı, 69-da. Allah ona da *irəhmət* eyləsin, oğlu İlhama da can sağlığı versin. (Sarhacılı)

Digər dialektlərdə:

*Üzdəməy*. *Üzdüyüf* yaxşılıarın, pisdəri qalıf (Ağdam); A, Ceyran, *üzdəmə*, gə bir tərəfdən yığ (Şmk.)– O, armıdı *üzdəməy* isdədi, mən qoymadım (Şk.); – Çovannar *üzdüyür* gətdiyini də– *Sütü* *üzdüyəndə* qatığı yağsız olar. (Çnb.). (4, s. 527)

*Zəvzək//Zəvziməg-zəvzi+ək* – həddindən artıq boş-boş danışmaq, yalvarmaq.

*Lələyn-lələ(mək)+öyn* – kasıb, yoxsul.

*Xısın-xısın//xosunnaşmax-xosun+laş+maq* – sakitcə, yavaş-yavaş gizlin danışmaq.

Ağdam şivəsində:

Məsələn, çoxdanışana, zəhlətökənə *zəvzəy* de:riy, bir də varıdı *zəvziməy* belə yalvarmax mənasında işdədirdiy. Sora, tamahkar, ajgöz, görməmiş adamlara *lələün* deirdiy. Gizdinə

çəkilib *xısın-xısın* danışmaq və onə da *xösunnaşmaq* deyirik. Vafşə Ağdam ləhçəsiynən tannır, çox gözəl ləhçəsi var Ağdamın. (Qərvənd)

Digər dialektlərdə:

*Zəvzək//Zəvziməg.* *Zəvzək* gedə olma, bı çox pis şeydi (By.) – Ayarvad, azzəvzədana, tay yorulmadı:η? (Cbr.); Bu da ay zəvzədi ha (Qrk.). – yalvarmaq. – Yıxıldı ayağına, başdadı zəvziməyə. (Brd.) (4, s. 557)

*Ləloyn* – kasıb, yoxsul. – Bizim uşaxlar elə lələ:ñçüdülərkın, adam ağzını marçıldatmağa peşmandı, bilmirəm hardan örgəniflər. (Ağdam) – Süz nə lələ:ün adamsuz (Ln.). – Ə:, lələyün kimi nə soxulursañ yeməyə (Brç.).

**Qıpıg//gözüqıpıg–qırp(maq)+ıq** – qorxaq.

Ağdam şivəsində:

Məsələn, deyillər, *mə:ver*, *sə:noluf*, *sə:nədeyrəmkin*, biz deyriy, *gəl dana*, ollar *de:r gəl dayna*. Sora, qorxax adamlara **qıpıx** deiriy, qorxuzmağa, **gözüqıpıg** eləməy deiriy. (Quzanlı)

Digər dialektlərdə:

*Qıpıg.* Sən yap qıpıg eləmisən bı uşağı (İm.). (4, s. 299)

**Tısqax/dızqax – tıs//dız(maq)+qax**– qorxaq.

Ağdam şivəsində: Ermənnin vətəni olmuyufe, erməni **tısqax** millətədi, onnar təhbəşinə bını *heşvax* eliyəmməzdi. Havadarrarı kömeylədi. (İmamqulubəyli)

**Toyçu-toy+çu** – toyda musiqi ifa edənlər, çalğıçı.

Ağdam şivəsində: Adabannan gedif gətirif **toyçuları** da, Aşş Şəmşiri. (Ağdabandan.) (Papravənd)

Digər dialektlərdə:

*Toyçu.* Toyçular gəldi (Qz.); – Get toyçu: çağır gəlsin (Şərrur). (4, s. 504)

**Lıqqa- lık(lık-lık səs verdiyinə görə)+qa** – palçıxlı, bataqlıq.

Ağdam şivəsində: Ərəb çadırında, nəmm türk çadırında, sonra Mamırıda yol کنارında, camahat pis gündə, palçığın, **lıqqanın** içində. (Şurabad)

**Şinqurolu-şinqır+ovlu** – təmtəraqlı, dinclik bilməyən, bir yerdə dayanıb durmayan. atılıb-düşmək, oynamaq.

**Ləaxlı – layıq+li** – layıqlı.

Ağdam şivəsində: Hələ şax bəzənirdi bəyi mağara gətəndə şax bəziyirdilər, bəyi məsələn gətirirdilər bizdə bir **şinqurolu** sözü də vardı. **Şinqirovlu** sözü eşidirsinizmi. Şinqirovlu deməh lap belə şəhanə, təmtəraxlı, bax bizim toylarımız şinqirovlu keçirdi. Hər bir şeydə Ağdam öndə gedif. Birdə bir **ləaxlı** sözü var. Ləaxlı, yəni hər şeyə **ləağı** çatan, qabliyəti çatan. Layıq sözü də yəni biz o layıq sözünə **ləax** de:rih də: . birdə **qərbə** sözüümüz var. (Ağdam)

Digər dialektlərdə:

**Şinqurolu.** Şingilib atməy (Cəlilabad)– Uşaxlar qapıda şingilim atıllar (Uc.). Şingilim təpbəx' (Şş.) – atılıbdüşmək, oynamaq. – Sə:rdən axşamatan şingilim təpir küçədə. – atılıbdüşmək, oynamaq. – Ə:, şingilim atmaxdan yorulmadıq (Şş.); – Uşaxlar qapıda şingilim atıllar (Uc.). (4, s. 468)

**Ləaxlı – layıqlı**

**Urvat//urvatdı-urvat+lı** – hörmət, hörmətli, nüfuzlu. Urvatdan salmax, hörmətsiz eləmək.

Ağdam şivəsində: Onnarı biz, belə diyəh də **urvatdı** tuturdux. (Sarhacılı)

**Urvat//urvatdı.** Kişini lap urvatdan salıllar. Urvatını saxlamax (Gdb.) – nüfuzunu qorumaq, hörmətini saxlamaq. O, çox urvatdı kişidi (Şş.).

**Deyin-deyə+in** – deyə, borc. günah, təqsir, arzu, dilək.

**Lalix//lalixlamax-lalık+la+maq** – həddindən artıq yetişmiş, təngə gəlmək, yorulmaq, huşsuz mənasında, key, yalvarmaq.

**Tığın-tığ+ın** – Alma növü.

Ağdam şivəsində: Ağdamın, yerimdi **deyin** demirəm, orda doğulmuşam **deyin** demirəm. Biz də Şor armud vardıyey, o **lalixlamışı** lap gözəl olur. Mən 24 ildi o Şor armudu tapıf yeyə bilmirəm. Vardıydı qırmızı alma **Tığın** alma de:rdiy. (Boyəhmədli)

Digər dialektlərdə: *Deyin*. Sən gəlməmişdin deyən, anam sakit olmurdu (Kd.). – borc. – Bu mənim boynumda deyindi (Brd.); – Mənim ona deyimin yoxdu (Qz.); – Bir deyən də qoydun mə:m boynuma (Bsk.). – günah, təqsir. – Deyinim, babalım boynuna olsun, əyər gəlməsən (Brd.). – arzu, dilək. – Deyinim var, o baş tutsa, qonaxlıx verəjəm. (4, s. 121)

*Lalix//lalixlamax*. – Zoğalın lalığını gətirib verillərdi isitməsi olan adama, o sa:t sağalırdı (Oğ.); – Lalix zoğal yeməliyi (Gc). Lalığ olmaq (Nç.) – 1. təngə gəlmək; 2. yorulmaq. – Dəməx'dən lalıq oldum, başa düşmədi. – huşsuz mənasında. – Yunus lalıxdı, onun yadında söz qalmır (Qz.) – key. – Lalix adam yaxşı iş görmür (Şmk.). – həddindən artıq yetişmək. – Armit lalıxlıyif (Gc); – Ağaşlarda armıddar lalıxlıyib (Şmx.); – Zoğalın çoxusu lalıxlıyif (Şk.). – yalvarmaq. – Nə qədər lalıxlasan, bir şey çıxmaz. (Nç.)

***Bedana-be+dane*** – Toxumsuz, dənəsiz tut, üzüm.

Ağdam şivəsində: Oranın *bedana* tutu. Onnan bəhməz hazırlıyırdılar *bidanə*, yəni dənəsiz tut. Bəhməzi dərmanıdı də, dərman, *bedana* tutun bəhməzi. (Qərvənd)

Digər dialektlərdə: *Bedana*. – Şirinnix'də bedananın yerin heş nə verməz. (Cbr.) (4, s. 45)

***Beyqafil-be+qafil*** – birdən, qəfildən.

Ağdam şivəsində: Özümün də qəşəy evim-eşiyim, şərayıtım varıydı, hə, hamsınn *evi-eşiyi*, erməni *beyqafil*, (Qiyaslı)

***Tülküməcaz-tülkü+məcəz*** – tülküyosunnu, tülküsiyə, hiyləgər.

Ağdam şivəsində:

Aslanı eyliyə *tülküməcaz*

Ehtiyaşdır-ehtiyaşdır-ehtiyaj.

(Kəngərli)

*Tülküməcaz*. O, tülküyosunnu adamdı, əlindən hər fırdax gələr (Qz.); – Onun dədəsi də özü kimi tülküyosununun biridi (Şş.).

***Unnuca//unnuja-un+lu+ca*** – yeməli bitki adı.

Ağdam şivəsində: Bitgi addarınnan, **unnuja** varıydı, mərəçöüt varıydı, *binnarın* addarın anam *deyifdi*. (Şelli)

*Unnuca//unnuja*. Qızdar gedif unnuca yığmağa (Qz.); – Unnuca yaxşı pencər dəyil (Cbr.).

### **Mürəkkəb sözlər.**

#### **Bitişik yazılanlar**

**Dördəyağ-dörd+ayaq//doğ//duax//duvax** – Üstündə lavaş, yuxa, kündə yaymaq üçün taxta.

**Boygörüncəyi-boy+görüncəyi** – 1. toydan sonra təzə gəlini görmək mərasimi (Brd.), (Kd.); 2. təzə gəlinə toydan sonra verilən hədiyyə (Ağdam), (Şş.). – Sabah boygörüncəyidi gəlinin, hamı gedəx’, gə biz də gedəx’ (Ağdam); – Qaynım *mā*: boyungörüncəyində bir üzük’ bağışdamışdı (Şş.).

Ağdam şivəsində: Qız ərə gedənnən bir neçəün so:ra yığıncax olurdu, *duax* deyirdih ona, gedif gəlinə **boygörüncəyi** verirdih. **Duvax**, hə: **Dördəyağ** da deyirdih, Üstündə lavaş yayırdılar, yuxa yayırdılar. Hə: ona da **duax** deyirdih. (Seyidli)

Digər dialektlərdə:

**Boygörüncəyi**. 1. toydan sonra təzə gəlini görmək mərasimi (Bərdə, Kürdəmir); 2. təzə gəlinə toydan sonra verilən hədiyyə (Şş.). Qaynım *mā*: boyungörüncəyində bir üzük’ bağışdamışdı (Şş.). (4, s. 62)

**Beşdaş-beş+daş** – Beş xırda daşla oynanılan uşaq oyunu adı.

Ağdam şivəsində: Sora yadıma gəlir uşax vaxtı çox oynuyurdular uşaxlar **beşdaş**, belə birin atırdılar, birin tuturdular. Belə yerdən götürürdülər. (Ağdam)

**Yediüşşə-yeddi+şüşə** – Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Şəkgizdaş-səkkiz+daş** – Ağdam, uşaqoyunuadı.

**Ortadaqaldı-ortada+qaldı** – Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Bayraxaldıqaş-bayraq+aldı+qaç** – Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Dirədöymə-dirə+döymə** – Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Papa:ldıqaç-papaq+aldı+qaç** – Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Halaygəldi-halay+gəldi** – Ağdam, uşaq oyunu adı.

Ağdam şivəsində: Kəndimiz dağətəyində məskunlaşmışdı, bulaxlar varıydı, quyu bulaxlar, kəhriz deyirdi adna. Uşaxlığımız keçif orda, Bənöyşə oynuyurdux, **yediüşşə** oynuyurdux, **Səkgizdaş** oynuyurdux, Zapas-zapas oynuyurdux, **ortadaqaldı** oynuyurdux, Kılas-kılas deyirdiy, onnan oynuyurdux, **bayraxaldıqaş** oynuyurdux, belə oğlannar **Dirədöymə** oynuyurdular, Təx'dirə oynuyurdular, dirədöymənin bir növüdü, **Papa:ldıqaç** oynuyurdular, **Halaygəldi** oynuyurdular, əaxların üstündə belə Çiləmə oynuyurdular, saya-saya bir,cüt, iki, cüt sayırdılar. (Papravənd)

Digər dialektlərdə: **Papa:ldıqaç**. uşaq oyunu adı. – Papa:ldıqaçda çox uşağ oynuyur (Ağc.); – Gəlin, papa:ldıqaç oynuyax (Cbr.). (4, s. 392)

**Keçəmcəyi-keçi+əmcəyi**– üzüm növü adı.

**Gəlimbarmağı** – **gəlin+barmağı** – üzüm növü adı.

Ağdam şivəsində: Məsələn geniş yayılmış üzüm sortları varıydı, kişmişiydi, o çəyrdəysiz üzüm, bir də **keçəmcəyi** deirdilər. Qırmızı irəhdə, uzun. **Gəlimbarmağı** ağrəhdə olurdu, keçəmcəyi qırmızı rəhdə olur. (Papravənd)

**Potpotu/Pötpötü** – **potu+potu** – pətənək (quşlarda).

Ağdam şivəsində: Quşun, töoğun pətənəyinə **pötpötü** deyiriy. (Quzanlı)

**Palantökən-palan+tökən** – qoz növü.

Ağdam şivəsində: Qozun bir növüdə varıydığın adına **palantökən** de:rdiy. (Bağmanlar)

Digər dialektlərdə: **Palantökən**. Qoz növü. – dağ yolunda yük heyvanlarının çətin keçdiyi yer, yolun narahat yeri. – Özün apar uşaxları palantökənnən keçirt. (Xn.) (4, s. 392)

**Lalatərə-lalə+tərəllalatərəsi-lalə+tərəsil/laladivilalə+dibi** – lalə.

**Çapiğotu-çapiğ+oty** – dərman bitkisi adı.

**Çilədağ-çilə+dağ** – dərman bitkisi adı.

Ağdam şivəsində: Kətə pişirirdilər, (qutaf də,) içinə cincilim vırırdılar, **lalatərəsi** vırırdılar. Dərman bitkisi olan bir

**Çapığotu**, sora **Çilədağ** deyən bitgi varyıdı. Dərman bitgiləriydi binnar. (Seyidli)

Digər dialektlərdə: *Lalatərə//lalatərəsil//laladivi*. lalə. Qo: rma bozbaşı üçün bir az laladibi yığmışam (C. Az.); – Laladibi dərirəm qaduv alım (Or.). (4, s. 322)

*Çilədağ* – dərman bitkisi adı. Çilədağı yəl ulan adam pişirib yəl ulan yerinə buğın vərədü (Tbs.). (4, s. 101)

**Çayotu-çay+otu** – çay dəmləmək üçün istifadə edilən ətirli ot, quru çay.

Ağdam şivəsində: Qəşəh dağlarımız varyıdı, çıxırdıx kəkotu yıxırdıx, **çayotu** yığırdıx, (Güləbli)

Digər dialektlərdə:

*Çayotu*. Çay dəmləmək üçün istifadə edilən ətirli ot (Oğ.); quru çay – Bu çaynikə çayotu salmeyıfsaşımı, heç irəngi çıxmeyif? (Qz.) (4, s. 91)

**Dirədöymə-dirə+döymə** – Ağdam, oyun adı.

**Mətə//mətəqurma-(mətə+qurma** – Ağdam, oyun adı.

**Çilingağaj-çiling+ağac** – yeniyetmə və gənclərin oynadığı ağac oyunu.

**Çiling** – calaq, qələm.

Ağdam şivəsində: Ən çox orda oynadığımız olufdu **dirədöymə**, **mətəqoyma** deyən oyun vardı, çox gözəl oynarıydı çox xoşumuza gəlirdi. Sora **çilingağaj** deirdiy, ağajnan, toxmax olurdu dərdimki, onsantı, ombəş santı bir ağaj, vırırdıx də, işdədirdih, kim çox işdətdi qalib olurdu. (Şıxbalalı)

Digər dialektlərdə: *Mətə//mətəqurma*. Sən mətədən çıxıb vırmısan, o, ko: dö:r (İsm.); – Hamıdan qabax mətiyə mən çatdım (Zn.); – Əhməd, mətə: düz çək (Lç.); Beşdaşda mərə-mərədə mətə qazırax (Şş.). (4, s. 353)

*Çiling*. calaq, qələm. – Çiling vurmağ– calamaq, calaq vurmaq. – ağaca ki çiling vurardı, unda gec düşədü bəhərə. (Qb.) – nağara çubuğu. – Nağarıya çiling kəsir. (Zq.) (4, s. 102)

**Ağdayı-ağa+dayı** – üzüm növü.

**Xatunbarmağı-xatun+barmağı** – üzüm növü.

**Sapseyrəx-sapı+seyrək** – üzüm növü.

**İrşibaba-irşıt+baba** – üzüm növü.

**Keçiməməsi-keçit+məməsi** – üzüm növü.

Ağdam şivəsində: Orda üzüm addarınnan. İrəkəsdilidi Bayanıdı, **Ağdayıdı**, Xindoniydi, Xindoni de:rdilər. Gəncə sortu de:rdiy. **Xatunbarmağı** de:rdiy, sora, Dəmiri varıydı, **İrşibaba** varıydı, **Keçiməməsiydi** binnardan başqa varıydı Dəvö:zü, Mərəndə, **Sapseyrək**, Zeynavi, üzümlər çox oluf bizdə, çox varıydey yadımnan çıxıfıdı. (Mərzili)

**Defislə yazılanlar.**

**Bənöyşə/bənövşə** – Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Zapas-zapas zapaz** (rus. Fond.) – Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Kilas-kilas** (rus. klas)– Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Qazdar-qazdar** – Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Daladəsmal/dəsmal-dəsmal** – Ağdam, uşaq oyunu adı.

Ağdam şivəsində: Kəndimiz dağətəyində məskunlaşmışdı, bulaxlar varıydı, quyu bulaxlar, kəhriz deyirdiy adna. Uşaxlığımız keçif orda, **Bənöyşə-bənövşə** oynuyurdux, yediüşşə oynuyurdux, Səkgizdaş oynuyurdux, **Zapas-zapas** oynuyurdux, ortadaqaldı oynuyurdux, **Kilas-kilas** deyirdiy, onnan oynuyurdux, **Qazdar-qazdar** oynuyurdux, belə çağırdıx

-Qazdar-qazdar, gəlin evə

-Evdə nə var?

-Dəmvar su var

-Yolda qurtvar

-Elə gəlin uça-uça,

Yolda da bir nəfər durub onlardan birin, iksin tutmağa çalşırdı. Yediüşşə deyirdiy yeddi şüşə. Belə **daladəsmal** deyirdiy, **dəsmal-dəsmal** da deyirdiy ona. Hə:, belə çoxlu oynunnarımız varıydı. Səyyaf Əlizadə mə:m dayımdı. (Papravənd)

**Kilas-kilas** – Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Xiy-Xiy** – Ağdam, uşaq oyunu adı.

**Şüşə-Şüşə** – Ağdam, uşaq oyunu adı.



Ağdam şivəsində: Oyunnarmızdan indi **kılas-kılas** deyillərəy. Biz ona “**Xiy-Xiy**” deyrdiy. Bir əaxnan oynanırdı də o, onun cızımı da başqeydi. Bir də onu daşnan oynuyanda “**xiy-xiy**” deyrdiy. Şüşeynən oynuyanda **Şüşə-Şüşə** deyrdiy. (Kəngərli)

**Bənəh-bənəh**– xallı.

**Köhlü-Köməşdi** – Bırdəfəlik, yerli-dibli.

Ağdam şivəsində:

Aşix **bənəh-bənəhdi**

Xalın **bənəh-bənəhdi**

Söylə görüm ay aşix

Araz neçə sənəhdi?

Bırdanda belə inşallax **köhlü-köməşdi** öz torpaxmıza köçüf gedərih. (İnşallah) (Şurabad)

**Tələffüz zamanı bitişik işlənən sözlər.**

**Bısa:tdarı**<bu saat.

**Oxxarta**<o qədər.

Ağdam şivəsində: Adı Əyyubuydu. Dötdənə mıdalı durur onn **bısa:tdarı**. Savaddı kişiydi. Nə deyme **oxxarta** bilirəmkin. Yadımnən çıxıf ay bala. (Ağdam)

**Nətə:r**<nə təhər.

Ağdam şivəsində: Bir gündə də **nətə:r**, zada gülləni vırıfdılarsa, **mə:m** balaja oğlum da o gedən şehiddərnən. (Ağdam)

**Götürəmmədiy**<götürə bilmədik.

Ağdam şivəsində: Gedərsən, uşağın özünü girov götürəllər. Nəysə bir qayıtdıx, heşnə də **götürəmmədiy**. (Əlimərdanlı)

**Onnan**<Sonra, ondan sonra

**Havax**<nə vaxt, hansı vaxt

**Yəlmirdin**<yeyə bilmirdin

Ağdam şivəsində: O qədər oranın havası qəşəngiydi. **Onnan**, bir isdəkan su içə bilmirdiy. Deməli o yəznəyə demişəm kin **havax** görsən o yəznə meyvə alvereliyir, iki yeşih, üç yeşih al, hələ də axdarır. O armudun birin yə:ndə, ikincini,

üçüncünü *yə:lmirdin* də, bal kimiydi. Qəşəh dağlarımız varıydı, çıxırdıx kəkotu yıxırdıx, çayotu yığırdıx, (Güləbli)

*İrəhmətətdiyində*<rəhmətə gedəndə.

Ağdam şivəsində: Onsəkgizində bomba qapya tüşdü, hər yer verdiverən oldu. Sora yoldaşım *irəhmətətdiyində* çıxdıx gəldiy (Seyidli)

*Çıxardəlmədiy*<Çıxarda bilmədik

*Yaxınıyddeyn*<yaxın idi deyə.

Ağdam şivəsində: Çöp də *çixardəlmədiy* ordan. Qurulu evlərimiz qaldı. Bizim ev vaynçasda *yaxınıyddeyn* həmməşə vırırdılar oraları. (Ağdam)

*Dalı qatda*<arxası üstə.

*İsmeni*<smen (rus) növbəni.

*Aymma*<ay mama.

Ağdam şivəsində: Nə qədər elədilər əllərimi açə bilmədilər patinkaynan bax bu cüdoğluğumnan nətə:r vırdılarsa *dalı qatda* gəldim yerə, məytəbin qabağında gəldim yerə. Dedim də:rsən ki, *povirdi* aparram *ismeni* dəyişməyə. Oğlum dedikin *aymma* bəsdı. (Ağdam)

*Bəax*<bayaq, bu ayaq, bir az əvvəl

Ağdam şivəsində: *Bəax* dedim Ağdamsız yaşamax heş-nədi. Mə:mçün heş bir yer Ağdamı əvəzeliyə bilməz. (Kəngərli)

*Nəissən*<nə istəyirsən

Ağdam şivəsində: Get fikirrəş, yaşamax lazımdı, qal yaşə, yaşamax isdəmisən əşi rəddol çıx getdə, bı *xaxdan*, bı millətdən *nəissən*. (Əlimədədli)

*Havax*<hansı vaxt, nə vaxt?

Ağdam şivəsində:

Balama qurban ilannar

Bı balam *havax* dilannar,

(Qərvənd)

**Mürəkkəb birləşmələr, tərkiqlər.**

*Bu heynidə*<bu vaxt, bu zaman.

Ağdam şivəsində: Ona görə də qarşınızda belə çıxış eləməy məjburiyyətindəyəm, **bu heynidə** kimsə papax gətirdi, əlavə ona *buxar* papağı gətirdi. (Ağdam)

**Varavurd eləmək** – fikrən ölçüb-biçmək, götür-qoy etmək, fikirləşmək.

Ağdam şivəsində: Oğlan çox **varavurd eliyir** axırda de:rkın: Paçcah sağ olsun mən kiməmkin sənın atını alam, sənın atını alan buyydu. (Üçoğlan)

Digər dialektlərdə: *Varavurd*. Varavurd elədim, yenə oxumalı oldum (Oğ.); – Çox varavurd elədim, bir şey çıxmadı (Hm.); – Ha varavurd eli:rəm, görürəm bir şey çıxmır bu işdən (Şş.). (4, s. 530)

**Aynnan bəri**< o yandan, o vaxtdan bəri.

Ağdam şivəsində: Bılların **aynnan** bəri Azərbaycana qarşı bu vəzyəti dönə-dönə təzələnir. Allah hammıza köməy olsun. (Əliağalı)

**Dalı qatda**<arxası üstə.

Ağdam şivəsində: Nə qədər elədilər əllərimi açə bilmə-dilər patinkaynan bax bu cüdvluğumnan nətə:r vırdılarsə **dalı qatda** gəldim yerə, (Ağdam)

**Çapan/çapan çalmaq** – əl çalmaq.

Ağdam şivəsində: Mən elə de:rəm bı irəhbər iççilərmiz sadə olsunnar özdərinə saxda **çapan çaldırmasınnar**. (Əliməmmədli)

**Atdı lobyə** – ağaca və ya kola dırmaşan uzun sarmaşılıqlı lobyə növü.

**Piyada lobyə** – xırda lobyə növü.

**Anton alması** – alma növü.

**Xoncan** – armud növü.

**Kiloluğ armud** – armud növü.

Ağdam şivəsində: Lobyalardan vardıydı, **atdı lobyə**, **piyada lobyə**. Bir də vardıydı **anton alması**, ağaşdarı əyif yerə dəyirdi, nə boyda yekə yemiş boyda. Balaca balaca olurdu, Tıgını yanı xırda, **xoncan armudu** da çox qalan armududu.

Bizdə varıydı *kiloluğ armud*, elə yalanolmasın bir kiloya yaxın olardı. (Qiyaslı)

*Mamaoğlu* – bibioğlu.

*Həfsələm* < *hövsələ* – səbr.

Ağdam şivəsində: Bəlkə də tanıyarsan, bı jurnalist Salman varey *mamamoğludu*. Başınə dönüm fikirri oluram, nəblim o qızımın dərdin çəh, bı oğlumun dərdin çəh, bıradə gələnnən bəri heş *həfsələm* qalmıyır. (Əliağalı)

*Mamaoğlu*. Bibioğlu. Mamam oğlu əsgərdi, bir ildi gidən (Şk.); – Mamamın üç oğlu var (Uc.); – Atamızın bəjisinə mama deyirix' (Qz.); – Mən mamamgilə getmişdim (Brç.); – Mama-ma deyərsən ki, bizə gəlsin (Balakən); – Dədəmin bayıssı mamam olur (Yv.); – Mamamgil dünənnəri bizə:lmışdi (Zn.).

*Aynnanbəri* < o yandan bəri, cümlədən, o vaxtdan bəri.

Ağdam şivəsində: Mən *aynnan bəri* demişəm, pirezdentimizi, millətimizi, devlətimizi sevən insannan mən balalarma da de:rəm, de:rəm nə iş görürsünüz görün, həmməşə Cənab Pirezdentimizi, devlətimizi sevin. (Qiyaslı)

*Sənə* – sən öl! Sənin canın haqqı.

*Təmasıya annıyasən* – Tam, dad, ləzzət anlamaq.

Ağdam şivəsində: De:rdin *sənə*, çərəh bişirillər. O yerrər hanı? Aşxırlarımız hamsı çayın ətrinnən danışırđı, indi berqomot ətri deyillər. Onnan nə *təmasıya annıyasən*. (Poladlı)

Digər dialektlərdə: *Təmasıya annamax*. Mənnən nə təməssüğ alacaxsınız. (Şmx.) (4, s. 490)

## MORFOLOGİYA

Morfologiya qrammatikanın əsas şöbələrindən biridir. Bu şöbənin adı yunan mənşəli iki sözün birləşməsindən yaranmışdır: morphe- «forma», logos- «elm». Morfologiya sözün formasını öyrənir. Sözü həm də dilçiliyin leksikologiya şöbəsi də tədqiq edir. Lakin leksikologiya sözü lüğəvi vahid kimi leksik-semantik cəhətdən, o cümlədən işlənmə dairəsinə və mənşəyinə görə araşdırır. Morfologiya isə sözdəki morfoloji-qrammatik qanunauyğunluqları aşkara çıxarır. (14, s. 34)

## İsim

Bildiyimiz kimi isimlər ümumi qrammatik mənasına görə ad bildirir və ad bildirmə xüsusiyyətinə malikdir. İsimlər cəmlənir, hallanır, mənsubiyyət şəkilçiləri qəbul edərək dəyişir, konkret və mücərrəd, xüsusi və ümumi olmaqla fərqlənir; lüğət ehtiyatının zənginliyi ilə ünsiyyəti təmin edən ən mühüm vasitə kimi çıxış edir.

Azərbaycan dilində isimlər leksik mənasına görə üç qrupa ayrılır: 1. Konkret və mücərrəd varlıqları bildirən isimlər. 2. Xüsusi və ümumi isimlər, tək və toplu isimlər. (15, s. 12)

### **Ümumi və xüsusi isimlər:**

**Ümumi isimlər:** Eyni cinsli əşyaların ümumi adını bildirir. Orda kurtda saxlamışam, yaxşı mikafat almışam, onnan sorasına, bostan bejərmişəm, *təəy* bağında işdəmişix, dayım zəmət çəkmişiy, uşağımız çoxudu onaörə uje qocalmışam. (Mərzili) Bu nümunədə *təəy* (təhəng, üzümlük) sözü ümumi isimdir.

**Xüsusi isimlər:** varlığı tək olan əşyanın adını bildirir. Bu qrupa daxil olan isimlər bir şəxsi, əşyanı başqasından fərqləndirmək üçün verilən adlardır. Sora yadıma gəlir uşax vaxtı çox oynuyurdular uşaxlar *Beşdaş*, belə birin atırdılar, birin tuturdular. Belə yerdən götürürdülər. (Ağdam) Bu nümunədə isə *Beşdaş* sözü xüsusi isimdir, yəni hər hansı bir uşaq oyununa verilmiş xüsusi addır.

Adlandırdıqları əşya və anlayışların səciyyəsinə görə isimlər iki qrupa ayrılır:

- a) konkret maddi varlıqların adlarını bildirən isimlər;
- b) mənəvi və mücərrəd anlayışları bildirən isimlər.

### **Konkret isimlər:**

Gözlə görünməsi və ya, əl ilə toxunulması mümkün olan Konkret isimlər maddi varlıqların adlarını bildirən isimlərdir. Məsələn: Bizdə çohlu mal-qoyun sahlıyırdılar, qoyunların içində keçi olurdu, *dıbrı* (İkiillik erkək keçi, ikiillik keçi balası) olurdu. (Seyidli) Qəşəh dağlarımız vardı, çıxırdıx *kəkotu* yıxırdıx, *çayotu* yığırdıx, *Çiriş* (yeməli bitki adı) olurdu, *çiriş*

yığırdıg, hə: *çirişin* qəşşəh kətəsi olur. (Xıdırılı). Bu nümunələrdə *dıbir* və *çiriş* sözləri konkret isimlərdir.

### **Mücərrəd isimlər:**

Maddi varlığın özünü deyil, onunla bağlı mənəvi anlayışların adlarını bildirir. Gözlə görünməsi və ya əl ilə toxunulması mümkün olmayan əşyaların adlarını bildiren isimlər.

Sən mənə anasan, anamnan əziz,  
Sənə məhəbbətim dənizdir, dəniz.  
Ömrümün bir anı keçməsin sənsiz,  
Ey mənim *varrığım*, qəlbim, *viđanım*,  
Mən sənə qurbanam Azərbaycanım. (Abdal  
Güləblı)

Bu nümunədə *varlıq* və *vicdan* sözləri mücərrəd məfhum ifadə edən isimdir.

Bildiyimiz kimi, isimlər tək, cəm və toplu olmaqla üç qrupa bölünür.

### **Tək və cəm (toplu) isimlər:**

#### **Tək isimlər:**

Bildiyimiz kimi ümumi isimlərin bir çoxu bir məfhum olaraq təklik bildirir. Tək isimlərin morfoloji əlaməti yoxdur. -lar, -lər şəkilçisi olmadan işlənən isimlər qrammatik cəhətdən tək hesab olunur. Azərbaycan dilində bir qisim sözlər vardır ki, onlar yalnız təkdə olurlar. Bu qəbildən olan sözlərə -lar, -lər cəm şəkilçisini əlavə etmək olmur. Buraya daxil olan sözlər, əsasən, bunlardır. (5. 233) Məsələn, Mal-heyvan saxlıyırdıx, aparıf *otarerdıx*, hə *sırmız* varıydı, *gamişımız* varıydı, *xotəymiz* varıydı. *Gamişın* qəşəh qatığı olur, həə. Allah sağa da köməyolsun. Gəlif yazırsınız. (Papravənd) Ağdam rayonu böyüy rayon oluf, mağar qurulurdu, orda toylarda *paccah* olurdu, orda *fərrac* olurdu guya şənnih keşsin deyin o *fərrac* get filankəsi gəti, ancax ortalıxdı firranırdı, adamları oynamağa çağırırdı. (Seyidli) Bu nümunələrdə *sur//sığır*, *gamiş//camış*, *xotəy*, *fərrac* dialektoloji sözləri təklik ifadə edən isimlərdir.

### **Cəm isimlər:**

Bəzi isimlər var ki, *lar*, *lər* şəkilçilərini qəbul edərək cəmlik bildirir. Cəm isimlər tək isimlərin kök və ya əsasına -*lar*, -*lər* şəkilçisinin artırılması ilə düzəlir.

Bir tərəfdən də 93-cü ildə Ulu Öndər hakmiyyətə gəldihdən sora ollar artıx gördülər kin, bilların *şəltələri* iş-dəmiyəjəh, ona görə də xalqı qorxuzmahnan, torpaxların verilməsində bir nö: yardımçı olmaxnan Ulu Öndərmizi nəzərdən salmaxçün, erməni gəldi qaç, deyif cama:tı qorxuzurdular. (Ağdam) Bu nümunədə *şəltələr* dialektoloji sözündə *şəltə* sözü *lər* cəm şəkilçisini qəbul edərək cəmlənmişdir.

### **Toplu isimlər:**

Bəzi isimlər də vardır ki, formaca tək yazılır, lakin mənaca çoxluq bildirir. Bu isimlər toplu isimlər adlanır. Məsələn, Bizim kətdə bir neçə *dəngə* varıdı, döngə yox *dəngə* deyirdih biz ona, belə tayfa, məhlə yanı. (Seyidli) Burada *dəngə* sözünə baxdıqda görürük ki, formaca tək yazılmışdır, lakin bu dialektoloji sözün mənasın öyrəndikdə görürük ki, *tayfa*, *nəsil* mənalarını verir və bu da məfhumca toplu isimdir.

### **İsmin quruluşca növləri:**

Dilimizin lüğət tərkibində olan isimlər sadə, düzəltmə və mürəkkəb olmaqla üç qrupa ayrılır.

Götürdüyümüz dialektoloji yığmalarda bunların hər üçünə də rast gəlinir. Məsələn, Qız ərə gedənnən bir neçəün soora yığincax olurdu, *duvax* deyirdih ona, *Duvax*, hə: *Dördəyağ* da deyirdih, Üstündə lavaş yayırdılar, yuxa yayırdılar. (Seyidli) A:dabannan gedif gətirif *toyçuları* da, Aşş Şəmşiri. (Səfərov Məcid Zeynal o. 96. Ağdam rayonu Papravənd kəndi) Böyüh qapıya, əvvəlcə biz görmüşdükkün hər adamda taxda darvaza olmazdı, qaratikannan belə düzəldirdilər üsdünnən, altınnan, ağaşdar bağleyirdilər, ona de:rdilər *qapalax* indiki darvazaya, həyəf qapısına o vax de:rdilər *qapalax*. Qaratikan kolunnan qayırdırdılar. *Qapalax* bəzən də qoyun fermasında, qoyunların girif-çıxdığı yerə

deirdilər. (Baş Qərvənd kəndi) Gedif gəlinə *boygörincəyi* verirdih. (Seyidli) Kəndimiz dağətəyində məskunlaşmışdı, bulaxlar vardı, quyu bulaxlar, *kəhriz* deyirdiy adna. Uşaxlığımız keçif orda, *Bənöyşə* oynuyurdux, *Yeddiüşşə* oynuyurdux, *Səkgizdaş* oynuyurdux, *Zapas-zapas* oynuyurdux, *ortadaqaldı* oynuyurdux, *Kılas-kılas* deyirdiy, onnan oynuyurdux, *Bayraxaldıqaş* oynuyurdux, belə oğlannar *Dirədöymə* oynuyurdular, *Təx'dirə* oynuyurdular, dirədöymənin bir növüdü, *Papa:ldıqaş* oynuyurdular, *Halaygəldi* oynuyurdular, əxların üstündə belə *Çiləmə* oynuyurdular, saya-saya bir, cüt, iki, cüt sayırdılar. *Ənzalixan* oynuyurdular, *Qazdar-qazdar* oynuyurdux, belə çağırıdız

-*Qazdar-qazdar*, gəlin evə

- Evdə nə var?

- Dəmvar su var

- Yolda qurtvar

- Elə gəlin uça-uça,

Yolda da bir nəfər durub onnardan birin, iksin tutmağa çalşırdı. *Yeddiüşşə* deyirdiy yeddi şüşə. Belə *daladəsmal* deyirdiy, *dəsmal-dəsmal* da deyirdiy ona. Həə, belə çoxlu oyunlarımız vardı. Səyyaf Əlizadə məəm dayımdı. (Papravənd) Bu nümunələrdə *duvax*, *kəhriz*, *Təx'dirə* və *Bənöyşə* dialektoloji sözləri sadə isimlərdir, yəni heç bir şəkilçi qəbul etməmişlər. *Toyçu* və *Çiləmə* dialektoloji sözləri düzəltmə isimdir. Toy sözünə *-çu* və *çilə(mək)* Feilinə *-mə* isimdüzəldən şəkilçi əlavə olunaraq *Toyçü* və *çiləmə* şəklərini almışdır. Onu da qeyd edək ki, gətirdiyimiz nümunələrdə *qapalax* dialektoloji sözünə rast gəldik. Bu söz qramatik cəhətdən sadə isim olsa da, forma və etimologiyasına baxdıqda burada *qapı* söz kökünü və *laq* isimdüzəldən şəkilçini görmək olar. Lakin bu söz və şəkilçi birləşərək daşlaşmış sadə söz əmələ gəlmişdir. Bu nümunələrdə iki sözün birləşməsindən əmələ gələn, bitişik və defislə yazılan *dördəyağ*, *boygörincəyi* *Yeddiüşşə*, *Səkgizdaş*, *Zapas-zapas*, *Ortadaqaldı*, *Kılas-kılas*, *Bayraxaldıqaş*, *Dirədöymə*, *Papa:l-*



*diqaç, Halaygəldi, Ənzalixan, Qazdar-qazdar* sözləri də vardır ki, bunlar da mürəkkəb isimlərdir.

### **İsmlərin mənsubiyyətə görə dəyişməsi:**

İsmlər mənsubiyyət şəkilçiləri qəbul edərək sahib şəxslə mənsub əşya arasındakı əlaqəni, münasibəti bildirir. Buna görə də mənsubiyyət anlayışı normativ şəkildə iki komponentin iştirakı ilə ifadə olunur.

Sahib şəxs və mənsub əşya arasındakı münasibəti bildirmək üçün mənsubiyyət şəkilçilərindən istifadə olunur. Məsələn,

Sən mənə anasan, *anamnan* əziz,  
Sənə məhəbbətim dənizdir, dəniz.  
Ömrümün bir anı keçməsin sənsiz,  
Ey mənim *varriğim*, qəlbim, *viжданım*,  
Mən sənə qurbanam *Azərbayjanım*. (Xıdırlı)

Bu nümunədəki şivə sözlərindən, *anam*, *varriğim*, *viжданım*, *Azərbayjanım* sözlərində birinci şəxsin mənsubiyyət şəkilçisini görürük.

### **İsmlərin hallanması:**

İsmlər müxtəlif hal şəkilçiləri qəbul edərək dəyişir. İsmnin hal dəyişmələrinin cəminə hallanma deyilir.

İsmlər başqa sözlərlə əlaqəyə girərək dəyişir və bu zaman da hallanma yaranır. Bildiyimiz kimi ismin altı halı var və hər bir halın da özünəməxsus sualı və şəkilçisi vardır, adlıq haldan başqa. Onu da qeyd edək ki, İsmnin halları içərisində iki hal, yiyəlik və təsirlik hal müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik xüsusiyyətinə malikdir.

#### **Adlıq hal.**

Bu halın şəkli əlaməti yoxdur. Qəşəh dağlarımız varıydı, çıxırdıx kəkotu yıxırdıx, *çayotu* yığırdıx, *Çiriş* olurdu, *çiriş* yığırdığ. (Abdal Gülablı) *Çayotu*, *çiriş*.

#### **Yiyəlik hal.**

Onu da qeyd edək ki, isimlərdə yiyəlik hal iki yerə bölünür.

#### **Müəyyən yiyəlik hal,**

**Qeyri-müəyyən yiyəlik hal.**

**Müəyyən yiyəlik halda** işlənən isimlər əsasən sahiblik, aidlik mənasını bildirir. Bu hal **-in<sup>4</sup>**, (**-nin<sup>4</sup>**) şəkilçisi vasitəsi ilə əmələ gəlir. Məsələn: *Gamışın* qəşəh qatığı olur, həə. (Mərzili) *Çirişin* qəşşəh kətəsi olur, xınadaşı deyirdilər belə-belə sürtürdü y xına çıxardırdıx. İnanсан sə:r tezdənnən papam de:rdikin durun *sə:r* tezdənnən gedəh. (Abdal Gülablı) *Gamışın, çirişin*.

**Qeyri-müəyyən yiyəlik halda** isə şəkilçi olmur lakin bu şəkilçini yerinə qoymaq mümkündür.

Viran qalır yurdumuz,  
Torpağımız daşımız,  
Nələr cəkir başımız.  
Əlaş sənədir ancax,  
*Azərbaycan* ordusu. (Kəngərli)

Nə:m indi də *ürəh xəsdəliyi* tapbışıx. (Ağdam)  
*Azərbaycan ordusu, ürəh xəsdəliyi*.

**Yönlük hal.** Bu hal iş, hərəkət və əşyanın istiqamətini, çatacağı son nöqtəni bildirir. Bu hal **-a**, (**-ə**) şəkilçisi vasitəsi ilə əmələ gəlir. Məsələn: Mən bu rayonda çox baççı görmüşəm, biri irayona işdiyif, biri özünə işdiyif, biri *qohum-öylətinə* işdiyif. (Ağdam)

Qərib oldü götürün  
Dar küçədən ötürün  
Qərivin vay xəvərin  
Qohmna *öyladına* yaxınna yetirin.

*Qohum-öylətinə, öyladına.* (Ağdam)

**Təsirlik hal.**

Onu da qeyd edək ki, isimlərdə təsirlik hal da iki yerə bölünür.

**Müəyyən təsirlik hal,**

**Qeyri-müəyyən təsirlik hal.**

**Müəyyən təsirlik hal**, iş, hal və hərəkətin obyektini, başqa sözlə üzərində iş, hərəkət icra olunan əşyanı bildirir. Bu hal **-t<sup>4</sup>**, (**-nt<sup>4</sup>**) şəkilçisi vasitəsi ilə əmələ gəlir. *Biji* biz iki

mənada işdəirdih, *bi:j* çox bilmiş adama deirdih, bir də ağajdarın dibinnən çıxan *pöhrələr* varidie bax ollara deirdih *bij*. (Baş Qərvənd) *Bij+i*.

**Qeyri-müəyyən təsirlik halda** isə şəkilçi işlənmiş lakin bu şəkilçini yerinə qoymaq mümkündür. Bı maharbə ki, gəldi düşdü onnansora çox çətinninən keşdi günümüz, çox ezabnan bir balaja *sığınax tapbışix*. Nə:m indi də *ürəh xəsdəliyi(ni) tapbışix*. (Ağdam) *Sığınax tapbışix, ürəh xəsdəliyi tapbışix*.

**Yerlik hal:** Bu hal hərəkətin baş verdiyi, ya da əşyanın tutduğu yeri bildirir. Bu hal **-da, (-də)** şəkilçisi vasitəsi ilə əmələ gəlir. O vaxdı belə çıxırdıx əsgərrərə baxırdıx. Bizim evin arxasında *qəlbidə* toplar düzmüşdülər, uş dənə. (Əliağalı) *Qəlbi+də*.

**Çıxışlıq hal:** Bu hal hərəkətin çıxış, yəni başlanğıc nöqtəsini bildirir. Bu hal **-dan, (-dən)** şəkilçisi vasitəsi ilə əmələ gəlir. Ərə verəyəyimiz qıza cehiz hazırıyırdıx, yun darıyırdıx, kilkəsin ayırif təmiz yundan yorğan-döşəh hazırıyırdıx, *kilkədən* də balaja döşəhçə hazırıyırdıx, döşəhlərə, yorğannara təzə kəfrəm salırdıx. (Ağdam) Respublikanın o vaxtkı döylət büdcəsinə üzümçülüy *nöyütdən* çox gəlir verirdi. (Ağdam) *Kilkə+dən, nöyüt+dən*,

Bütün bunlardan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Ağdam rayonunun çox gözəl, ürəyəyatımlı, səlis, əksəriyyətin anladığı şivəsi vardır. Burada da Ağdam rayon şivələrində işlənən isimlər tədqiq olunmuş və nümunələr sayəsində Ağdam şivəsində işlənən isimlər quruluş və xüsusiyyətlərinə görə, leksik və qrammatik cəhətdən araşdırılmış və ismə xas olan xüsusiyyətlər müəyyən qədər tədqiq olunmuşdur.

### **Sifət.**

Sifət əşyanın əlamət və keyfiyyətini bildiren nitq hissəsidir. Sifətlərin bir qismi başqa nitq hissələrindən xüsusi şəkli əlamətlərə görə deyil, vəzifə və mənalarına görə fərqlənir. Buna görə də bir sözün sifət olub-olmamasını xarici əlamətlərlə deyil, onun vəzifəsi və daxili məzmunu ilə müəyyənləşdirmək lazım gəlir. (7, s. 64)

Sifət əşyanın əlamət və keyfiyyətini bildirən əsas nitq hissəsidir. Sifət, isimlərdən fərqli olaraq, zəngin qrammatik kateqoriyalara malik deyil. Bir nitq hissəsi kimi onun üçün səciyyəvi olan cəhət sifətin müqayisə dərəcələridir.

**Adi dərəcə.**

Mən səni el bilirdim,  
Bu yoldaşıma öləndə demişəm  
Başında tel bilirdim  
Uca dağlar başında  
Qurumaz göl bilirdim. (Ağdam)

**Çoxaltma dərəcəsi**

Çərşənbələrərdə *ardıc* adında tikanni, yamyaşıl pitkiydi maraxlı biraşeydikini o yamyaşıl bitki qazkimi yanırdı. (Şelli)

Böyüy almalarıydı. Gömgöy olurdu, amma yığıf qoyurdun, mesəüçün səriirdih, dekabr, yanvar, fevral ayna qədər həmin alma qalır sora Tığni alma deirdilər. (Qiyaslı)

Uşağın birinə baxır ki, başı ağappağdır. (Baş Qarvənd)

**Ən.** Şah bundan sonra onu özünün ən yaxın adamı eliyir. (Qarapirim)

**Lap.** Əliyef gələnnən sora da lap yaxşı oldun. (Sarhacılı)

**Daha.** Ürəy imkan vermir, ürəy imkan versə, daha yaxşı olaram. Bı kəlbəcərri Bəhmən məllim de:rki. (Kolanı mahalı Qalayçılar)

**Azaltma dərəcəsi**

**Ala.** Gəldih yığışdıx qaynımın evinə biril, ikil sora da Həməzə Babaşofda *alayarımcıx* bina varıydı, yığışdıx ora. Allah hökumətimizə köməy olsun iki il olarkin bizi gətirif bura yığıflar. (Ağdam)

Son illər çoxu ləğv olmuşdu, *təkəmseyrəx*. (Ağdam)

**Sifətin Quruluşca növləri.**

**Sadə.**

Yasəmən, tərifə layiqsən sən,  
Çünki ilk baharda doğulmusan sən  
Bahar nəfəsi tək isti nəfəsin  
Xumarrı baxışın *incə, xoş* səsin

Uzun hörürlərin hilal yanağın

Bir sözilə həyatda adın var sənin. (Ağdam)

O da gedirdi aşığıları görürdü, bir *qırmızı* onnux verirdi,  
qohuməğrabasın çağırır oynadırdı. (Ağdam)

**Düzəltmə.**

Mana fələy elədi

Oxun lələy elədi

Girdi *güllü* baxçama

Ələy-fələy elədi

Getdi gülüm ağlaram,

Oldu zulum ağlaram

Bir *bədəsil*) yel əsdi

Qırdı gülüm ağlaram. (Papravənd) (Pərollar)

**Mürəkkəb.**

Gedərəm elinizdən,

Nə gələr əlinizdən,

*Yaşılbaş* sona ollam,

Uçaram elinizdən. (Papravənd) (Pərollar)

Ot biçirdilər, onnan *dəryaz dana*, ona da *çalma* deyirdilər,  
bir də vardı başa bağlıyırsan, adətən qoja *ağsaqqal* kişilər  
gejə yatanda başında *çalmasız* yatmırdılar. (Əliağalı)

**Düzəltmə sifətlər** əmələ gəlməsinə görə iki cür olur.

**Adlardan əmələ gələn sifətlər**

**Feillərdən əmələ gələn sifətlər**

Adlardan əmələ gələn sifətlər aşağıdaşı şəkildə vasitəsi  
ilə yaranır.

**-lı<sup>4</sup>, -sız<sup>4</sup>**

Ağdam gözəlisən sən səhərlərin.

İşıqlı nurludur hər şəhərlərin

Ətirri çələnkdir hər çiçəklərin.

*Daddlıdır* şirindir al meyvələrin. (Ağdam)

Birsürü atdar

Çəməndə otdar

**Ərsiz** arvatdar

*Bı* balama qurban. (Baş Qərvənd)

**-cil<sup>4</sup>** Həə yanı *siyasəccil* olmaq lazımdır. O da çox siyasətçil adamıydı. (Seyidli)

**-i<sup>4</sup>** Torpax çox məhsuldarıydı orda. Qara *şabalıdı* torpaxlar varıydı. (Baş Qərvənd)

Şah *deir kin*, bunun qarnındakı bala *qızılıdı*, dişidi və alnında tərəli var. (Qarapirim)

**-daki<sup>4</sup>** Düzde Ağdamdayıx, Ağdamlıyıx, əyağımızın *altındakı* torpax Ağdamın torpaxıdı. (Papravənt)

Məəm *evdəki* uşaxlarım *mərəçö:tü* tanımollar heç. (Papravənd)

**lıx <-lıq<sup>4</sup>** Bakı Dövlət Universitetin qutarmışam, bir də Mingəçevirdə 9 *aylıx* pisixoloq kursu keçmişəm. (Şelli)

**-ki<sup>4</sup>** Arz elyərdikkın pütün torpaxlarımız, pütün ərəzlərmiz qayssın, ərəzi pütövlüymüz təmin olunsun, yenə *əvvəlki* sərhəddər bərpə olunsun. (İlxıçılar)

**Alınma şəkilçilər.**

**-dar** İndi heşnə *evdar* kadınam, qabaxlar işdəmişəm uşax baxçasında. (Əliağalı).

**-kar** Sora, *tamahkar*, ajgöz, görməmiş adamlara *lələün* deirdiy. (Qərvənd)

**-i, -vi.** *Majburi* köşkünühnən əlaqədar olarax, 93-cü ildə *köçüf* gəlmişih Quzannıya. (Quzanlı) Bizim evdən aralda göz xəstəxanası varıydı birəz onnan aralı *dərizöhrəvi* xəstəxanasıydı. (Ağdam)

**Ön şəkilçilər.**

**na**

*Əzzihəm* dalda gəzər

Oxur bülbüllər *dalda* gəzər

Mərd oğullar qabağı gözdər

*Namərdər* dalda gəzər. (Əhmədavar)

Feillərdən əmələ gələn sifətlər aşağıdakı şəkilçilər vasitəsi ilə yaranır.

**-ax<-aq<sup>2</sup> (-q, -k)** *Dızix* böyüy, iri, yekəpər adama deyirdih *qorxax* adamlara isə *dızqax* deyirdih. (Kəngərli)

**-kın<-qın<sup>4</sup>** Getdiy Ağcabədiyə. Orda qırxüş nömrəli məytəfdə işdədim, Ağdamın *qaşkın* məytəbində. (Seyidli)

**-kan<-qan<sup>2</sup>** Biz *çalışkan* millətiydih, özdəki biz haramçılığnan çörəh yeməmişih, yən öz sənətimiznən öz qazancımıznan, öz zəhmətimiznən, gejë-gündüz özmüzə zülm eliyif tihmişdih, qurmuşduh, hamsını qoyuf gəldih. (Ağdam). Dedim, ona görə ki, biz *unutkan millətih*, sənin kimi *haxçıxa* xanım demişih. (Kəngərli)

**-ıı<sup>4</sup>** Nooruz bayramında biz *yandırıcı* güllələri çevrirdiy, yandırırđıx, atırđıx, *şülüüyürdüye*. (Şurabad)

**Mürəkkəb Sifətlərin əmələ gəlmə yolları.**

**Hər ikisi sadə söz olan birləşmələr.**

Mən nefçi Qurbannan Qum adasında Esdekadanı tikif təhvil verirdiy ona. Siz hansıqın “Nefçi Qurban bir oğlandı *şirindil*” mahnısını eşitmisiniz, mən onnan işdəmişəm. (Güləbli)

**Biri sadə biri düzəltmə söz olan birləşmələr.**

Oyersiz, oyurtsuz bu gün də yaşıyammıram, bīrda mana *ommərtəbəli* ev baxşeyiş versələr gənə yaşamaram. (Əliağalı)

**Hər ikisi düzəltmə söz olan birləşmələr.**

Mən aşix daşdı qala

*Çınqıllı-daşdı* qala

Vətən əlimizdən getdi

Gözdərimiz yaşdı qala. (Seyidli)

**Eyni sözlərin təkrarı ilə.**

Aşix *bənəh-bənəhdi*

Xalın *bənəh-bənəhdi*

Söylə görüm ay aşix

Araz neçə *sənəhdi*?. (Boyəhmədli)

**Biri və ya hər ikisi təklidə işlənə bilməyən sözlərin birləşməsi ilə**

Baxdımki, ayə **kaskalı-maskalı** adamlar gedir, dedim sənə binnar da ermənidi, *mə:* də accaqaqla elə atmışdılar, mənə tanıdılar, gördüm bizim uşaxlardı. (Çullu)

**Ba, bə.** Bax bizim yeməy addarınnan deyimki xörəhlər bizdə **cürbəcür** yeməhlərə aş deyrih dəə biz. (Ağdam)

### Say

Əsas nitq hissələrindən biri də saydır. Bu nitq hissəsi əşyanın miqdarını və sırasını bildirir. 1920-ci ilə qədər yazılmış bütün qrammatika kitablarında saylar da sifətlər kimi isim bəhsinə daxil edilirdi. Onlar “ismi-ədəd”adı ilə isimlərin bir növü kimi verilirdi. 1920-ci ildən 1933-cü ilə qədər saylar gah isim, gah da sifətlər sırasında izah olunmuşdur. Sayların bəzən isim, bəzən də sifət kimi qəbul edilməsi onun hər iki nitq hissəsi ilə oxşar cəhətlərinin olmasından irəli gəlir. Saylar da isim kimi ad bildirir, lakin isim əşyanın, say isə kəmiyyətin adını bildirir.

### Sayların quruluşca növləri.

#### Sadə saylar.

**Beş** uşax böytmüşəm onn **ikisi** ali təhsilli olufdu, **üçü** orta təhsilli. **Beşnn** də diplomu var. (Seyidli)

Gedişin yaman oldu

Gəlmədin zülm oldu

Yolunu gözləməhdən

Hər gün gözüüm **dört** oldu. (Kəngərli)

#### Düzəltmə saylar.

**-ıncı**<sup>4</sup> Beşdaş cəmi beş dənə daşdan olur. Belə atırsan, sora iki dənəsin götürürsən, sora üçün, sora dördün, sora beşin. Sora gəlir onnan *Qukqular, Qukqu* deyrdiy belə, sora “*Mollalar*” deyrdiy, **birinci** molla, **ikinci** molla, **üçüncü** molla, **dördüncü**, **beşinci**, nəblim belə oynuyurdux. (Kəngərli)

Ona gərəh çoxlu əməh sərf eliyəsən. Tez əldə olunan deyil dəə, deməli səmənni qoyullar yaşılşmamış, azca cücərəndə, ət maşınnan keçirillər, suyun sıxıllar, və ona çoxlu yanacax gedir. (Papravənd)

#### Mürəkkəb saylar.



Mən dərəmkən çox yerdə olmuşam bir Balakəndə, bir Lerihdə olmamışam. Rayonların hamsın **az-çox** gözmişih. (Boyəhmədli)

**Dördil** ərzində **ombəş-irmi** dəfə çıxmışix, qaytmışix. Ağdamda Gülcə savetdiyi Papravət dağının aşağısıydı də, bizdən elə bilki havayolu beşklometriydi. (İlxıçılar)

**Min doqquz yuz on üç-on dördüncü** ildə bizim orda, *kətdə* bəy otağı *oluf*, Cümşüd bəyin otağı. (Qarapirim), Bu saylar əsil mürəkkəb saylardır və defislə yazılır.

Sayların bir qismi də iki və daha artıq sözlə ifadə olunur və ayrı yazılır. Belə saylar şərti olaraq **tərkibi saylar** adlanır.

Orda, neçə ildiki orda işdəmişəm, **min dokquz üzz əlli yeddinci** ildən *tadim* bu qaşqınığa qədər. O qaşqınığ olannan sora da köşdüh elə Bakıya, Bakıda *genə* yüz on bir nömrəli məytəfdə *genə* məllim işdədim. (Ağdam)

**Sayın mənaca növləri.** Sayların mənasına görə iki növü var: miqdar sayları və sıra sayları.

**Miqdar sayları** əşyanın miqdarını, kəmiyyətini bildirir. Miqdar saylarının əşyanın miqdarını təyin etmə dərəcəsiindən asılı olaraq aşağıdakı növləri qeyd edilir:

#### **Müəyyən miqdar sayları.**

Müəyyən miqdar sayları əşyanın dəqiq, konkret miqdarını bildirir. **Min dokuz doxsancildə atmışmın** manat pulumuz vardı. (Seyidli) Biri də Adil *Kəngərli*, durur, dokquz dənə *ermənni gətirif*. (Kəngərli)

**Qeyri-müəyyən miqdar sayları.** Hərbi inşa:tcı əlaçısı təqdim olunur, *bi* mən, *bi* də *pırapurşik* vardı **6-7** min əsgərin içində. (Əhmədavar) Bakıdeydım, maşın satırdım, biri gəldi mənən xeyli pul isdədi, Dedim ə qardaş sən haralısan? *Gənə* yaşırıx özümüzçün. (Ağdam)

#### **Kəsir sayları.**

Tamın müəyyən hissəsini bildirən saylara kəsir sayları deyilir. Sora bizim sözdərimiz var, təsadüfən sözünə, **yüzdə, mində** bir dəfə olan sözə deyillər *nüdrətən deyirik*. (Seyidli)

#### **Sıra sayları.**

Sıra sayları müəyyən miqdar saylarının sonuna *-inci<sup>4</sup>*, *-nci<sup>4</sup>* şəkilçisini artırmaqla əmələ gəlir. Ordan da çıxıf gəlir, de bırdə dokquzuncu mikrayonda Həmzə Babaşofda, yarımçıx binada yaşamışix, aşağıda həyət evlərdə. (Ağdam) İlk *onillih məhtəbi* birinci biz *qutarmışix*. *Məzunnardan* biri olmuşam. (Eyvasxanbəyli)

**Numerativ sözlər.** Azərbaycan dilində miqdar sayları ilə isimlər arasında bir sıra sözlər işlənir ki, onlar müəyyən əşyaların tələblərinə görə saylardan sonra, isimlərdən əvvəl gəlir. Dilçilikdə belə sözlərə **numerativ sözlər** deyilir.

**Nəfər**-yalnız insan bildirən isimlərlə işlənir.

Ucoğlannan Quzannının və Hindarxının arasında vırıldı, *dokquz nəfər heyət*, hamsı tutuldu. (Ağdam)

**Baş**- əsasən ev heyvanlarının adlarını bildirən isimlərlə işlənir.

Sora gəldih Bakda qohummuz varıydı, bir il də onn evində yaşadix bir otağıydı, *səkgiz baş aylə*. (Eyvaxanbəyli)

**Ədəd-dənə**-tək-tək sayılan cansız əşyanın adını bildirən isimlərlə işlənir.

*Üş dənə kırıatımız* varıdı qapımızda, cənnəte cənnət dünyada nə, badamnan belə, pusedən belə *əhmışdi*, çox *pinikar* adamıydı,

Miqdar sayları ilə isimlər arasında çəki, həcm və ölçü bildirən bir sıra sözlər də işlənir ki, əslində bu zaman saylar isimlərin yox, bu cür sözlərin kəmiyyətini təyin etdikdən sonra onunla birlikdə ismin miqdarını ifadə edir.

**Kilometr.** Gülaflınn o onki bulağınn onkisinnəndə su gətmişiy. Mərzili kəndinə. *Busskimi* həə, *onsəkgiz kilometr yolu* gətirirdiy. (Mərzili)

**Ton.** Məsələn, Ağdamda hər il *yüz min ton üzüm* verirdih. yüz min ton. Respublikanın o vaxtkı döylət büdcəsinə üzümçülüy nöyütdən çox gəlir verirdi. (Papravənt)

**Santı<Santimetr.** Sora *çilingağaj* deirdiy, ağajnan, *toxmax* olurdu deərdimki, *onsanti*, *ombəş santı bir ağaj*, vırırdıx də, işdədirdih, kim çox işdətdi qalib olurdu. (Şıxbəlalı)

**Qıram<qram.** Bizə *əlliqram çörəy* verirdilər, *onqram da pavilla* sürtürdülərkin ikincidərsdə uşaxlar üzülməsinnər. (Ağdam)

**Kilo<kiloqram.** Deyif ki, Gülaflıda bir əmək gününə tutaxkı *yarım kilo arpa* verillər. (Gülablı)

### **Əvəzlik**

İsim, sifət, say və başqa nitq hissələrinin yerində işlənərək onların qrammatik əlamətlərini qəbul edən əsas nitq hissəsi əvəzlik adlanır. Əsas nitq hissələri içərisində əvəzlik ümumi, mücərrəd məzmununa malik olması ilə fərqlənir. Əvəzliyin konkret lüğəvi mənası yoxdur. O, hansı nitq hissəsini əvəz edirsə, həmin nitq hissəsinin məzmununa və qrammatik mənasına uyğunlaşır. Buna görə də əvəzliyin mənası ancaq cümlə, mətn daxilində məlum olur. Əvəzlik üçün səciyyəvi olan cəhətlərdən biri də onun məzmununda şərtiliyin olmasıdır. Müasir Azərbaycan dilində əvəzliklərin aşağıdakı növləri vardır: 1. Şəxs əvəzliyi. 2. İşarə əvəzliyi. 3. Sual əvəzliyi. 4. Qeyri-müəyyən əvəzlik. 5. Təyini əvəzliklər. 6. İnkər əvəzliyi. 7. Nisbi əvəzliklər.

### **Şəxs əvəzliyi.**

#### **Mən.**

Nizaminin öz dünyası  
Füzulinin söz dünyası  
Nəsimi *bədbaxın* düz dünyası  
Kimlər oluf gör sirdaşın  
*Mənim* dünyam, *mənim* dünyam!  
*Mən* də sənə bir qonağam  
*Mənim* dünyam, *mənim* dünyam! (Kəngərli,  
Göytəpə)

#### **Sən**

Baharım yazım sənsən  
Könül avazım sənsən.  
**Sənsiz** *qalmam* dünyada  
Məni yaşadan sənsən.

Əzizim güldür məni  
Həm **sən** gül, güldür məni.  
Ömrümə lar az qalır,  
Barı bir güldür məni. (Kəngərli)

**O.** İndi, hər ordan keçəndə deyirdi bax bu Məmmədəğa kişidi. **O** Mirzəsalehin atası oluf və Üzeyir bəyin məllimi oluf, Molla Mehti kişi. (Quzanlı)

### **Biz**

**Biz**dən ilham alır hər bahar hər qış,  
**Bizi** yetişdirən ilahiyə alqış.  
Ey vətənin mərd oğulları,  
Öz vətəninini unutma barı.  
*Gələjəh* bizimdi, sizinnən şərih,  
Yəqin Ağdamda biz *görüşərik*. (Seyidli)

**Siz.** Adil *aftamatı* çəhdi, dedi, əclaflar, çəkilin geri, mən gətirmişəm *olları*, mən özüm də cəza *verəjəm*, gedin *siz* gətirin, *siz* də cəza verin. (Kəngərli)

**Ollar<onlar.** Qardaşımın oğlu da onun kimi, *ollar* da polisdə işdiyirdi, *ollar* da *e:e pütün* o Şuşanın kətdəridi *zadıdı*, bax oralarda, Cəmillidə zadda çox döyüşüflər. (Ağdam)

**Qayıdış əvəzliyi.** Diilmizdə qayıdış əvəzliyi *öz* təyin əvəzliyinə bütün şəxslər üzrə mənsubiyyət şəkilçiləri artırmaqla düzəlir.

**Özüm.** *Özüm* stamatoloq oxumuşam, stamatoloq da işdiyirəm. (Ağdam)

**Özün.** *Ermənnin əlinə keşməsin deyin özün partdadıfdı.* (Kəngərli)

**Özü.** Dedi ki, Füzuli küçəsinnən, indi *özü* qəsdən şəhəri deyir. (Kəngərli)

**Özümü.** Biz onu o vaxtı *özümü*z üçün bir kino hesab eliyirdih. (Əliağalı)

**Özü:z<özünü.** *Özü:z* yaxşı bilirsiz ki, bını heş kim istəmər. (Papravənt)

**Özdəri<özləri.** Mən elə de:rəm bı irəhbər iççilərmiz sadə olsunar özdərinə saxda **çapan çaldırmasınnar.** (Əliməmmədli)

**Təyini əvəzlilər.**

**Öz.** Azərbaycan dilində tərcüməsin bilmillər. Bizim **öz** türkçəmizdə *Sinər* olsun. Yəni rahat *sindirəsən.* (Ağdam)

**Pütün<bütün.** Biz İsmayılın nəslinnəniy **pütün** ərəpistanın yarsı İsmayılın nəslinnəndi. (Quzanlı). İndi başqa aləmdi, indi *pütün* şəhərrərimiz gözəlləşif. Allah pirezdentimizin canın sağ eləsin. (İmamqulubəyli)

**Hər.** Məhtəbizdə **hər** il 70-80 *fayız* inustuta girənnərmiz olur. (Papravənd)

**Fılan<filan.** De:r bir gün getdim Müslümün yanna dedim **filan** dərtədən ötrü gəlmişəm. Başdadı **filan-filan-filan,** dietdərdən, hansı yeməhlərdən. (Güləbli)

**İşarə əvəzlilər.**

**O.** Ağdamda *urusdar, belarusdar,* ukraynallar, maldavan-nar, yahudilər, tatarrar, lahışdar, malaqannar, **o** məmfur ermənnər varıydı. (Ağdam)

**Bı<bu.** Nə *başı:zı* ağrıdım, **bı** Tamaşa, Kamıla bullar yas yerində qəşəh də səsi varıdı. (Güləbli)

**Elə.** **Elə** insan az-az gəlir dünyaya. (İmamqulubəyli)

**Belə.** Bırdanda **belə** inşallax **köhlü-köməşdi** öz torpax-mıza köçüf gedərih. (İnşallah) (Şurabad)

**Həmin.** O *diyarman* su ilə işdiyirdi. **Həmin** diyarmanın suyu Qaraçava addanan çaydan ayrılırdı. (Xıdırlı)

**Qeyri müəyyən əvəzlilər.**

**Biri.** Mən bu rayonda çox baççı görmüşəm, **biri** irayona işdiyif, **biri** özünə işdiyif, **biri** qohum **öylətinə** işdiyif. (Papravənt)

**Kimsə.** *Bu heynidə kimsə* papax gətirdi, əlavə ona *buxar* papağı gətirdi. (Ağdam)

**Hərə.** Bir gejdədə orda yatmışıx, oyevləri *təmizdiyif* bir gejë qalannan sonıra toxdamamış **hərə** dağıldı bi tərəfə. (Şurabad)

**Hər keş<hər kəs.** Allah rəhmət eləsin, çox yaxşı dostuydu. Allah **hər keşə** heylə dos kismət eliyə bilə. (Baş Qərvənd)

**Sual əvəzlilikləri.**

**Kim.** Kabaf bişrənnər gələndə onn oğlunun toynda dedlər ki ay xala bını **kim** bişirif. (Ağdam)

**Nə.** Calal gedif əlin salıf meşoxun içində belə qaldırif görüfkün bunn hamsı yüngülddə, yüngül qozdar da çürüy olar *bu:n* daysı deyif kin, bajoğlu **nə** axdarırsan deyif, dayı qoz-fındıq almağ işdiyirəm. (Baş Qərvənd.)

**Hara.** Bı kişi başdıyif güdür, görürkün hə:, Xıdır gamışdarı bıraxdı. Deyif ki, ə Xıdır, deyifki nədi?, deyif ə bı gamışdarı **hara** bıraxırsan. (Güləblı)

**Nejə<necə, Nəymiş<nə imiş.**

Bu dərdə sən söylə mən dözüüm **nejə**

Bütün varlığım da dönübdür heçə.

*Várikən* yoxolmax **nəymiş** Allah.

Yaşamaq nə yaman çətinmiş Allah. (Ağdam)

**Hansı**

O kimidi, Qureyşidi atası?

O kimidi, **Turda** qaldı əsası?

İsmayla gələn qoçun anası

**Hansı** ayda gündə qoça gəlirdi?

(Boyəhmədli)

**Neçə**

Aşix **bənəh-bənəhdi**

Xalın **bənəh-bənəhdi**

Söylə görüm ay aşix

Araz **neçə** sənəhdi? (Boyəhmədli)

**Neynəsin<nə eləsin**

*Deir* əli belli **neynəsin**

Şana telli **neynəsin**

Dəhnə dibdən uçufdu

Əli belli **neynəsin.**

Halım pisdəşir e: valla. Deə bilmirəm. (Göytəpə)

**Neyə<nəyə**

Əhməd kişi, çəpərin başınan mənən soruşduku, ə *neyə* gəlmisən, dedim bə belə-belə əmi, götümədilər sənəti dedi savah *gə* idariyə. (Papravənt)

**İnkər əvəzliyi.**

**Heş nə<heç nə.** Kim ki, evinin verini-veşini çıxarıf, kəndə-kəsəyə aparırdı, onnara ajiğı tuturdu de:rdi kin, ə, kişi *dö:lsünüz* cama:tin panikaya salmayın *heş nə* olmuyajax. (Ağdam) *Bəax* dedim Ağdamsız yaşamax *heşnədi*. (Kəngərli)

**Heşkəs<heç kəs.** Mə:m aldığım penisyəni *heş kəs* almır. Mən alıram bısahət o yüz *manıtdan* savayı yüzönsəkgiz *manıt*. (Papravənd)

**Heş zaman<heç zaman**

Qadına ehtibar etmə *heş zaman*,

Dönər öz əhdinnən, öz ilqarinnan.

İnan kı, qadının yalvarışı da,

Hirsi qəzəbidə yalandır yalan. (Ağdam)

**Zərf.**

Əsas nitq hissələrindən olub Feil qrupuna daxil olan zərf hərəkətin və ya əlamətin əlamətini bildirir. Zərflər hərəkət və əlaməti müxtəlif baxımdan izah edir ki, bu da onun müxtəlif mənə növlərinin yaranmasına səbəb olur. Zərfin aşağıdakı mənə növləri var: tərz-hərəkət zərfləri, zaman zərfləri, yer zərfləri, miqdar zərfləri.

**Tərz-hərəkət zərfləri.**

**Sadə zərflər.**

Allah onn atasına irəhmət eləsin. Onn atası birəz *gej* gəldi, *tez* gəlsəydi bəlkəm heş bizim bı Qarabağımız da getməzdi, (İmamqulubəyli)

**Düzəltmə zərflər.**

Düzəltmə tərz zərfləri isim, sifət, say, əvəzlik və zərflərdən leksik şəkilçilər vasitəsi ilə yaranır. Tərz zərfləri aşağıdakı şəkilçilərlə yaranır:

*-la,-lə* şəkilçisi ilə. Bu şəkilçi qoşmanın və bağlayıcının şəkilçiləşmiş variantı ilə omonimlik təşkil edir, yalnız mücərrəd

mənəli isimlərə artırıldıqda zərf yaradır: **Səbirsizliklə** yollara baxırdı. *Dolu sinəsi həyəcanla endi-qalxdı. (Elçin)*

Ağdamlı biriynən mən görüşəndə

Sevinşdən yaşarır inan gözlərim.

Ağdam elimi mən düşünəndə

**Həsrətlə** inləyir dinir *ürəyim*. (Ağdam)

**-ca,-cə** Sözü **yavaçca** deməkki, ancax dedi:n adam eşissin, **sakıçca** qulağına deməh. (Qərvənd) O da yavaçca deyirdi, aqon, (Kəndərli, Göytəpə)

**-nan<sup>2</sup><-la<sup>2</sup>** *Mə:m* qılçamın kəsilməyi, qəlpə dəymişdi qılçama nəqədir onu malicə, malicəynən saxlıya-saxlıya axırda kəsdilər, indi də bı bir əyağımı güjnən saxlayırıx. (Əlimərdanlı)

### **Mürəkkəb zərflər.**

**Tez-tez.** Şalax bir də **tez-tez** yıxılana da deyiriy, bir də boş, lax olan şeyə də de:riy. (Üçoğlan)

**Yavaş-yavaş.** Ordan çıxıf örüş yolu getdim, yuxarı bir xod qoymuşdum ordan *yendim* həyəətə, darvazanı çöldən bağlamışdım, ordan **yavaş-yavaş** *yendim*. (Əliağalı)

**Təhbətəh<təkbətək.** Bu Əlzamin oynamıyıf, oynamıyanda bunu vuruf bir erməni, vıranda Əlzamin deyif ki kişisənsə gəl **təhbətəh** çıxax. (Ağdam)

**Dalbadal.** Üçildi **dalbadal** olarax şagirddərimizin çoxu altüzdən yuxarı bal toplamışdır. Hə Pedaqoji Unverstetə də girən var. Tarixə, *Biyalogiyaya*. Filalogiyaya yox. (Quzanlı)

### **Zaman zərfləri.**

**Əvvəl.** Rəşit məllim **əvvəl** mahnı tiatırının *salisdəri* başdadı çıxış eləməyə, onun kallektivi. (Ağdam)

**Sora<sonar.** Ağdamın Eyvasxanbəyli kəndində anadan olmuşam, **sora** *şə:rin* özünə köşmüşüh. (Eyvasxanbəyli)

**Büyük<bu gün.** Küsmüşəm mənasında nənə-bavalarımız **büyük** də işdədillər bu Papravəndin ən geniş yayılmış sözdərinnən biridi. (Ətyeməzli)

**İndi.** Erməni dүнənə sırağünə kimi rayonnarda oxlav satırdı, ələy satırdı, *no:ldu* indi meydan oxuyur. (Əlimədədli)



**-nan<sup>2</sup><-dan<sup>2</sup>** *Asxırax mu:* tutur, tutan kimi at *mu:n* əlinnən çıxır özün verir, Qulların baǵna. de:rki, ə *səən* belə işin vardı bə *məə dününənən* de:ydin də, atmı yedəymdə bək tuteydım dəə. (Əfətli) “A bala birdəfəliy elə bı alnımnan vır canım qutarsın, onsuz da *bəaxdan* bırda on dəfə ölüf dirilmişəm” (Qiyaslı)

**-da.** Gərəy *onda kopolunun* tərəsnə bir güllə qoyeydım. (Göytəpə)

**-liy<-lik.** “A bala *birdəfəliy* elə bı alnımnan vır canım qutarsın, onsuz da *bəaxdan* bırda on dəfə ölüf dirilmişəm” (Qiyaslı)

**-cə.** İnəyi sağmamışdan qabax *əvvələ* balasını atardılar altına, ona deyirdilər eydirmək, inək südün buraxırdı onnan sora sağırdılar. (Qərvənd)

#### Yer Zərfləri.

**İrəli.** Amma indi heylə şey yoxdu, güjdü döylətimiz var, binnara heç ehtiyaj yoxdur, bizim döylətin, vəzyətinə, şərayıtına *köys* ötürüllər, başqa döylətlər, deyillər niyə belə *irəli* getdi. (Kəngərli)

**Geri.** Adamları *tapbıyif geri* qayıdılar, gəlif şaha deyillər ki, tapbadıx, ama elçi daşında birməfər oturuf səni görmək isdiyir. (Qarapirim)

**Bəri.** Ağdama ordada vırışma getdi ə:n–bə:n gördülər ki, ohdəsinnən gələ *bilmıyəjəhlər* yönəldilər ağzıbəri. (Seyidli)

**Bəriyə<bəri gəl, uaneyit<o yana get.** Sora Ağdam şivəsində, “bəri gəl” – *bəriyəl*, “o yana get” – *uaneyit* kimi şirin sözdər vardır. (Boyəhmədli)

#### Miqdar zərfləri.

**Az-çox.** Bizdə Boyəhmədidə “j” hərfin çox işdədirdih. gələjəm, gedəjəm, bırdə *dana* işdədirdiy. *Gələjəm dana, gedəjəm dana.* Ağdamın təbyəti, mən dəərəmkin çox yerdə olmuşam bir Balakəndə, bir Lerihdə olmamışam. Rayonların hamsın *az-çox* gəzmişih. (Boyəhmədli)

**Tamamilə.** Hə bunn de:r eyni adlı lakin məzmúnca *tamamilə* fərqlənən nəsir əsərinin mə:lifi olufdu. (Quzanlı)

**-nən, -lə** Olduxca mərt, çox böyüy mədəniyyətə *malik*, o maharbə dövründə belə öz *təvaközarrığını, insanlığını* itirməmişdi. Yoldaşdığımız oluf *dəfələrnən*. Boyəhmədli)

**O qədə<o qədər.** *O qədə* yahşı günnərmiz olufdukun. (Mərzili)

**Üş dəfə.** Dedi ki, mən dunyanı iki dəfə, *üş dəfə kuryos* eləmişəm (*hərrəmmişəm*) *məəm* papağım *həmməşə* başımda oluf, hara qoymuşam orda qalır.

### **Feil.**

Feil əşyanın iş və hərəkətini bildirən bir nitq hissəsidir. *Feil* ərəb sözü olub iş, hərəkət, əməl deməkdir və şəxsin əşyanın işini, hərəkətini, hal-vəziyyətini bildirən söz qrupudur. Zəngin kateqoriyalar sisteminə malikdir və bu cəhətdən heç bir nitq hissəsini onunla müqayisə etmək olmaz. (8, s. 159)

Ağdam dialektlərinin feilləri zəngin lüğəvi mənə növlərinə malikdir: Bunlara aşağıdakıları misal göstərmək olar:

### **Feilin lüğəvi mənə növləri.**

#### **İş Feilləri. Qazmaq, Tikmək.**

Qapıda belə ya:ma kimi **qazmışdım**, üsdün örtmüşdüm qalın betonnarın atışma olanda ora girirdim. (Əliağalı) Ama Ağdam elə o vax başdan əğa milyanerrər məhləsiydi. İndi **tikilir** buralarda villalar. (Ağdam)

#### **Hərəkət Feilləri: Getdih<getdik, qaşdıx<qaçdıq.**

Onnan sora **getdih** dokquzuncu mikroyonda iki dəne balaja otağıydı, aldix kardonuydu, ortası. Elə o qaçan da **qaşdıx**. (Eyvazxanbəyli)

**Təfəkkür Feilləri: fikirrəş<fikirləş, başa düşəm<başə düşürəm.**

Get **fikirrəş**, yaşamax lazımdı. Mən elə **başə düşəm** bı yaman günün ömrü az olar. Allah pirezdentimizə köməy olsun. (Əlimədədlı)

#### **Nitq Feilləri: danışırđı, deyirmiş.**

Özü rəhməddiy **danışırđı**, de:r nəsə Keyqubad sözünü mən qəbul eləmirđim. (Quzanlı) Adil qışqıra qışqıra **deyirmiş**

kin, uşaxlarmızı durpıya sıvarkalıyıf yandırmınsınız. Xojalda ana-bajılarmızı diri diri yandırmınsınız. (Kəngərli)

**Görmə Feilləri: Baxır, baxırlar, baxanda.**

**Baxır, baxırlar** biri-birinə,

İndicə çatmışdır ürəh deyənə. (Ağdam)

Həyat nə şirindi ay Vətənoğlu?

Bəhmənin **baxanda** gözdəri dolur

Hayif, ömür addı bı gözəl yolu

Qanmıyanda gedir, qananda gedir. (Kolanı mahalı Qalayçılar)

**Eşitmə Feilləri: Eşissəm<eşitsəm, qulağassın<qulaq assın.**

Gəncənin boz dağları

Bürüyüf toz dağları

**Eşissəm** Ağdam alınır

Aşaram tez dağları. (Qıyaslı)

De:r ağa məəm səsimə **qulağassın**. De:r apar 5 manat ver çıxıf gessin. Nökər aparıf 5 manat verir ki, çıxıf gessin bıysa çıxıf getmir, de:r ağa səsimə **qulağassın**. (Seyidli)

**Hal-vəziyyət feilləri: ağarıf<ağarıb, sevindirsin.**

Uşağın birinə baxır ki, başı ağappağdır. **ağarıf**, üzü qafqaradı, de:r oğlum neçə yaşın var, de:r şah sağolsun otuz beş yaşım var. De:r niyə üzün qaradır, başın **ağarıf?** (Baş Qarvənd) Allah ona köməy olsun, hammızı sevindirsin. (Mərzili)

**Feilin quruluşca növləri.**

**Sadə.** Yalnız bir kökdən ibarət olan Feillərə sadə Feil deyilir. Dilimizdəki bütün sadə Feillər yalnız milli sözlərdir, sadə Feillər, adətən, azhecalı (bir, ikihecalı) olur.

**Düzəltmə.** Düzəltmə Feillər həm sadə, həm də düzəltmə sözlərə sözdüzəldici şəkilçilər artırmaqla düzəlir. Həmin şəkilçilər ya adlara, ya da Feillərin özünə artırılır. Azərbaycan dilində adlardan Feil düzəltmək üçün aşağıdakı şəkilçilərdən istifadə olunur:

-la<sup>2</sup> **gözdə<gözlə**, şəkilçisi: Biz onu şeylədik ki, birtə:r ipi **bağla** özünə, harana bağlıyırsan bağla səni ordan çəkəh

çıxardax. Ağdam) Bir gejdə duman gəlir, belə ötür, akazvıysa orda belə daş var, de: r ki uzan bırda **gözdə**, gəlif yaxınnaşanda gülleynən vurarsan. (Kəndərli)

**-laş<sup>2</sup>** şəkilçisi. **yaxınnaşmışdıx<yaxınlaşmışdıq, pisdəşir<pisləşir**. Ağdərə İspanakert kimi yeridi, hə:, getdik, İspanakertin qarşısında **yaxınnaşmışdıx** ordan Şirin Mirzəyef dedi kin, bir gün dincəlməh lazımdı. (Seyidli) Halım **pisdəşir** e: valla. Deə bilmirəm. (Göytəpə)

**-lan<sup>2</sup>** şəkilçisi. **hazırlandı<hazırlanırdı, zəhərrənim<zəhərlənim**. Qındı undan **hazırlandı**, belə yumşax, xaşıl onun bərk halıydı. Qındı belə su kimi olurdu. (Əliəğalı) Oğlu de: rkin: ata, mən o qədər çox isdiyirəmkin, isdədimkin əvvəl mən yeyif **zəhərrənim**, biz səni çox isdiyiriy. (Suma)

**-ar<sup>2</sup>** şəkilçisi. **ağarıf<ağarıb**. Deyir irmbeş. Bının da üzü ağappağ **ağarıf** başı qafqaradır, tərsinədi. (Baş Qarvənd)

**-al<sup>2</sup> (-l)** şəkilçisi. **Düzəldirdilər, qaralmışdı**. Qaratikanan belə **düzəldirdilər** üsdünnən, altınnan, ağaşdar bağleyirdilər, ona de: rdilər **qapalax**. (Qərvənd) Basdıranda valla dünyann üzü **qaralmışdı**, nətə: r atırdılarsa, o tərəflərdə bərk atışma gedirdi. (Ağdam)

**-i<sup>4</sup>** şəkilçisi. **Turşumuş**, Turş şeyə deərdilərdə:, **turşumuş** bir şey deirdilər bu çörəy qıımızdı, **turşuyuf**. (Kəngərli)

**-a<sup>2</sup>** şəkilçisi. **Yaşa, yaşamax**. Get fikirreş, yaşamax lazımdı, qal **yaşa**, yaşamax isdəmişən əşi rəddol çıx getdə, bı xaxdan, bı millətdən **nəissən**. (Əlimədədli)

Qanayan yarama məlhəm olmadı

Axan göz yaşımı silən olmadı

Bu cavan yaşım da bilən olmadı

Qəlbimi köyrəldən nəymiş Allah

**Yaşamax** nə yaman çətinmiş Allah. (Ağdam)

**-ılda<sup>4</sup>** şəkilçisi. **mıldar<inildər, vıyıldamırdı**.

Dağda maral xoş mələr,

Xöş **mıldar**, xəş mələr,

Başıma gələnnərdən,

Dağ **mıldar**, daş mələr. (Papravənd).

Minamyot gələndə fişqa çalırdı, ama soxralar onu nətə:r o qulaxlarını qırdılar kı, o gələndə fişqa çalmırdı. Yəni o viyıldamırdı da heylə. (Baş Qərvənd)

**-sa<sup>2</sup>; -sı, -sın, -sin** şəkilçiləri: **Susamışdı**.

Yağı gəldi yanıma,  
**Susamışdı** qanıma,  
Döndüm qurbət ellərdən,  
Qüvvət gəldi canıma. (Xıdırlı)

**-xa, -xala, -ala, -ələ, -ux** şəkilçisi: **o:xalanır<ovxalanır, qavaladığ<qovaladıq, səpələnir**.

Qardaş deyif ağlaram  
Ürəymə daş bağlaram  
Qardaş, daş **o:xalanır**, ürəymə dəmir  
bağlaram.

Yolum uzaxdı gedif səni tapbaram. (Ağdam)

**Qavaladığ** olları Ağdərəni aldix, Ağdərə kimi, yekə yeri aldix, (Seyidli) Quzannını şəhər elədi getdi. Hərşey yaratdı bax o kanalın suyu ağzıbelə **səpələnir**. (Quzanlı)

**-ik, -ük** şəkilçisi: **gejikir<gecikir**. Gördüy İrəşit məllim **gejikir** nəysə, Rəşit məllim niyə çıxmadı. (Ağdam)

**-ıl<sup>4</sup>** şəkilçisi. **tökülüşdülər, töküldü**. Maşınnan gedəndə bir gün puskuya tüşdüy ermənnər **tökülüşdülər** üsdümüzə, patpilesin hamsı qırılıf **töküldü** üsdümə, doldu gözümə bir tə:r çıxmışix ordan. (Ağdam)

**-dır<sup>4</sup>** şəkilçisi: **yandırır<yandırıb, öldürür**.

Bu qərib könlümü tənhalıq sızır  
Qəlbimə min cürə fikirlər axır  
Acılar hər zaman **yandırır** yaxır  
Yanan qəlbə məlhəm çətimmış Allah  
Yaşamaq nə yaman çətimmış Allah. (Ağdam)

Birda bir əkinçi görürkü bir yadelli qüvvə gəlir tufəynən gələnnərdən birin **öldürür**. (Qiyaslı)

**-ı<sup>4</sup>** şəkilçisi. **Döyüşüf<döyüşüb, vırışıf<vuruşub**. **Döyüşüf** Ağdam, **vırışıf**, onda biz elektrik enerjisiynən Ağdamı təmin

elyirdiy. (Seyidli) Döyşüf Ağdam, **vırışif**, onda biz elektrik enerjisiyən Ağdamı təmin elyirdiy. (Seyidli)

**Mürəkkəb Feillər.** Mürəkkəb Feillər iki və daha artıq sözüñ birləşməsindən yaranır. İsim, sifət və zərflərdən fərqli olaraq, mürəkkəb Feillər, demək olar ki, bitişik yazılır.

Mürəkkəb Feillər daha çox aşağıdakı yollarla yaranır. Yaxın və ya əksmənalı Feillərin birləşməsindən. Bu zaman, adətən, birinci Feil -ıb4 şəkilçisi ilə işlənir: **Gəlif-gedirdiy<gəlib-gedirdik, yanif-töklürəmkin<yanıb-tökülürəm ki.** Qaşqınıxdan əvvəl də elə bira **gəlif-gedirdiy**, uşax vaxdınan. (Novruzlu) Ona **yanif-töklürəmkin**, heşnə demrəm deyərək Allahın özünün, bir altında mən həmən o yeznəm irəhmətətdi. (Ağdam)

Mürəkkəb Feillərin başqa bir qismi etmək, eləmək, olmaq köməkçi Feillərini digər hiss hissələrinə artırmaqla, eləcə də **-a<sup>2</sup>** (**-ya<sup>2</sup>**) şəkilçisini qəbul etmiş Feilə bilmək sözüñü artırmaqla düzəlir: qəm etmək, qohum olmaq, xəstə olmaq, yaza bilmək, oxuya bilmək və s. Bu yolla yaranan Feillər ayrı yazılır. Onlara **tərkibi Feillər** də deyilir. **İrəhmət eyeləsin<rəhmət eləsin, kömüyolsun<kömək olsun.** Sifdə Əliyefiydi axı, 69-da. Allah ona da **irəhmət eyeləsin**, oğlu İlhamı da can sağlığı versin. (Sarhacılı) Allah sağa da **kömüyolsun.** Gəlif yazırsınız. (Mərzili)

Mürəkkəb Feillərin bir qrupunu isə Feili frazeoloji vahidlər təşkil edir ki, onlar da mürəkkəb Feil hesab olunur: **qulağasırdıx<qulaq asırdıq, başadüşəilmir<başadüşə bilmir.** Kirişəcə duruf **qulağasırdıx**, Bizim evin arxasında qəlbidə toplar düzmüşdülər, üş dənə. Fərrux dağın vururdular. (Əliağalı) Gedir, bir dənə rus pilotniki tapır. Başasalmağa çalışır, başasala bilmirkin arı yeşiyi düzəltməy isdiyir. Bu urus da **başadüşəilmir.** (Ağdam)

**Feillərin qrammatik mənə növləri** hərəkətlə obyekt, hərəkətlə subyekt, subyektlə obyekt arasındakı əlaqə və münasibəti ifadə edir. Feilin qrammatik mənə növləri bunlardır:

**Məlum möv.** İş görən qrammatik cəhətdən məlum olur. Məlum növün xüsusi şəkilçisi yoxdur. Adi vəziyyətdə bütün Feillər məlum növdə hesab olunur. Məlum növ Feillər həm təsirli, həm də təsirsiz olur. **Getdim, gördüm, baxdım, çıxdı, tulladım.** Əsgaran tərəfi, sevindim ki, sənə bizimkilər uje ordadı, mən də yavaş-yavaş **getdim**, sora **gördüm** səsküy gəlir, **baxdım** ermənnər, **çıxdı** qarşıma, qucağımda sink, belimdə veşmişox-badron **tulladım**, özmü dağdan uçurrandırdım. (Çullu)

**Məchul növ** – bu növ Feillərdə subyekt məlum olmur. Feilin məchul növü təsirli Feillərə  $-ıl^4$ ,  $-ın^4$  (-n) şəkilçilərini artırmaqla düzəlir: Məchul növ Feillər təsirlidən düzəlsə də, nəticədə təsirsiz olur. **Tikildi, tutuldu. vırıldı<vuruldu.** Ağdamda üsdü ağ dəmirri evlər **tikildi**, o ciyaryammış ermənnər de:rdikin o evlər bizə qalajax, do:rdan ey. (Ağdam) 1958-ci ildə Amerikanın Türkiyədə incirriy zadınnan, ayroportunna qalxan gerkules tipli hərbi samalyotu, Ucoğlannan Quzannının və Hindarxının arasında **vırıldı**, dokquznəfər heyət, hamsı **tutuldu.** (Ağdam)

**Qayıdış növ.** təsirli Feillərə  $-ıl^4$ ,  $-ın^4$  (-n) şəkilçiləri artırmaqla düzəlir: Qayıdış növ – bu növ Feillərdə subyekt işi öz üzərində icra edir. Bu növdə subyekt və obyekt eyni şəxs olur. **Yığıldıx<yığıldıq. soyummurux<soyunmuruq.** Sora da yığıldıx dokquzuncu mikrayonda köşkün yeri vardı **isqorunun** yarımçıx binasına yığıldıx, bir xeylax da orda qaldıx. Allah bu hökumətə dəyməsin bizi köçürtdü bı öylərə. (Ağdam) Heş elə vax olurkun paltarmızı **soyummurux.** (Çullu)

**Şəxssiz növ** məchul növə bənzəyir. Hər iki növdə işin icraçısı məlum olmur. Hər ikisi eyni şəkilçilərlə yaranır. Hər ikisi yarandıqdan sonra təsirsiz olur. Lakin məchul növ təsirli, şəxssiz növ isə təsirsiz Feillərdən yaranır. **Baxılır.** Düyə doğanda **baxılır** ki, Qara dediği düzdür. (Qarapirim)

**Qarşılıq-birgəlik növ.** – bu növ Feillərdə hərəkət iki və daha çox şəxs tərəfindən icra edilir. İş ya qarşılıqlı şəkildə, ya da birgə, eyni vaxtda görülməlidir. Bu növ Feillər  $-ış^4$  (-ş)

şəkilçisi ilə düzəlir. **Vırışma<vuruşma, ağlaşırđıx<ağlaşırđıq.** Ağdərədə bərh **vırışma** getdi, bərk, üç gün bərk ə:nnən bəri ermənnənnən urusdar hucum elədi. (Seyidli) Ölənnəri vardıyđı hə:, hamsının, elə ağlayırđılarkin, biz də, uşaxlar da qoşuluf ollara **ağlaşırđıx.** (Ağdam)

**Feilin zamanları.** Feillərin özünəməxsus xüsusiyyətələrindən biri də zamana görə dəyişməsidir. Feilin zamanlarını müəyyənləşdirərkən əsas meyar danışılan vaxt götürülür.

**Keçmiş zaman** hərəkətin keçmişdə, yəni danışılan vaxta qədər icra olunub-olunmadığını bildirir. Keçmiş zamanın iki növü var:

**Şühudi keçmiş** hərəkətin icrasını şahidlik yolu ilə başa çatdığını bildirir. Şühudi keçmiş zaman Feillərin kökünə və ya başlanğıc formasına -dı<sup>4</sup> şəkilçisini artırmaqla düzəlir. **Getdiy<getdik, gəldi, yazdı, pozdu, çıxdıx<çıxdıq, soruşduku<soruşdu ki, götürmədilə<götürmədilə, dedi.** **Getdiy** Azərbaycan Pırakraturasının adam **gəldi yazdı, pozdu,** biz o vaxdan **çıxdıx. getdiy** Ağcabədiyə. (Seyidli) Əhməd kişi, çəpərin başınnan mənnən **soruşduku,** ə neyə gəlmisən, dedim bə belə-belə əmi, **götürmədilə** sənəti **dedi** savah gə idariyə. (Papravənt)

**Nəqli keçmiş zaman. İşdəmişəm<işləmişəm. demişəm, keşmişəm<keçmişəm.** İptidayi sinif müəlliməsi **işdəmişəm.** Seytidən olann hamısı məni tanıyır. Elə bilki saa dərs **demişəm.** Sənn evladına dərs **demişəm,** belə-belə də üç dörd belə zat **keşmişəm.** (Seyidli)

**İndiki zaman.** Feilin indiki zamanı hərəkətin icrasına və ya icra olunmamasına danışılan vaxtdan əvvəl başladığını və hazırda–danışılan anda davam etdiyini bildirir, Feillərin kökünə və ya başlanğıc formasına -ır<sup>4</sup> şəkilçisini artırmaqla düzəlir.

**Çahıllar<çahırlar, yığıllar<yığırlar, xotmannıyılar<xotmanlayırlar, lodalıyıllar<lodalayırlar, oynuyurdıx<oynayırdıq, əmir verir, tapıllar, qılışdan keçirillər.** Sora, gedif kəşəndə ot **çahıllar, yığıllar,** belə onu



**xotmannıyılar, lodalıyılar.** (Ağdam) Uşaxlığımız keçif orda, bənöfşə-bənöfşə **oynuyurdux.** (Papravənd) Rus əsgərrəri **əmir verir** həmin insanı taxılıxdan **tapıllar, qılışdan keçirillər.** (Qiyaslı)

İndiki zamanın inkarında **-ma<sup>2</sup>** şəkilçisinin saiti düşür. **Görsətmillər<görsətmirlər, evləmmillər<evlənmirlər.** Bu qaynatasının, bu qaynənəsinin, bu gəlnin paltarrarı, bu əyak-kabısı, bu damaşniki, indi xonçada düzəldillər aparıllar heylə **görsətmillər.** (Baş Qərvənd) Bıllar da kin evləmmillər. Evlənéllər də kismət, Allah yazsıdı. (Ağdam)

**Gələcək zaman** hərəkətin gələcəkdə, söhbət gedən andan sonra icra ediləcəyini və ya icra edilməyəcəyini bildirir. Dilimizdə gələcək zaman özünü iki formada göstərir:

**Qəti gələcək zaman.** Qəti gələcək zaman hərəkətin gələcəkdə qəti şəkildə icra ediləcəyini bildirir, **-acaq<sup>2</sup>, (-yacaq<sup>2</sup>)** şəkilçisi ilə düzəlir. **olmuyajax<olmayacaq, atılajax<atılacaq, gedəjəy<uzaqə gedəcəək.** Kim ki, evinin verini-veşini çıxarıf, kəndə-kəsəyə aparırdı, onnara ajığı tuturdu de:rdi kin, ə, kişi dö:lsünüz, cama:tın panikaya salmayın heş nə **olmuyajax.** (Ağdam) Yarışırđıxkın kimin şarı çox uzaqə **atılajax, uzaqə gedəjəy.**

Qeyri-qəti gələcək zaman **-ar<sup>2</sup>, (-yar<sup>2</sup>)** şəkilçisi ilə düzəlir, hərəkətin gələcəkdə icra ediləcəyini qəti şəkildə bildirmir, işin icrası planlaşdırılır, lakin iş icra oluna da bilər, olunmaya da. **Yaşıyarıx<yaşayarıq, görəriy<görərik, gələr-siz<gələrsiniz, danışarıx<danışarıq, yazarsız<yazarsınız.** İndiki uşaxlarmız hamsı bilmir bılları, ümüdümüz varkın qaydajıyıx, **yaşıyarıx görəriy,** Allahın köməhliyinnən. (savxozu Tağibəyli) İnşallah ora **gələrsiz** orda biz **danışarıx** Siz **yazarsız,** onda gəlin orda alın bı sözdərmizi. (Əliağalı)

İndiki zamanda olduğu kimi, qeyri-qəti gələcək zamanda da **-ma<sup>2</sup>** inkar şəkilçisinin saiti düşür: bax-m-aram, bax-m-az və sairə. II və III şəxslərin həm təkində, həm də cəmində **-ar<sup>2</sup>** zaman şəkilçisinin **r** hərfi **z** ilə əvəz olunur: **Yaşamaram. qoymaram, bilmərəm, tapbaram<tapmaram.** Oyersiz,

oyurtsuz bu gün də yaşıyammıram, bİrda mana ommərtəbəli ev baxşeyiş versələr gənə **yaşamaram**. (Əliağalı) Ağdamlıydı o dedi kin mən bİranı yİəsiz **qoymaram**, qoya **bilmərəm** elə ordada öldü, cıyarrarınnan gedif malijə elətdimədi. (Seyidli) Yolum uzaxdı gedif səni **tapbaram**. (Ağdam)

**Feilin şəkilləri.** Şəxsə görə dəyişən Feillər ifadə olunan hərəkətə modal münasibətə görə müxtəlif formada olur. Bu müxtəlif formalar Feilin şəkilləri adlanır. Feilin şəkilləri iş görənin (subyektin) görülən işə münasibətini bildirir.

**Feilin əmr şəkli** - əmr, buyruq, sərəncam, xahiş, nəsihət, məsləhət, öyüd, təklif, yalvarış və s. bildirir. **Yansın, ver.**

Erməni **yansın** bizi elə vəzyətə saldıkin, ərəsət günnərə qaldıx. (Əliağalı). Eldar Bağırova dedimkin bir dənə vertalyot **ver**, bİrda beş nəfər ağırdı, çatdırax Bakıya hətda birinin cıyarı deşih-deşih olmuşdu. (Ağdam)

**Feilin xəbər şəkli** – iş və ya hərəkətin hansı şəxs tərəfindən və nə zaman icra olunmasını bildirir. Bu şəklin də xüsusi qrammatik göstəricisi yoxdur, Feilin kökünə və ya başlanğıc formasına zaman və şəxs şəkilçiləri artırmaqla düzəlir: **eşidifsinizmi<eşidibsinizmi, deirdi<deyirdi, oxmuşam<oxumuşam.**

Bizim də şivəmiz məylumdu, elə inustud illərində də biz danışan kimi məllim **deirdi** siz qarabağlısı:z, ağzımızı açan kimi, Gəncədə **oxmuşam** mən. (Quzanlı) Şınqırovlu sözü **eşidifsinizmi.** (Ağdam)

**Feilin arzu şəkli** –hərəkətin icrasının və ya icra edilməməsinin arzu olunduğunu bildirir. Bu şəkil Feilin kökünə və ya başlanğıc formasına -a<sup>2</sup> (-ya<sup>2</sup>) şəkilçisi artırmaqla düzəlir. Çox vaxt həmin Feillər cümlədə kaş, təki, barı ədatları ilə işlənir. Bu ədatlarla işləndikdə arzu çaları daha qüvvətli nəzərə çarpır. Gərək sözü ilə birgə işləndikdə isə arzu mənasından uzaqlaşır və hərəkətin icrasının gərəkliyini bildirərək vacib şəklinə yaxınlaşır. **qoşasan. Olmuyeydi<olmaya idi, solmuyeydi<solmaya idi.** Gərəy işi düz quruf **qoşasan.** (Bağmanlar)

Kaş bu dağlar olmuyeydi

Açılan güllər solmuyeydi. (Ağdam)

**Feilin vacib şəkli** – hərəkətin icra olunmasının və ya olunmamasının vacib olduğunu bildirir. Feilin kökünə və ya başlanğıc formasına -malı<sup>2</sup> şəkilçisini artırmaqla düzəlir: oxumalıyam, oxumalısan, oxumalıdır və s. İnkarı həm -ma<sup>2</sup> inkar şəkilçisi, həm də deyil hissəciyi ilə düzələ bilir: getməliyəm-getməməliyəm-getməli deyiləm və s. Belə bir misal de gəzirkin, kim kötəl suyunnan içifsə, deməli onun səsi olmalıdı. (Sarhacılı) Kim ki, o dəli adamı ipə bağliyıf saxlıyflarmış, yanı kiməsə deyrinə filankəs **ifləmədi**, yəni dəlidi də, ipə bağlanmalıdı. (Papravənd) O torva atan zaman heşkim bizim üzümüzü görməməliydi, bilimməməliydi kimdi torba atan. (Kəngərli)

**Feilin şərt şəkli** – hərəkətin icra olunmasının və ya olunmamasının müəyyən şərtlə bağlılığını bildirir. Feilin kökünə və ya başlanğıc formasına -sa<sup>2</sup> şəkilçisini artırmaqla düzəlir: oxu-sa-m, oxu-sa-n, oxu-sa(-), oxu-sa-q, oxu-sa-nız, oxu-sa-lar və s. Feilin şərt şəkli digər şəkillərdən fərqli olaraq, heç vaxt sadə cümlənin xəbəri olmur, həmişə tabeli mürəkkəb cümlənin budaq cümlə komponentində xəbər yerində durur. Əyər, çox oynuyuf qaydanı pozardısa, fərrac ona üç çubux, ona bir yaxşı çubuxlar hə:, ya da ordan əlli manat cərmə yaz ona, yanı çox oynadığınərə. (Seyidli)

Mən belə ağlamazdım

Gülərdim ağlamazdım

Əyər Vətən özümüzdə olsaydı

Heş belə ağlamazdım. (Seyidli)

**Feilin təsriflənməyən formalarına** məsdər, Feili sifət və Feili bağlama daxildir. Feilin bu formaları şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişə bilmir, eyni zamanda, Feillə yanaşı, digər bir nitq hissəsinin də müəyyən əlamətlərinə malik olur.

**Məsdər** hərəkətin adını bildiren sözlər olub, həm Feilin, həm də ismin xüsusiyyətlərini daşıyır. Məsdərlər də isim kimi ad bildirir. Lakin isim əşyanın, məsdər isə hərəkətin adını

bildirir. Məsdərlər Feillərin kökünə və ya başlanğıc formasına -maq<sup>2</sup> şəkilçisini artırmaqla düzəlir.

**Məsdərin Feilə aid xüsusiyyətləri bunlardır:** hərəkət bildirir; təsdiq və ya inkarda olur, təsirli və təsirsiz olur, qrammatik mənə növlərinə görə dəyişir, hərəkət məzmunu ifadə etdiyi üçün ətrafına çoxlu söz toplaya bilir, özündən əvvəl gələn bu sözlərlə əlaqəyə girərək, onları özünə tabe edir. İndi də Ağdamın qaytmağın gözdüyürü. (Şıxbalalı) Qaratikan kolunnan bir şələ düzəldif alır dalına şahın yanna **getməyə** başlayır. (Qarapirim) : Kiminsə üsdünə uje səsini qaldırırsan eytiraz kimi, səsin qaldırana deillər bozarmax, üsdünə bozarmax. (Baş Qərvənd)

**Feili sifət.** Əşyanın hərəkətlə bağlı əlamətini bildirən təsriflənməyən Feil formasına Feili sifət deyilir. Feili sifət həm Feilin, həm də sifətin xüsusiyyətlərini daşıyır. Feili sifətlərdə Feilə məxsus cəhətlər bunlardır. Şərti olaraq zaman mənasını bildirir, təsirli və ya təsirsiz olur, növ bildirir:

**-miş<sup>4</sup>** şəkilçisi. Birdə varıydı ki, yerdən olan təndirə çörəy yapmax üçün dep dediyimiz şey varıydı **yayılmış** kündəni qoyrdux onun üstünə belə uzun tutacağı da varıydı, (Baş Qərvənd) Ağdam dəərəmkin Azərbaycanda olan rayonların içində eləbilkin **açılmış** bir gülüdü. (Quzanlı)

**-maz<sup>2</sup>**

Mən səni el bilirdim,  
Bu yoldaşıma öləndə demişəm  
Başımda tel bilirdim  
Uca dağlar başında

**Qurumaz** göl bilirdim. (Ağdam)

**-dıq<sup>4</sup>** şəkilçisi+mənsubiyyət şəkilçisi. **Tanıdığım** bitgi addarınnan məsələn, turpəy varıydı taxılı, yoncəni basırdı ağzına, heş xoşumuz gəlmirdi onnan. (Novruzlu) De:rdi, nössun Leylin də ölüf, **qoyduğu** qanunnar ki durur. (Sarhacılı) Deyir ki, şah sağ olsun sizin görmək **isdədiyiniz** o Qara mənəm. (Qarapirim)

**-an<sup>2</sup>** şəkilçisi. Bir gündə də üç dənə şəhidimiz oldu, bir gündə də nətə:r, zada gülləni vırıfdılarsa, mə:m balaja oğlum da o **gedən** şəhiddərnən. Orda yaralanıfdı, gəlifdi (Ağdam)

**-acaq<sup>2</sup>** şəkilçisi. Şah deyir yaxşı, yaxınnarda **doğacax** bir düyə gətirin. (Qarapirim)

**-malı<sup>2</sup>** şəkilçisi, **fəhreləməli<fəxr eləməli**. Bir də vardı adı **gülməli** çıxsada “Təh yumurta, cüt yumurta”. (Kəngərli) Ağdam camaatı Azərbaycan irespublikasında ən **fəhreləməli** irayonnardan biridi. (Quzanlı)

**Feili bağlama**. Hərəkəti müxtəlif baxımdan izah edən təsriflənməyən Feil formasına Feili bağlama deyilir. Feili bağlama həm Feilin, həm də zərfin xüsusiyyətlərini daşıyır. Feili bağlama aşağıdakı şəkilçilərlə əmələ gəlir:

**-ib<sup>4</sup>** şəkilçisi, **alif<alib, qaydıf<qayıdıb, yaşıyif<yaşayıb**. Avtobuzdan düşürdülər, bular qaldı, yoldaşım da dedi gedim uşaqları tapım, yolda **durub** ağılyırdı, gördükkü, uşaqlar keşdi. (Ağdam) Torpaxları **alif**, ora **qaydıf**, heçolmasa beşgün orda **yaşıyif** ölsəm. Allah, haqq Allahdır. (Kəngərli)

**-araq<sup>2</sup>** şəkilçisi, **inanarax<inanaraq, diyərəy<deyərək**. Son cəbhə xəttində olan məlumatlara görə görürüh kün həqiqətəndə çox güjdü ordumuz var. Bizdə orduya **inanarax** oturmuşux da. (Əliağalı) Qaşdılar diyəndə, bı cama:tı, Sizi Xojalnın günne qoyajaxlar, **diyərəy** qorxuzurdular, cama:t da o günə düşməsin deyın çıxırdı. (Ağdam)

**-a -a<sup>2</sup>** şəkilçisi. **kışkıra-kışkıra<qışqıra-qışqıra, yü:rə-yü:rə<yüyürə-yüyürə, əl eliyə-eliyə<əl eləyə-eləyə**. Sora vayennilər gəldi onu çıxartdılar. Sancılımışdı ora. Helə **qorxa-qorxa** yaşadıx. (Ağdam) Durmuşdux birdagördüy Xuraman müəllim Abbasova raykomnan **kışkıra-kışkıra** çıxdıki milləti qırıflar, vertalyotu vurufklar. (Sarıtəpə) Otdux maşna, birəz aralammış iki dənə uşax **yü:rə-yü:rə** gəlir, **əl eliyə-eliyə**, saxlıyif olları da götdüh. (Ağdam) Bilların aynnan bəri Azərbaycana qarşı bu vəzyəti **dönə-dönə** təzələnir. (Əliağalı)

**-anda<sup>2</sup> (-yanda<sup>2</sup>)** şəkilçisi, **oynuyanda<oynayanda**.

Həyat nə şirindi ay Vətənoğlu?

Bəhmənin **baxanda** gözdəri dolur  
Hayif, ömür addı bı gözəl yolu  
Qanmıyanda gedir, qananda gedir. (Kolanı  
mahalı Qalayçılar)

Bir də onu daşnan **oynuyanda** “xiy-xiy” deyrdiy.  
Şüşeynən oynuyanda Şüşə-Şüşə deyrdiy. (Kəngərli)

**-dıqda<sup>2</sup>** şəkilçisi, **gəldihdə<gəldikdə**. Obri təsərfat  
sahələrnə **gəldihdə** hər şey yaxşıydı. (Quzanlı)

**-arkən<sup>2</sup>** (**-yarkən<sup>2</sup>**) şəkilçisi, **eliyərkən<ələyərkən**.  
Bizim kəndin də nəqqədər cavan oğlanları onları xilas  
**eliyərkən** şəhid oldular. (Qasımlı) Mənnən kiçih qardaşım  
şəhid oluf, Səfərov Elvin Məhyəddin o. 1999-cu ildə əmir  
yerinə **yetirərkən** erməni tərəfinnən sınaypərnən vırılıfdı.  
(Şıxbalalı)

**-ınca<sup>4</sup>** (**-yınca<sup>4</sup>**) şəkilçisi.

Ağlaram mən doyunca  
Göz yaşım quruyunca  
Elə dərdə düşdümkün  
Gülməm dünya **durunca**. (Kəngərli)  
Əziziyəm dilən gəz,  
Bağda gülə dilən gəz,  
Qurbətdə xan **olunca**,  
Vətəninə dilən gəz. (Xıdırılı)

**-dıqca<sup>4</sup>** şəkilçisi, **baxdıxca<baxdıqca**, **keşdihcə<keş-  
dikcə**.

Ağdam, Qarabağın şən otağısən,  
Bülbüllər seyrisən, gül yatağısən.  
Nə gözəl yaraşır ad saña Ağdam  
**Baxdıxca** oluram şad saña Ağdam. (Əlimə-  
dədli)  
Qojalığın özü böyüy sirmiş  
Ərənnər vaxdında do:ru deirmiş  
Sanyələr **keşdihcə** ömür gedirmiş  
Zalınnan zalımıymış qojalix. (Seyidli)

**-mişkən<sup>4</sup>** şəkilçisi. O zaman evlənməmiş, hələ də yaşayıriş bir yerdə. Ağadadaş **demişgən** “Qoşa uçan yorulmur” də:. (Novruzlu)

### **Köməkçi nitq hissələri.**

Əsas nitq hissələrindən fərqli olaraq, köməkçi nitq hissələri müstəqil lüğəvi mənaya malik olmur, ona görə də morfoloji sual tələb etmir, cümlə üzvü kimi çıxış edə bilmir. Bu cəhətdən qoşma digərlərindən fərqli olaraq, aid olduğu sözlə birlikdə bir cümlə üzvü kimi çıxış edir. Köməkçi nitq hissələri yalnız müəyyən qrammatik mənaya malik olur, cümlədə sözlər arasında əlaqə yaradır və ya cümləyə, onun üzvlərinə müəyyən mənə çaları əlavə edir. (8, s. 93)

### **Qoşma.**

“Hallana bilən nitq hissələrinə qoşularaq adlarla adlar və adlarla Feillər arasında əlaqə yaradan sözlərə qoşma deyilir”.

### **İsmin hallarını idarə etməsinə görə.**

Qoşmalar ismin müxtəlif hallarını idarə edir. Bu baxımdan qoşmaları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

**Yalnız ismin adlıq halı ilə işlənən, adlıq halda olan sözlərə qoşulan qoşmalar. Kalxozdar üzrə<kolxozlar üzrə.** Bu qrupa içrə, üzrə, haqda, barədə, -ca,-cə qoşmaları daxildir. Mən kamsamol təşkilat katibiydim **kalxozdar üzrə.** (Qərvənd)

**Həm adlıq, həm də yiyəlik halda olan sözlərə qoşulanlar. Bizimçün<bizim üçün, suyla<su ilə, yama kimi, çiçəytək tək<çiçək tək.** Elə bilirdihkin **bizimçün** xüsusi hazırlıyflar onu mirəbbə bişiriləndə gəlif onu istiyirdih. (Papravənd) O diyarman **suyla** işdiyirdi. Həmin diyarmanın suyu Qaraçava addanan çaydan ayrılırdı. (Xıdırılı) Qapıda belə **yama kimi** qazmışdım. (Əliağalı)

Yəqin alın yazım buymuş mənim.

Hər arzum **çiçəytək** solarmış mənim.

Qarşımı tufannar kəsərmiş mənim.

Görəsən günahım nəymiş Allah. (Ağdam)

**Həm yiyəlik, həm də yönlük halla işlənən qoşmalar. Sırağünə kimi<sırağəgünə kimi. Sizin kimi** adamlar

qalmırsınız qırxada. (Seyidli) Erməni dünənə **sırağünə kimi** rayonnarda oxlav satırdı, ələy satırdı, no:ldu indi meydan oxuyur. (Əlimədədli)

**Yönlük hal ilə işlənən qoşmalar. Bərdiyə tərəf<Bərdəyə tərəf, çobannara ayit<çobanlara aid.** Həmən geje qaldım o evdə 23-u günü sə:ri, durdum, maşınnan gəldim ordan keşdim **Bərdiyə tərəf**, Bərdədə qohumların evi varıdı, gəldiy ora, (Ətyeməzli) Bizdə ən çox **çobannara ayit** idi bəlgə, (Əliağalı)

**Çıxışlıq hal ilə işlənənlər: Sağmamışdan qabax<sağmamışdan qabaq, gəldihdən sora< gəldikdən sonra.** İnaeyi **sağmamışdan qabax** əvvəlcə balasını atardılar altına, ona deyirdilər eydirmək, inək südün buraxırdı onnan sora sağırdılar. (Qərvənd) Bir tərəfdən də 93-cü ildə Ulu Öndər hakmiyyətə **gəldihdən sora** ollar artıx gördülər kin, bilların şəltələri işdəmiyəjəh. (Ağdam)

**Qoşmaların mənə növləri.** Qoşmalar aid olduğu sözlə birlikdə rəngarəng mənə çalarları əmələ gətirir. Qoşulduğu hallardan asılı olaraq bu mənələr də rəngarəng olur.

**Zaman bildirən qoşmalar.** Dilimizdə əvvəl, sonra, qabaq, bəri qoşmaları çıxışlıq halda olan sözlərə və birləşmələrə qoşularaq zaman mənə çaları ifadə edir. **Beşdən sora<beşdən sonra, Qaşqınıxdan qabax<qaçqınlıqdan qabaq, qaşqınıxdan əvvəl<qaçqınlıqdan əvvəl.** Otudux axşamüsdü hardasa **beşdən sora**, ermənnər o Fərrux dağınnan ağzıbəri hucum elədilər. (Əliağalı) Hə 40 nəfərin aylə başçısıyam. **Qaşqınıxdan qabax.** (Sarhacılı) **Qaşqınıxdan əvvəl** də elə bira gəlif-gedirdiy, uşax vaxdınnan. (Novruzlu)

**Məkan, istiqamət, yön bildirən qoşmalar.** Dilimizdə işlənən tərəf, doğru, sarı qoşmaları yönlük halda olan sözlərə və birləşmələrə qoşularaq bu mənə çalarını əmələ gətirir. **Çəmənnyə tərəf, Ağdama tərəf, qapıya sarı.** Mə:m iki oğlum var, sağ olun, o balaja oğlum gedillər **Çəmənnyə tərəf, Ağdama tərəf**, ordan hava uduf gəlillər. (Ağdam) Məni



tutdular, məni **qarıya sarı** gətirməyə əl atdım tutdum bunun belə əlcəhlərinən. (Ağdam)

**Müqayisə, bənzətmə bildirən qoşmalar.** Kimi, qədər, tək, təki, -can, -cən qoşmaları ziyəlik hallı söz və birləşmələrə qoşulmaqla qeyd olunan mənənin yaranmasına səbəb olur. **dəvə kimi, oğul kimi, nəvə kimi, çiçəytək<çiçək tək, nar dənəsi kimi**

Qojalmısan töh bu daşı ətəyinnən  
Nura çevril kinni olma **dəvə kimi**,  
Axsakqal ol öpüm sənn əllərinən  
Öpüm səni **oğul kimi nəvə kimi**. (Kəngərli)  
Yəqin alın yazım buymuş mənim.  
Hər arzum **çiçəytək** solarmış mənim.  
Qarşımı tufannar kəsərmiş mənim.  
Görəsən günahım nəymiş Allah. (Ağdam)

Nəysə günnərin bir günündə həmənn Tamaşa dedyim bizim kətdən o kətdə işdiyirdilər, **nar dənəsi kimi** qorğa o yan-bıyan bizdə Veysəlli kəndində ki, yaxşı taxıl oluf, ajdix vaxdı camaat başağnan dolanırdılar. (Güləbli)

**Aidiyyət bildirən qoşmalar.** İcrə, üzrə, haqda, haqqında, barəsində qoşmaları adlıq halda olan sözlərə qoşularaq aidlik, uyğunluq, müvafiqlik məzmunu bildirir. **Qəbirsannıx haqqında<qəbiristanlıq haqqında, gələjəyim haqqında<gələcəyim haqqında, pıroblemləri üzrə<problemləri üzrə.** Onun üç kupleti yadımdadı. O **qəbirsannıx haqqında** yazır. (Kolanı mahalı Qalayçılar) O torpaxda mən öz **gələjəyim haqqında** fikirrəşmişəm. (Kəngərli) İcra hakimiyyətinin səlahiyyətdi numayəndəsi kimi işdəmişəm, məjburi köşkünnərin **pıroblemləri üzrə** numayəndə olmuşam. (Ağdam)

**Vasitə və birgəlik bildirən qoşma:** ilə qoşması adlıq və ziyəlik halda olan sözlərə qoşularaq vasitə və birgəlik mənə çaları ifadə edir. **Daşla, Pirezdentimizin sərəncamıyla<sərəncamı ilə.** “Təh yumurta” deyilir, sora da iki **daşla** eliyirdih (Kəngərli) **Pirezdentimizin sərəncamıyla** ilin məyətəbi adını aldı. (Quzanlı)

**İstisnalıq bildirən qoşmalar:** Başqa, özgə, qeyri, savayı, ayrı qoşmaları ismin çıxışlıq halında olan sözlərə qoşularaq istisna məna çalarını ifadə edir. **Yüz manıtdan savayı<yüz manıtdan savayı.** Məəm aldğım penisyəni heş kəs almır. Mən alıram bısahət o **yüz manıtdan savayı** yüzonsəkgiz manıt. (Papravənd)

**Səbəb və məqsəd bildirən qoşmalar.** Üçün, ötrü görə qoşmaları qoşulduğı sözdən asılı olaraq səbəb və ya məqsəd çaları ifadə edir. **Ellər üçün, güllər üçün, yollar üçün, dərtədən ötrü, dediyinə görə.**

Yaman darıxmışam o **ellər üçün**

O çaylar, o sellər, o **güllər üçün**

Evmizə gedən o **yollar üçün**

Kaş kin qalmıyaydın tamarzı Allah.

(Göytəpə)

De:r bir gün getdim Müslümün yanna dedim filan **dərtədən ötrü** gəlmişəm. (Gülablı)

Atamın **dediyinə görə** orda bazar varıdı, bazarda bizim Seyiddi kəndininiydi. Aramızda balaja düz varıdı. (Seyidli)

### **Bağlayıcı.**

Bağlayıcı dildə çox mühüm rola malik olan köməkçi nitq hissəsidir. O, cümlədə müəyyən vəzifə daşıyır, lakin cümlə üzvü olmur. Bağlayıcı müstəqil lüğəvi mənaya malik olmadığı üçün söz yaradıcılığında iştirak etmir. Bu köməkçi nitq hissəsi söz birləşməsinin tərəfləri və cümlənin üzvləri arasında əlaqə yaradır.

### **Tablesizlik bağlayıcıları.**

**Birləşdirmə bağlayıcıları.** **Və, ilə (-la, lə)** Varıdı noulu kəhriz, bala kəhriz, Ağacan kəhrizi, Məşədabbas kəhrizi. Onnansora Kət kəhrizi **və** bı kətdərdə iki dənə kəhriz batmışdı. (Gülablı) Bi də ki, Azərbaycanın ilk şəhətdərinnən olan Əli Hacıyev, bi də Bəxtiyar varıdı. **Əli Hacıyevlə** mən bir sinifdə oxumuşdum. (Ağdam)

**Qarşılaşdırma bağlayıcıları.** **Hamma<amma, an-cax<ancaq, lakin.** Düzdü vəzyət pis olsa da **hamma** ruhdan

tüşməmişiy. (Quzanlı) Yaşdılar öz ləhcələrinən danışılar, **hamma** cavannar ləhceynən danışır. (Quzanlı) Sözü yavaşca deməkki, **ancax** dedi:n adam eşissin, sakiççə qulağına deməh. (Baş Qərvənd) Hə bunn de:r eyni adlı **lakin** məzmúnca tamamilə fərqlənən nəsir əsərinin mə:hrifi olufdu. (Quzanlı).

**Bölüşdürmə bağlayıcıları. Ya, ya da, və yaxud.** “Balam-balam **ya** gejë otarıllar, **ya da** günüz dəə. (Gülablı) Çox öskürən adama, xəsdə adama xəneh deirdilər, **və yaxud** ciyarı xəsdə olan heyvana deirdilər. (Baş Qərvənd.)

**İştirak bağlayıcıları: həm, həmi də<həm də.** Xudatov olmalıdı əslində, yəni qardaşdar **həm** “Xudatov” gedir, **həmi də** “Xudadatov”. (Ağdam)

**İnkər bağlayıcıları. nə, nə də.** Məsələn, indiyənə qədər, o hökmətin vaxdında da, bı hökmətin vaxdında da mən partıyanın üzvü olmuşam, **nə** o vaxdı, **nə də** bı vaxdı mən heş bir töhmət, filan almamışam. (Quzanlı) Dediki, bəs bilirsən, mən erməniyəm, **nə** sizin günahınız var, **nə də** bizim günahımız var. (Seyidli)

**Aydınlaşdırma bağlayıcıları: yanı<yəni, yəni ki.** Qarabağın **yani** belə fundametdəri var, Qarabax büyükü Qarabax döyül. Qarabax neçə:ylin Qarabağıdı. (Eyvasxanbəyli) Üsdə o çarxı çəkənə “Dol” deyillər ona, dana dərisinnən hazıranır, **yəni** palçix yığılır ona, su süzülür ordan **yəni ki**, çəkirdilər çarxla. (Gülablı)

**Qoşulma bağlayıcıları: həmi də<həm də, bir də.** Hə: təndirin dib tərəfinə əlimiz çatmıyanda onnan yapırdıx çörəyi, **həmi də** sifətımızı köz yandırmırdı. (Baş Qərvənd) Biji biz iki mənada işdədirdih, bi:j çox bilmiş adama deirdih, **bir də** ağajdarın dibinnən çıxan pöhrələr varıdıə bax ollara deirdih bij. (Qərvənd)

**Tabelilik bağlayıcılarının da aşağıdakı mənə növləri vardır:**

**Aydınlaşdırma bağlayıcıları: kin<ki, kı//kın<ki, belə ki;** Gəlir görür **ki**, ilanı vurufdu, quyrux tərəfi elə-belə əyri pıtfıdi, amma ölmüyüfdü. (Maqsudlu) Minamyot gələndə fişqa

çalırdı, ama soxralar onu nətə:r o qulaxlarını qırdılar **ki**, o gələndə fişqa çalmırdı. (Baş Qərvənd.) Xojalının Cəmilli kəndinnən gəlməh isdiyirəm Ağdama yaralların dalıncan, mə:m evim Ağdamdadı, **belə ki** dəsdəhlərinən tutdum. (Ağdam) Kərkicahan, bı birilər, Malibəyli, onnan, *çoxularie* adı yadımnan çıxıf, ollar gəlif danışırdılar **kin**, arvat üzün *cirif* qoymuşdu *bıra kin*, 1 yaşdı nəvəmi əağıynan erməni nəvəmin sinəsinə əağın qoyuf *pıtdanağın* çıxartmışdı. (Ağdam)

**Səbəb bildirənlər: çünki, ona görə ki.**

Əzəldən belədir **çünki** kayınat

Cahan dayımıdır ömür amanat. (Kəngərli, Göytəpə)

Dedim, **ona görə ki**, biz unutkan millətih, sənin kimi haxçıxa xanım demişih. Sən haxçıxsan. (Kəngərli)

**Nəticə bildirən bağlayıcılar: ona görə, ona görə də.**

Dedim orda silah yox e o afdamat pırosdu sıvyazı **ona görə** o məjbur oluf onu dartıf onu çıxardanda onu açə bilmiyif. (Ağdam) **Ona görə də** qarşınızda belə çıxış eləməy məjburiyyətindəyəm, bu heynidə kimsə papax gətirdi, əlavə ona buxar papağı gətirdi. (Ağdam) **Ona görə də** elə o vaxdan qalif “ətyeməzli” sonra da oluf “Ətyeməzli”. (Ətyeməzli)

**Şərt bağlayıcıları: əgər, əyər<əgər, əgər ki.** Sora götürürdülər, ona uyğun bayatı de:rdilər, **əgər** iynə yaxınnaşırdısa deməli belə olajax. (Sarhacılı)

Eşissən Qəmkeşi ədalətli ol

Xalqına, elinə sədaqətli ol

**Əyər** varın varsa səxavətli ol

Altun yuvasında şeytan yatıfdı. (Kolanı mahalı Qalayçılar)

**Bağlayıcının quruluşca növləri.**

**Sadə quruluşlu bağlayıcılardır. Və** Sadə bağlayıcılar bir kökdən ibarət olur **və** tərkib hissələrinə ayrılmır. Hamma Ağdamnan cəmsi dörtnəfəridiy orda. (Quzanlı)

**Düzəltmə bağlayıcılar** əsas nitq hissələrinin quruluşundan fərqlənir. Belə ki, düzəltmə bağlayıcıların tərkibi

bində heç bir sözdüzəldici şəkilçi iştirak etmir. Bu bağlayıcılar ya bağlayıcı ilə başqa bir hissəciyin, ya bağlayıcı ilə başqa bir sözlə, ya da bir sözlə bir hissəciyin birləşməsindən əmələ gəlir və sadə bağlayıcılığa doğru inkişaf edir. **Nəyinki, yoxsa.** Bıra, Bərdiyə, Ağcabədiyə yaxındı, **nəyinki** Ağdama. (Üçoğlan) Çalşıram də: həyatda bi şeyə nail olmaq üçün gərəh ütüy olasan, **yoxsa** heşbişeyə nayıl olammaszan. (Papravənd)

**Mürəkkəb bağlayıcılar** dilimizdə daha çox işlənir. Bunlar ən azı iki sözdən ibarət olur və ayrı yazılır. Mürəkkəb bağlayıcılar müxtəlif yollar və vasitələrlə əmələ gəlir. **Ya da, həm də, ona görə də.** Əyər, çox oynuyuf qaydanı pozardısa, fərrac ona üç çubux, ona bir yaxşı çubuxlar hə:, **ya da** ordan əlli manat cərmə yaz ona, yanı çox oynadığınərə. (Ağdam)

Gözəl ləblərinən mən ilham alam

Şeyir dəftərimə yeni söz yazam

Gözəldir həyatda sevif sevilməh.

Üzzə dayanıf **həm də** gülüşməh. (Ağdam).

Bu bulaxların hərəsi bir dərədən çıxırdı, **ona görə də** onnara bu adı vermişdilər. (Xıdırlı)

### **Ədat.**

Sözlərin, söz birləşmələrinin və ya bütöv cümlələrin mənasını qüvvətləndirən, cümlədə müxtəlif mənə çalarları yaradan sözlərə ədat deyilir". (13, s. 367) Ədat ərəb sözü olub, hissəcik mənasındadır.

**Ədatların mənaca növləri.** Ədatları aşağıdakı mənə növlərinə ayırırlar:

**Qüvvətləndirici ədatlar. Ən, lap, daha.** Bayramlarda **ən** çox saldat şinellərinən qayırıldx, keçədən, məfdilnən də belə möhkəm sarıyıldx. (Kəngərli) Topun-tüfəngin səsi də **lap** yaxınnan gəlirdi, bu da cama:ta bayan olurdu kin, ermənnər lap yaxındadı. (Ağdam) Ürəy imkan vermir, ürəy imkan versə, **daha** yaxşı olaram. (Kolanı mahalı Qalayçılar)

**Təsdiq ədatları. bəli, hə, bəli də.** Bu duroj yoxuydu o vaxdı, **hə** balata deirdilər, bəzi yerrərdə də ona xamra deirdilər

o olmasa xamır ajımırıldı, düşmürdü. **Hə** onnan bişirirdilər. (Baş Qərvənd) **Hə** də, heylə olmax lazımdı. (Quzanlı)

**İnkər ədatları. Yox, heş<heç. Yox** onu bilsən niyə başarmıram, biri var cavannıx eliyəsən, cavannıx devranı eliyəsən. (Ağdam) Uşax saxla, mal saxla heş şe:ri-me:r yada düşmədi. **Heş** bilmədim cavannıgım neyə keşdi, yaşım neyə keşdi ay oğul! (Ağdam) **Heç** onada ehtiyacımız yoxuydu. (Sarhacılı)

**Sual ədatları. Bəs, bə<bəs, yoxsa, görəsən, yanı<yəni.** Bu torpax bizimdi, mən qorumeyım, sən qoruma **bəs** kim qorusun. (Boyəhmədli) Uşaxlar dedi ki, sən icazəsiz niyə gedsən ora, dedim ə: **bə** bıra döyşməyə gəlmişiy, **yoxsa** elə gizdənməyə? (Kəndərli (doğ yeri). Göytəpə).

Yəqin alın yazım buymuş mənim.

Hər arzum çiçəytək solarmış mənim.

Qarşımı tufannar kəsərmiş mənim.

**Görəsən** günahım nəymiş Allah. (Ağdam)

İndi də baxıram görəh torpaxlar havax alınır, havax qaydajıyix. **Yanı** qaydajıyıxmı? (Ağdam)

**Təkid bildirən ədatlar. Qoy, bax, görüm.** Duruf əğa deyif kin, balam-balam **qoy** gedim nökrəi göndərim. (Güləblı)

**Qoy** ucalsın hakqın səsi

Sülhə gəlsin yer kürrəsi.

Sənnən yaman narahatam

Mənim dünyam, mənim dünyam! (Kəngərli (Göytəpə))

**Bax** münü, ay oğul, mənim cavan oğlum irəhmətəydəndə baş daşına yazdırmışdıx. (Ağdam)

Aşix **bənəh-bənəhdi**

Xalın bənəh-bənəhdi

Söylə **görüm** ay aşix

Araz neçə sənəhdi? (Boyəhmədli)

**Fərqləndirici, istinadedici ədatlar: Ancax<ancaq, bircə.** Sözü yavaçca deməkki, **ancax** dedi:n adam eşissin, sakiçə qulağına deməh. (Qərvənd) **Bircə** Allatala pirez-

dentimizə quvvət versin, əsas söhbət odukun, bu torpağı alsın o aljağ, ikinci bir adam yoxdu, şəhsiyət yoxdu. (Baş Qərvənd)

**Emosionallıq bildirən ədatlar. Kaş, barı, tək. gərəy<gərək, axı, belə.**

**Kaş** bu dağlar olmuyeydi  
Açılan güllər solmuyeydi. (Ağdam)  
Əzizim güldür məni  
Həm sən gül, güldür məni.  
Ömrümə lap az qalır,  
**Barı** bir güldür məni.  
Əzizinəm dərdə mən  
Tuş olmuşam dərdə mən.  
**Tək** Vətən qurtulsun  
Dözərəm hər dərdə mən. (Kəngərli)

**Gərəy** işi düz quruf qoşasan. Düz quruf-qoşmuyannan sora, o havayı sözdü. (Bağmanlar) Elə bildim ermənnərdir, görmüşdüm **axı** ermənnərin kəndə yeridiyin. (rayon Əliağalı) O vaxdı ölüm adama **belə** nağıl kimi gəlirdi. (Ağdam)

### **Modal sözlər.**

Danışanın söylədiyi fikrə, obyektiv reallığa münasibətini bildirən sözlərə modal sözlər deyilir.

**Modal sözlərin mənaca növləri.** Azərbaycan dilində modal sözlər rəngarəng modallıq ifadə etməsi ilə diqqəti cəlb edir. Bu cəhət nəzərə alınaraq modal sözlər aşağıdakı mənə növləri üzrə qruplaşdırılır:

**Yəqinlik bildirənlər: Həqqətən<həqiqətən, həkkətəndə<həqiqətən də.** Ağdamın **həqqətən** çox böyü təsərfəti varıydı. (Quzanlı) Son cəbhə xəttində olan məlumatlara görə görürük kün **həkkətəndə** çox güjdü ordumuz var. (Əliağalı)

**Güman, ehtimal, şübhə bildirənlər. Bəlkəm<bəlkə, yaqın ki<yəqin ki.** Ermənnər o vaxdı sumqayıtdılara zulum vermişdilər, əysəryətinin sifətində, yanağında, döşündə, **bəlkəm** 500 dənə siqaret keçmişdilər. (Göytəpə)

Göydə buludam, səni,  
Sərəm qurudam səni,

**Bəlkəm** öləm qutaram,  
Onda unudam səni. (Pərollar)

Hamsı alitəhsilli oluflar, vəzifələrdə təmsil olunurlar, **yaqın ki**, onnara görə məni tanıyırlar. (Baş Qərvənd)

**Nəticə, sıra, ümumiləşdirmə bildirənlər. Ümmiyət-nən < ümumiyyətlə, deməli.**

**Ümmiyətnən** bizim nəsildə orta təhsillisi birçə məniyədim. Hamsı alitəhsilli oluflar, vəzifələrdə təmsil olunurlar, yaqın ki onnara görə məni tanıyırlar. (Baş Qərvənd) Onnan sora **deməli** hüşümü itirdim, zəhnimi itirdim birdə iybilməmi itirdim. (Ağdam) **Ümmiyətnən** dilçiliynən bağlı bir neçə verlişdərdə olmuşam. bu yaxınnarda dilçiliynən bağlı Sabir Fondunun bir araştırması varıdı, onun nəzdində bizi bir verlişə çağırdılar. (Ağdam)

**Bənzətmə, müqayisə bildirənlər: elə bil**, elə bil ki, **sanki**, guya ki, deyəsən və s. İrəliyə gedəndə **elə bil** yolun bekara sağıynan keşdiy. (Əlimərdanlı) Orda da üsdölun üsdünə bir ağaşdı, üsdünə də xə-t-xət taxda bağlamışdılar, meyvələri bağliyırdılar ona o iplərə, **elə bil** bu yolka bəziyən kimi bəziyərdilər. (Seyidli)

Bir gün yolum düşdü qəbirsanmığa  
Orda zaman qışdı, döyran yatıfdı.

**Sanki** pıçılşaşdı hər məzar daşı  
Şair asda yeri insan yatıfdı. (Kolanı mahalı  
Qalayçılar)

### **Nida.**

Cümlədə qrammatik vəzifə daşımayan nitq hissələrindən biri də nidadır. İnsanın duyğularını, coşqunluq və həyəcanını bilavasitə ifadə edən sözlərə nida deyilir. (13, s. 387) Nidalar hissələri ifadə edən söz olub, dilin lüğət tərkibinin zəruri hissəsi, xüsusi söz qrupudur. Nidalar leksik mənənin olmaması, suala cavab verməməsi, cümlədə sintaktik vəzifəyə malik olmamasına görə əsas nitq hissələrindən fərqləndiyi kimi, cümlədə heç bir qrammatik vəzifə icra etməməsinə görə də köməkçi nitq hissələrindən fərqlənir.



**Emosionallıq bildirənlər** şadlıq, sevinc, arzu, həzz, tərif, narazılıq, şikayət, təəccüb, heyrət, qəzəb, nifrət, təlaş, qorxu, iztirab, kədər və s. mənaları ifadə edir. **Aha**,

**Aha** yaxşı düşdü yadıma  
Başını bədənnən üzəjəm dedi  
Onun qanadını öz qanadıma  
Bəzəyif göylərdə süzəjəm dedi. (Seyidli)

**Çağırış bildirənlər.** Dilimizdə işlənən nidaların az bir qismi çağırış, müraciət məqamında işlədilir. Bu zaman nidalər özündən əvvəlki və sonrakı sözdən fasilə ilə ayrılır. **A!**, **Ay!** **Ey!** Orda Əsgəranda bir erməni eşşəhnən gedirdi, bizimkilərdən biri dedikin **a** kişi, de görüm hayes, turkes? O erməni qayıtdığı, **a** kişi nə hayesəm, nə turkesəm bax de bı mindiyim eşşəyin oğluyam. (Üçoğlan) De:rkın, **Ay** qardaş maña etiyaş yoxdu, orda nəzarəççi var. Uşax de:rkın **ay** ata o nədi? (Suma)

Adəmi cənnətdən qovduran da de  
Həvva deyildimi **ey** qafil insan. (Ağdam)

**Təqlidi sözlər** də xüsusi nitq hissələrinə daxil edilir. Çünki onların da dildə heç bir qrammatik mənası olmayıb fikrin ekspressiv ifadə olunmasına xidmət edir, əşyanın hərəkəti haqqında obrazlı təsəvvür yaradır. **Vıyıldamırdı, pıqıldayır, vıyıltyınan**<**vıyılı** ilə. Minamyot gələndə fişqa çalırdı, ama soxralar onu nətə:r o qulaxlarını qırdılar kı, o gələndə fişqa çalmırdı. Yəni o **vıyıldamırdı** da heylə. (Baş Qərvənd) Üsdə də bir qazan dolma, belə **pıqıldayır**, dedim nə götürəjiyih, qapıları bərpbağlıyın qaydajıyix. (Eyvazxanbəyli) Birdən nətə:r atdıların günorta göydən **vıyıltyınan** ki, qırat gəldi, bizdən keşdi, bö:rümüzə bir bina varıydı, binanın divarına girdi, qaldı orda, (Ağdam)

**İmperativ sözlər.** İnsana müraciətlə işlədilən ədə, əyə, əşi, aaz sözlərinə **imperativ sözlər** deyilir. (13, 390) **Ayə, ə, Əşi. Aaz.** Belə baxdım kı, **ayə**, güllələr başmın üsdünnən keçir vıyhavıy, dedim **ayə** bizimkidsə ma: niyə güllə atır? (Çullu) Maşınnan o yana keçən də gördüm de:r ə xalama demə məni qan apardı. (Ağdam) Atdıx bını sürüyəndə dedi çıxa bilmirəm

üsdümdə silah ilişir dedim ə nəyin var tulla. (Ağdam) De:r dedim “**Əşi** məni saxlıyan bı araxdı də!” Nə başı ağrıdım, deyiflər **əşi** sən bı işi görmüsən, belə filan, saa cinayat düşür. (Güləblı)

**Aaz**, heylə demə, biləllər

Tutuf bizi döyəllər. (Güləblı)

### **SINTAKSIS**

“Sintaksis” mənşəyinə görə yunan sözü olub mənası “birləşmə”, “tərtibat” deməkdir. İndi bu sözdən dilçilik termini kimi istifadə olunur. Dilçilikdə, bu söz iki mənada işlənir: bir dilin sintaksisi, yəni dilin sintaktik quruluşu, bir də qrammatika elminin şöbəsi mənasında. Sintaksis, dilin qrammatik sistemində mərkəzi yer tutur, fikir mübadiləsinə xidmət edir. Obyektiv reallıqla əlaqələri olur, Qrammatikanın bir şöbəsi kimi sintaksis sözlərin, söz birləşmələri və cümlələr şəklində birləşməsi qaydalarından bəhs edir. Sintaksis dilin qrammatik quruluşu haqqında elm olmaq etibarilə sintaktik vahidlər sistemini (söz birləşmələri, sadə cümlə, mürəkkəb cümlə, mürəkkəb sintaktik bütövlər) sintaktik vahidlərin qurulmasını və bağlanma vasitələrini öyrədir. Sintaksis söz birləşmələri, cümlələr və sintaktik bütövləri əhatə edir. (2, s. 5)

### **Söz birləşmələri.**

İki və daha artıq müstəqil sözün məna və qrammatik cəhətdən birləşməsi əsasında formalaşan sintaktik vahidlərə söz birləşməsi deyilir.

Bildiyimiz kimi, sözlər arasında əlaqə sözlər birləşərək fikir ifadə edən zaman yaranır. Söz birləşmələrinin əsas vəzifəsi əşya və hadisələri adlandırmaqdır. Məsələn, Ağdam rayon dialektlərində də sintaktik vahidlərin və söz birləşmələrinin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır.

Gərəy onda **kopo:lunun təpəsnə** bir güllə qoyeydım. (Kəngərli (doğ yeri). Göytəpə)

Qərib öldü götürün

Dar küçədən ötürün

**Qərivin** vay xəvərin

**Qohmna, övladına, yaxınna** yetirin. (Ağdam)

### **Söz birləşməsi və cümlədə sözlər arasında əlaqələr.**

Cümlədə sözlər bir-biri ilə birbaşa (Bilavasitə) bə ya dolayı yolla (bilvasitə) əlaqələnirlər. Dilimizdə tabelilik əlaqəsinin 3 növü vardır. Yanaşma, uzlaşma və idar.

#### **Yanaşma əlaqəsi**

Aslı Tərəfin əsas tərəfə mənə və intonasiya ilə bağlanmasına yanaşma deyilir. Məsələn. Çox *öskürən adama, xəsdə adama* xənəh *deirdilər*, və yaxud ciyarı xəsdə *olan heyvana* deirdilər. Həm də *pısfikirri insannara* da *xənəx* deirdilər. (Baş Qərvənd.) Günnərin bir günü Məşədabbas şofirinə de: rkin, get *bidənə yaxşı dülgər* tap *gəti*, mə: arı yeşiyləri düzəssin. (Ağdam)

#### **Uzlaşma əlaqəsi**

Asılı tərəfin əsas tərəflə şəxsə vəkəmiyyətə görə uyğunlaşmasına uzlaşma deyilir. Məsələn. *Mənim* güllü *baxçam* vardı, göy yaylaxlarımız varıdı, sərin *bılaxlarımız* varıdı, gözəl meşələrimiz varıdı ki, yaz açılannan ta kin yay keçirdi gələn qışa qədər qozun, fındığın meyvəsin *biz işdədirdih*. (Ağdam) *Bi:rdənə* evdən şey *götürməmişih*, çünkü niyə? *Deirdih* bu gün *qaydarıh*, sabah *qaydarıh*, şikas eliyif də: erməni *bizi*. (Ağdam)

#### **İdarə əlaqəsi**

Əsas tərəfin tələbi ilə aslı tərəfin ismin müəyyən bir hal şəkilçisini qəbul edərək dəyişməsinə idarə deyilir. Məsələn. Bax *mınu*, ay oğul, *mənim* cavan *oğlum irəhmətəydəndə* baş daşına yazdırmışdıx. (Ağdam)

#### **İsmi birləşmələr**

##### **Birinci növ ismi birləşmələr**

Mingəçevir *gözəl şəhərdi*, yaşıyırıx, *işdiyiriy*, amma inanın bir gün də olsun ruhum dincəlməyif. (Boyəhmədli) Şah soruşur, deyir şah sağolsun mə:m başımmnan hələ *bu papax* yerə *düşmüyüfdü* başım bələlar *çəhmüyifdi*, ama bu *tökülmüş üzüm* o qədər *pis üzdər görüfdükin* onçun üzüm *ağarıfdı*. (Baş Qərvənd) Ermənnin vətəni olmuyufe, erməni *tısqax mullətdi*,

onnar təhbəşinə bını *heşvax* eliyəmməzdi. Havadarrarı kömeylədi. (İmamqulubəyli) Dedim, ona görə ki, biz **unutkan milləti**, sənin kimi *haxçıxa* xanım demişih. (Kəngərli)

### İkinci növ ismi birləşmələr

Apardı **sənət məytəbinin** qabağında dokqzusun da nöyüt töhdü, oddadı, deyirdi görün, balalarımızı **qaz durpasında** yandırırflar, uşaxlarmızı durpıya salıf, ağzını sıvarkalıyf ojağın içinə atmışdılar, ermənnər, *İspitakta*. (Kəngərli) Bayramlarda ən çox **saldat şinellərinnən** qayırıldx, keçədən, məfdilnən də belə möhkəm sarıyf, uzun məfdilnən iküşgün qabax düzəldif, *nöyütə* qoyrduxkun *nöyütü* tamam hopsun canna. (Kəngərli) Dedi ki, **Füzuli küçəsinnən**, indi özü qəsdən şəhəri deyir. (Kəngərli)

### Üçüncü növ ismi birləşmələr

Firəngiz adında bir qızı vardı, **qızının tikələrin tiffarrardan** yığımışdılar. (Ağdam) Mirzə Salihin də **Akademyanın əlyazmalar fondunda** onn *kitafları* var, Nizami adına ədəbiyat muzeyində onun nəsr əsərrəri var. (Quzanlı) Dedi kin, **mənim vətənim** darda, mən Kiyefdə *yaşıyammaram* üçil döyüşdü, şəhit oldu, Xoramut döyüşündə. (Kəngərli) Biz gəldiy aşağı, **Nəmirri kəndinin üsdündə qəbrsannığın yanında camahatın hamısı** qalmışdı orda **kələsərriyin arasında**, pis vəzyətdəydilər. (İlxıçılar)

### Feili birləşmələr

Əsas tərəfi feillərdən (Feili sifət, feili bağlama və məsdərdən) ibarət olan birləşmələrə feili birləşmələr deyilir

Ona görə də qarşınızda belə **çixış eləməy** məjburiyyətindəyəm, *bu heynidə* kimsə papax gətirdi, əlavə ona *buxar* papağı gətirdi. (Ağdam) Lobyalardan vardı, *atdı lobyə, piyada lobyə*. Bir də vardı *anton alması*, ağaşdarı əyif **yerə dəyirdi**, nə boyda yekə yemiş boyda. Balaca **balaca olurdu**, Tıgını yanı xırda, *xoncan armudu* da çox qalan armududu. Bizdə vardı *kiloluğ armud*, elə yalanolmasın **bir kiloya yaxın olardı**. (Qiyaslı) Təndir **çörəyni bişrəndə** elə bil xəmir düşmürdü də **malata deyillər**, o vax **malatəynən yoğrurdular**

də *duroj* yoxuydu o vaxtı, *balata* götrürdülərbelə kündəni, *balata saxlıyerdilər*. (Baş Qərvənd)

### Sərbəst və sabit birləşmələr

Sərbəst birləşmələrin komponentlərin müstəqil mənəli sözlərdən ibarət olur və həmin sözlər birləşmə daxilində də ilkin leksik mənasını-məna müstəqilliyini mühafizə edib saxlayır.

### Sərbəst birləşmələr.

İndi mənim 42-yə qədər nəvəm var, qohumlarım da, *kət də-kəsəh də*, camahat da, hamımız dinəndə atamza-anamza *Quran oxutdurmurux*, hamma irəhmətliy Heydar Əliyefə *eyzan* Quran oxutdururux, ona *irəhmət deyriy*, o dünyasın Allaha:la versin. (Quzanlı)

### Sabit birləşmələr

Sabit birləşmələr tərəflərinin bir birindən ayrılması mümkün olmayan birləşmələrə deyilir. Bu birləşmələrə həm də frazeoloji birləşmələrdə deyilir.

Ağdam rayonu böyüy rayon oluf, mağar qurulurdu, orda toylarda *paccah* olurdu, orda *fərrac* olurdu guya *şənnih ürəyaçan olsun deyın* o *fərrac* get filankəsi gəti, ancax ortalıxdə firranırdı, adamları oynamağa çağırırdı. (Seyidli) O vaxdı *axlum kəsmirdi* hələ də,. *Yedüüşşə* deyirdiy yeddi şüşə. Belə *daladəsmal* deyirdiy, *dəsmal-dəsmal* da deyirdiy ona. Həə, belə çoxlu oynunarıımız vardı. (Papravənd) *Yadıma gəlirkin* nənəm aptekə *həftix//haftix* deyirdi. (Şellik) İlan ordan *dil açf* deyir kin, ay İsmayıl bəy, bir bəri gəl, günah səndə döyül, bir vax vardı ajdığ oldu, qoum-qouma *səf* durmadı, qaşdı. (Maqsudlu) Bir tərəfdən də 93-cü ildə Ulu Öndər hakmiyyətə gəldihdən sora ollar artıx gördülər kin, bilların *şəltələri işdəmiyəjh*. (Ağdam) Bu urusda *başadüşəilmir*. (Ağdam) Bu nümunələrdə

“*Şənnih ürəyaçan olsun deyın*” – şənlik gözəl olsun deyə,

“*Axlum kəsmirdi*” – bilmirdim,

“*Yadıma gəlir*” – xatırlayıram,

“*Dil açıf*” – dillənmək

“*Şəltələri işdəmiyəjəh*” – söz deyə bilməyəcəklər mənalarda olan frazeoloji birləşmələrdir.

### **Cümlə**

Cümlə dilin daxili qanunları əsasında formalaşan və bitmiş fikir ifadə edən sintaktik vahiddir. Cümlə fikir mübadiləsi və ən mühüm ünsiyyət vasitəsidir

Deyrdiy, gətrin bira paltarı, *qətdiyəy*, sora, palazı yumusunuzsa gətrin *tokqaşdiyax*. Onnansora, paltarı *cuarramısan*? Suya çəhmisən? (Qərvənd)

### **Nəqli cümlə**

Obyektiv gerçəkliyin, xəyali aləmin bu və ya digər faktı, hadisəibarədə məlumat verən adi təsviri cümlələrə nəqli cümlə deyilir.

Helə şax bəzənirdi bəyi mağara gətrəndə şax bəziyirdilər, bəyi məsələni gətirirdilər bizdə bir *şinqırovlı* sözü də vardı. *Şinqırovlı* sözü eşidifsinizmi. Şinqırovlı deməh lap belə şəhanə, təmtəraxlı, bax bizim toylarımız *şinqırovlı* keçirdi. Hər bir şeydə Ağdam öndə gedif. Birdə bir *ləaxlı* sözü var. Ləaxlı, yəni hər şeyə *ləağı* çatan, qabliyəti çatan. Layıq sözü də yəni biz o layıq sözüne *ləax* de:rih də:. birdə *qərbə* sözüümüz var. (Ağdam)

### **Sual cümləsi**

Bir şeyi öyrənmək və ya yeni məlumat almaq məqsədiylə işlədilən cümlələrə sual cümləsi deyilir.

Aşix bənəh-bənəhdi

Xalın bənəh-bənəhdi

Söylə görüm ay aşix

Araz neçə sənəhdi? (Boyəhmədli)

Vallah, day nə deyim? Kəndimizdə yeməhlər pişirirdiy. Yeməh addarınnan umaja *abba* deyirdiy. Yox o uşağa dediyimizi de:rsən? Ona *habba* de:rdiy, de:rdiy *habba* ye:rsən? O başqadı bı, umaj yeməyinə de:riy. Sora yeməhlərimizdən vardı *şalampir*, qoyun ətinnən *hazırriyirdix*, içəlatdan

*hazırırırdıx, sora, bitgilərdən mərəçöüt* varıydı, çöldə bitirdi. Belə yağnan pişirif ye:rdiy. (Mərzili)

### Əmr cümləsi

Əmr, xahiş, təkiq, tələb, məsləhət, nəsihət, çağırış və s. Bildirən cümlələrə əmr cümləsi deyilir.

- Qazdar-qazdar, gəlin evə
- Evdə nə var?
- Dəmvar su var,
- Yolda qurtvar
- Elə gəlin uça-uça. (Papravənd)

### Nida cümləsi

Söylənmiş fikrə emosional münasibət bildirən cümlələrə nida cümləsi deyilir.

Ulu Öndərmizi nəzərdən salmaxçün, – *erməni gəldi qaç!*, deyif cama:tı qorxuzurdular. (Ağdam) İlahmnan Mehribanın əleyhinə danşanın dili qurusun, onların haqqında kim pis *danışırsa dili qurusun, oğlum!* (Kəngərli)

### Cümlə üzvləri

#### Baş üzvlər

#### Müptəda

Cümlənin fikir özürünü təşkil edən hərəkət və əlaməti xəbər vasitəsi ilə müəyənləşən adlıq hal formasında substantiv söz və birləşmələrlə ifadə olunan ifadə olunan kim? Nə? Bəzən də hara? Suallarından birinə cavab verən baş üzvə müptəda deyilir.

Bajım ağılıyrdıqın *Sən* yiasızsən, *bırda* qalırsan? (Kəngərli) *Adil aftamatı* çəhdi, dedi, əclaflar, çəkilin geri, *mən* gətirmişəm *olları*, *mən özüm* də cəza *verəjəm*, gedin *siz* gətirin, *siz* də cəza verin. (Kəngərli)

#### Xəbər

Xəbər cümlənin baş üzvü olub, fikir predmetinin (cüttərkibli cümlələrdə mübtədanın) hərəkət və ya əlamətini bildirir. Xəbərin sualları rəngarəngdir: nə edir? (bütün zaman və şəxslərdə), kimdir? nədir? haradadır? necədir? neçədir? hansıdır? və s. Xəbərin sualları nitq hissələri ilə ifadəsindən və

ifadə olunduğu sözün konkret semantikasından asılı olub, mahiyyət e'tibarilə predmet haqqında nə danışılır? sualından ibarətdir.

### İsmi xəbər

Mənim güllü baxçam *vardı*, göy yaylaqlarımız *varıdı*, sərin *būlaxlarımız varıdı*, gözəl meşələrimiz *varıdı*. (Ağdam)  
Var dövlət *umuduynan* yaşamax pis *şeydi*. (Baş Qərvənd)  
Qurannarım var cibimdə işgi zad mənnih *döyül*. (Sarhacılı)

### Feili xəbər

Mə:m aldığım penisyəni *heş kəs almır*. Mən *alıram*, bısaht o yüz *manıtdan* savayı yüzonsəkgiz *manıt allam*. (Papravənd) Ağdamın Eyvasxanbəyli kəndində *anadan olmuşam*, *sora şə:rin* özünə *köşmüşüh*. (Eyvasxanbəyli) *Otdux* maşna, birəz aralammış iki dənə uşax *yü:rə-yü:rə gəlir*, əl eliyə-eliyə, saxlıyif olları da *götdüh*. (Ağdam)

### İkinci dərəcəli üzvlər

#### Tamamlıq

Tamamlıq ikinci dərəcəli üzv olub, üzərində iş icra olunan və ya hərəkətlə dolayı yolla əlaqələnen əşyanı, obyektı bildirir.

Tamamlıq ismin adlıq və yiyəlik hallarından başqa, digər hallarda olan sözlər və söz birləşmələri ilə ifadə olunur. *Kimə? nəyə? kimi? nəyi? nə? kimdə? nədə? kimdən? nədən? kim ilə? nə ilə? kim üçün? nə üçün? nə barədə? nə haqda? kimə qarşı?* və s. suallara cavab verir.

Onda kadinnar çoraf toxuyurdu *əsgərrərə* göndərirdi. Amma indi heylə şey yoxdu, güjdü döylətimiz var, *binnara* heç ehtiyaj yoxdur. (Kəngərli) *Qoud* hazırlayırdılar, *onu* südnən yeirdilər. (Baş Qərvənd) Onnarın əleyhinə danşanın dili qurusun, *onnarın haqqında* kim pis *danışır*sa dili qurusun, oğlum! (Kəngərli) Bir gün pırafessor Ramiz Quliyev *bını* efir vasitəsiyənən Ağdam toyunun birində baş verən bir *əhfalatdan* danışdı. (Qiyaslı) Gələndəfə çörəy bişrənə qədər *onu* da təzə xəmrə qatırdılar *onnan* ajıdırdılar də:. (Baş Qərvənd)



### **Təyin**

Təyin digər ikinci dərəcəli üzvlərdən - tamamlıq və zərflikdən fərqli olaraq, cümlədə atributiv əlaqənin yaranmasına səbəb olur. Tamamlıq və zərflik daha çox feili, qismən də ismi xəbərlə bağlı olduğu halda, Təyin əşya məzmunlu bütün üzvlərlə əlaqələnilir. Təyin ikinci dərəcəli üzv olub, isimlə, isimləşmiş sözlərlə ifadə olunan üzvləri müxtəlif cəhətdən (əlamət, keyfiyyət, kəmiyyət, material və s.) izah edir və ya onlara işarə edir.

Torpax çox məhsuldarıydı orda. Qara **şabalıdı** torpaxlar varıydı. (Baş Qərvənd) Nooruz bayramında biz **yandırıcı** güllələri çevrirdiy, yandırırxdı, atırdıx, **şüliüyürdüye**. (Şurabad) Min dokuz doxsancıldə **atmışmın manat** pulumuz varıydı. (Abdal Gülablı) Deyir ki, şah sağ olsun sizin **görmək isdədiyiniz o** Qara mənəm. (Qarapirim) Mə:m balaja oğlum da **o gedən** şəhiddərnən. Orda yaralanıfdı, gəlifdi (Ağdam)

### **Zərflik**

Zərflik ikinci dərəcəli üzv olub, cümlədə hərəkət və ya əlamətin icra və meydana çıxma tərzini, zamanını, yerini, səbəbini, məqsədini, dərəcəsinə və s. bildirir. Torpaxları **alıf**, ora **qaydıf**, heçolmasa beşgün orda **yaşıyıf** ölsəm. Allah, hakq Allahdır. (Kəngərli) Onn atası birəz **gej** gəldi, **tez** gəlsəydi bəlkəm heş bizim bı Qarabağımız da getməzdi, (İmamqulubəyli) Qəlpə dəymişdi qılıcama **nəqədir** onu malicə elətdidiy, malicəynən **saxlıya-saxlıya axırda** kəsdilər, indi də bı bir əyağımı **güjnən** saxlayırıx. (Əlimərdanlı) Bu Əlzamin oynamıyıf, **oynamıyanda** bunu vuruf bir erməni, **viranda** Əlzamin deyif ki kişisənsə gəl **təhbətəh** çıxax. (Ağdam) Ağdamın Eyvasxanbəyli kəndində anadan olmuşam, **sora şə:rin özünə** köşmüşüh. (Eyvasxanbəyli)

### **Mürəkkəb cümlə**

Mürəkkəb cümlə iki və daha artıq sadə cümlənin mə'nə və qrammatik cəhətdən birləşməsi nəticəsində əmələ gələn sintaktik vahiddir. Mürəkkəb cümlə bizi əhatə edən obyektiv

reallığa məxsus daha mürəkkəb bilikləri, obyektiv aləmdəki hadisələr arasında daha mürəkkəb əlaqələri ifadə edir.

Onsəkgizində bomba qapya tüşdü, hər yer *verdiverən* oldu. (Seyidli) Ərə verəjəyimiz qıza cehiz hazırıyırdıx, yun darıyırdıx, *kilkəsin* ayırır təmiz yundan yorğan-döşəh hazırıyırdıx, kilkədən də balaja döşəhçə hazırıyırdıx, döşəhlərə, yorğannara təzə *kəfrəm* salırdıx. (Şelli) İlan ordan dil açır deyir kin, ay İsmayıl bəy, bir bəri gəl, günah səndə döyül. (Maqsudlu)

### **Nitqin növləri**

#### **Vasitəsiz nitq**

Özgə nitqinin həm məzmun, həm də formaca heç bir dəyişikliyə uğramadan, olduğu kimi verilməsinə vasitəsiz nitq deyilir. Tərkibində vasitəsiz nitq olan cümlə mənə və intonasiya ilə birləşən iki hissədən ibarət olur. Bu hissələrdən biri müəllif nitqindən, o birisi vasitəsiz nitqdən ibarət olur.

Həkim çıxdı yoldaşıma dedi: “Qoy köməy eləsin də: bizə, *messesdra* çatmır” (Əliağalı)

#### **Vasitəli nitq**

Özgə nitqinin yalnız məzmununun verilməsinə vasitəli nitq deyilir. Vasitəli nitqdə özgə nitqinin fonetik, leksik, qrammatik xüsusiyyətlərində, hətta intonasiyasında da dəyişiklik edilir, onun yalnız məzmunu saxlanılır.

Atam da həmməşə də: rkin, bala *əkin*, piçin onda urzunuz bol olar. (Papravənd)

## TOPLAMALAR. MƏTNLƏR

**1.**

**Söyləyən:** Ələkbərova Mina Əsgər q.

**Yaşı:** 91.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r.

Papravənd kəndi (Pərollar kəndi).

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Orda *varıdı* Əlvan həkim, boğaz *həkimiydi*, *ollar* burda *dəyildilər*, aşağıda, Muratbəylinin harasında *olların* mülkləri *varıydı*, Baxşalibəyin *uşaxlarıydı* *ollar*.

Biz də bir *qışdağıdız*,  
*Qışdağına müşdağıdız*,  
Düşməni vurdu, dağıtdı,  
Qədimi *qışdağıdız*.

Qızılgül *heşan* oldu,  
Dərmədim *heşan* oldu,  
Vətənnən ayrı tüşənnən,  
Ağlamax peşəm oldu.

Göydə buludam, səni,  
Sərəm qurudam səni,  
*Bəlkəm* öləm qutaram,  
Onda unudam səni.

Dağda maral xoş mələr,  
Xoş *mildar*, xoş mələr,  
Başıma gələnnərdən,  
Dağ *mildar*, daş mələr.

Gedərəm elinizdən,  
Nə gələr əlinizdən,  
Yaşılbaş sona *ollam*,  
Uçaram elinizdən.

Mana fələy elədi  
Oxun lələy elədi  
Girdi güllü baxçama  
Ələy-vələy elədi

Getdi gülüm ağlaram,  
Oldu *zulum* ağlaram  
Bir *bədəsil* yel əsdi  
Qırdı gülüm ağlaram.

Elləri *xana-xanda*  
Tikilmiş *xana-xanda*  
Sənin yaxşı mülkün var  
Sən *handa*, bura *handa*

Aşxıqlar bəndə düşər.  
*Attanar* kəndə düşər  
Öldürəsən canımı  
Üsdünə qanda düşər.

tayda mal mələdi,  
Dili yox lal mələdi  
Qıbləmi yanılmışam, ay ellər!  
Mənə bir yol *bələdi*.

Qaşına yay demərəm  
Gözünə ay demərəm,  
Tökülsün mənim dilim  
Sənə vay demərəm.

Haray ellilər, haray,  
*Şana* tellilər haray,  
*Dəhnəni* sel apardı  
Əli bellilər haray

Haray, elli *neynəsin*,  
Şana telli *neynəsin*  
*Dəhnə* başdan *uçufdu*

Əli belli *neynəsin*.

2.

**Söyləyən:** Həmidov Cəlal Camal o.

**Yaşı:** 78.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdü.

Məllifi yadımnın *çixıf* Hüseynzadəninindi ya kiminsə.

Qadına ehtibar etmə *heş* zaman,  
Dönər öz əhdinnən, öz ilqarınnan  
İnan kı, qadının yalvarışı da,  
Hirsi qəzəbidə yalandır yalan  
Üzdəndi sevgisi, üzdəndi eşqi  
Hiylədi tökülən pal-paltarınnan  
Adəmi cənnətdən qovduran da de  
Həvva deyildimi ey *qafil* insan?  
Birdə öz yazdığım şe:r.  
Yasəmən, tərifə layiqsən sən,  
Çünki ilk baharda doğulmusan sən  
Bahar nəfəsi tək isti nəfəsin  
*Xumarrı* baxışın incə xoş səsin  
Uzun hörühlərin hilal yanağın  
Bir sözilə həyatda adın var sənin  
Yasəmən, gəlsənə eşqimi açım da sənə  
Gözəl nəğmələrdə qoşam da sənə  
Ceyran cüyürlü meşəmiz ola  
*Sora* sən, bir də mən, bəs *sora*  
Yasəmən əl uzadır,  
İntiqam əlinnən öpüf həzz alır  
Baxır, baxırlar biri-birinə,  
İndicə çatmışdır ürəh deyənə  
Nə qədər xoşbəxtəm mən belə  
Çünki evlənirəm Yasəməniylə.  
Gözəl ləblərinən mən ilha alam  
Şeyir dəftərimə yeni söz yazam  
Gözəldir həyatda sevif sevilməh.  
Üzzə dayanıf həm də gülüşməh

Yasəmən əlini uzadır  
İntiqam əlinnən öpüf həzz alır.  
Baxır, baxırlar biri-birinə,  
İndicə çatmışdır ürəh deyənə  
Nə qədər xoşbəxtəm bu günün belə  
Çünki evləmirəm mən Yasəməniylə.

3.

**Söyləyən:** Şükürov Sabir Nəbi o.

**Yaşı:** 74.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

*Ermənnər qovaladı, varımız, mülkümüz hamsı qaldı, bizdə dəryənən, tərəynən qaçdıx gəldiy, o varıvarıyat heş nəzərimizdə olmadı. Elə sağ kı, çıxdıx, qohum ağrabamızın çoxu qırıldı, gəldih, töküldüh Bakıya. Obşitellərdə qaldıx. Ağdamın Süleyman Sani küçəsində yaşayırdıx. Ağdam camahatı aj millət döyüldülər. Orda kasıf adam yoxudu, özdərin dolandıran millətiydi.*

Fitat varyıdı, kamançaçalanıdı. Hesabelə elə kamança çalırdı indiki bizim Həbil Əliyef kimi heylə bir sənətkarıydı. Fitatı bırxmağ isdiyir Fitat deyir:- Kərim gəl etmə eləmə

*Paprusun qəşəngi var  
Çəhməyə qəşəngi var  
Mən dedim sən olasan  
Sənnən də qəşəngi var*

Bunu nənəm *ma: de:r*, nənəm, söbət elər e *sora de:r* məni *aparıflar balınsiya* mən də *alışıf* yanırım *billar* da burda *mırt vırır* gördüm axı ölürəm dedim.

*Dəryada fənərəm mən.  
Od tutuf yanaram mən.  
Qaş altdan göz eyləmə.  
Arifəm qanaram mən.*

A *köpəyşığı* mən ölürəm, siz *şillağlaşsınız?* Deyir belə deyəndə elə bilirdilər mən *qojuyam*. Dedilər *u:y* ay xala *qadañ*, alım tez *apırasıyanı* dəyişdilər. *Mə:* yahşı qullux elədilər iynə *vırdılar*. *Bilların* hamsını oğul, nənəm danışır.

İndi cavan vaxtımdı daa, o *kəntdə* indi bir qız istiyirəm. Qıza *məhtuf* yazıram:

Yazıram ki,

Mən aşix gündə mən  
Kölgədə sən, gündə mən ay qız  
*Xalxa* qurban ildə bir dəfə  
Sənə qurban gündə mən

Yaddan çıxire: *kopolunun qojalıği* adamı əldən salır.

4.

**Söyləyən:** Şükürov Müzəffər Qara o.

**Yaşı:** 83.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Seyidli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhəriyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

İki qardaşım getdi gəlmədi, canın qurban verdi, ona bir qiymət vermədilər. *Sora* bu Qarabağ maharbəsi *başdadı*, iki oğlum getdi *vırışmağa*, bir də özüm, *vırışdıx*, deməli, *ollar* yaralanmadı, mən yaralandım. Gözümün qabağında birinə güllə girdi qarnına onun qarnından çıxdı girdi mənim *de bı qılçıma*, qaldı *mə:m bı qılçımda sora* getdilər bizi *birda apıras* elədilər. İki ay yatdım, sağaldım, *təzədənnən* bir də qayıtdım, *zada, soram*, deməli, Şirin Mirzəyef *varıdı*, Allah ona *irəhmət* eləsin palkovnik *genralıdı*, Ağdərədə *bərh vırışma* getdi, bərk, *üş* gün bərk *ə:nnən* bəri ermənnənnən *urusdar hucum* elədi, hucum elədi:, axırda, Şirin Mirzəyefin *köməhliyinnən* o *ermənnəri*, qırılan qırıldı, *olların*, zirehli tehnikalarını salamat əlimizə *keçidik*, *olları basdıx*, *ağzıgeri*, *basdıx* qırılan qırıldı, qırılmıyan şalvarın *balaği* əlində qaşdı. Qaşdı, *qavaladığ* *olları* Ağdərəni aldıx, Ağdərə kimi, *yekə* yeri aldıx, Ağdərə *ispanakert* kimi *yeridi*, *hə:*, getdik, *ispanakertin* qarşısında *yaxınnaşmışdıx* ordan Şirin Mirzəyef dedi *kin*, bir gün *dincəlməh* lazımdı, *dincələnnən sora ispanakertə hucum ilazımdı*. *İspanakerti* yeri gəlsə *vuruf dağıdajıyıx*. *Sora* gəldilər bizi qaytardılar. Qoymadılar, dedilər *kin* qayıdım geri. *Qayıddıx ağzıgeri*, bir də bizi qaytardılar *ağzıgeri*, Ağdərəni də verdilər *zada*, *ermənnərə*, qaldıx yana - yana. *Sora başdadıx* Ağdamda *vırışmağa*. *Vırışdıx - vırışdıx*, *ollara* qalib *gəldih*. Mən *sıfda* Raqubun *urotasındaydım sora Raqufdan keşdim zada*, *Pires Akif varyıdı* Allah *irəhmət* eləsin, *hə kamandır urotaydı* *hə süyox*

dəydi ona, *sətəljəm* oldu *vırdı cıyarrarına*, Ağdamlıydı o dedi *kin mən bıranı yiasız* qoymaram, qoya bilmərəm elə ordada öldü, *cıyarrarınnan gedif malijə elətdimədi*. Bizdə *qeyrətdi döyçülər varıydı*. Silahın az vaxtı, *onnansora* ordunun az vaxtı bizim Ağdamın camahatı *olları qızırgüzür* eləmişdi. *Qızırgüzür dana* təngənəfəs, eləmişdilər, *qarıxdımışdılar olları, inta:sı* qoymadılar. *Vırışma* geddi, *bərh vırşdılar bı* tərəfi də, *bı* tərəfdən gəldi, *bı* tərəfi də deyim də *sa: Cinnidi, Kolanıdı, Qalaycılardı, Papıravətədi, Boəhmətdidi, Maxsuddu onnansora, Sırğavətədi*, deməli *ollarin* hamsını yandıra – yandıra gəldilər *ağzıbəri* dirəndilər *Xıdırri, Qiyasdı, Ətyeməzdi*, gəldilər çatdılar ora, *bı* tərəf də *bı* tərəfdən *urusdarın köməyiynən* doluşdular Ağdama ordada *vırışma* getdi *ə:n–bə:n* gördülər ki, ohdəsinnən gələ *bilmiyəjhələr* yönəldilər *ağzıbəri*. Yevlax yoluna. Bilisən *bı sa:tın* özündə *səfərbəyliy* ola *anndossun* Allaha bu *əağımnan* məndə gedərəm.

5.

**Söyləyən:** Şükürova Humay Bəhram q.

**Yaşı:** 75.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Oğul, *çətinniynən gəlif bı vəzyətə* çıxmışx, çox *çətinniynən*, altı *evlat* böyütmüşəm, *fıravannıynən* böyütmüşəm. *Qəşəh* bağlarımız *varıydı*, tut bağları, üzüm bağları, *kələsərrih*, bağlarımızda *keçiamcəyi* çox olurdu, *irçal* pişirirdih, üzüm mürəbbəsi *də:oğul*, *Bı maharbə* ki, gəldi düşdü *onnansora* çox *çətinniynən keşdi* günümüz, çox *ezabnan* bir *balaja sığınax tapbışıx*. *Nə:m* indi də *ürəh xəsdəliyi tapbışıx*. Çox çətin, atam! Çox çətin. Bu *bahalıx* da yarandı lap *uzaxossun* belimizi qırdı.

Yox, yox onu *bilsən* niyə *başarmıram*, biri var *cavannıy eliyəsən*, *cavannıy devranı* eliyəsən. Mən *cavannıxdan* gəldim düşdüm bir yetim oğlanın *yedəyinə* elə *kasıflığımıznan* başa *vırdıx*. Uşax *saxla*, mal saxla *heş şe:ri-me:r* yada düşmədi. *Heş* bilmədim *cavannığım* *nejə* keşdi, yaşı *nejə keşdi* ay oğul!

6.

**Söyləyən:** Paşayev Əhliman Əhliyət o.

**Yaşı:** 74.



**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Baş Qarvənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Əyax Qarvənd var, baş Qarvənd var. Gözəl yerrəidi. Şofir adamıydım çıxıf gedirdim Masqva, Vilnus və sairə *onoöra* heş maraxlanmırdım, zildən tutmuş, *qəzəllibirdən* tutmuş, kamazdan tutmuş pütün *maşınnar*. *De:*atmışbirincildən tutmuş bu günə kimi *sürüjüyəm*, bir ildi işdəmirəm gör neçənci ildi. Atalar sözü belədir ki, Bir *kasıf* kişi olur. *Bının* iki oğlu olur. Bu *paşşahın* qəzəbi tutur. Bu *kasıf* kişinin oğlunu əmir eliyir ki, ikisinn də boynu vurulsun. Belə *də:ndə* vəzir *de:r* kin, şah *saolsun* *kasıf*, *qoja* kişinin *arvaxanası*, *qoja* ata-anası var, bəs onnarı kim dolandırın? Şah *de:r:- onda*, sual *verəjəm* sualıma cavab verdi, *vırmıyajam* boyunnarını. *De:r* gətirin uşaxları. Uşağın birinə baxır ki, başı ağappağ *ağarıf*, üzü *qafqaradı*, *de:r* oğlum neçə yaşın var, *de:r* şah sağolsun otuz beş yaşım var. *De:r* niyə üzün qaradır, başın *ağarıf*? *De:r* şah sağolsun. Başım üzümən onsəggiz il *bö:hdür*. *De:r* bu *nətər* olur?. *De:r* anadan olannan on səggiz il *sora* üzümə tük *gəlif*. *Onçu* başım *ağarıf*, üzüm *ağarmıyıf*. *De:r* sən şaha *ləağ* adamsan *saol*. *Balaja* qardaşı gəlir, şah deyir oğul neçə yaşın var?. Deyir irmbeş. *Bının* da üzü ağappağ *ağarıf* başı *qafqaradır*, tərsinədi. Şah soruşur, deyir şah sağolsun *mə:m* başımnan hələ bu *papax* yerə *düşmüyüfdü* başım bəlalər *çəhmıyıfdı*, ama bu tökülmüş üzüm o qədər pis üzdər *görüfdükün onçun* üzüm *ağarıfdı*. Şah deyir – Sən də şaha *ləağsan* səni də azad eliyirəm.

İndi oğul bu üzümüz o kədər üzdər *görüfkin*, o vaxtın yoxsulluğunda-*ajdığında insannıx vardı*. Hamı biribirinə *köməhliy* edirdi. Hörmətnən, mərifətnən, *tərbiyeynən*, indi *məhətdəl* qalırım. *Ajdıx* illəriydi, *əyaxyalın məytəvə* gedirdi. İndi hər şey yaxşı, *intəhası* heş kim biribirini başa düşmür. Vaxtında Şahmar məllim hamıya əl tutdu, *kasıf-kusufu* yığdı başına, *çörəh* verdi. Sedmoyda o beton zavodda, Şahmar məllim Qəndaf Quliyevanın qardaşığıdı, *çox* yaxşı adamıydı, Allah cann sağ eləsin onun

Bir gün olur İsmayıl adında bir kişi olur. Mının ayləsi bilmirki, *bı* kişi nə sahibidir. Nə vəzfənin sahibidir, ama varı dövləti hətsizdi, bu arvad fikirləşirki – Ə: bu kişi nə işində işdiyir. Var devlət, hərşey, bu gələndə nəşə gizdədir, axşam olandan *sora* götürür. Qızdarına deir ki, gəlin atanızı *busax*, qızdar *de:r* ki, atamızı nə: *bussan*, bu varı

devləti otur ye *dana*, de:r yox e, (Arvad maraxlanır *də:*) nəysə bir axşam kişi evə gələndə aparır nəyisə *daxala* qoyur qayıdış gəlir bir *papurus* çəkir, çöldə, *varri-hallıdı*, ama bilən yoxdu *kin*, bu *nəynən* varranır. Arvat de:r ki, a kişi o nədi *helə* həmməşə gətirif gizdədirsen *sora* gəlirsən, *daxalda* gizdəddiyin. De:r ay arvat *sa:*qurban olum, o dörd qızına qurban olum, bu var, bu devlət otur ye də, sənn *nə: nə* lazımdı, otur ye, kef elə də:Allah kömə olsun gərəh onu soruşasan? Arvat təkrar eliyəndə kişi hirsdənir də:, deyir yer öz işinnən məşğul ol *dana*, buna bir ikisin də ilişdirir gedir o yanda *papurus* çəkir. Arvat de:r bu nədi ki, bu məni belə döydü, gedim baxım. Gedir *daxala*, baxır görür bir səbətədi *gejə qara cüjə, qara*. Səbətənin içinə əlin soxanda, bu da ilan gəzdirən *oluf, ousunçu*, ilan çalib *arvadıca* öldürür. Hay düşür cama:t *topalaşmamış*, kişi arvadı başdıyır ki, söyməyə ki, a, niyə sə:r bu dörd qızı ərə verəndə niyə desinnər ki, *ousunçu* İsmayılın qızıdı, ilangəzdirənin qızıdı, qo desinnər Bəy İsmayılın qızıdı da:, ay *pirolmuşun* qızı, nəyinə lazımyıdı. Gedif orda-burda ilan gəzdirif, ousunçulux edif, yüz dona girirdim ki, deməsinnər ilangəzdirənin qızıdı. Utammasınar. Bə niyə dözmədin?

İndi Allah *əminamannıx* eləsin, cama:t can deyif can eşitsin. Bu vardevlətin olmağıynan döyülki, valla xeyri yoxdu. Var dövlət *umuduynan* yaşamax pis şeydi. Alla mehribançılıx eləsin.

7.

**Söyləyən:** Quliyev Yusif Temir o.

**Yaşı:** 79.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Seyidli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdü.

Ollar bir bəji, iki qardaş *olufdu*, bunn da adı Seyidimiş də:, bizim kəndimizdə dağlıx yer *yoxudu*, ancax *düzənnih, odukin* taxıl sahələri, pambıx sahələri də *varıdı*. Atamın dediyinə görə orda bazar *varıdı*, bazarda bizim *Seyiddi* kəndininiydi. Aramızda balaja *düz varıdı*. Qaynatam oralıydı, Kürdoğlu Şahmalı *varıydı, Qiyasdı* kəndinnəniydi. Qırat düşdü atabala ikisi də öldü, Kürdoğlu Şahmalının böyüyü limon bağları *varıdı*. Bizim kətdə bir neçə *dəngə* varıdı, döngə yox *dəngə* deyirdih biz ona, belə tayfa, məhlə yanı. Bizdə çoxu mal qoyun saxlıyırdılar, qoyunların içində keçı olurdu, *dıbir* olurdu. Şe:r dəəndə öz yazdığım şeyirrərdi:

Qəflət yuxusunnan ayıldım bir gün  
Saşdarım ağarır, gedir ömür-gün  
Ağarma saşlarım, söylədim hər gün  
Dəmadəm gündəliy artdı qojalix.

Qojalığın özü böyüyü sirmiş  
Ərənnər vaxdında do:ru deirmiş  
Sanyələr keşdihcə ömür gedirmiş  
Zalimnan zalımıymış qojalix.  
Mən özüm yazmışam.  
İyrmisi yanvar gejši, Xojalı faciyesi,  
Azərbaycan xalqına bir kədər oldu,  
Bakının küçələri, Xojalının dərəsi,  
Günahsız insannarın qanıyla doldu

Qojanın, cavanın nəydi günahı?  
Göylərə dəydi onnarın ahı,  
Qarannıx gördü işıxlı sabahı.  
Böyüyü bir şəxsiyyət, böyüyü bir insan,  
Talehin hökmüylə gətirdi zaman,  
Heydar Əliyefdi bu gözəl insan.  
Baş kamandan oldu Azərbaycan, Xojalı,  
Xalqını ucatdı şörətə-şana  
Səbirrə, təmkinnən verdi qərarı,  
Qoymadı bir kəsi qalsın yaralı,  
Əliyevin vardı böyüyü ilqarı,  
Yaradan yaratdı verdi cahana,  
Əliyev ana dedi Azərbaycan.  
Bayraq altdan keşdi, ant da işdi qurana  
Üzünü çevirdi dinnən imana,

**8.**

**Söyləyən:** Quliyeva Güləbəstə Rüstəm q.

**Yaşı:** 66.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Seyidli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhəri

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Ağdam rayonu *böyüy* rayon *oluf*, mağar qurulurdu, orda toylarda *paccah* olurdu, orda *fərrac* olurdu guya *şənnih* keşsin deyən o *fərrac* get filankəsi gəti, ancax *ortalıxdə* firranırdı, adamları oynamağa çağırırdı, Ağdam rayonunda *Qaqarın bulağı varıdı*, Ağdam rayonuna gedənnər hamsı *gedif Qaqarın bulağında* otururdu, dincəlirdi, Ağdamda *instrumentalni zavot oluf*, orda taxılçılıx *oluf*, atçılıx zavodu *oluf*, orda at saxlanırdı, Qarabax atdarı. *Onnan*, üzümçülüh *varıdı*, Deyir:

Əziziyəm Ağdama  
Qara dama, ağ dama,  
Ağdam kimi rayona *xayın* baxan *ermənnin*  
Gözdərinə ağ dama,

O vaxdı Ağdamda *üş* gün, *üş geje* olardı oğlan toyu, bir gün də qız toyu olardı. *Paltarpişti* deərdilər ona, *gətirif* orda gəlinə verilən paltarrarı, *görkəzirdilər*. *Bı* bının paltarı, *bı bının* üzüyü, *bı bının əyakqapısı* nəbilim nə. O vaxdı o *fərracı paccah* güya əlində buyruşcu kimi gəzdirirdi, deirdi məsələn Yusifi ordan durğuz gətir. Əyər, çox *oynuyuf* qaydanı pozardısa, *fərrac* ona *üş* çubux, ona bir yaxşı çubuxlar hə:, ya da ordan əlli manat cərmə yaz ona, yanı çox *oynadığmaörə*. Orda da *üsdolun* üsdünə bir ağaşdı, üsdünə də xə-t-xət taxda bağlamışdılar, meyvələri bağlıyırdılar ona o iplərə, elə bil bu yolka bəziyən kimi bəziyərdilər. Qız ərə gedənnən bir neçəün soora yığıncax olurdu, *duvax* deyirdih ona, *gedif* gəlinə *boygörüncəyi* verirdih. *Duvax*, hə:*Dördəyağ* da deyirdih, Üstündə lavaş yayırdılar, yuxa yayırdılar. Hə:ona da *duax* deyirdih.

İndi bambaşka qanun var də:. Bizim Ağdam *irayonna* ki, ermənnər göz *dikif* biz onnarı ala qarğa *addandırırız*, de:r:

Ala qarğa gördü bir axşamçağı  
Qartal *yaralanıf*, yaman xəsdədi  
Qartal da *Azərbayjan* xalqıdı, oğul.  
*Üzülüf* qayadan iti caynağı  
*Düşüfdü* torpağa can üsdündədi  
Aha yaxşı düşdü yadıma  
Başını bədənnən *üzəjam* dedi  
Onun qanadını öz qanadıma  
*Bəzəyif* göylərdə *süzəjam* dedi  
*Yühsəlməh* qarğaya *klsmət* olmadı  
Siz deyən ay ellər yaraşarmı *heş*

Qarğa ürəhliyə qartal qanadı  
Atam deyirdi ki,  
*Ağaş* bar verməsə *bağvan sevimməz*,  
*Mə:sulu* gur olan *heşvax deyimməz*,  
Hayatın bağında gül olar o kəs,  
Öz vətəninə göstərə həvəs.  
Mən sizi hayatda *xoşbax* sanıram  
Ağdamın adıyla mən ucalıram,  
Bizdən ilham alır hər bahar hər qış,  
Bizi yetişdirən ilahiyə alqış.  
Ey vətənin mərd oğulları,  
Öz vətəninə unutma barı.  
*Gələjəh* bizimdi, sizinnən şərih,  
Yəqin Ağdamda biz *görüşərih*.  
İnşalla, *oul*, inhallah.

9.

**Söyləyən:** Rəhimova Küşvarə Azad q.

**Yaşı:** 89.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Atam Şuşalıdı, anam da Şuşalıdı, o vaxdan orada *yaşamışx sora* da müaribə tüşdü, *urus* muaribəsində, atam getdi muarbəyə gəldi, *gələnnən sora*, mən getdim ərə *dənə*, Ağdama ərə gəldim. Atam da evi satdı *köşdülər* gəldilər Ağdama, gündə *qırad* atırdılar, top atırdılar. Qırxaltıda ərə gəlmişəm *qıryeddədə uşamız olufdu* beş qızım var, *ikoğlan*. Günümüz yaxşıydı, kişi *tükançıydı*, maşını *varıdı*. Erməni *gəlif* odun *satıf* dilənirdi orda *xurcunnarına* çörəh qoyurdux, yazıgımız gəlirdi. *Nəbiləy* ay bala!

Hamsı *yadımmın çıxıf* e ay oğul, *heş* uşaxların adı yadımmın *çıxıf*. Kəhriz *vardıkn* su gətirdiñ *busskimi Muratbəylideydi*, *aparıf* paltarı suya *çəkirdih*. Günümüz yaxşı, *devranımız* yaxşı, kefirmiz *çağıydı*. Elə bilirdiñ *elə-heylə yaşıyayıyix*. Allah prezidentimizin canın sağ eləsin, *gənə* bu evi bizə *verif*. Allah Meriban xanımı *xoşbaxt* eləsin, balaların saxlasın bu evləri verdi.

Kişi gəldi bu evdə üç ay yaşadı, ürəyi *xəsdeydi də*: *Dolanırdıx dayna*. Ağdamda *ayrıport varıydı* hər yerdə *bi dənə kırıntı* su. Ağdamnan gedirdilər Fuzulidən buğda alırdılar, *deirdilər Karyaqın bu:dasıdı*. Anam da savassız arvat *oluf*, yeddi uşax *saxlıyif*. Allah *pirzəntin* canın sağ eləsin. Onun *əyağın* altın *qazıyanın* Allah *belinnən vırsın*. Belə *paccahı* hardan *tapbax* olar.

**10.**

**Söyləyən:** Ağayev Ramiz Temir o.

**Yaşı:** 81.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Ağdamkənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Pütün Ağdamın məhlələri yaxın *oluf*. Ağdamkəndə Kəhriz yaxınıdı, Qobu yaxınıdı, ağdamda yaxşı çay evləri *varıdı*, indi o günü göstərilər telvizurda Quzannıda *həmən* çay evin *yaradıflar*. İndi Ağdamın *Quzannı* kəndi *oluf* şəhər, elə bil şəhər *oluf də*: Sağolsun *Pirzəntimiz* tez-tez ora gedir, oranı *ziyarat eliyir*. Ən çox *üstünnüyü* idmana verir, yaxşı idman *məhtəfləri açılıf*, tehnikom, musiqi üzrə, hər şey də, hər *şərayıt yaradıf* Quzannıda. Ağdamda *raypoda, kalxostroyda, opitdə, savxozda* hamsında işdəmişəm. Mal daşıyırdıx, *tükannara* mal verirdih, *qət* daşıyırdıx, çay daşıyırdıx. Hamsinnan. *İsklatdan dana, iskilatda* işdəmişəm. *Midirimizin* də adı Quzannı *İrəşididi, Quzannıdanıdı*. *Tay* nədən danışım. Hamsın danışdım *dana*. *Saolsun Pirzəntimiz* indi hər *şərayıtı yaradıf*.

**11.**

**Söyləyən:** Həsənova Zabilə Ataş q.

**Yaşı:** 67.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Xıdırılı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Mən Ağdam rayonunun *Xıdırılı* kəndinnənəm bala, *mə:m* ancax yadımda bir iki şeyir qalır, De:r:

Yağı gəldi yanıma,  
*Susamışdı* qanıma,  
Döndüm *qurbət* ellərdən,  
Qüvvət gəldi canıma.

Əziziyəm dilən gəz,  
Bağda gülə dilən gəz,  
*Qurbətdə* xan olunca,  
Vətəninə dilən gəz.

Belədimi *qurbət* el  
İgid oğul, *qurbət* el  
Adamı tez *qojaldar*  
Qərib ölkə *qurbət* el.

Zəngilan, Cəbrayıl, Füzuli, Ağdam,  
Vətənin həsrəti yandırır məni  
Səssiz dalğalanır *ürəhlər* yaman  
Sizi azad edək tez gəlsin zaman

Sən mənə anasan, *anamnan* əziz,  
Sənə məhəbbətim dənizdir, dəniz.  
Ömrümün bir anı keçməsin sənsiz,  
Ey mənim *varrığım*, qəlbim, *viжданım*,  
Mən sənə qurbanam *Azərbayanı*.

Dünya *maharbəsindən* şəhid olan şəhiddərin abidəsi qoyulmuşdu. Kəntdə su *diyarmanı* varıydı. *Kəndllər* orda buğdanı *üyyüdüf* un *çıxardıf çörəy* bişirirdilər. O *diyarman* su ilə *işdiyirdi*. Həmin *diyarmanın* suyu *Qaraçava* addanan çaydan ayrılırdı. *Kəntdə Söyüdü bulağı, Hacıməmməd bulağı, Üşbulax, İncilli bulax, Çömcəli bulax* varıydı. Bu bulaxların hərəsi bir dərədən çıxırdı. Ona görə də onnara bu adı vermişdilər.

12.

**Söyləyən:** Nəcəfova Nərminaz Marks q.

**Yaşı:** 45.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Qasımlı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad «Qarant»

Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** 36 sayılı Ağdam r. Tam orta məktəbi. direktor.

Bizdə, Qasımlıda ən çox, əsasən gəlmələr də *varıdı*, Məsələn, *mə:m* babam min *dokquız* səkgizinci ildə *gəlif* ora, babam gəlmə *oluf*. Abdal Güləflıdan, Museyf kişi. *Balaja* vaxtı, *Bajı* qardaş, iki *bajı* iki qardaş olur, yəqinki, Ağdamın görkəmli *şəxsiyyətlərinnən* biri *oluf*, *Yelmar* *Qarayefin* *bajısıyla*, *bajısı* da *mə:m* babamın *bajısı* *olufdu*. *Bajı* qardaş, biri *muharbədə* *olufdu*. Əli adında *qayıtmıyıfdu* *muharbədə*. Biz *onnansora* orda yaşamışx da, Qasımlıda. Xojalı soyqırımı zamanı xojallar elə çoxu bizim kəndə *qaçıflar* dağdan bizim kəndə *keçiflər* bizim kəndin də *nəqqədər* cavan *oğlannarı* *onnarı* xilas *eliyərkən* şəhid oldular. O *meyiddəri* çıxardanda. Bu məhərrəmliy vaxdı *qırggün* *hüzün* saxlayırıx, sizi inandırırım *kin*, biz *körpəydih* o kədər *ovaxdarda* dinə böyüy inam *varıydu*. Bizim kətdədə mən gözüümü *açannan* *mə:m* babam namaz qılıfdu. Bizim *ayılədə* biz *ispirtdi* işki görməmişih, adi o vaxtı *körpə* *uşağıydıx*. *Lomnat* *deylirdiye* onu biz görməmişih yanı çox *böyüh* inam *varıydu* *böyüh*, inam *güjdüydü*.

**13.**

**Söyləyən:** Salahov Ələmdar Ziyad o.

**Yaşı:** 56.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Eyvasxanbəyli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Ticarətçi.

Ağdamın Eyvasxanbəyli kəndində anadan olmuşam, *sora* *şə:rin* özünə *köçmüşüh* Eyvasxanbəyli kəndində *məhtəbi* qutarmışam. İlk *onillih* *məhtəbi* birinci biz *qutarmışıx*. *Məzunnardan* biri olmuşam. 1976-cı ildə *məhtəbi* *qutarannan* *sora* hərbi xidmətə getmişəm. *Sora* *gəlif* Şahbulağda Pənaxxanın qalası bərpa *eləmişiy*, *prağraf* olmuşam *irmiki* *metir* *hündürrüyyü* *olufdu* qalanın. Ora tam pis *vəzyətə* düşmüşdü 1988-ci ildə oranı *gəlif* bərpa *elədih* tam. 1989-cu ildə oranın açılışın *elədih*. Püstəxanım, elmlər *doxdoru*, Əzizbəyovun qızı gəldi orda *açılış* elədə *hədda* orda pütün



*vetrannarı, pütün Ağdam sakinnərini orda açılışa dəvət elədih. Orda o, lentanı kəsdilər ki, bizim xannığımız burda oluf. 1750-60-ci illərdə Pənaxxan ova gedifmiş, indiki Şuşa qalası olan dağı görüf, görüfkin bura daha zaddı, sərbəs olan yerdi, havası təmizdi, burda yaşamax olar, onnansora qalanı burda qurullar və ordada yaşıyillar. Qarabağın yanı belə fundametdəri var, Qarabax büyükü Qarabax döyül. Qarabax neçeylin Qarabağıdı. Onörədə biz arzueliyirikkin tezlihnən qaydax yermizə, yurdumza. Mən sırf ticarəççiyəm də:, Ağdamda elə ancax onu örəmmişəm.*

**14.**

**Söyləyən:** Səfərov Akif Əli o. 1965.

**Yaşı:** 51.

**Doğulduğu yer:** Ağdam

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhəriyi

**İşi, vəzifəsi:** Dərzi.

1982-ci ildə Ağdam şəhər *beşnömrəli məhtəbi* bitirmişəm. *Sora* hərbi xidmətə getmişəm, *gələnnən sora* Ağdam *məyşət* xidmətində dərzi *işdəmişəm*. *Sora* da bu hədsələr *başdadı*. *Yanı* bu hədsələrin hamsını *görmüşüyü*, şahidi olmuşux. *Bi də ki*, Azərbaycanın ilk *şəhiddərinnən* olan Əli Hacıyev, *bi də* Bəxtiyar *varıdı*. Əli Hacıyevlə bir sinifdə *oxumuşdux*. *Bi də kin*, mən *həmməşə* fəxr *eləmişəmkin*, mən ağdamlı olmuşam, ağdamlıyam. 6500-ə qədər şahidi *oluf* Ağdam rayonunun. Milli *qəhrəmanlarımız* var. Asıfıdı, Allahverdi Bağirofdu, Muxtar Qasımoftu, Campolatdı, *mınnarın* hamısı *fəxrərimiz olufdu*. Ağdamda əsas elə bir-birimizə "*qaqa*" deyəndə elə bizim ağdamlı olmağımız bilinir. Hə:əsas "*qaqa*"dı. "*Qaqa*" elə ağdamların öz ləhçəsidi.

**15.**

**Söyləyən:** Nəsibova Validə Musa q.

**Yaşı:** 82.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Şelli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhəriyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Ağdam rayonunun Şelli kəndi mənim ana vətənimdi. *Vaxdiynən gəlif* Ağdamda yaşamışığı. O *vax* biz *cıqqılı, balaja uşağıdıx*, atam orda dərş deyirdi, orda məllim *işdiyirdi*. *Sora* dəyişildi

gəldi Ağdama. Mənim iki yaşım *varıydı*, tez çıxmışx ordan. Atam *tarih-corafiya məllimi* idi. Musa *məllim*. Elə *qaşqınçılıxda* öldü. İki qardaş *olmuşux*, *üşdə bəji*. *Olların* hamsı *mənnən balajeydi*. *Bajılarım* durur. *Qardaşdarım* tez getdi *irəhmətdiyə*. *Nəbilim* vallah. Orda *hələm* bir dənədə toy eləmədih. Toylarımızda *paccah varıydı*. *fərraş varıydı*. *Oğlannar*, kişilər *paccah* olurdu, *fərraş* olurdu. *Paşşah* adamları *cərməliyirdi*. *Oynamıyanı çubuxluyurdular*, durquzurdular. *Tay heşnə*. *Paltarbişdi* olurdu, *onnansora* xınayaxdı olurdu, *sora* toy olurdu. *Üş gün*. Ərə verəjəyimiz qıza cehiz *hazırırırdıx*, yun *darırırdıx*, *kilkəsin* ayırif təmiz yundan yorğan-döşəh *hazırırırdıx*, *kilkədən* də balaja döşəhçə *hazırırırdıx*, döşəhlərə, yorğannara *təzə kəfrəm* salırdıx.

Allah *köməyi:z* olsun, deyirəm səbr bala, səbr *eləməh* lazımdı. İnşalla, Allah qoysa *torpağmıza* gedərsiz. Mən *heş*, mənim yaşım *keçif*. Allah qoysa *gedərsiz yeri:zə*, *yur:za*. Üç oğlum var. *Bidən gəlif* deyirəm səbr eləyin, səbr eləyin bala. Bu, *soğradan* olan vəzyət də düzələr. *No:lajax dolanajıyx*, Allah *heş* birinizə dəyməsin oull!

16.

**Söyləyən:** Əliyev Möhlət Kərim o.

**Yaşı:** 54.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Papravənt k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

Üçüncü sinfə qədər Cümşüd bəyin evində dərş *keşmişih*, *onnansora* bizə *məhtəf* tikdilər. O *məhtəfdə* onuncu sinfə qədər *oxmuşux*. Qədimdə də erməni- *musurman maharbəsində* də erməni girə *bilmıyif* bizim kəndə. Qədimdən də erməniyə *həmməşə* bizim kənt *qalif gəlif*, qan *udduruf*. İndiki *maharbədə* də 92- ci ildə 65-dən yuxarı şahidimiz *olufdu*. Şəxsən mənim atam 21 təvəllüd idi. Atam da qəlpədən yaralandı. O da *qanqreni* elədi bu axır vaxlar. 3-4 il əvvəl *irəhmətəyitdi*. Qrat aparmışdı *qıçasını*. Yenədə döyüşməyə hazır olan ordumuz da var, *kətcamaatımız* da var, oğullarımız da var.

17.

**Söyləyən:** İmanova Şərafət Baxış q.

**Yaşı:** 57.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Seyidli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhəriyi

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

Ağdamda nəyi axtarırdın *varıdı*. Qarabağın başqa *yerrərində* tapılmıyan şeyləri *gəlif* Ağdamda tapırdılar. Ağdamda gözəl *şarayıt* *varıdı*. *Ermənnər* hamsın aldı. Özüm? Özüm *məhtəb qutarmışam*. *Onunc* sinfi vəssalam. *Binəqəddə*, *Həmzə Babaşofda* evmiz yandı, ev *veriflər*. *De:bida badvaldı*, *nədi nəmişdiy*. *De:r:*

Əslimiz Qarabağlıdı  
Sinəmiz çarpaz dağlıdı  
*Deyillər* Vətən yağıya *qalıfdı*  
Qollarımız bağlıdı

Mən belə ağlamazdım  
Gülərdim ağlamazdım  
*Əyər* Vətən özümüzdə olsaydı  
*Heş* belə ağlamazdım

Mən *aşix daşdı* qala  
Çınqıllı *daşdı* qala  
Vətən əlimizdən getdi  
*Gözdərimiz* yaşdı qala

**18.**

**Söyləyən:** Fərzəliyev Taleh Məzahir o.

**Yaşı:** 37.

**Doğulduğu yer:** Ağdam

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhəriyi

**İşi, vəzifəsi:** Ticarətçi.

Bizim rayonun ətrafında çoxlu bağlar vardı, kələsərriyi vardı. *Qəlbi* dağlarımız vardı, yadıma gəlir. Sora yadıma gəlir *uşax* vaxtı çox oynuyurdular *uşaxlar beşdaş*, belə birin atırdılar, birin tuturdular. Belə yerdən götürürdülər.

Bir iki *şeyir* deməy isdiyirəm:

Gecə yuxuma gəlirsən,  
Yaman qəmli görnürsən,  
Sənə *çatmağ* istəyəndə,  
Ağ dumana *bürnürsən*.

Könlüm yaman bulanır,  
Güllər qönçə olanda,  
Ürəyim şan - şan olur,  
İydə *açığ* solanda.

Yox *onnar* bizim kimi,  
Vəfasız ola bilməz.  
*Onnar* düşmən üzünə  
Nə açılmaz, nə solmaz

Niyə suların *bulanıf*?  
Nədən güllərin *solufdu*?  
Niyə qamət *əyilif*?  
Dağın, dərən *boşalıfdı*?

Fikrim uçur, dağılır,  
Görən *bissiz* o güllər,  
Yenə *açığ* solurmu?  
Görən iydə çiçəyi,  
Yenə ətir saçırımı?

*Könnüm* bir çəmən istər,  
Çiçəy istər, gül istər,  
Həsrət çəkən *gözdərim*,  
Vətənə *baxmax* istər.

**19.**

**Söyləyən:** Cəfərov Şahsuvar Ənvər o.

**Yaşı:** 56.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Maqsudlu k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Ticarətçi.

Nənəmin *dedihlərinən* bir ikisi yadımda *qalıf*.

Kağız yaza bilmirəm  
Qara poza bilmirəm  
Vətən orda mən burda  
. dözə bilmirəm.

*Bı* dağlar ulu dağlar  
Çeşməli sulu dağlar  
Vətənin *qoyuf* gələn  
Göy kişnər bulud ağlar.

Belə bir rəvayət də var *kin*, bir *sütçü* kişi olur bir inəyi olur, sağır aparır bazarda satmaga. Yayın gününü o meşənin içiyənə gedir, gələndə görür *sənə*, *deşihdə* bir ilan *çıxıf yalmanır* belə-belə. *Ağajın qabığının birəz şeyeliyir*, o süddən tökür qoyur deşiyin ağzına. Kişi gedir südü elə yaxşı qiymətə satır. Gələndə baxır ki, *içifdi*. Bir qızıl *qoyufdu* içinə. Kişi *qəşəh* qab düzəltdirir, hər gələndə ilana süd verir, İsmayıl bəy olur, həddinnən artıq *varrı* bir bəy. *Vax* gəlir *ajdığ* olur, İsmayıl bəy ilanı yoxlamır. İkinci ili olur, *maharbə başdıyır*, *gedif* ilanı öldürür. Fikirləşir ki, *gəlif* bunu *öldürəcəh*, gedir ilanı axtarır tapır ilanı öldürür. Vurur *qayıdıf* gəlir. *Üstünnən* bir il, iki il keçir, *maharbə qutarır*, *əminamannığ* olur. *Hamm* bir-birinə can *deyif* can eşidir. De:r gedim görüm bu ilan *öliüfdü-qalıfdı*. Neçə ildi, *bınnan* xəbər yoxdu. Mən pis adamam. Gəlir görür ki, ilanı *vurufdu*, *quyrux* tərəfi elə-belə əyri *pitifdi*, amma *ölmüyüfdü*. İlan orda durur, kişi də burda, utanır, axı bir belə hörmətin qabağında. İlan ordan dil *açıf* deyir *kin*, ay İsmayıl bəy, bir bəri gəl, günah səndə *döyül*, bir *vax varıdı ajdığ* oldu, *qoum-qouma səf* durmadı, qaşdı. Bir *vax varıdı maharbə* oldu, *güjü* çatan *güjü çatmıyanı başdadı* öldürməyə sən onu elədin. İndi *əminamannıxdı barışığ olufdu*, *hamı* bir-birinə can *deyif* can eşidir. Sən gəlmisən məni axtarmağa, gəl, gəl, günah səndə *döyül*.

**20.**

**Söyləyən:** Vəliyeva İzabella Ədil q.

**Yaşı:** 72.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Hayf Ağdam, Ağdamda, üsdü ağ *dəmirri* evlər tikildi, o *ciyaryamış ormənnər de:rdikin* o evlər bizə *qalajax, do:rdan* ey. Allahandolsun *e:*, *özdə həmmişə deirdim* ki, elə *füzüllərnən ağdamlları* mən həmşə bir götrürdüm *e danşxlarda* birdi, *insannarda* birbirnə *oxşuyullar*. Uşaxlar beşnürməli *məhtəfdə* oxuyrdular. Şahmalı *məllim* vardı orda, *orann direxduruydu*. Üşnürməli *məhtəfdə* Kərəm məllim *varıydı soram* Surxay Qurbanof *qabaxcan*, Surxay Qurbanof, *adnan* deyilirdi: *o irəhmətə gedənnən sora orann direxduru* Kərəm oldu. Uşaxlar üşnürməli *məhtəfdə* oranı elə oxudlar qutardılar.

Bizdən *ayna* da Mıratbəyli *kəndiydi*. Ağdama, Ağdama Allahandolsun qoy elə belə toy *deym* ki, elə hər o kəndin *toylarna baxram e:*, *ogün ağlıyram*. Deyrəm kaş Allah! Mənim *balzmun* beş oğlu *oluf*. Beşnin *peyqəmbər* haqqı *balzmun oğlannarı* biri qoy *işdiyirdiey, zada* pensyaya *çıxıf* gəlmir. Ağdamın Quzannı kəndində qalır, *de:r* mən ora gələ bilmirəm. *Beşnə də ef tihmişdi* yoldaşı *bənneydi, beşnə də ef tikif* dördün ayrımışdı *baləcəsiynən* qalırdı orda, o oğlunun, dörd oğlunun *dördnə* də toyu Ağdamda *məhləmizdə* mağar tikilirdi. Bir dəfə mən *dört* dənə baş *əyağı təmizdiyif, töküf* qazana *bişirif*, səhər, lülə *pişirən, kabaf* bişrənnər gələndə *onn* oğlunun toynda dedlər ki ay xala *bını* kim *bişirif*, yekə *nər* qazana, *töhdüm* dörd baş<sup>ə</sup>*yağı*, hamsın *pişirdim irahladım* yığdım *sə:r* açıldı gəldilər *yedlə-işdilər çaldlar-oynadılar*, götürdlər-qoydlar hamı, *qoşular* bi-birnə *de:rəm e* o məhləmiz on dənə *evidih* bizə heşnə lazım *döüldü* o on ev bir birnə *nətə:r*, indi o on evdən kim *qalif* hamsı *qırılıf* ikimiz-üçümüz qalmışix. Hamı bir-birnə girirdi, çıxırdı, o ona *komeyliyirdi*, bi-bına, *köməyliyirdi*. Ağdamın *əyağıynan* başına. *Onn* deyram *e* Azərbaycan hər *yernə* qurban olum, Amma dünyada Ağdamın yerin *heşnə* verməzdi. Mənim qardaşım *rəhmətdiy böyüy* qardaşım, Şahlardı adı, dedi *bajı yesentukya* getmişəm *nəblim leyniqrada*, hər yeri gəzmişdi, deirdi gəlirəm Ağdamın yerini, havasın, suyun *heçara* verməz. Ona *yanıf-töklürəmkin, heşnə* demrəm *deyrəmkin* Allahın özünün, özünün bir altında mən *həmən* o yeznəm *irəhmətətdi e*, onun, qızımın evin *vidiyoya* çəhdirif *gətirif böyünkü* gündə *göstəreydim*. İki qız köçürmüşdüm, bir oğul evləndirmişdim. Oğlum da qarmon çalırdı, toylara gedirdi, üzümçülər evi *varıdı* Ağdamda orda dər *deirdi* tələbələri *zaddarı* *varıydı*. İndi Məşdağadadı *e*, o getdi orda torpağ *alıf* Məşdağada ev *tihdirifdi*. *Hə:indi* o Ağdamda *məsən, heylə* toylar olurdu, Ağdamın adı,

Ağdamın sanı, çörəyi, suyu, camahatı, milləti, *nəblim*, pambıqları əklirdi, camahat millət işdiyirdi. Toyda *paccah* olurdu, *oğlannar* biri əlinə ağaş alırdı, biri *fərrac* olurdu, biri tamada olurdu. Nəblim *aşxlar* yığılırdı calırdılar oynuyurdular. *Rəhmətdiy* Saxavət. Biz *Ağdamdaydıkın* Saxavət *avarya tüşdü* orda öldü elə orda qaldı doxsan birdə. Allah rəhmət eləsin. Allaha and olsun Arif Babaef bizdən *xeylax* yuxarı Sarhacılı kəndində olurdu, orda Arif *Babef* bir ev *tihdirmişdi*, villa, villanı *tikənnər* də mənim *bajımın* yoldaşı *rəhmətdih* Lətif Ağdamda birinci *dülğardı*. Arif Babaevin evinin işin görürdü. Bir *günnəri* Arif Babaef gəldi bax gözümün qabağında e, gəldi başı *qaf-qaraydı*. Mən o *məhliyəgedəndə* gördüm Arif Babaef baldızım *gilin* *ağajdığı* *varıydı* həyətdə, gördüm *gilanar* yığır, sadə adamıydı e, *heylə* gördüm de:r ki, bu nə *qəşəhdi* ə, *bı nə qəşəhdi* ə, *gilanardan* iksin-üçün qoydu ağzına yedi, dedi *kin* Lətifin *dalıncan* gəlmişəm, Lətifini aparmağa gəlmişəm. *Dülğardı*. *Onn* işinin, *nəqqədər* işi *varıdı* hamsın Lətif görürdü *mə:m bajımın* yoldaşı *rəhmətdih*. *Onnar* hamsı Şəkdə qaldılar. Ağdamda baldızım beş oğlunun beşnədə ev tihmişdi iksnə *şə:rin* *əağında* ev *tihmişdi*, iksinə *şə:rin* yuxarisında ev tihmişdi, *özdə* şəhərin ortasında qalırdı. İndi *oğlannarın* üçü birdə olur, sizin binada on kinci binada. Asif vare orda, Asif, Akif, baldızım oğlannarıdı. Akif Ağdamda da *dərziydı*, Asif də maşın düzəldirdi elə Ağdamda.

21.

**Söyləyən:** Məmmədov Baxşeyiş Nurəddin o.

**Yaşı:** 63.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Qarapirim k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhəriyi

**İşi, vəzifəsi:** Ocaqçı.

Min doqquz yuz on üç-on dördüncü ildə bizim orda, *kətdə* bəy otağı *oluf*, Cümşüd bəyin otağı. Bəy otağında biz dərş *keçirdih*. Bizim *məytəf* oraydı. *Atmışəggizinci* iləqədər ora *məytəf oluf*. Belə bir ravayət danışım *kin*, bizdə bir kişi olur, adı da Qara olur. *Şıx* oğlu Şah İsmayıl eşidir *kin*, bu kişi *qələjəhdən* xəbar verə bilən bir adamdı. *Deir* ki, mən olan yerdə o kimdi *kin* *çoxbilənnih* eliyir. Gedin onu gətirin. Ona *məyyən* suallar *verəjəm*, *bilməsə* axırda onu qaratikan *koluyunan* *odduyajam*. Kişiyə bu *agah* olur. Qaratikan *kolunnan* bir şələ *düzəldif* alır *dalına* şahın *yanna* getməyə *başdayır*.

Yolda şahın göndərdiyi adamlar buna ras *gəllər* bundan Qaranı soruşullar. Deyir ki, *tanımənəm, bilmənəm. Bullar* başa *düşmüyüf keçif gedillər*. Bu gedir şahın elçi daşının üstündə oturur. Adamları *tapbiyüf* geri *qayıdillar, gəlif* şaha *deyillər* ki, *tapbadıx*, ama elçi daşında birnəfər *oturuf* səni görmək *isdidir*. Gətirillər. Deyir ki, şah sağ olsun sizin görmək *isdədiyiniz* o Qara mənəm. Bax *həmən* qaratican kolun da gətirmişəm. Lazımdısa mənə *odda*. Adamlarına deyir sizə deməmişdim ki, bu kişini tapıb gətirin. Deyillər bu kişi qabağımıza çıxdı. Soruşduğ, dedi ki, *tanımənəm, bilmənəm*. Şah deyir bə o elə *deyif* də sizə cavabını tanı mənəm, bil mənəm. Şah deyir yaxşı, *yaxınnarda* doğacax bir düyə gətirin. Birinci Şah *deir kin*, bunun qarnındakı bala qızılıdı, dişidi və alnında təpəli var. Qaraysa deyir, şah sağolsun, qarnındakı qızılıdı, dişidi alnında təpəli yoxdu, quyuğunun uju ağdı, Allah onu *hərriyif, gətirif qoyuf* alnına. Düyə doğanda *baxıllr* ki, Qara dediyi düzdür. Şah bundan sonra onu özünün ən yaxın adamı eliyir.

*Qəbrisanığda böyüy*, hündür türbədə *mə:m* nənəmin qəbri *varıdı*. *Şıx* Nigarinin türbəsi. Qızı da Türfə Validə *mə:m* nənəm *olufdu*. *Tüpcəriynən* sağaldırılmış yaranı. *Cələ olurde qabaxlar*, qırış, *zob fason* yaradı *cələ xəsdəliyi* boğazda olurdu, öldürürdü *ye* adamı (*sivə* də deyilirdi) yeri qalırdı yanix kimi, o xəstəliyi sağaldırdı *mə:m* nənəm.

22

**Söyləyən:** Şükürzadə Seymur İsa o.

**Yaşı:** 76.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Ətyeməzli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

*Mə:n* orta məytəbi gutarannan *sora* öz *ko:nlumla* ərzəmlə yanı getmişəm əsgərriyə Ukraynanın Çernapol şə:rində əsgərrihdə olmuşam. Orda olan zamanda yaxşı hərəkət *elədiymörə* reto:de:rdilər, onu yaxşı verdimə görə o fizaryatkadı, *sora* aftamatı yaxşı yığdığma görə saniyənən yığmağa, hamsına görə, olları cəld yernə yetirdiymə görə ollar dediyi, sanyada elədiymə görə evə üş dəfə



opskiya məni *biraxıflar*. Yaxşı atəş aşdıgma görə orda genral, *famli* yadımnan çıxıf bizim çasdn *neçənniyyəşdabi* Veneqradski də *ordeydi* polkun qabağna çıxartdılar, şeydən kənar *irmidört* gün bizi bıraxdılar evə gəldim. Bax bı Ağdama *mənnən* biryerdə əsgərrihdə olan, Xıdırrı kəndinnən Şəkəralı kişinn o, kalxos sədri Şəkəralı kişinin oğludu, Telman Yusubof, o da mənnən əsgərrihdə oluf, birdə Qıyasdı kəndinnən Xurşud kişinin oğlu Rasim Məmmədof ollarnan biryerdə əsgərriy eləmişiy. *İmumiyətcən* biz bir yerdə bir şəraitdə olmuşux. Hə:mməşə də orda yaxşı hərəkət elədiyimizə görə üstünnüh qazanmışıx çasda çıxan qəzetdə *mə:m* adım çıxmışdı. Onun bir kopyasın də evə göndərdilər, bizə. Ordan qaydıf gələnnən sora mən 1968-ci ildə indiki Gəncə şəhərində ASXI-də inisdut oxumuşam, 74-də gutarmışam. Qutaran vaxdan sora da Dizerjin savxozu Ətyeməzdi savxozu, o savxosda, o vaxdı da o, qabax kalxozudu, onu atam orda işdiyən zaman, deməli üş, Qıyasdı, Keşdazdı, Ətyeməzdini *birrəşdirif* savxoz eləmişdi. Orda işdəmişəm. Orda işdiyən müddətdə də yenə də yaxşı işdərim oluf, Telman Orucuf şəxsən mənim *yıgmu* zadı yaxşı apardıgma görə iclasda tirbunaya çağırif tərifnamə də verif *maña*. Mə:n Ağdam şəhərinnən 23-u günü çıxmışam. Deməli mən Ətyeməzdi *kəndindeydim* getdim, maşınnan getdim evə *eveydən* zaman məni dayandırdılar, dedilər *kin hareydirsən*, barama zavodunn yanınnan evə yol varıdı, dedim ki, bəs bırdan keçirəm evə, *qayıdajam*. O vaxtda *fikirrəşmirdikkin* biz çıxıf *gələjijih*. Vijdan haqqı evdən *heş zadda* çıxartmamışıx. Elə *heylə* də hamsı qaldı. Nəysə, getdim iki əsgər dayandırdı məni əlində afdamat. Dayandım. Bı zaman kamandır gəldi, dedi *kin hareydirsən*, dedim *eveydirəm*. Dedi ki, icazə verəjəm get, ama qayıt gəl. *Yanı* ordan çıx ermənnər içəri daxil olur. Getdim nəysə, düzü evə girdim, *xeylax* fikirreşdim *kin* mənim bırdə evim eşiyim ola-ola mən bını atıf hara getməliyəm. Öldürullər qoy məni bırdə öldürsünnər. Həmən *gejə* qaldım o evdə 23-u günü *sə: ri*, durdum, maşınnan gəldim ordan keşdim Bərdiyə tərəf, Bərdədə qohumların evi varıdı, gəldiy ora, elə *fikirrəşirdihkin* geri *qaydajiyix*. Yavaş-yavaş ordan da, nə qədər qohum evində *qalajeydix*, qalmax mümkün *döyül*. Gəlif çıxdıx elə bı Bakıya. Bakıya da gələnnən bəri, bı *irmiki:l* müddətində, yanı bırdə birəz o siqnal idarəsində işdədim, özümdə injinerəm, ama iş söbəti çox çətinidi birəz bı siqnal idarəsində işdədim, sora yaşım pensiya tüşdüynə görə çıxdım *pensiyya*. *İrmisiyamvarda* baxçada yaşamışam.

74 nömrəli baxçada yaşamışam 2013-cü ilin fevralında da bizi bı Şəhərciyə köçürdüflər.

23.

**Söyləyən:** Vəliyeva Sədaqət.

**Yaşı:** 54.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Əliağalı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Evdar.

Əliağalıda anadan olmuşam, özüm *Boəhməddi* kəndində labarant işdiyirdim xəsdəxanada. Kəlbəcərdə, Ağdərə tərəflərdə döyüşdərdə nə qədər saldatlarımız yaralanıf, gəlirdi, ölüf gəlirdi, olların neyitdərnı, inan ki, camahat hamsı gorkurdu, iççilərin çoxusu mən o qədər ürəhliydim *kin, dajı* laboratoriyann pəncərələrinin pərdələrnı *səhdüm* çəhdim o saldatdarın üsdünə. Ağır bir vəzyətdə, hamsı qanın içində gəlirdi. Ordan axrınıcı dəfə gəldih Qərbənt kəndinə. Orda xəstəxanada bir palatada elə bil ki, yaşadıx, ora da nə qədər *qırat* tüşdü neçə dənə saldatdarımız hamsı *qıçınnan* qolunnan yaralı. Həkim çıxdı yoldaşıma dedi qoy köməy eləsin də:bizə *messesdra* çatmır. Ollara nə qədər *kömeyliyirdim*. O kətdən yenədə axrınıcı biz çıxdıx. Baş Qərvəntdən. Yoldaşım deyirdi mən gedif *heşkəsin* evnə *sığına* bilmərəm. *Axrında* gəldih çadıra *sığındıx* qaldıx. Bərdeynən Yevlax arasında Türk Qızıl Ay çadırı varıdı, orda. Orda da yoldaşım qızdırma, *malerya* keçirtdi, qala bilmədi, gəldih Bakıya. *Ümüdnən* yaşuyırıx, pirezdentimizə can sağlığı versin, sülh *yarassın*. Orda təmiz havada *palatqalar* qururdux, heyvannar *kəsirdih*. El oba bir-birin tanyırdı, aylələr birbirin tanyırdı. *Üş* gün toy olurdu, iki gün oğlan evində olurdu, bir gün də qız evində. Qalannarı da bir ay da *yeirdih*.

Kimnən nəsə alırsan, onu danırsan *da:*, *dəbbəliyirsən*, görməmişəm. Yanı belə, aldığın şeyi qaytarmırsan. Bizdə ən çox çobannara ayit idi *bəlgə*, bəldə olan *sırxlını*, nə bilim *kürkü*, belə qola sarıyurdılar, doluyurdular qola, *qabax-qənşər* dolaşdığı adamnan, vuran adamnan qoluna doladığıynan belə qarşısın alırdı özü də ağaşla onun lazım olan yerinnən vururdu.

Ot biçirdilər, onnan *dəryaz dana*, ona da *çalma* deyirdilər, bir də vardı başa bağlıyırsan, adətən qoja ağsaqqal kişilər geje yatanda başında *çalmasız* yatmırdılar. Bir də vardı süpürgə kimi, ona *çalqu*

deyirdih narın *şax-şəvəlinən*, çubuğunnan qayırdılar, arxasına da belə *ağaj* bağlıydılar indiki, küçə süpürənnər ki, süpürənin arxasına *bağlıyllare* ağaj bax *heylə*, *inta:si* o nar *çubuxlarınnan* olurdu, ağır şeyləri süpürməh üçün mal heyvanın altın zadı. Nardan da hazırranırdı, bi də *tuvulğu* deirdih biz, *doşan alması* da deillər *tubulğu* da deillər. Belə naziy *amar zasyalı* şeydi *kin*, yəni əlirdi *də:*, qırılırdı, bağlıyırdın möhkəm arxasına da bir ağaş taxırdın məhləni zadı süpürməyə eləməyə, heyvanın altın süpürməyə, isfadə olunurdu, *həyat-bajada*.

Yeməhlərdən, *həsi* varıdı, bizdə *qındı* da deirdilər, *xaşıl* da deyirdilər. Xaşıl birəz çətin *başəələn* seyyidi. *Qındı* undan hazırranırdı, belə yumşax, xaşıl onun bərk halıydı. *Qındı* belə su kimi olurdu.

24.

**Söyləyən:** Ağayev Şikar Balay o.

**Yaşı:** 60.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Baş Qərvənd.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:**

Beş yaşında birinci sinfə getmişəm. Yəni o vaxdı birəz, *nətə:r* diyem yazıf oxumağı bildiyim üçün. Beş yaşında rus dilində sərbəs danışmışam *nejəkin* indi danşırım, *heylə*, atam işdiyifdi, yanı mənnən çox ciddi maraxlanıfdı həmişə ki, yaxşı oxuyum, davranışıma görə *heş* vax işdəməyif ki, kimnənsə özümü süksəh tutum. Anam baytar həkimi olufdu, *mə:m* beş yaşım olanda atam dünyasın dəyişifdi. Onc sinfi Baş Qərvəntdə qutarmışam, onnan sora Ağdam kəttəsərfat texnikomunu oxumuşam. 1971-74-cu ildə. Elmra məllimə, *irəhmətdiy* dərs deirdi, savaddı qadınıydı. Tehikomun direxdoru Mobil məllimiyde. Hə:mən orda güləşçi olmuşam *deyin* tehnikomun həyətinde oşitel vardı orda qalırdım. Horadizdən *mənnən* bir qız oxuyurdu Kubra Əliyeva, sora eşitdim *kin*, pambıx zavodundamı, baramadamı labarant işdiyirdi. Çox savaddı adamıydı ləhcələrimiz *eyniydi* onnaran. Tehnikomu *qutarannan* sora da getmişəm əsgərriyə Leynqradda qulluğ eləmişəm. Qaydıf gəldim, gələndə bizim xətdə *giyalogyanın* bir idarəsi vardı həməni o idarədə işdəmişəm, elə onnan sora, bir il sora raykomkamsamolda

işdəmişəm. *Mə:m* əmmoğlu kalxozun baş *zo:tehnikiydi*. Mirzə məllim. *Ümmiyətnən* bizim nəsilə orta təhsillisi bircə *məniydim*. Həmsi alitəhsilli oluflar, vəzfələrdə təmsil olunuflar, yaqın ki onnara gorə məni tanıyıflar.

Kalxozdar uzrə kamsamol təşkilat katıfləri olurdu, bir savetdihdə iki kalxoz yerrəşirdi. Mən kamsamol təşkilat katıbiydim kalxozdar üzrə.

Sıxlarda Ağca arvad varıdı *birgunnəri* deyıflər kin, ay Ağca *nağayırısan*.

*De:r v bı* hökmət başın itirıfıdı, deyıflər niyə Ağca? Deyıf, Rəhmi gətirıf *savessədri* qoyuflar. Niyə, Rəhim nətərdi *kin*? *Nə:m* deyram *də:*. Bını qoyum ora keçim. Biri *əsgərihdeymiş*, bir *günnərri* uşağa məhtuf gəlir, məhtubu oxuyur, uşax başdıyır aqlamağa, yoldaşdarı *bınnan* soruşur ki, niyə aqlıyırısan? *De:r* evdən məhtuf gəlıfıdı, deyillər *ölənniz* var? *De:r* yox, xəsdəniz var? *De:r* yox, bə niyə aqlıyırısan. *De:r* dədəmi kəndə *savessədri* qoyuflar, *sevimməh* lazımdey. *Munçün* aqlamax lazım *döül*, *de:r* kəndin günne *aqlıyırəmkin*, gör kənt nə günə *qalıfkin* dədəmi *sovessədri* qoyuflar. Belə bir şeylər var *də:*, *hərkeşin* bir dünya baxışı var. O qədər sözdər *varıdıkın*, məsələn, böyüh qapıya, əvvəlcə biz görmüşdükkün hər adamda taxda darvaza olmazdı, qaratıkannan belə düzəldirdilər üsdünnən, altınnan, ağaşdar bağleyirdilər, ona *de:rdilər* *qapalax*, indiki darvazaya, həyəf qapısına o vax *de:rdilər* *qapalax*. Qaratıkan kolunnan qayırdırdılar. *Qapalax* bəzən də qoyun fermasında, qoyunların girif-çıxdığı yerə deirdilər. Onnan sora bu *qapalaxlar* oldu darvaza, darvaza taxdadan oldu uje iki laylıydı. Darvazanın büründə bir dənə də qapı varıydı balaja, həyəət girif-çıxmağa, ona deirdilər *dokqaz*.

Məyyən bir yerrər varıydı kin oranı Ağdamın özünmədafyə qoşunları varıydı ollar qoruyurdular, olları, yernə o surətin qoşunlarını yerrəşirdirdilər, elə *onnan* da Ağdamın işğalı başdadı. Qarətə daha çox yol verirdilər. Döyşən oğlanları da varıydı. Bizim kətdə Aydın varıdı, gedıfıdı Ağdama qoz-fındıx almağa. Bunn daysı da *kaptıorkda* işdierdi, Calalıydı adı, *kaptıork* Calal gedif əlin salıf meşoxun içində belə qaldırıf görüfkün bunn həmsi *yüngülddə*, yüngül qozdar da çürüy olar bu:, daysı deyif kin, bajoğlu nə axdarırsan deyif, dayı qoz-fındıq almağ işdiyirəm. Deyif, bajoğlu, götür *də:*, deyif, dayı, öz evimizə almağ isderəme, deif götür *də:*, deyif dayı, ax

bilların hamsı çürühdü, deif: Bazoğlu cann üçün içində sağı da var. Bu böyüh mənadı də:, indi onun sözü olmasın o Surətin qoşunn içində sağı da olan oğlannar varıdı *kin* ollar *heşzadı* fikirrəşmirdilər, ollar ölkənin pütöylüyün millətin sağlamlığını, yaxşılığını fikirrəşirdilər. *Heylə* oğlannar da varıdı. Çıxanda bizim kətdə çoxlu əsgər varıdı o vaxdı, *heşkim inammazdı kın* Qərvənd gedə bilər.

Uşax *nətə:r* örgənmişdisə *qrat* atırdılar *nəblim*, TŞK-dan atırdılar, pilamyotdan atırdılar, *da:səsə* o qədər örgənmişdilər ki, o silahın səsi gələndə deirdilər ki, filan şeydən atdılar. Minamyot gələndə fişqa çalırdı, ama soxralar onu *nətə:r* o qulaxlarını qırdılar kı, o gələndə fişqa çalmırdı. Yəni o vıyıldamırdı da *heylə*. Axşam bərk atdılar, *mökkəm* atdılar, həmin *gejə* çıxdıx, bir UAZ maşını varıydı *bartavoy*, bir döşəh götdük, bir *yasdığ* götdük, bir yorqan götdük *üçşəğim* varıydı iki qızım bir oğlum, bir də yoldaşım, qoydum maşna kətdən çıxdım gəldih Bərdədə qaldıx *gejə*, Bərdədə kiminsə evin yox, o mitili *onçun götürmüşdükkün*, *bartavoy* maşındı də, günüdü, sərir dih maşınn içinə uşaxlı böyühlü, doluşurdux bir yorqan altına. O *nökteynəzərdən* o yorqan-döşəyi götürmüşdük *kün*, kiminsə gedif narahət eləmiyəh. Gəldih, *səhərrəri* günortadan soxra *isdədihkin* kəndə qayıdax, *dedlərkin* kəndə uje giriş yoxdu. Gəldih Qəbəliyə Kürt kəndinə orda məhdəfdə birəz qaldıx, ordan sora getdih Zərdaba, Alıbəyli kəndinə orda *mə:m* bir əsgərriy yoldaşım varıydı, rəhmət eləsin. Çox yaxşı dostuydu. hər *keşə* *heylə* dos kismət eliyə bilə. Birəz ollarda qaldıx, sora çıxdıx, gəldih Bakıda qaldıx.

Məsələn iri heyvan kəsirdilər, cöngə kəsirdilər kiməsə kiloynan çəkiq vermirdilər. *Alışma* eliyirdilər, hamı pul yığırdı, orda *gözəyarı* əti kəsirdilər bölürdülər püşk atırdılar, bu pay sənin, bu pay sənin *alışma* eliyirdilər.

Çox öskürən adama, xəsdə adama *xənəh* deirdilər, və yaxud cıyarı xəsdə olan heyvana deirdilər. Həm də *pisfikirri* insannara da *xənəx* deirdilər.

Sözü yavaşca deməkki, ancax *dedi:n* adam eşissin, sakiççə qulağına deməh. Eləbilki, *cız deirih*, *cıznan vər* eynidi. *Cız* balaca olurdu *vər* onun böyyünə deyirdih. Uzun olurdu, pambıxda deyirdilər *kin* neçə *vər* görmüsən. *Biji* biz iki mənada işdəirdih, *bi:j* çox bilmiş adama deirdih, bir də ağajdarın dibinnən çıxan *pöhrələ*r varıdıe bax ollara deirdih *bij*.

Kiminsə üsdünə uje səsinə qaldırırsan eytiraz kimi, səsin qaldırana deillər *bozarmax*, üsdünə *bozarmax*.

İnəyi sağmamışdan qabax əvvəlcə balasını atardılar altına, ona deyirdilər *eydirmək*, inək südün buraxırdı onnan sora sağırdılar.

25.

**Söyləyən:** Həsənova Məhluqə Baxış q.

**Yaşı:** 76.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Məllim işdəmişəm. Orda neçə ildiki orda işdəmişəm, min dokuz üzz əlli yeddinci ildən *tadim* bu qaşqınığa qədər. O qaşqınığ olannan sora da köşdüh elə Bakıya, Bakıda *genə* 111 nömrəli məytəfdə *genə* məllim işdədim, sora ta yolumuz Günəşdiyə köşdüy yolumuz uzax *olduğnaörə tay* ordanda çıxdım. Onnan sora da işdəmirəm, ora ki, elə *mayşimi* alırdım kişi sağ olana kimi, o da aftarbazada elə bil kassir işdiyirdi. *Pensiyə* alram indi Qırxıləqədər *istajim* var. Sınıf məllimi

Köynəyi ağ saxlaram  
Yuyaram ağ saxlaram  
Bir də qapıdan girsən  
*Minil* qınax saxlaram

Qərib öldü götürün  
Küçələrdən ötürün  
Qəribin vay xəbərn  
*Övladına* yetirin

Ördək göl *barabarı*  
Ceyran çöl *barabarı*  
Burda ən isdədiyim bir əzizim *ölüf*, qərif yerdə  
qərif obada,  
Tamam el *barabarı*

Nərgizdər ay nərgizdər  
Topa bitər nərgizdər  
Heyf sənn o cavan *canna* ay mənim əzizim

Torpax örtər yer gizdər

Əlimnən *pıçax* tüşdü  
Bilmirəm *haçax* düşdü  
Canım qərrib yerdə, qərrib obada elə bir dərde  
düşdü kin  
Həkimim *qaçax* düşdü

Yaman çox bilirdim yadımnan çıxıfıdı

*Qaracının* bağı var  
Bağnın yarpağı var  
Orə gedən *heş vax qayıtmeyif*  
Orda yaman yağı var

Mən səni el bilirdim,  
Bu yoldaşıma öləndə demişəm  
Başında tel bilirdim  
Uca dağlar başında  
Qurumaz göl bilirdim

Gəldi *qaşqınnıxda* öldü, dəmimiz varyıdı *dəzğahımız* varıdı, üş dənə *kıratımız* varıdı qapmızda, cənnəte cənnət dünyada nə, badamnan belə, pısdədən belə *əhmişdi*, çox *pinikar* adamıydı, çoxəçox *calaxeliyirdi*, *pinikar* yanı yaxşı, əlinnən nə deirsən gəlirdi, hər şeyi bilən, *qəşşəh* belə otaxlarımız varıdı. *Andossun* Həzrətabbasa, Həzrətabbasa dədəm nənəm qurban hamı deyirdi *kin*, mehdəfdə Məluqeydi adım el arasında Solmazdı, donuzu *əhsıydi*. O qədər kefirmiz *köküydükün*. Quran oxuyurdum, oruş tuturdum, ama namaz qılmırdım *ma:qaşqınnıxda*, bırdə namaz qıldım namazı da yuxda dedilər. *To:oba* hə:, hamsı da savaddıdı balalarımın. Kişinn özü də ali *tə:silli* injineriydi, *üş* qızım var üçün də həkimə vermişəm. Biri can həkimidi, məşhur həkimdi, Nazim Quliyev dillərdə deyir biri diş həkimidi biri yenə farmasev uzrə vayenn baş həkimidi. *İnta:sı* *qaşqınnıx tıfağmısı* dağıtdı kefmiz çox köküydü. Düz dört yerə köşdüy, axırda da gəldiy, yenə sağolsun hökmətmiz. Belə otaxları verifdi bizə. Sağolsun pırezdentimiz *qaşqınnarı* yadna salıf. Yolaşım *de:rdi* qaytsax orda gedif elə çadır quruf, *oturajam*, ama qərif oldu, *burdöldü*.

26.

**Söyləyən:** Əbduləzimova Şahnaz.

**Yaşı:** 58.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Kəngərli.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Evdar.

Orta məhtəbi *qutarannan* sora kurs qutardım, dərzi işdiyirdim. Layla *diyən* vaxları çöllərdə olmuşam, mən ağlamışam uşaxlarda qoşulufklar *ma:*, layla *görmüüf yazıxlar*. Görsən *töoğun əağına* bi şey bağliuyflar *de:llər badişdı*, itməsin, qarışix düşməsin *deyin*. Bağlanırdı *kın* itməsin. *Yanı*, səni de:r *biyabır* eliyərəmdə:*beyüzəm* eliyərəm. Bir nö:təhqir. *Göərtidən* bişirirdih biz onu, bizdə Ağdamda, *şə:rdə de:rdilər* ona bizdə *balba de:rdilər*, *pencər de:rdih*, *ama şə:rdə bomba de:rdilər*. Turş şeyə *deərdilərdə:*, turşumuş bir şey deirdilər bu *çörəy qıımızdı*, *turşuyuf*. *Çapıtma* qarğıdalı *çörəyinnən*, arpa çörəyinnən *sajin* üstündə *çapıtma* pişirirdih. *Yanı* ona *dav gəldi*, güj gəldi. *Dızix* böyüyü, iri, yekəpər adama deyirdih *qorxax* adamlara isə *dızqax* deyirdih.

27.

**Söyləyən:** Ağayeva Solmaz.

**Yaşı:** 65.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Baş Qərvənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Toylarımızda *paccah* olurdu, bizdə Elya adında biri vardı Elya oluf *həmməşə* toylarımızda *paccah*. Əslən Horadizdidi, atası amba bizim kətdə yaşıyırdı. Paltarpişdidə paltar gətirirdilər *qızdara görkəzirdilər atresdəri*. De:rdilər bu gəlnin *atresdəridi*, *atres* parçığıya de:rdilər hə:bu anasının *atresi* bu *bayıssnın*, belə görsədirdilər *paltarrar* gətirirdilər çamadanda gətirirdilər *heş* xonça yoxuydu. Bu *qaynatasının*, bu *qaynənəsinin*, bu gəlnin *paltarrarı*, bu *əyakkabısı*, bu *damaşniki*, indi xonçada *düzəldirrər aparıllar heylə* görsətmillərdə. Gəlin gələndə üzübağlı gəlirdi, *ama ta* bəynən gəlmirdi, bəynən gələn vaxları yoxuydu bəy *gedif* gəlmi gətirmirdi. Bicə *başörtülü* gəlmi gətirif *qoyrdlar* evə bəy də sora gəlirdi. O vax



gəlinin üzü örtülü olurdu, *həmən* örpəyə *duvax deyirdih*. Gəlinin üzünü örtən şeyə *deirdih*.

Təndir çörəyini bişirəndə elə bil xəmir *düşmürdü* də *malata* deyillər, o vax *malateynən* yoğrurdular də *duroj* yoxuydu o vaxtı, *balata götürüdürlə belə kündəni*, *balata saxlıyerdilər*. Gələndəfə çörəy bişirənə qədər onu da təzə *xəmrə* qatırdılar onnan *ajıdırdılar də:*. Bu duroj yoxuydu o vaxdı, hə *balata* deirdilər, bəzi *yerrərdə* də ona *xamra* deirdilər o olmasa *xamır ajımrıdı*, düşmürdü. Hə *onnan* bişirirdilər. Üsdündə də yuxa yaydığımız taxtıya *dördəağ* deyirdih, *dəağ*, çörəh bişirirdi e təndirə, aparıf təndirin başına qoyurdular kündələri *yastılıyirdilər o dördəaxdan balaja* olurdu. Bir çörəh boyda belə *balaja* olur *dəağ*. Ama *dördəağ* yuxa açmaq üçündü belə *böüy* olur. Birdə *varıydı* ki, yerdən olan təndirə çörəy *yapmax* üçün *dep* dediyimiz şey *varıydı* yayılmış kündəni *qoyrdux* onun üstünə belə uzun tutacağı da *varıydı*, *əylif* təndirə yapırdıx çörəyi. Biz ona *dep* deyirdih. *Hə:*təndirin dib tərəfinə əlimiz çatmıyanda *onnan* yapırdıx çörəyi, *həmi* də *sıfatımızı* köz yandırmırdı. əlimiz çatmıyan yerləri *depnən* yapırdıx. Bəndənin oğlunun toyu olanda bir arvad gətirmişdilər hardansa iki gün *onnan* qabax gəldilər *həmən* o çörəhləri *yapdılar*, *pişirdilər* *yıgdılar* *komaladılar*, sora toy oldu.

28.

**Söyləyən:** Əbdüləzimov Bəbir İdris o.

**Yaşı:** 61.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Kəngərli (doğ yeri).

Göytəpə k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhəriyi

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

İnfaktım var, şəkərim var, Qarabağ veteranıyam 4 il döyüşmüşəm, can qoymuşam bu vətənin yolunda. Ağdamda döyüşmüşəm bu veteran *qınışkasın* vererdilər istəmədim dedim onsuz da hər bir oğlun borcudu da *döyşməy*. Sora gördüm *heş* muharbədə olmyannar biri Ağdamda gedif o qumbaranı *götrüf*, başı *çıxmıyife*, zapalı çıxardanda *partdıyif* bu *üş* barmağın apardı o gəldi oldu Qarabağ *əlli*, Nefçilər metrosunun üstündə, nə blim *kyosk-myosk* aldı, torpağ aldı. Mən nə torpağ ala billəm, nə ev ala billəm. Verdiyi evlər də budu. İnfaktım biryannan, şəkərim bir yannan. İndi də nə yuxarı çıxa billəm nə aşağı. Rayonumuz bütün rayonların deməy olar ki

hamsının *şahiydi*. Var, pul, xətir, hörmət nə vardıysa orda vardı. Varı da orda *itirdiy*, yoxu da orda *itirdiy*, hörməti də, yox gələnnən sora *itirdiy də:hörməti*. Ağdamın pütün ərazilərində *dü:z*, Xoramırt, Canyatağ, Gülyatağ, Naxçıvanik, sora *bibirisi* tərəfdən Abdal tərəfdəki kətlərdə addarı *yadımnan* çıxıf, huş *qalif?*, dədəmin adı yadımnan *çixıf*, pütün *kətdərdə* mən vırışmışam. *irəhmət* eləsin. Eldar Bağırov. O vax Xalq Cəbhəsinin şeyi vardı, Müdafiyyə komitəsinin sədri *varıdyıye* Qatır Məmməd bizi aparırdı *pazisyalara* qoyurdu gəlirdi də:, bizdə *onombeş* dənə pozisiya vardı. Bir *gejə* duman gəlir, belə ötür, *akazvıysa* orda belə daş var, *de:r* ki uzan bırdə gözde gəlif yaxınnaşanda gülleynən vurarsan. Belə uzandım, gördüm hələ *heş* kim, nə daş gəlir, nə qaya gəlir, nə adam gəlir. Durdum düz getdim *onn* üsdünə getdim gördüm ki, qara daşdı, keşdim daşın dalna qaytdım gəldim. Uşaxlar dedi ki, sən icazəsiz niyə *gedsən* ora, dedim *ə: bə* bıra döyşməyə gəlmişiy, yoxsa elə gizdənməyə? Qatır Məmmət *mə:dedi kin*, sən *özbaşınalıq* eliyirsən. Dedim *özbaşınalıq* eliyirəm, *büyünnən mə:əm* pazisiyama sən gəlmə, *bi* dənə pazisiyanı əvvəldən axra. Vladik varyide erməni, onların *nəbilim nəyninsə* sədri. Bax onu mən tutmuşdum təhvil verdim Eldara, *opşim* bir *üş-dört* gün saxladılar, sora qaytardılar verdilər *ermənnərə*, dəyişdilər. *Gərəy* onda *kopo:lunun* təpəsə bir güllə *qoyeydım*. *Ermənnər* bi dəfə Ağdama *hucum* eləmişdi, Şelli, Qasımlı tərəfdən hucuma keçəndə orda ermənnər 370 dənə meyit qoydular getdilər, *bidənə* də general. Şelli kəndində 9-cu sinfdə oxyan bir uşax gəldi dedi *kin*, mən orda bir genral meydi görmüşəm. Uşağa *ratsiya* verdilər, bi dənə də *binokul*, dedlər get dur o meydin *yaxınnığında* daşın dalında gizdən, meyde bax, ermənnər gəlif meydi aparımax isdiyəndə o da *yavaçca* deyirdi, *aqon*, biz də topu *tuşdamışdix* ora. Ermənnərin *üş* dörd dənə meydi qalırdı qalanı da qaçırdı. Axırda həmin o genrala görə 41 dənə Sumqayıt girovu verdilər *ağdamllara*. Ermənnər o vaxdı *sumqayıtdılara zulum* vermişdilər, *əvsəryətinin* sifətində, yanağında, döşündə, *bəlkəm* 500 dənə siqaret *keçimişdilər*. Ağır işgəncə vermişdilər *sumqayıtdılara*. *Ba:bu* şeylərin hamsının şahidi olmuşam. Gəldim Bərdənn Əyricə kəndinə. Ordan gəldim Hacqabula, Hacqabuldan gəldim Papalinə, Papalinnən gəldim Əhməddiyə, Əhməddidən getdim Ukraynski kuruqa, ordan da Bayıla, Bayıldan da bıra.

**Söyləyən:** Əbdüləzimova Xalidə İdris qızı,

**Yaşı:** 64.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Kəngərli.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Biz Kəngəriyik, Heydərəliyefçiyik, Heydər Əlievi *sevmişiy*. Ağdamda *günnərnən* mitinqdə oluf Heydər Əliyevi tələb *eləmişiy*. Gəlif, ona qəni-qəni *irəhmət* eləsin. Maharbəni dayandırif. Onun oğlu seçiləndə *mə:m* oğlum *azyaşdıydı*. Çox pis *günnər* gördüh, Hətəda *bajım* Bərdədə *ərdeydi*, *gejə səhərətən* bombalar atılırdı. *Bajım ağılyurdı*kin Sən *yiasizsən*, bırdə qalırsən? Yoldaşım da *irəhmətə* getmişdi, *doxsambirdə* Ağdamda imfakdan. Mən qaldım başsız. *Bajım* gəlif ağılyırdı ki, gəl mənım yanıma, deirdim yox, vətəni itirərəm *gessəm*. Okqədər Ağdamı sevirdim ki, oğlum! Biz İlhamı da sevirih, Mehriban xanıma can sağlığı versin. Və hətəda mənım ürəyim elə bir söz *yetişdirifkin*, dilimin güjü çatmır, ən çox İlhamnan Mehribana. a and olsun *yaltax* kimi demirəm mən bu sözü, ürəyim elə bir söz *yetişdirifkin*, yaxşı mənada, onu dilim ifadə eliyə bilmir. muğamı qaldırdı, pütün dünyada tanıtdırdı, ikisi də eyni səviyyəli, xalqa lazımlı adamlardılar. *Onnarın* əleyhinə danşanın dili qurusun, *onnarın* hakqında kim pis danışırsa dili qurusun, oğlum! *Bajım* oğlu şəhid *oluf*, dayım nəvəsi inistutdan aparmırdılar, özü *kallektif* yığdı getdi, Fizulidə şəhid oldu. bircə nəfər *gəlif deyif kin* o yaralandı, biz qaşdıx nə qədər *sora* o qaldığı yerdə qıranat partdadığını *gördüy*. *Ermənnin* əlinə *keşməsin deyin* özün *partdadıfdı*. Belə dərtdərmiz çoxdu. Atamzın, anamzın, əzizdərmizin *qəbirrəri* qaldı. *Mə:m* dayım oğlu yeddi dənə *ermənnin* başın qoyun kimi kəsmişdi, *gedif görüf* ollar *yeyif-içillər ermənnər*, *razvetkiya* getmişdər. *tutuf* gətirmişdilər. *Xocallara etdihlərnin* qisasın *alırız* deyillər. Biri də Adil *Kəngərli*, durur, dokquz dənə *ermənni gətirif*. Bala, bax, bax bu *çörəyaqqı gözümən* görmüşəm. Evinə getmişəm, gördüm ki, Adil dokquz erməni gətirif. *Yaxınnaşdıx*, bəziləri varıydı *olları öldürməh isdiyirdi*. Adil *aftamatı* çəhdi, dedi, əclaflar, çəkilin geri, mən gətirmişəm *olları*, mən özüm də cəza *verəjəm*, gedin siz gətirin, siz də cəza verin. Birinə *yaxınnaşdı*m, gördüm ziyalı qadındı, erməni qadımı, dedim, *haxçax*, səni bura kim gətədi? Dedi, mən 59 il Bakda həkim *işdəmişəm*, mənə *haxçı demiyiflər*. Dedim, ona görə ki, biz *unutkan*

*millətih, sənin kimi haxçıxa xanım demişih. Sən haxçıxsan. Nəysə Adil dedikin, mamaqızı, özüm onnarın cəzasın verəjəm. Apardı sənət məytəbinin qabağında dokquzun da nöyüt töhdü, oddadı, deyirdi görün, balalarımızı qaz durpasında yandırılar, uşaxlarımızı durpiya salıf, ağzını sıvarkalıyif ojağın içinə atmışdılar ermənnər İspitakta. Xojaldakıları pis günə qoymuşdular, ağaja sarıyif, birberrərinin göznün qabağında yandırmışdılar, Diridiri dərilərin söymüşdular, Adil qışqıra qışqıra deyirmiş kin, uşaxlarımızı durpiya sıvarkalıyif yandırmısınız. Xojalda ana-bajularımızı diri diri yandırmısınız, indi mən də sizi heylə eliyəjəm. Heş birin vermiyif Adil, hamsın odduyuf. Onnarın qısasın alıf oğul! Adil heylə adamdı. Oğlu generalıdı o Zinanın, adı Zinaydı o haxçıxın. Oğlu zəng eliyif axtarmışdikin anamın ölüdüsə, ölüsün, diridisə dirisin verin kiloynan qızıl verəjəm. Adil vermədi, onnarın hamsını yandırdı. Mənim anamtərəf qanıçıcıydı. Bajım oğlu da şəhid oluf, Kiyefdeydi, orda yaşayırdı, bildi muharbədi, gəldi getdi muharbiyə, dedi kin mənim vətənim darda, mən Kiyefdə yaşıyam maram üçil döyüşdü, şəhit oldu, Xoramut döyüşündə. Amma meyti heyf ki qaldı Qarabağda, Elşad Əliyev, Kiyefdən özü gəldi onu gətrən olmadı, gəldi Qarabağda da şəhid oldu.*

Bakıya gələnnən sora birilonay, oğlum da beşinci sinfə keçir, atası öldüyünə görə, bircə buna pensiya alırdım. Biraz bı baldızım gildə qaldım, birəz o qardaşım gildə qaldım. Tay heş bəndəni də kiminsə evinə möhtaj eləməsin. Sora getdim işdüzəltmə birosuna, mənə göndərdilər 175 sayılı məhtəbə qapıçı, çox ağılyırdım. Həkim arvadı, evdən çölə çıxmıyan, evdar kadın, indi camahata qapı açıf bağlıyıram. Elmira Salmanova çox gözəl bir insanıydı, mənə çox hörmət elədi, pay verir, nə bilim nə verir, amma dözə bilmirəm, ağılyıram. nəysə dörd il işdədim orda. Sora 161 sayılı məhtəfdə Şuşa mədəni marif tehnikomu da orda yerrəşirdi. Pufeti verdilər mənə. 16 il işdədim, böyüy hörmət qazandım. 2014 də bira köçənnən sora yolum uzax olduğna görə gedə bilmədim.

**30.**

**Söyləyən:** Cavadova Fəridə.

**Yaşı:** 69.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

O vax *isbalkomudu* da:hələ, maliyə şöbəsində. Biz orda olanda hələ o kanar yuxarı *kətdərdən* rayona qaçırdılar, gəlirdilər *isbalkomun* həyətidə orda pütün o yarallar, *uşaxları ölənnər, ermənnər başdarna* nə hədsə gətirif hamsın bizə danışırdılar. Bizdə *yerri* icra *hakimliyətinnən* yardım da ayırmışdılar *onnara*. Biz hamsın bir-bir *yazıf verirdih*. Sora iş elə gətirdi *kin* bizim *binya* da atırdılar *ermənnər*, bizi dəyişdilər başqa *binya*. *Birəz* də orda *işdədih*, axra kimi, biz *ordaydix*. Orda *safsağlam* adamıydım, *bı* hədsələr *kin* oldu, *tə:ziq* tapdım xəsdə düşdüm. O qorxular *kin varide*, o *ölännər*, birinin oğlunun gözünə siqaret basmışdılar, birinin, *gəlif* ağılyırdı *kin*, *Xojaldan* qabax *rayonnar varide* Şuşanın *kətdəri*, Kərkicahan, *bı* birilər, Malıbəyli, *onnan*, *çoxularie* adı *yadımnan* çıxıf, ollar *gəlif* danışırdılar *kin*, arvat üzün *cırıf* qoymuşdu *bıra kin*, *1 yaşdı* nəvəmi *əağıynan* erməni nəvəmin sinəsinə *əağın qoyuf pıtdanağın* çıxartmışdı. Sora *xojallar gəlif* danışırdılar, hamsı qanın *içindəydi*, *Ermənnərin başdarına gətidihləri zulumlardan* danışırdılar. Bax *heylə* şeylər, *okqədər* görürdüh mənim təziqim qalxdı, xəsdələndim. *Mə:m* oğlum indiki *bı* Gəncə Aqrar inistutu var e, orda oxuyurdu, 18 yaşı varıdı, orta məhtəfi bitirif, inistuta girmişdi *də:birinci* iliydi. İmtahanı *verif* gəlmişdi, *evdeydi*, *axşamüsdüydü*, elə *yeməh* zad *hazıramışdım*, *üsdolun* üsdünə qoymuşdux, *ondördüm kin*, darvaza guruldadı, qırat birbaşə darvazanın üstünə düşdü, ordan *əaxyalın* uşaxlar, hərəmiz birtərəfə, qonşuya qaşdıx. Həmin o oğlum özü də biz ordan *gələnnən sora*, *gedif uşaxlara qoşuluf*, *gedif*, *nəqqədər Usufcannıda*, o *kətdərdə* o *dəstələrnən* erməniyə qarşı *vuruşuf*, Qardaşımın oğlu da onun kimi, ollar da polisdə işdiyirdi, ollar da *e:e pütün* o Şuşanın *kətdəridi zadıdı*, bax oralarda, Cəmillidə zadda çox döyüşüflər. Hamsı *heylə* başmıza iş gəldi e, *onçun qaşdıx* getdih Gənciyə, ordan bir də *qayıtdıx*, bir də gəldih. Özmüzün evmiz, eşiyimiz, cahcəlalmız, *Bi:rdənə* evdən şey *götürməmişih*, çünkü niyə? *Deirdih* bu gün *qaydarıh*, sabah *qaydarıh*, *şikəs eliyif* də:erməni bizi. *Mə:m* iki oğlum var, sağ olun, o *balaja* oğlum gedillər *Çəmənniyə* tərəf, Ağdam *tərəfə*, ordan hava *uduf* gəlillər. Oyer, o torpağ *bizimçün* *çox:x* əzizdi, Ağdamın adı gələndə elə bil ürəyim *qopuf* düşür yerə. Bax bu nəvəmdi mənim, dindirirsən *de:r*, mən ağdamlıyam, Babam da orda *irəhmətə gedifdi* adı Şakiriydi. *Billara* mən *deirəm* bax evimiz belə oluf, belə *oluf*, hamsın deyrəm. Bilları unutmasınnar, hamsın *örgədarih*, billara. Uşaxları götdüm getdim

Gənciyə, qardaşımgil orda olurdu da:, üç gün oldux *gənə* qayıtdıx. Onda *tay gənə* qırat tüşənnən sora, pütün evmizin elə bil şüşəbəntdən keçif içərdə xaladenkiyi zadı parçalamışdı. Gördüm *kin* dayanada bilmirəm, *uçalanıram* Çıxdıx gəldih, Bakıda baldızımıldə birəz qaldıx elədih, sora baxçıya *yerrəşdih*. sora da baxçanı təmir adıynan bizi gətirif yığdılar bıra. Yeməhlərdən diyəndə: *Qındı* var. Unu *qourullar*, birəz qızarana yaxın ona su *töküllər*, *qoyullar* *vam* xodda, *ölü gözü deirih* biz ona, *qoyullar* pişir eliyir, hazır olur, duruhal olur qındı. Ama onu, qoysan ki *quymax* pişirəsən onu duruhal yox, *xeylax* qoysan *dəmə* elə bil, ağzın örtürsən *bekara sürüşüyü* qoyursan altı qazmağ tutur, bu da olur *quymax*. *Xaşıl* isə, ya isti suya unu yavaş-yavaş *töküf oxləynən firradırsan*, ama biz *söox suynan*, elə bil, *söox* suya unu yavaş yavaş *çalırax*, açırax tamam onu, sora qoyrux üsdünə, *firradırax, firradırax, firradırax*, belə *pık-pık* eliyif qaynıyır, pişir. Onu *qəşşəh* boşqaba çəkirsə, ortasın da belə eliyirsən qırxalarna tərəf yer açırax, yağı da əridif hazır qoymusan *da:*, tökürsən onun içərsinə, *bəhməzdən* də *kim* nə qədər *isdıyır* tökür. Çox yeməli şeydi o. *Sə:r-sə:r* yeməh lap ləzzətdi.

31.

**Söyləyən:** Fətəliyev Allahverdi

**Yaşı:** 60.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Eyvazxanbəyli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Azərqaz.

Konzavot, Qarabax atdarı, bax bizim *kətdə* yetiştirilirdi. Bizim *kətdə böyüy* atçılıx zavodu varıydı. Konzavot deirdilər. Atam, *kətdə* işdiyirdi, fermada, *emalçıydı*, südü zadı qəbul eliyirdi. Mən *əsgərrihdə* olanda rəhmətə *gedif*. Sora mən şəhərdə *işdiyirdim məyşət* xidmətində, *əhalinn* məyşət xidmətində sahə rəysi işdiyirdim. Bizim kənt *bəyliy* oluf *vaxdiynən*, adı da elə *onnan* qalif Eyvasxambəyli. İlk dəfə safxozdar 49-cu ildə quruluf, Əvvəllər qalxos sistemi oluf. Savxozdar qurulanda Azəraycanda *üş* yerdə *safxos* yaradıflar. Biri Aqstafada, biri Şəkiddə, biri də bizdə Ağdamda *həmn* bu *atçılıx* safxosunu yaratdılar. Ağdam iyul ayı getdi, bizim *kət i:rmüün sora*. Avqusun 13-ü getdi. Biz də birbaşa gəldih *bıra* Bakıya. indi *birdə* Azəriqazda *işdiyirəm*.

**32.**

**Söyləyən:** Eyvazov Əli.

**Yaşı:** 33.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Diş həkimi.

*Ümmiyətnən dilçiliynən* bağlı bir neçə verlişdərdə olmuşam. bu *yaxınnarda* dilçiliynən bağlı Sabir Fondunun bir araşdırması varıdı, onun nəzdində bizi bir verlişə çağırıldı. 2015-in aprel aynın 27-si, iştımayi kanalda yayımlanırdı. Azərbaycan dilində işdənən məyyən lazımsız sözdərin *manitorinqiylə* bağlı. Orda *əməllibaşdı* bizi bir həkimkimi yox, bir dilçi kimi *alqışdadılar*. Özüm stamatoloq oxumuşam, stamatoloq da işdiyəm. Məsələn, Zanit sözünün tərcüməsi *də:*indiki zanit sözü var *ha:*, bira zanitdi, bu sözün tərcüməsi: *Bunu dəqiq deyə bilmillər. Gözəççi* sözünün kökü var *ha: gözəttəməy* sözünnəndi. *Məsəlçün* bu yer *gözəttənif*, bu yerdə kiminsə gözü var. Bir də bir çox *sözdər* var *kin*, dədə babadan *işdənif*, indi onu söyüş kimi qəbul *eliyillər*. *Məsəlçün qaşqaldax* ördəkkimilər sinfinə daxil olan balaca bir quşdur. İndi kimin yanında *qaşqaldax* sözü işdədirsən *çönüf* sənə belə *interesni* baxıllar. Nuş olsunun tərcüməsi, nuş olsun farscadır, afiyət olsun ərəbcədir. Azərbaycan dilində tərcüməsin bilmillər. Bizim öz türkçəmizdə *Sinər* olsun. Yəni rahat *sindirəsən*. Məsələn, söz var, *zakülofka*, onun türkçəsi, *pərçimdir*, yan *pərçim olummuş*. *Tutalım* ki, *qaqanı* adi muraciət forması *bilillər*, *qaqa*. Ama *heylə döyül*, qardaşımın *qardaşı*, bir növ bu formada izah olunur *də:*. 8-9-cu əsirdə Cavanşirin dövründə Ağdamın mərkəzində indi ovaxtın xərtəsinə baxsanız, Aquyen kəndi varıdı. Aquen qəsəbə kimi, kənd kimi yeridi və *xiristianniğun mərkəziydi*. Ağdam sözü də onun *təhrif olummuş* formasıdı. Yəni Ağ ev, Ağ dam. Mən onda Ağdamı aparıf çıxardaram Adəmə, Adəm, Adam, Ağdam, axtarsan çox söz *deməh* olar, ama kankret olaraq Aquenə *gedif* çıxır. O zamannan da elə mərkəz *olufdu*.

**33.**

**Söyləyən:** Hümətov Nizami.

**Yaşı:** 62.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Əliağalı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

Oyersiz, oyertsuz bu gün də *yaşıyamıram*, bırdə *mana ommərtəbəli* ev *baxşeyiş* versələr gənə yaşamaram. Bax bu dəyqə burda çox əsəfləşirəm, mə:mçün çox çətindi. Həyət yerində, *kət* yerində olmuş adamam. *Ma:*bura sərfləmir açığı, əsəf xəsdəsiyəm, bax bı *dəyqə* təzə çıxmışam xəsdəxanadan. Yuxarda səs, yanda səs, məhliyə düşürsən səs yanı *mə:mçün* çox ağırıdı bırdə. Vax varıdı Quzannını bəyəmmirdih, Pammığa gəlirdih ora, qaydıf qaçırdıx. *de:rdih dıtdili-mıtdili* olur orda. Şəxsən *mə:mçün* çox çətindi, *gəzdiyim* o bulaxlar, o sular, o *cıgırrar geje* gəlir *tüşür* beynimə, inanırsız, *sə:rətən yatammıram*. Öz məhləmi *qoyuf* mən çıxammırdım. Yoldaşım da elə vaxdı oldu kun yoldaşım da yanımda ağırəyaxıydı. Otudux axşamüsdü hardasa beşdən sora, ermənnər o Fərrux *dağınnan ağzıbəri* hucum elədilər. yuxardan doluşdular kəndə, bizim ev kəndin tam *əyağındeydi*. *Əsgərrər* bizim evin yannda duruf camahatı kəndə bıraxmırdı. ermənnər Fərrux *dağınnan* yendi, bizim kəndin yanında Cinni kəndi var balaja kətđi, çayın birizündə. Fərrux *dağınnan* atdılar, birinci posdun *bö:rünə* düşdü. Uşaxlar *posdan* çıxdı qaşdı. ikincini *nətə:r* atdıllarsa düz posdun ortasına düşdü. Sora *ermənnər* dağı yendi. Qonşunun *nolaltısı* varıdı mindi qaşdı. Məndə UAZ-ıdı qayıtdım məhliyə, yoldaşımı *götdüm*, bir dəs də *yorğandöşəh götürüf* atdıx maşna, *qaşdıx*. Çay da *nətə:r* yağıfsa, Xaçın çayı bax *göynəngedir*. Gəldim keçid varıdı ordan çıxanda tənəh bağınn içinnən bir *talpa* saldat çıxdı, elə bildim *ermənnərđi*. Görmüşdüm axı *ermənnərin* kəndə yeridiyin. Dedim bınnarın ortasınnan *vırajam*. Gördüm qışqırılar *ə:* qardaş saxla, gördüm yox *azərbaycannardı*, çayı yarıf *keçiflər*. *Üş* nəfəri də həmən *vaxdı* çay *aparıfdı*. Qabaxda *pılatina* varıdı, çayın qabağı kəsilmışdı bizdə, ora salmışdı. Gətdim *bilları* dört *kilometir* aşağı Almətdi, bizim savetdiyidi, o savetdiyın arasında düşürtdüm. *Onnarı* orda *tüşürtdüm*, yendim Qızıllı Kəngərlisinə. Uşaxları qoydum. Qayıtdım kəndə, kənt hamsı *boşuydu*. Qapıda belə *ya:ma* kimi qazmışdım, üsdün örtmüşdüm, qalın *betonnarnan* atışma olanda ora girirdim. İnanırsız *geje* mən ordan piyada gəldim, gördüm işıxsız bir maşın gəlir *yaxınnaşdı*, saxladı, yaxın kəndə gəlirdi. *Oratan onnan* gəldim. Öz kəndimizə girəndə başımın tükü bax belə biz biz oldu. Erməni bizim kəndə *doluf*, amma hələ *əyağa* gəlif ya yox bilmirəm. Bizdə çayın



*başınnan təsərfata* su ayrılıf gəlirdi. Ermənnər onu yuxardan kəsmişdi. Ordan *çıxıf* örüş yolu getdim, yuxarı bir *xod* qoymuşdum ordan *yendim* həyəətə, darvazanı çöldən bağlamışdım, yavaş-yavaş ordan *yendim*. Bir afçarka saxlıyırdım, it gəldi, insan kimi ayaxlarma sarındı, qucaqladı bax belə. Gəldim belə darvazanı çəhdim gördüm darvaza açılmır. Dedim deməli *biratan* gələn yoxdu. Heyvanı yığdım *gejə*. İneyin birinin də təzə balası olmuşdu. O örüş *yollarıynan* götürdüm gəldim, gətirdim yolda verdim bizim *kətdə* Ziyafət kişi varıdı çatdım ona verdim ona, uşaxlar dedi *hardeydın?* Dedim getdim heyvanı *gətdim*. Birəz Beyləqanda, *birəz onn-munn* yanda satdım. Qoydum Vahitbanga, o da batdı getdi. Beyləqanda o Eyvazallarda Həsənqulu kişi zad varıydı, *dostuydux*. Sora *gördümkün cama:tda əzyət* çəkir *də:*, sora da getdim Xındırısanda *bajımgil* orda *məsgunnaşmışdı*. Getdim ora ordan da satdım qoydum Vahidbanga. O da orda batdı getdi. İndi bırda *mə:m bircəsot-ikicəsot* yer *yoxdukun* *kətdə* yaşamış adam, bir məşğuliyət ola. iş yox, *güj* yox. Bülbülə qızıldan *paşşah* qəfəs düzəltdirir. O yeməh olmur *onnan* vermiyə, elə quş zarıyır *də:*, oxumur *kin* oxumur. Vətən vətən deyir *də:*. Quşu açıf bıraxıllar. Deyir görüm bı hara *gedəjəy*. Görür getdi suyun qırağında bir qaratikan *ağajına* qondu. *De:r, o:x*, Vətənə gəldim, imana, dinə gəldim, *başdıyır* oxumağa. İndi bırda *bizimçün nəkqədər* də *şarayıt* yaratsalar da, düzdü, bu indiki uşaxlar görmüyüf, amma biz o yerrəri unuda *bilmiriy* ey oğul!

34.

**Söyləyən:** Əsgərova Emelya Məhəmməd q.

**Yaşı:** 68.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Paltehniki, *qutarmışam*, 65-də orta məhtəbi qutarmışam, 66-da gəlif girmişəm inistuta, 71-də oramı qutardım. Sora getdim Ağdamda *birəz* Aqrəpomda işdədim. *Onnansora* çahır zavoduna getdim çahır zavodunda işdədim, laboratorya *midiri* işdədim. Üzüm yığılırdı gəlirdi, biz də qəbul eliyirdih. yoldaşım Aqrəpomda işdiyirdi, *zamdirexdoruydu*. Tikinti şöbəreyisiydi. Xojalıdan Ağdama çox gəlmişdi, bir neçəsin bizə gətirmişdi. Yoldaşım *onnara*, hamsına, uşaxlarna *özdərnə əyimbaş* aldı verdi. *onnan* sora *aparıf onnarı*

vaqona qoydu yola saldı Bakıya *poyuznan*. *Ölənnəri* varıydı *hə:*, hamsının, elə *ağlayırdılarkin*, biz də, uşaxlar da *qoşuluf ollara* ağlaşırıdix. *Sora* həftədə bir vedrə yumurta, *yeməh*, *ərzax*, *piradux*, *güjümüz* nəyə çatırdı, *onnan* aparırdı verirdi Ağdamda olan Xojaldan *gələnnərə*. Maharbə qızışanda uşaxları da götürüf gəlmişih Qərvəndə. Sora bir gün yoldaşım *dedkin*, gedrəm Ağdama, mən *dedimkin*, yox, mən də *gedəjəm*. Getdih, nəyə, o bizim evə çıxanda gördüh orda *taksşofırrəri* var, dedilər getmiyin. Nəyə gəldih, gördüh *dü:* raykomun qabağına *sürdükin* görəh orda kim var. *Gördükkün* heç kəs yoxdu, sora gördükkü, yuxardan yaman *atıllar*. Gəldih qapını *aşdıx*, *girdih* evə, həyətdə *girdiy*, *töoxcücədə okqədərdikin*, *ta:* belə *xışmeynan*. Yığıf-yığışdırmax olmurdu. Tez meşoğun ağzım aşdı *qoydukin* yesinnər buğdadan, yazıxdılar *də:*, Bir televizoru götdük *kin* orda uşaxlar baxar, sora imkan olmadı, gördüh atıllar, gəldih qapıdan çıxdıx, *ma:* dedi sən *otu* maşna mən *gəlləm*. Mən maşına otudum, *gördümkü* qıfılı sala bilmir ora, darvazanı bağlamaq isdiyir, gördüm sala bilmir *orya* əlində bax belə belə dəyir *orya*. *Hə:*, *həycannan*, qəhərdən əlləri əsir. Qıfılı sala bilmir. Tüşdüm gəldim dedim ver *ma:*, niyə *heyliyirsən*, *qorxsan*? Dedikin *yoxe* qorxmaq nədi, gördüm *hamma* qəhər boğur bını, nəyə aldım əlinnən bağladım. *Otdux* maşna, birəz aralammış iki dənə uşax *yü:rə-yü:rə* gəlir, əl eliyə-eliyə, *saxlıyf olları* da götdüh. Götrən kimi dedlər dayı elə *eleyənəkin* kambinatın *qabağıynan* getmə *ha:*, orda *ermənnər gəliflər*, *bərtərəfdən* bir yerdən dönüf, nəyə gəldih. O Aydın Quliyev varıydı *olların* küçəsinnən belə *addıyanda gördükkü* iki dənə tank *dayanıfdı* orda düz yolun ortasında *dayanıfdı keşməyə* yer yoxdu. Maşını verdi o piyada *səksinnən keşdih getdih*, *getmişdikkin* özde pulmuz varıydı evdə *diplamatnan* bir, onu gətirməyə, orda həyətdə *töoxcücəni* görəndə, o atışma səşindən yadımızdan çıxıf qaldı. Ətyeməzdiyə *gəldih*, Ətyeməzdidə də dedi *kin*, sən dur burda mən gedim pulu götürüm gəlim. dedim yox, mən də *gedəjəm*, *Dedd* nə *danşsan helə* şey olmaz, nəyə *sora* bir *qohummuz* varıydı, Əhliman, yazıx cavan vaxtında *irəhmətəyitdi*. O *dedikin* uşaxlara qurban, nəyin qalıf, qalıf *də:neynirsən* Emiş də pis olar. *Hə:*, nəyə getmədi. Qaytdıx *gəldih*, bırdan ora *diplamatnan* bir pula görə get, o da yaddan *çixıf* qalsın. Mənnən *qorxurdukin* səni girov götürəllər, *onaörə* tez qayıtdım deyirdi yoldaşım. *Mə:m* özümün *ma:moğlu* öldü orda Xojalda öldü. 25 yaşında, xəbər verdilər *kin xojalları qırıllar*, *duruf* o da gedif

*onnarı* xilas eləməyə. Qaraqayanın yanında onu da vurmuşdular, buronjeleti də *variyde* əynində, aşağıdan *vırmışdılar*. Onu basdıranda onun daysın da, bir də ayrısı *varıydı*, *üçn* də gətimişdilər *qəbrsanniğa*, basdıranda valla *dünyann* üzü qaralmışdı, *nətə:r* atırdılarsa, o tərəflərdə bərk atışma gədirdi. Bu *zulumları* görmüşüh, oğul!

35.

**Söyləyən:** Məmmədova Zöhrə Muxtar q.

**Yaşı:** 70.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Ağdamda iki dənə ikiotaxlı almışdı yoldaşım, getdih *beşotaxlı* da aldım. İki dənə *hə:tyerimiz* *varıydı*. Birin qaynatam götürdü verdi, birin də atam *injineriydi*, o verdi. Gətirdih atam verdiyin satdım, töhdüh daş, qum, əhəy, hamsını bünörəni töhdü, tihdi, bax o *üşdoxuyan* uşağa. *Neynədih*, hamsı qaldı orda. İndi gəlif *neçeillərdi* zulum *çəhmişih*. Qızım Ağayeva Sevinç Sabir qızı bizim yanımızda qalır *dana*, *uşağnın* biri də xəsdə. Əhməddidən baxçadan gəlmişih. Hə:bizim Fizulidədə qohummuz var. OFeilya həkim, Bəbir həkim, mal həkmi. Qızım xəsdə *uşaxnan* ayrı bir ev ala bilmədi. Mən *quxnada* yatıram. Bax aqqı, qızımın *uşağnın* biri də xəsdə, o biri *uşağnın* adı İlham Əliyevdi, *Pirezdentnan* eyni gündə anadan oluf. *Onoörə* İlham qoymuşux adın. İndi qızım bir ev ala bilmir.

36.

**Söyləyən:** Məmmədov Rüstəm Dilavər o.

**Yaşı:** 57.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Əhmədavar k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

*Onuncsinfi* qutardım, gəldim Bakda instuta girə bilmədim, getdim hərbi *kamissarığa*, dedim mənə *əsgərriyə* göndərin, çünkü *mə:m böyüy* qardaşımın anadangəlmə əlində *piroblem* *varıydı*, *mənnən* də *balaja* iki yaş *ölənnərü:zə irəhmət* eləsin, Qəni 11 *yaşınnan inusillnən* dolanırdı, iksinə də vayennbilet vermişdilər.

Getdim *hərbkamissarığa* dedim *əsgərriyə* getməy isdiyirəm, *kamsar* dedi atan *mə:çox* hörmət eliyif, *bə nolajax*, dedim yox e gedrəm mən. Göndərdilər Bilarusyaya Qomen vilayətnə. *İki:l* orda *əsgərriyimi* çəhdim. Bir gün *gejə sa:düşdə* gördüm *kamandirroteynan* kamandirças məni gösdərir belə, *mə:m* hakqımda *sö:bət* gedir. *Avqusaşının* birinci bazarında *Urusyada inşaççılar* günü olur, *hə:mə:m* adım çəkləndə, mamedov iki dənədi, biri Türkməndi, ma:da RD *deyillər*, çıx qabağa, bəs Belarusiya Hərbi Nazirriyinin, hərbi kamisarın, nəblim kimin, kimin, kimin fərmanilə Siz Atlışniy Vayenni Strayelstvo, Hərbi inşa:tçı əlaçısı təqdim olunur, *bi* mən, *bi* də *pırapurşik* varıydı 6-7 min əsgərin içində. Qaytdım gəldim, *bi* dəfə də *instuta imta:n* verdim, *girəmmədim*, getdim gəmiçilyə, dedim gəmdə işdəməy isdiyirəm, iki ay orda uçeni işdədim. *So:ra keşdim*, *mataris*, *birilsəkgizay* da işdiyif çıxdım getdim *urusyaya*. *Hə:elə* o rusya, bu rusya, 25 il qaldım orda. Köməy *eliyirdim* evə çox köməy, pıradux, siqaret, yağ-mağ, *pul-pənə* ordan təşkil *eliyirdim* göndərirəm. *So:ra* ikimin səkgizdə çıxdım gəldim.

37.

**Söyləyən:** Qədirov Elman Əkbər oğlu

**Yaşı:** 57.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Çullu k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

Özüm olmuşam maharbədə, *doxsankinci:ldə*. Fərrux *dağınnan* *uçurrammışam*. Elə bil ki, *köməh getmişih* daldan, mən *təh* qalif dağın *burnnan firrandım* çıxdım, *badron* aparırdım uşaxlara, uşaxlar da *posdda*, erməni *posdun almışdılar*, *posdu alannan* sora mən də *badron* aparırdım, qalxdım gördüm *heş kəs* yoxdu orda, *demə* başka *köməh gəlmüyif*, uşaxlar dağın *arxasıynan yenif*, *qaydıf* gəlirlər. Belə baxdım kı *ayə*, güllələr *başmın üsdünnən* keçir *vıyhavıy*, dedim *ayə* bizimkidsə *ma:niyə* güllə atır? Bizim *vertalyottarda* gəldi, *çayyuxarı* gəldi, dağın arxa tərəfin vırır. Əsgəran tərəfi, sevindim ki, sənə bizimkilər *uje* ordadı, mən də yavaş-yavaş gedim, sora gördüm səsküy gəlir, baxdım *ermənnər*, çıxdı qarşıma, qucağımda sink, belimdə vəşmişox-*badron tulladım*, özmü dağdan *uçurrandırdım*. *Heşsad yumalandım*, aftamatda ilişif qaldı yuxarda, bir ommetir yuxarda. *bitə:r*, *iməhlədim* aftamatda götdüm, tüşdüm aşağı

gördümkü, cığır gedir meşədə, baxdımki, ayə *kaskalı-maskalı* adamlar gedir, dedim *sənə binnar* da ermənidi, *mə:də accaqa*la elə atmışdılar, mənə tanıdılar, gördüm bizim uşaxlardı. Elə tüşmüşdüh aşağı *meşənn əyağında* belə *pavarotdar* var, dağın *kəlləsinnən* ermənnər bizə bir gün ağıladı kin, *uşaxlardan* birinn də başınnan vırdılar. İkinci *hakqesaf* da Sırxavətdə olufdu, yanmda *uşaxlar* düşüf *minya*, üçünün-dördünün kıçası yox olufdu. Sora Mərzili, Usufcanı, Qiyamadını *hakqesabı* oldu *doxsançüncüllərdə*. Orda elə BMP 2-nin üsdə minif gedəndə Haramı tərəfə, gedəndə düşdüh *minya*, BMP 2 düşdü *minya*, iki dənə *minya*, ombəşnəfərin içində salamat çıxmışam. Onnansora *nə:m* hadsələr çox olufdu, *qaşqınçılıx* da *əzafəziyətnən* keçif.

38.

**Söyləyən:** Əliyev Həsən Mirzəli o.

**Yaşı:** 60.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bakı şəhər Yasamal rayonu.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. icra hakimiyyəti.

Ağdam işğal olunan *günnən* mən Ağdam r. icra hakimiyyətinin göndərşiyə bir çox yerrərdə icra hakimiyyətnin *salahiyətdi* numayəndəsi kimi işdəmişəm, *məjburi köşkünnərin pıroblemləri* üzrə numayəndə olmuşam. Ağdam işğal olan günə qədər, *ta:mən* aparatda işdəyim günə qədər orda olmuşam və hər şey *mə:m* gözmün qabağında baş verif. Adamlar *əyaxyalin*, uşağı, körpəsi əlində hər şeyni atıf *pay-piyada* qaçan piyada qaçırdı, bir *tıraxtırə* minən, *nə:m* bir qohmun, əqrabasın məşnna minən hamı qaşdı. Bizim həyatımızda *binnən* ağır gün olmuyuf. Qaşdılar diyəndə, *bı cama:tı*, Sizi *Xojalın günnə qoyajaxlar*, diyərəy qorxuzurdular, *cama:t* da o günə düşməsin *deyin* çıxırdı. Bir tərəfdən də 93-cü ildə Ulu Öndər hakimiyyətə gəldihdən sora *ollar* artıx gördülər *kin*, *bilların şəltələri işdəmiyəjəh*, ona görə də xalqı *qorxuzmahnan*, torpaxların verilməsində bir *nö* yardımçı olmaxnan Ulu Öndərmizi nəzərdən *salmaxçün*, erməni gəldi qaç, deyif *cama:tı* qorxuzurdular. Yazıx xalx da nə bilsin *binnar* nə *fikirrəşir*, nə baş verir. Xalxcəbhəsinnən olan ordu da qaçırdı, geri çəkildi, silahsız *cama:t* da *ta:neynəsin?*. Topun-tüfəngin səsi də lap *yaxınnan* gəlirdi, bu da *cama:ta* *bayan* olurdu *kin*, *ermənnər* lap yaxındadı. Pütün insannarmızda bir *ümüt* var kin, o Vətənə, o torpağa

mütləy qaydajıyız. Onu biliriş kin, o torpaxlar bizimdi, bizim də olmalıdı, əsas *odukun* bizim kökümüz, pütün qədimi abidələrimizi geri *qaytarajıyız*. Mən də düşündümkü, bir ağdamlı kimi, mənim dərdimə, oduma yanan vardır, mən də sevindim *kin*, bizi də düşünən vardır, *bina* görə də bildiyimi *bajardığımı* Sizə dedim. Sizə də uğurlar *arzuluqram*, oğul! köməyniz olsun ki, bu işi *eliyirsiniz*.

**39**

**Söyləyən:** Nəcəfov Eldəniz Səfər oğlu

**Yaşı:** 40

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. İlxıçılar k.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** işsiz

Gəncədən eşiddim ki, kənt işğal olunuf. Qaytdım gəldim kəndə. Kəndə gələndə ordan bizi bırxmadılar. Doxsandördüncilin aprel ayıydı. Orda vayenni maşınları dayammışdı. Biz gəldiy aşağı, Nəmirri kəndinn üsdündə *qəbrsannığın* yanında camahatın hamsı qalmışdı orda kələsəriyin arasında, pis vəzyətdəydilər. Hamı çadırrarda, maşınlarda, qalırdı. Maharbədən qabax çox yaxşıydıx. Atam *birqədir* oluf, üzümçülüy *birqədri*. Nəcəfov Səfər. Bırda yaşayıır. Hə:, bizim kətdə kasıf adam yoxuydu. Bir-iki dənə kasıf varıydısa da onn qapsında ən azı onombəş dənə mal-heyvan varıydı o vaxdı. Ağdamda o vax tikilən evlər indi Bakıda tikilir. Ağdam ən varrı rayon oluf. Vaxtiyənə tapılmıyan şeylər Ağdamda tapılırdı. Pasaj deylən yer varıydı, böyüy bazarıydı. Qardaş, Allah Sizin də köməyi:z *olsunkun* gəlif bizdəri yadı:za salırsız, yazırsız, çox sağolun.

**40.**

**Söyləyən:** Vəliyeva Məleykə Şəfi q.

**Yaşı:** 79

**Doğulduğu yer:** Ağdam r.?

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

*Aə:rın* alım, Valla bir zulumnan qaşdıx. Öləmmiz öldü, qalammız qaldı, *oə:lannarımız* giro tüşdü, Heş bı vaxdı qojaları axdarmıllar. Hə, gəlmisən, *aə:rın* alım. Paşdalyon işdəmişəm yoldaşmın yanında. O da poşd midiri işdiyirdi. Adı Əyyubuydu.

Dötdənə *midalı* durur onn *bisaatdarı*. Savaddı kişiydi. Nə deyme *oxxarta* bilirəmkin. Yadımnan çıxıf ay bala.

Qərib öldüm, beykəs öldüm, yad öldüm.

Gələn yoxdu üsdümə.

Didərgin tüşdüm, öyümnən, məhləmnən, nə blim qardaşdarım öldü, iki qardaşım varıydı.

Balalarım yığılıfdı başıma

Fikir etdim odlar tüşdü canıma.

Başdan qara yazılıf taleyim.

Qərib öldü götürün

Dar küçədən ötürün

Qərivin vay xəvərin

Qohmna *öyladına* yaxınna yetirin.

Qarabağda qar olmaz

Qara salxım ağ olmaz

Kim *kin* belə qaşqın tüşdü ermənnin əlinnən.

Ürəyində yağ olmaz.

Göərçinəm uşdum gəl,

*Dos* bağna tüşdüm gəl,

Yahşı günün aşnasıydım

Yaman günə tüşdüm gəl.

Qardaş deyif ağlaram

Ürəymə daş bağlaram

Qardaş, daş *oə: xalanır*, ürəymə dəmir bağlaram.

Yolum uzaxdı gedif səni *tapbaram*.

E:nə danışım ağrınalım! *bajım* yo, qardaşım yo. İki qardaşım varıdı, *ksi* də cavan öldü. Koroğlu kimiydilər. Didərgin tüşdüy, malmızın, döylətmizin hamsın qoydux gəldiy. *Qurbanı* olum ay oğul!

Gejə uzun, ay batmaz

Dərddilər yuxu yatmaz

Allah qalamımıza dəyməsin, ay bala! Xudavəndaləm ermənnin gözün kor eləsin, dilin lal eləsin, *Paccahmıza* dəyməsin. Elə Siz sağ qalın, salamat olun o bizə hamsınnan yaxşıdı.

Kaş bu dağlar *olmuyeydi*  
Açılan güllər *solmuyeydi*.

Ay ana, qapında bitən qızıl güləm  
soluf gedirəm.

Arzularım ürəyimdə qalır gedirəm.

Bax *munu*, ay oğul, mənim cavan oğlum *irəhmətəydəndə* baş daşına yazdırmışdıx.

Allah, *hareyssen* üsdündə *hərrənsin*, çox *saə:ol*, ay bala.

**41.**

**Söyləyən:** Qayıbova Rəfiqə Qulam q.

**Yaşı:** 70

**Doğulduğu yer:** Ağdam r.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Əvvəlinnən axrınacan oğlannarımın hamsı ön cəbhədə oldu. Getdilər döyşdülər, *vırışdılar*. Bir gündə də üç dənə *şehidimiz* oldu, bir gündə də *nətə:r, zada* gülləni vırıfdılarsa, *mə:m* balaja oğlum da o gedən *şehiddərnən*. Orda yaralanıfdı, gəlifdi Ağdamda çörəh dükanim varyıdı, onn qabağna gələndə Semur addı şofir varıdı, həmən oğlum onu görüfdü, onu aparıfdı, düz aparıf Qaradağlı xəsdəxanasına. (Ağladı və danışa bilmədi.)

**42.**

**Söyləyən:** Cəfərova Əminə Yusif qızı

**Yaşı:** 67

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Muradbəyli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.



Yoldaşım avariya da tez həlak oluf, axracan da işdəmişəm orda, onda yoldaşım körpə oluf. Hər bir şeyi görmüşəm. Xojaldan gələnnəri, *İsbaqanerdən* gələnnəri, yaralları, ağır vəziyyətdə olannarı, nə *gündeydilər*, olları, Allah bilir kin öz evim şəhərin yolqırağıydı ollara nəqidər hörmət eləmişəm, kifdəni *salerdm* qazana onnara hamısına yemək verirdim. Mən ollara *helə* hörmət eliyirdim, çörəyi eleheylə pulsuz paylıyırdım yesinnər *aj* olmasınnar. Evim çünki *sentirdeydi*, xəstəxanaya yaxınıydı. Axırda bu oğlum deyifkin mama gedəy evdən bir şey götürəy, *mə:m* bir sinif yoldaşım varıydı dedi getmə Pasajın yanındadılar ermənnər. Gedərsən, uşağın özünü girov götürəllər. Nəysə bir qayıtdıx, heşnə də *götürəmmədiy*. Qayıtdıx, gəldiy, kim harda məskunnaşif, biz də orda məskunnaşdığ indidə, de baxbelə *ta* nəbbilm. Ataları işdəməyə qoymadı, maqazin aşdıkin başımı qatım. Özmün irmisəkgiz yaşım varıydı onda. İndi beşaydı xəsdə yatıram. Arif Babayevnən qonşuydux, *bayssuynan* lap çəpər *qonşuydux*.

Yaxşı, çox yaxşı insanıydılar. *Bayssınn* adı Validəydi, yoldaşının da adı Asıfyıdı. İkoğlu bir qızı varıydı. Yaxşı qonşularımız varıydı, müxbir Əliməllim. Aydın Mamedof, Rəhimov Sabir məllim, altınömrəlnin *direxdoruydu*. Çox yaxşı qonşularım varıydı. *İnddə* dağıldı, hərə bir tərəfə. *Mə:m* yoldaşım *pirağrafuydu*, yolidarasında injineriydi. Bir dostuynan elə maşınnan getdi avariya elədi. Bir oğlu da yanında. Hə onda *Ağdamdeydux*, düzdü onnarı vuran elə erməni maşınıydı. Həşdaddatdördə, bullar sanatoriya gedirdi. *Şşuya*, bı da Ağcabədiyə *dostilə* gəlirmiş. Rastlaşdılar vurdu buların ikisin də öldürdü Atabala. O da sağ qaldı, iş verdilər, o da turmədə öldiye. Hə səkiz yaşında bilların bir qardaşları da varıydı üçüncü, o da Atasıynanıydı. *Mə:m* də onda irmisəkgiz yaşım varıydı, *otudum* elə bilları, uşaxları saxladım. Yekəltmişəm, qaşqın əlmişih, iki qardaşdılar. İnddə canımsağ döyul. Sağ olsun hökumətimiz sağ olsun bı evləri də verdi bizə. Bırda villa deillər, villa deiləndə *mə:m* *ajıgım* tutur, villa bizim evləriyde o vaxtı Ağdamda bı villalar artıx varıydı.

Mıratbəyli kəndinnənydim özüm, anadan orda olmuşam, *intaası* şəhərə gəlmişəm, irmiyamvar küçəsinə. Yoldaşım oralıydı, ordan da *bıfason* qaşmışıx. *Mə:m* özüm də onyeddi yaşında *kəttən* çıxmışıx daa. Həə:anadan orda olmuşam, atam anam oralı olufdu Mıratbəylidən. Kəndimizdə çox şey əkilirdi. Taxıl arpa, yonca *demi*

yerrəiydi dəə:oralar. Demi həə:bir də belə qəlyana da deyiriy, Atam Yusif kişiydi, anam Tamaşeydi. Anam indi *İrazində* olur qardaşımnan. Atam isə *irəhməteydidfi*. Bir qardaşım polisdiyi qutarıf Bakıda işdiyirdi, *hammuz* elə bura onun başına yığılmışx. Allah *Pirezdentimizin* çanın sağ eləsin, ev verdi bizdə köşdüx bura.

**43.**

**Söyləyən:** Hüseynov Telman Bəşir oğlu

**Yaşı:** 64

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Əlimərdanlı kəndi

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Özüm Qarabağ döyüşündə olmuşam. Yaralanmışam orda da, Mərzilidə yaralammışam. Starsş leytenantıydım. Yaralammışam, qolum da belə şikas, dördtəfə infak keçirmişəm. Döyşdər zamanı şəkər tutdu məni. Mərzilidə *be:mpeynən* gedirdiy, elə bir iki afser *bö:rbörə* oturmuşdux törtnəfər də ikipaj içərdə biz getdiy üje Mərzilidən ermənni çıxartdıx, onnansonra xəbər gəldi *kin*, ikinci rota yoxdu, biz uje irəliyə getdiy, dala qayıtmadıx daa, ordan dala qayıtmadıx. İrəliyə gedəndə elə bil yolun *bekara* sağıynan keşdiy. Minanı da basdırırlarmış solda. Birəz getmiş bizə xəbər verdilər kin irasyaynan ikinci irota tapılıfıdı, ordan çıxıllar. O biri yolnan çıxıllar əllinömrəli məhtəfdəydi bizim batalyon çıxıllar ora. Biz uje qayıdası oldux. Qayıdanda tüşdüy orda *miniya*, tankovoy miniya dörtnəfər ikipaş öldü, mə:m bö:rümdəki kamandır öldü arxadakıynan mən salamat qaldım, ona dəymişəm, *nə:tər* oluf belə *tulluyufdu* məni yerə, bədəndə salamat yer qalmıyıf. *Mə:m* qılçamın kəsilməyi, qəlpə dəymişdi qılcamə nəqədir onu malicə, malicəynən saxlıya-saxlıya axırda kəsdilər, indi də bı bir əyağımı güjnən saxlayırıx. *Beşşaxı* qoyuf getmişəm mən döyşə. Qardaşıma dedim mən gedrəm, *mə:m* balalarımə baxarsız. Getdim ölumdən döndüm. *Xojalı* vaxdında biz *batalyondəydix*, xəbər gəldi kin *xojalları* qırıflar. Gejeynen getdiy orda elə bil ki, *mə:m* öz maşınım varıydı getdiy Şelliyə, Şellidən ordan nəkqədər yaralı çıxartdıx, nə qədər yaralı, meyit çıxartdıx ordan, camaat nə *gündeydi* orda. Ordan gəldiy, bəylər adında bir kişi

varıydı orda, yaşdı kişiydi, *nətə:r* gördüsə deməy, biz getdiy, elə bil ki nə qədər yaralı, meyit gətdiy meçidə qayıtdıx ki kişi *olıfdu*.

44.

**Söyləyən:** Həsənov Zakir Əhməd o.

**Yaşı:** 51

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Muradbəyli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** ----

Qaynım nişanıydı, İskəndərov Vaqif, onu tanknan vurmuşdılar həməən vaxdı, məhlədə bir qonşuları öldü, birbi öldü, Vaqif, iki nəfər də ağır yaralandı, olar da *şikast* oldu, yox nəə:lət şeytana, anabala öldü, çavan oğlanıydı, anasıynan ikisi oldu, bir bi oldu, Vaqif, bir də o tərəfdə ikinəfər də heylə yaralandı. Ağdamın yühsəkliyi varıydı oranı demə ermənnər alıpmış billar qapnın ağzına çıxanda, *eləbilkin* ordan o yeddixırman yühsəhliyinnən taknan bilların *komasın* vırmışdılar bilə-bilə görüf vurmuşdılar. Billar hiss eləməmişdilər *kin* o Yeddixırman erməndə olar də:. Bir xalamoğlu varıydı, uşaxlıx dostumuydu o Fired Asifnən vırışırdı. Fired Asifin dəstəsində vırışırdı də oğlunun bir yaşı yoxuydu, iki qızı varıydı oğlunun da bir yaşı yoxuydu. Heylə o döyüşlərdə o da *irəhmətəytdi*. Məhlə dosdumuydu. Həm də uşaxlıxdan bir yerdə böyümüşdü. Eləbilkin *pütin* maharbə Ağdamda gedirdi. *Pütin* Xojalya da biz köməyerdidi. Hamsı gözmüzün qabağındeydi. Ollara çox köməyləydi. Qaraqaya tərəf deillər, onların hamısının qabağına cumduğ köməyləydi. Yağışda, *söoxda*, nə blim belə kolkosun içində qaçıf gələnnəriydi. Çox acınacaxlı vəziyyətiydi, pis *vəziyetdeydilər*. Uşağı güllələmişdilər, balaja uşaxları. Əsgəranda da ermənnər *küyüllərdən* çıxıf bilların qabağın kəsif çox *zulumlar* vermişdilər. Allahverdi Bağırov özü erməni tutuf gətirif *xojallarnan çoxuynan* dəyişdi. Mən özüm də tanıyırdım Lonik varıydı *İspanagertdən*. Ağdamda fitbol oynuyurdu. Allaxverдини o yaxşı tanıyırdı, həmşə Allaxverдини sayırdı onun hesabına Allahverdi çoxunu dəyişirdi. Meyitdərdən tutmuş, diri adamların *əysəryətin* alırdı. *Binnarın* çoxun gözümnnən görmüşdüm. Biz yeddiminə gədər şəhid vermişdiy. Hamsı yaddaşdarda qalandı, ölənə kimi yaddan çıxmaz bu *hakqisafklar*. Hər gün televizira baxıram. Maharbə olsa elə birinci gedərəm.

45.

**Söyləyən:** Həsənova Zərifə Sərdar qızı

**Yaşı:** 49

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Abdal Gülablı (Seyidli)

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Evar

Atam danışır ki kin 1905-ci ildə erməni *musurman* hadisəsində gəliflər Ağdama Seyitdi kəndinə orda da uşağıymış atamgil. Yekəlifdilər, evlənifdilər, biz də orda anadan olmuşux. Ama yayda gedif qalırdıx, gəzməyə gedirdiy, *sə:r* gedif, axşam gəlirdiy, büyün gedirdiy *sə:r* bir də gedirdiy. O qədər oranın havası qəşəngiydi. *Onnan*, bir isdəkan su içə bilmirdiy. Ora gedəndə yeməy işməy götürürdüyün oranın suyu, yedizdirir, havası yedizdirir. Elə olurdu orda gedirdiy. Biz o qaldığımız yerdə sanatoriya tihdilər. Abdal Gülablıda meşələrdə belə yekəyekə qoz boyda *börkğan* olurdu, axşamnan o *börkğanı* yığırdıx, alaçıx quruf qalan vaxdı, beşaltı aylə gedif meşədə qalırdıx. Hər axşam *şaxlar*, hərəsinin bir *lə:ni* varıydı belə hər axşam o *bö:rkənnən* yığırdıx *pesoxlyurdux*. *Sə:r* dururdux *sə:r* yeməymiz oydu. *De:rdiy* görəy kim çox yığajax. Armutdar olurdu bal kimi, qoz vaxdı qoz gedif yığırdıx. *Zoğal* vaxdı zoğal yığırdıx. Bizim qapda bir armut varıyda bax bu boyda yemiş boyda üsdündə də beşaltı dənə belə qırmızı, elə bilkin əlnən cəhmisən çörəynən yeirdih, bal kimi. Deməli o yeznəyə demişəm *kin havax* görsən o yeznə meyvə alvereliyir, iki yeşih, üç yeşih al, hələ də axdarır. O armudun birin *yə:ndə*, ikincini, üçüncünü *yə:lmirdin* də, bal kimiydi. Heş bir yerdə rahat ola bilmirdim o uşaxları bomba tökülə-tökülə mən uşaxları evdə saxlamışam. Ağdam alınan günə qədər. Pastansyanın yanında olurdux. Bizim ev də ora yaxınıydı. Min dokuz doxsancildə atmışmın manat pulumuz varıydı. Yaylığın arasına yığmışdıx, bu boyda, çıxana kimi də tihdiy düzəltidiy. Otuzbeşmin xərcimiz çıxdı, hamam talet nəblim hər şeydə, kaFeil, metlax. Qəşəh dağlarımız varıydı, çıxırdıx kəkotu yıxırdıx, *çayotu* yığırdıx, *Çiriş* olurdu, *çiriş* yığırdıg, *hə:çirişin qəşşəh kətəsi* olur, xınadaşı deyirdilər belə-belə sürtürdüy xına çıxardırdıx. İnansan *sə:r* tezdənnən papam *de:rdikin* durun *sə:r* tezdənnən gedəh. Gedəndə şirinçay yoxe orda kabaf yeirdih, günorta yeirdih, axşam yeirdih, qaydanda da bir *lə:n* kabaf gətirirdiy evə. Hansıki bırda bir dəfə

pişirəndə deyriy birinin qojası var, birnin xəsdəsi var, birnin uşaxı var. Heş mümkün deyil. Uşax da tamarzı qalıf.

**46.**

**Söyləyən:** Məmmədov Pakizə Hacı qızı

**Yaşı:** 72

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Seyidli kəndi

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Beş uşax böytmüşəm onn ikisi ali təhsilli olufdu, üçü orta təhsilli. Beşnn də diplomu var. Ordan çıxdıx *eləbilginənkın* onsəkgizində. Onsəkgizinəcən mən *inammurdımkin* o *mundarrar* Ağdamı *mindarriyallar*, biz çıxarıx. Onsəkgizində bomba qapya түşdü, hər yer *verdiverən* oldu. Getdiy Azərbaycan Pırakraturasınnan adam gəldi yazdı, pozdu, biz o vaxdan çıxdıx. Getdiy Ağcabədiyə. Orda qırxüş nömrəli məytəfdə işlədim, Ağdamın qaşqın məytəbində. Sora yoldaşım *irəhmətəetdiyində* çıxdıx gəldiy Bakıya ikiminincildə. Hamı kimi biz də çox zulumlar çəhdii. De:mki *baxdəvərçiliyənən*, yox, uşaxlar körpə. İptidayi sinif müəlliməsi işləmişəm. Seytdidən olann hamısı məni tanıyır. Elə bilki *saa* dərs demişəm. Sənn evladına dərs demişəm, belə-belə də üç dörd belə *zat* keçmişəm. Ama mə:gərəh zulumnan, zillətnən ev tikginən zülümnnən. *Hamı kadınnar* tanıyrdikin gələn alazandı, musdumu, bombadım. Erməni elə qorxax millətiydi kin, Ağdama bazarığa gəlirdi, urusun sayasına *güjdəndi qovaladı* bizi yermizdən-yurdumuzdan. Özüm də şəkərəm o da vurur ürəyimə *dayna*. Yaşiddarımızın hamısı arzu eliyirdikin gedəh yerimizə-yurdumuza çıxax, çoxu qırıldı arzuları ürəhlərində qaldı. Ehh ay oğul nə blim vallah. Görərih inşallah. (İnşallah)

**47.**

**Söyləyən:** Məmmədova Zəminə.

**Yaşı:** 63

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

İcra hamiyətində işdiyirdim memarriğ şöbəsində, uşağlar hərəsi bir yana dağılımışdı. Avtobuzdan düşürdülər bular qaldı yoldaşım dı dedi gedim uşaqları tapım yolda durub ağlıyırđıđ

gördükki uşaqlar keşdi. Uşaxlar özləri *partdıyan* yerə baxmağa getmişdilər. *Binnan, balaja* oğlum onnansora *eləbilkin* hər qapda biraz qaldıx. Yoldaşın da memarrıx şöbəsində işdiyirdi. Qaşqınnar nədən gedir, ürəyinnən, ürəyinnən *irəhmətəytti* yoldaşım. Sora gəldiy Bakıya, Bakıda da hər qapda birəz. Baxçada qaldıx, ordan da köçürtdülər bıra, Baxçanı *iramont* eliyirdilər, icra hakimiyyətinnən gəlif köçürtdülər bizi bıra. Bıllar da kin evləmillər. Evlənellər də *kısmət*, Allah yazsıdı olum, ölüm, bir də taley Allah əlindədi.

**48.**

**Söyləyən:** Qasimov Asif Nəriman oğlu

**Yaşı:** 57

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

Vertalyot vurulanda nə qədər meyitdər daşımışx qardaşım könüllü dəstələrə silah daşıyırdı. Gətrif əsgərrərə yeməh verirdih, köməy eliyirdih. Ağdam alınanda köşdüh kətdərə *onnasora* gəldih Bakıya. Çöp də *çıxardəlmədiy* ordan. Qurulu evlərimiz qaldı. Allahverdi Bağirov varıydı, Eldar Bağirov varıydı. Allahverdin cəbhədə vurdular, Eldarı Bakıya iclasa çağırmişdılar, cəbhənin dövründə Bakıda vırdılar, aradan götdülər hər ikisin *otsbiri* dekabr, yadıma gəlir, onda biz *toydeydx* bırdə Bakda *qohmmun* toyuydu. Dedilər Eldarı vırıflar. Ağdamda bizim qonşumuz varıydı *sesdra* Pakizə de:rdilər adına onn evinə qırat düşmüşdü, inanırsız, onun bir qızı varıdı, Firəngiz adında bir qızı varıydı, qızının tikələrin *divarrardan* yığmişdılar. Bir oğlu da *də:sən* ölmüşdü onun, bir oğlu bir qızı ölmüşdü. Bizim ev vaynçasda *yaxınıydeyn* həmməşə vırırdılar oraları.

**49.**

**Söyləyən:** Qasimova Diliş Burzu qızı

**Yaşı:** 63

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Ağdamda vəziyyət pisidi, atırdılar, ordan ora qaçırıdix, axşamlar qayıdırdix evə, nəblim uşax, böyüü hamısı *pəranpəran* tüşmüşdü.

Gündə tərəmizə bomba yağdırırdılar, gözümüzün qabağında neçəsi gəlif evin üsdünə tüşdü. Ayilə hamsı, bir evdə üç nəfər hamsı tikə-tikə oldu, hə tikə-tikə olmuşdular, bir qızı bir o, *onnansora* altınömrəli məytəbə tüşdü. Düz irmikisinə qədər çıxmadıx biz *öydən*. İrmibirində çıxdıx, irmikisində işdiyirdih uje qaydax dedilər kin ermənnər uje rayonun, Ağdama hüjum eliyiflər. Gəldiy, gejesi qaldıx irmüçünün günü hamı pərənpərən tüşdü, dedlər giriflər Ağdama. Getdih kəndə, kətdən də birbaşa gəldih Bakya. Bir dən öydən heşnə çıxartmadıx, Allahhaqı bir dənə də *qatma* da. Uşaxlar da hamsı *məhtəfliydi*. Elə birəcə kitabdəfderrərin götürdüm vəssalam. Gəldih yığışdıx bira. Bırda da birəz qohmun evində oldux orda-burda kirada. Sora da yığıldıx dokquzuncumikrayonda köşkün yeri varıydı *isqorunun* yarımçıx binası. Yığıldıx bir *xeylax* da orda qaldıx. Allah bu hökumətə dəyməsin bizi köçürtdü bı *öylərə*.

**50.**

**Söyləyən:** Qasımova Rəfiqə Yunis qızı

**Yaşı:** 58

**Doğulduğı yer:** Ağdam şəhəri

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Evdar

Doxsanikincilin fevralda da Xojalı hadsəsindən sora Ağdamda onsuzda vəziyyət çox pis olmuşdu. Bizim evdən aralda göz xəstəxanası varıydı birəz onnan aralı dərizöhrəvi xəstəxanasıydı. Evmiz də yerdə yerləşirdi. Bō:r tərəfində də vayenn qaradox varıydı. Pütün hərpicici aylələri orda yaşayırdı. Xojalı hadisəsinin sabahısı günü göydən nətə:r töhdülərsə qırat atırdılar nəblim o raketlərin adın da əzbərrəmişih. Nəbilim, qrat, Alazan, kristall belə də:. Biz də uşaxları yıxdıx, yazıx mamam, *helə* o vaxdan da ürəyimiz parçalandı elə bil. Bizim evin yanınnan uşax balnisyasınacan geje saat 11-də piyada getmişih. Yağıntılı, palçılı gün, sora gəldi yeznəmiz bizi tapdı, yığdı maşına gətirdi. Eloğlu kəndi var, ora qaldıx, birki gün özümüzə gəldih, dedlər rayona atıllar. Qayıtdıx, geddih Quzannıya, orda mamanın bir qohmu varıydı orda qaldıx, sora gəldih Əfətdiyə, birəz də Əfətdidə qaldıx, uje dedlər ki, *büyünnəri Ələmətdər* hadsə olajax, hamı yığışmışdı bir yer varıdı orda, tərə kimi yer. *Dedihkin* yəqin *büyünnəri* hadisələr yaxşı olajax da, sora bir də gördüh kişilər gəldih gördüy ağlıyılar kişilər, kəndin kişiləri. Dedilər kin ə bəs bilirsiz

*nooldu*, Şuşanı aldılar. biz Əfətdidə qalırdıx onda, Laçını aldılar, Şuşanı aldılar. Oturdux gejnəni *sə:rəcən* yata bilmədih. Ağladıx, doxsaninciliydi. Çox pisiydi, gəlirdih şəhərə qayıdıf gedirdih qorxumuzdan dura bilmirdiy şəhərdə, çox atırdılar. Sora gəldih Rəcəf Gözəlof küçəsində yaxşı evlər *tihmişdilər*. Orda ev kiraya götürdüh. Bir necə ay. atışma olan kimi qonşular gəlif bizim *öyə* yığılırdı betonuydu. İki otağın arasında kalidor vardıy ora. birdən *nətə:r* atdıların günorta göydən vıyılıtnan ki qırat gəldi, bizdən keşdi, bə:rümüzdə bir bina vardıy, binanın divarına girdi, qaldı orda, açılmadı, inan *açılseydi* indi bəlkə nələr olardı. Sora vayennilər gəldi onu çıxartdılar. Sancılmışdı ora. Helə qorxa-qorxa yaşadıx. Binnan mən gəldih Bakıya qardaşı evi vardıy gəldih yığıldıx Bakıya. mənim qardaşımnan mənəni qaynım vardıy. Allah *irəhmət* eləsin *ölənnərüzə* Səfər addı oğlanıydı cannara dəyən oğlanıydı, inanırsan, kim ki evdən bir dənə şey çıxardırdı de:rdi ə kişisiniz, qorxursunuz, qorxmuyun heş nə olmuyajax Ağdam alımıyajax, Ağdamın o cürə oğlanları var. Erməni nə *itdikin* Ağdama girə. Elə *mamət* gəldi kin, inanırsız, elə heşnəsiz çıxdıx ordan. Kim ki, evinin *verini-veşini* 0) çıxarıf, *kəndə-kəsəyə* aparırdı, onnara ajiği tuturdu de:rdi kin, ə, kişi *dö:lsünüz* camaatın panikaya salmayın heş nə *olmuyajax*. Heş nə çıxartmadıx. O vaxdı belə bir şey vardıy, deirdilər Ağdamlıları Bakıya qoymullar bilmirəm nəydi o. Kim qoymurdu onu billə bilmirəm. Gəldih yığışdıx qaynımın evinə biril, ikil sora da Həmzə Babaşovda yarımçix binaya yığışdıx və Allah hökumətimizə köməy olsun iki il olarkin bizi gətirif bura yığıflar. Bının üç qardaşı Cəfər, Səfər, Ramiz üçü də ürəyinnən getdi.

**51.**

**Söyləyən:** Abdullayeva Bahar Göyüş qızı

**Yaşı:** 64

**Doğulduğı yer:** Ağdam şəhəri

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Bilirsən, Vətənmizdə vətənsiziy. allah bizi *tezdiynən*, *pirezdentimizin* qüvvəsiniən o vətəni təzdən bizə *kısmat* eləsin.

*De:r* mən aşıx *qıro* qaldı

Qar yağdı *qıro* qaldı

Erməni bizi qovdu cöllərə saldı



Qəbirmiz *giro* qaldı.

Əzizdərimizin qəbri *girov* qaldı. Bırda biri gedif əzzinin qəbrinin üsdündə ağılyanda, *de:rəm* ay Allah kaş məndə əzizmin üsdunda ağılyabileydin. Mənim qardaşlarım, qardaşım balalarının hamsının Cəmilli kəndində qəbirmiz *girov* qaldı. Ermənin tapdağının altında qaldı. Nəblim Allah *Xüdəvəndikərim* bizi o ellərə dönməyi kimat eliyəydi. *Mə:m* atam anam Cəmilli kəndində yaşayırdı. Mən də ora getmişdim. Orda bir UAZ adamları güllələdilər. *Mə:m* qardaşımqızını, otusiki nəfəri güllələdilər onun beş nəfəri mənim yaxın qohumlarımydı. Atamın nəticəsi öldü, Atam yaralandı, qardaşımqızı bırda yaşayır onki dəfə apırasıya olufdu. Xalam nəvəsi öldü, meytələri götürdü yaralları Ağdama yola saldıx vertalyotnan.

Deməli bulları yola saldım, bulları yola salannan sora mən qaldım yerdə təh qaldım, hamsın yola salmışam. *Təzdənnən* gördüm bir vayenni vertolyot gəldi *tüşənkimi* mən sıçradım mindim vertalyota minəndə çöndüki burda mülkü vətəndaş var. Məni tutdular, məni qarıya sarı gətirməyə əl atdım tutdum bunun belə *alcəhlərinən*. Xojalının Cəmilli kəndinnən gəlməh isdiyirəm Ağdama yaralların dalıncan, *mə:m* evim Ağdamdadı, belə ki *dəsdəhlərinən* tutdum. Məni nəqədər müqavimət göstərdilər vertalyot da qalxır üje camahat da aşağıdan duruf baxır. Nə qədər elədilər əllərimi açə bilmədilər *patinkaynan* bax bu *cüdvluğumnan nətə:r* vırdılarsa *dalı qatda* gəldim yerə, məytəbin qabağında gəldim yerə. Gələndə onda oğlum da orda oluf, qardaşım uşaxları, əmim oğlannarı, pütün kət, heşkim üsdümə gələ *bilmeyif*, bircə dənə qardaşımoglu, özoglum da gəlmeyif elə bilifkin paramparça oldum. Vertalyot, göydən adam gələ, intaası ora Şumuydu, Şuma *tüşmüşəm*. Onnan sora deməli hüşumu itirdim, zəhnimi itirdim birdə iybilməmi itirdim. Məsələ, ev dola qaznan *partdıya* bilmərəm mən o iyi. Hə heylə sora. Bir vayenni UAZna yaxınnaşdım, dedim məni apar Ağdama. Dedi ki, yox mən səni apara bilmərəm Əsgəranda zada qabağımızı kəsəllər. Dedim də:rsən ki, povirdi aparram *ismeni* dəyişməyə. Bu söznən bu məni götürdü gəldi, mən də ermənəcən təmiz bilirdim. Gəldim Əsgəranda qabağımızı kəsdilər dedim. Bax oğlumudu bir də qardaşım oğluydu həməən o UAZ da urusun UAZıydı. dedim tapançanı hazır qoy əyər məni başə *tüşməsələr* başımmnan atarsan bədənimnən atmyıinkin mən yaralı qalaram. Oğlum

dedikin *aymma* bəsdi. Dedim əyər siz məni sağ ələ versəz mənim ruhum sizi bağışdamaz. Nəysə inandılar keçif gəldiy. pul da verirdim ollara iki dəfə kəsdiilər qabağımızı. Gəldim Ağdama, gəldim yaralların yanna. Qann *iyənən kalidora* girməy olmurdu, insan qanı ola təsəvvür elə. Allah o günənəri bir də bizə göstərməsin. Gəldim *helə* ağır yaralları, Allah irəhmət eləsin, Eldar Bağirova dedimkin bir dənə vertalyot ver bırda beş nəfər ağırdu, çatdırax Bakıya hətda birinin ciyarı deşih-deşih olmuşdu, bax *şşif* olmuşdu nə boyda. O da bizim öz kəndimizdəniydi. Olların hamsın gətdim bıra Bakıya qayıtdım evə, genə anamgilə getmişdim gördümkin yuxarda atışma düşdü. Mə:m bajımoğlu da gedirdi, camahata çörək gətirirdi. Arxa yolunan, meşənn içiyənən, aftobus sürürdü. Birjə gördüm kışkırışma tüşdü, durdum qaşdım. Qaşdım gördüm camahat hamı aftobusdan tökülür. Ama bajımoğlu oturuf rolun dalında, maşının avarennisi yanır, o da sakitcə oturur. O bajımoğlunda biz böyütmüşüy, bizim öydə böyüyüf. Maşınnan o yana keçən də gördüm de:r ə xalama demə məni yan apardı. Belə çöndüm ki, ayağın aytamat aparıf, belə sallanır. Həmən gündə həkim yoxuydu orda, qapını sındırdım, juqut götürdüm bunn çıçasın sıxdım aldım qucağıma. Bunn götüdüy UAZnan Akara yolu hərrəndiy, gətirdiy Şuşaya. Orda Nizami adında pırafessorudu, dedikin sən bitt nəysən dedimkin xalası. Dedi binn əağı amputasiya olmalıdı. Dedim həkim ölməsin olunsun. Bax xirtdəyməqədər qan içindəyəm. Nəysə bun əağın kəsdiilər. Nəysə, çağırdım oğlumun əsgər yoldaşı varıydı Şuşada gəldi məni məni apardı paltarımı dəyişdim.

De:r Ağdamın yasdı yolu  
Su gəldi basdı yolu  
Gedirdim Ağadama sarı  
*Zalınnar* kəsdi yolu.

Mən irmibeşildi özüm özümə sual verrəm mən bırda *nə:zirəm*. Mənim güllü baxçam vardı, göy yaylaxlarımız varıdı, sərın bulaxlarımız varıdı, gözəl meşələrimiz vadı ki, yaz açılannan taa kin yay keçirdi gələn qışa qədər qozun, fındığın meyvəsin biz işdədirdih. Elə bizim meşələrimiz varıdı, O meşələr bizim yadımızdan çıxarmı? Allah pirezdentimizin canın sağ eləsin, Allah onu *qoyuf* gedənin yerin *beşhişdiy* eləsin *kin*, Atəşkəs oldu, Ağdamın ki qabağında, meyitxanada, o meyitdərin arasında qalırdıge:, onu təzdənnən biz görmədiye. Xojaldan elə adam varıydıkin ombəş aylədən onu

qırılmışdı, beşi *şülküt* gəlmişdi, qol-qılçası yox gəlmişdi. Emmizdə oturmuşduq Qırat gəldi tüşdü qonşumuzu öldürdü, onn meyidin götürdü uşazdar yola saldı bir də gördükkü daşın altınnan bir nəfər çağırır on da çıxartdıx.

**52.**

**Söyləyən:** Salmanov Abbas Bağban oğlu

**Yaşı:** 76

**Doğulduğu yer:** Kəngərli kəndi (Göytəpə)

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Mən hüquqşünaslığı oxumuşam Litva Respublikasında. Hətta orda universitetdə isdiyiylər saxlasınnar *irazi* olmamışam gəlmişəm öz *irayonmuza* demşəm gedirəm respublikamıza, Azərbaycanımıza. Yaşadığım araziya da məni göndəriflər işdəməyə. Mən işdəmişəm bir söznən kalonda işdəmişəm cinaat axtarış şöbəsinin irəyisi Uqalovnarozkanın rəysi olmuşam. Mə:m vəzfəm eləydi kin Respublikanın pütün arazsiynən əlaqəm varıydı. Yaxşı işdəymə görə Allah irəhmət eləsin Azərbaycanın keçmiş daxili işdər naziri Arif Heydərofdan atmış *maat* mükafat almışam. Ağdam (kövrəlir, ağlayır) Ağdam mənim ürəyimdi, lazım olsa verərəm Ağdama ürəyimi. Mən o torpaxda göz açmışam, təhsil almışam o torpaxda *aylə hayatı* qurmuşam. O torpaxda mən öz *gələjəyim* hakkında fikirəşmişəm. Yalnız bir Allah *kömeyliyə* bilərkin o torpağımıza qaydax. *Bəax* dedim Ağdamsız yaşamax heşnədi. Mə:mçün heş bir yer Ağdamı əvəzeliyə bilməz.

Viran qalif yurdumuz, torpağımız daşımız

Nələr cəkir başımız

*Əlaş* sənədir ancax

*Azərbaycan* ordusu

Mənə elə gəlirki Allahın köməyiynən biz torpağımıza qaydajıyız. torpağımız alınajax, Allah köməyliyəjəh. Torpaxları alıf ora qaydıf heçolmasa beşgün orda yaşıyif ölsəm. Allah, hakq Allahdır.

Qoy ucalsın hakqın səsi

Sülhə gəlsin yer kürresəi.

*Sənnən* yaman narahatam

Mənim dünyam, mənim dünyam!

Nizaminin öz dünyası  
Füzulinin söz dünyası  
Nəsimi *bədbaxın* düz dünyası  
Kimlər oluf gör sirdaşın  
Mənim dünyam, mənim dünyam!  
Mən də sənə bir qonağam  
Mənim dünyam, mənim dünyam!  
(kövrəlir). Yadımnan çıxır, *həyəjannı* olduğumçün  
Ağdam  
Övlad ruhum qələm dilim, saz köküm,  
Allah ona *irəhmət* eləsn Zəlimxan Yaquba.  
Hər üçünə *səjdə* qılım, diz çöküm  
Dərdim olsa, həm dərmandır, həm həkim  
Bir evladım, bir qələmim, bir sazım.

Bir ürəyim torpağım var göyüm var  
Sınəm üsdə kamanım var, meyim var  
Bu vətənin keşiyində nəyim var  
Bir övladım, bir qələmim bir sazım.

*Qojalmısan töh* bu daşı ətəyinnən  
Nura *çevil kinni* olma dəvə kimi,  
Axsakqal ol öpüm sənn əllərinən  
Öpüm səni oğul kimi nəvə kimi.

Bir də baxırsan ki, açılan solur  
Düşmən bir beyin bir ürəy olur.  
Bir yannan boşalır, bir yannan dolur  
Sırrını verməyir sirdaşa dünya.

Əzəldən belədir çünki *kayınat*  
Cahan dayımıdır ömür amanat  
Əldən-ələ keçir vafasız hayat  
Bir gəlif-gedirih sən yaşa dünya.

(kövrəlir) Səmət Vurğun Allah *irəhmət* eləsin. *İrəhmətdiy*  
Əliağa Vahit yazır *kın*

Əbəs yerə vaxdını sərf etmə Vahit

Səni zaman yetirməz dubara birdənəsən.

Yaman darıxmışam o ellər üçün  
çaylar, o sellər, o güllər üçün  
Evmizə gedən o yollar üçün  
Kaş kin *qalmıyaydın tamarzı* Allah.  
(kövrəlir)  
Ürəhdən ürəyə yollar açılar  
Ürəhlərdən gələn yollardan *keçəh*  
Həkim də biz olax dərman yerinə  
Dərmanı şərbətə doldurağ *içəh*.

Zaman ötüşdühcə *qojalır* insan  
*Qojalır* ağaş da, daş da qaya da.

Hərşey məhv olur. Deməli Karl Marks yazırdığın dünyada məhv olmayan *heşbişey* yoxdu. Qara daş da məhv olur. Qara daşın da usdünnən ağır şey keçir torpağa batır. Daş *görümmürkün*. Bu dünyada əbədi heşnə yoxdu, hər şey məhv olur gedir İkimin onaltıncı ilin oktyabrın irimibiri evliliyimizin *əlliliyidir*. Min doquzyuz atmışatıncı il oktyabrın irimibiri.

53.

**Söyləyən:** Xəlilov Altay Sərhəd o.

**Yaşı:** 42

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Atam Xojalda yaralanıf, gəlif Bərdədə rəhmətə gedif, orda sofir işdiyirdi, *eləbilkin* yardım eliyirdi. Partavoy zillərdən sürürdü, *sınaryat* zad aparırdı, köməyçün getmişdi, orda yaralandı, gəldi, onu, hardasa, doxsanikdə yaralandı, Bərdədə doxsanaltıda itirdiy. *Mə:m* evim yoxdu, gəlif bırda qardaşımın evində qalırım. Gəlif Bərdədə, üşnömrəli məhtəfdə yaşamışix, ordan da çıxıf gəlif, de bırda dokquzuncu mikrayonda Həməzə Babaşofda, yarımçix binada yaşamışix, aşağıda həyəət evlərdə. Dərt, həmməşə dərtənən gəlmişih də:, nikpin şeylər də:bilmirih. Mən *şəhsən büyükünü* desinnərkin,

maharbə elan olunuf, Qarabağa birinci sən gedəssən, bırdan Ağdamacan *saxyalın* qaçaram Vallah, günü büyün.

**54.**

**Söyləyən:** Quliyeva Gülər.

**Yaşı:** 57

**Doğulduğı yer:** Ağdam şəhəri. (Üçoğlan kəndi)

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Evdar

Toylarımızda *Fərraş* olurdu. *Mə:m* uşaxlığında, o vaxlar olurdu, toyda gələnnərin hamsının addarın bir-bir çəkirdi, nəmər yazdırırdılar uşgün üş geje toylar olurdu. Son illər hamsı kısaldı oldu bir gün. Yaxşı toylar olurdu Ağdamda. Ağdam rayonunun hər işi yaxşı olurdu, toyları da yaxşı aparıllar, yasdarı da yaxşı aparıllar. Yoldaşım Ağdamın özünəndi mən Ağdamın Üçoğlan *kəndinnənəm*. Elə öz uşaxlığımnan derem də:yazşı *kətdi*, sayılıf seçilən adamlar vardı orda. Qorxmaz kimi orann tanınmış oğlannarı vardı. Qorxmaz Paşayev. İş adamdı də birsöznən. Bizim kətdə *əkinçilihnən, pambıxçılıxnan, üzümçülühnən*, üzüm zad əkilirdi, helə işdərnən məşğul olurdular. Son illər çoxu ləğv olmuşdu, *təkəmsəyrəx*. Yox o kət bizdədi, Ağdamın alımmamış kətdərinən biridi. Yo bizdə dağlıx *yoxudu* dağlar *İsbanagert*, Əsgəran tərflərdəydi. Atam çox cavan öluf, anam bizi *qolxozçuluxnan*, altı uşaxıydıx, saxlıyıf, böyüduf. Otuzyeddi yeşında, çox cavan öluf atam.

**55.**

**Söyləyən:** Quliyev Mehdi Aliş oğlu

**Yaşı:** 75

**Doğulduğı yer:** Ağdam şəhəri

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Ağdam rayonunu pütün rayonların içində ən varrı rayonuydu. Camahatımız *məsən* hamya yaxşı oluf, çərəh əsirgəmiyən, *onnan*, rayonlardan *kin*, gəbə gətirən, *onnan*, gətirif elə orda satırdı, orda

eləbil *suvarka* işdədirdi, atapilenya məsən, işinə baxırdım, kanalzasya işinə, hamam işinə baxırdım, mantaj işiydi məmki, sora bırdə evlərə zədə gedif qaz çəkirdim. Evlərə *məsən həmi* yol xətdi çəkirdim təzdənnən də elə bilki evə girif mantaj eliyirdim, mantaj işinə, bax belə şeylərnən. Quzannı kəndi *varddana* Quzannı orda əkin vardı, taxıl əkilirdi, taxıl piçilirdi, camat *tö:xcüce* saxlıyırdı. Bir işi pirezdent yaxşı elədi ki, Allahhaqqı ona mən *təşəkgür elləm* ki, bax, *quranhaqney* bu, *zatdara*, keredetnən pul verer ki, qoy bollux yaransın, bax o nəyə desən dəyər sora pütün, elə yerrər varıdı, pis vəziyyətdədilər, rayonlarda heş bəlkə də asfalt adında şey yoxuyde, indi hər yer asfaltanıfıdı. *Özaramızdı* hər yer, özdə de:r köhnə binaları söhdurur, təzə bina, de:r neçəildə bı bina tikilif. Binn özü fəxrimizdə vallah, *quranaqqı*. *Bunn* işi bəyənilir, *quranaqqı* bəyənilir, yaxşı işdiyir.

56.

**Söyləyən:** Abbasov Allahverdi Məhəməd oğlu

**Yaşı:** 63

**Doğulduğu yer:** Ağdam Kəhrizli kəndi

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** H. Əliyev Adına Dərin Özüllər Zavodu. Qaynaqçı.

vaxdı Ağdamınıydı, indi keçif Ağcabədiyə. Atam əsgərriyəç gedifdi Masqviya, Masqvadən qaydandan sora, Masqvada ola-ola bırdən anama metrkanı vermeyiflər Birindüzdə, Laçında bizim bir qohum var yanı mamamın yoldaşı, yanı bibimin yoldaşı də, orda olur, deyf ki, eybi yox mən bırdən metrkanı düzəldərem. Mə:m adıma orda metrka düzəlir. İndi mən Bilindüz kəndinnənəm guya mən orda anadan olmuşam. Əslində mən Kəhrizdidə anadan olmuşam. Bir dənə mənəm Bilindüzdə güya anadan olmuşam. Səkgizi qutarannan sora atam məni gətđi Binəqədiyə, üçiliş varıdı, Dedi onszda sənənə oxyan olmaz, get bir sənət öyrən. O vaxdan işdiyirdim ki suvarkanı ögrənəm. Getdi qoydu uçilişə, ikil oxyannan sora getdim katelni mexanski zavot varıdı ikil də orda işdədim. Orta məytəbi *qutarmiyincan* əsgər aparmadılar irmi yaşında bıranı qutardım, göndərdilər əsgərriyə. Dəlnivastoxa. Qaynaqçıyam, indı bıdəyqə Göy zavotda işdiyirəm. Həştadüşdə çıxdım getdim *Severə*. *Həşşəkgizdə* maharbə başdıyanda Severdən qaytdım gəldim. Qardaşımda Maldavyada *vinutrenni* vayskada sulujit eləmişdi, o da

orda qaynaxçı işdiyirdi. Maharbə tüşəndə o da gəldi. Yuxarda *Supartisan* varıdı orda işdiyirdi, *suvarşik* işdiyirdi. Maharbə başdıyanda Ala Yaquf, eşitmişdiniz də? Ala Yaqufun dəsdəsinde maharbəyə qoşuldu. Doxsankinçildə Canyatax, Gülyataxa hüjuma keçəndə orda vırdılar. Şəhid oldu. Muratbəylidə təzə ev tihdirmişdim. Orda olurdu də:. O kətdə az yaşadım. Azərbaycanın elə ən gözəl yeri Qarabağdı, adamın *birninun uju* göynüyür. Bilsən, uşaxlara danşram. Qabaxda fermalara gedirdih, Calbayra, Laçın tərəfdə, Çalbayra gedirdilər. Ordan gələndə uşaxların yanağının *uju* qıfırmızı, lələkimi, elə olurdukun. Baxırdın kin uşağın yanağı eləbil lələdi. Mən Azərbaycanın *liboy* toşkasında olmuşam *heylə* şey görməmişəm. Bir dənə o nətə:r havaydısı, adamlarıda. Bax onu görmüşəm ki, *doordan* da oran torpağı kimi torpax yoxdu vallah yoxdu. Orda, vardöylət elə hamsı ordeydi. Bax açığın derəm haa. İndi *nağayrağey*, danşram burnumun uju göynüyürkün gedəm bir dəfə, bicə dəfə fırranam gələm. Düz dey bəri gətdərə gedirsən, amma oran yerin vermir. Yox O Quzann yanda Sarcalı kəndi var Ağcabədinin Sarcalısı Qaynəm oralıdı. Serano ordan görükür *dənə*, gedrəm Kəhrizdiyə məsələn. Qəbrsannığa gəndə qardaşım elə bil orda basdırılıfdı. Həyat onnan açılıdığın, həyat gözəl həyatdı yanı devləti qurax o devlətdə yaşiyax, rahat yaşiyax, onsdə, *yaşdahdihcan* ölüf çıxıf *gedəjiyy* hammız, heş kimə *qalasdöül* bu dünya. Ba fikir verin bu dünya kimə qalıdf, heşkimə, vala heşkimə. Heşkim heşnə aparmır. *De:r* bala, oğlun başa *salammır də:*, *de:r* mən ölrəm amma molluya denən ki *mə:m* *əağım*da coraf qalsın, ölənnən sora corabı *əağımnan çıxarmasınnar*. *De:r* ki yaxşı, vax gəlir kişi öləndə oğlu molluya *de:r* atam vəsyət eliyifkin corav *əağım*da qalsın. Ama bir dəndə məhtuf qoyuf oğluna da tapşırıkın bu məhtubu da mən ölənnən sora oxuyarsan.

Molla *de:r* a kişi adət-ənənə var, müsəlmançılıxdı, ola bilməzə heş cürə, heş cürə ola bilməz. Nəysə zornan *bitə:r corabı kişinn əağımnan* çıxardıllar. Aparıf basdırıllar *bineçəün* sonra *olu* bı *mətuflu* açıf oxuyur. *Görr* atası yazırkın “görsən bala *adcə* bi dənə çorabı da *maa* qoymadlar ki, aparam *özümnan*. Yanı bı dünyada heş kim heşnə aparmır. *Fikirrəşsən*, baxsan, quranaqqı *heşnə*. Bizim ölkə gözəl ölkədi, varrı ölkədi, bını qorumax lazımdı, yaşatmax lazımdı gələcəh nəsil üçün. Devləti yaşatmax lazımdı, oğul!

57.

**Söyləyən:** Abbasova Xatirə Gülməmməd qızı



**Yaşı:** 55

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Muradbəyli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Evdar.

Çox çətinliyə, iki körpəyə, biri biryaş dördəyində biridə dördəylik. O itki körpəyə mən nə zülüm çəmişəm onu Allah bilir. Gəlirdiy, qalırdıx, Xaçın, o körpənin altında atışma kəsirdi, qayıdıf birdə gedirdih, sora mamamgilə gəldiy, Ağcabədin Sarcalı kəndinə, orda da dedlər Ağdam tamam alındı, Xındırısından filan *bəhmən*, getdiy Yevlağa qardaşimilə ordada şərayit pis olduğunun, zülma tüşdüy o iki körpəni *vırdıx* qoltuğmuza *qaşdıx* Bakıya. O qədər didərgin həyatı yaşamışamki evladlarını böydüyünə inammıram ki, mən bı uşaxları harda böytdüm. Heş mən görmədim buşaxları bir yerdə, vala bir sabit bir yerim olsun, bir evim olsun kiminsə əhatəsinn altında, kiminsə *dannağınn* altında, *onunbunn* evində. Düzdü allahaşükür çətinliyə olsa da oxuyuf alitəhsil alıllar. Belə də şükür *büyükü* günümüzə də salamatıx. Vallah bu məjburi *koşkünnüyün* hər üzün gördüy. Xudaverdi Abbasov, yoldaşımın qardaşıydı, şəhid oldu, *nişannıydı* özdə. Doxsankincilin avqustun irimbeşində vırmışdılar onu ermənnər. Orda *ümmuyətcən* şərayitımız yaxşıydı. Pütün rayonlardan üstünüydü Ağdam. *Həmməşə* hamı Ağdama gələrdi alverçün. Nəsə bazarığçün Gəncədən də gəlirdi Ağdama Pasaja, böyü bazarıydı. Hər bir şey varıydı Ağdamda. Orda toylar çox gözəliydı, çadır toylarıydı, el adətiyə elçi getməy, gəlin gətirməy, toydan sora *boygörüncəyinə* getməy çox gözəl olurdu. Hörmət varıydı *böyyə*, kiçiyə. Qaynəyə, qaynataya, qadanalım. *Helə* hörmətimiz varıydı birbirimizə, amma indi bilmirsən *toylıyllər*, pül yığıllar. İndi heç onn da yığabilmirlər hamsn resdaranda qoyuf çıxıllar.

**58.**

**Söyləyən:** Abdullayev Nəvai Sahib oğlu 1974

**Yaşı:** 42

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz. Fəhlə

Arzumuz odukın öz torpağımıza qaydax bidənə arzumuz odu. Dərdimiz yoxudu, sərimiz yoxudu, gözəl havası suyu. Elə fəhlə işi tüşür gedrəm işdiyirəm, quru fəhləçiliy. Malyaram, suvax zad belə ayrı *heşzad* yox. *Qaşqınnıxda* Masallıya getdiy əvvəl. *Onnan* sora Sabrabatda yaşamışix. Qalağaynda oncül orda yaşamışix. Şəhriyarda da evimiz varyıdı şəhərciydə. Ordan gəlmişiy Bakıya ikiminsəkgizdə Yasamalda qalmışix, sora *gedmişiy* Mərdəkana orda yaşamışix. İki ildidə biranı veriflər gəlmişiy bira. Bırdan da ya torpağımıza *gedəjiyih* ya qəbirə. *Hə:ikisinnən* biridi. *Mə:m* birəz danışk qabiliyyətim yoxdey. *Dördnc* sinfi qutarmışam. Huş qalmıyif, problemlər adamın başın o qədər xaraf eliyifkin dərt bir olar, cər bir olar. Heşşat yadda qalmır. Dərdmizdən danışşax onssda dərdimiz bitəsi döyül. Ağdamnan mən çıxanda onsəggiz ondokquz yaşım varyıdı.

**59.**

**Söyləyən:** Cəfərov Şahin Hamlet oğlu

**Yaşı:** 44

**Doğulduğı yer:** Ağdam şəhəri

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** ----

Ayın irmibirində çıxmışam Ağdamnan axırcı səfər ayın irmibiri, İrmibirində bizim küçənin beşüz metirriyin dəydi ermənnər. Ordan çıxanda da girdim evə, bir dənə çamadan varyıdı, bir maqıntafon, birdə kasetdər. O da hasardan tullandım öz *paltarrarımı* götürəmmədim. O qədər pis atırdılarkin, minamyotnan vırırdılar şəhəri, götürdüm elə axırcı dəfən görəcəyim o oldu. O birsi otaxdadı kasetdər maqıntafon, saxlayıram, yadigar saxlayıram. Hə kasset birdə maqıntafonda Vesna maqıntafon həşdadbirincilin. Yadigar saxlayıram. Yetmişəkgizincilin kasetləri var saxlayıram. Bu gün də bir yerrimnən görüşdüm, erməni girovlüğündə oluf, Ağdamı yadıma saldı. Şuşada bir il girovda qalif, həmin o bu Əlzamin. Danışırkın, bir ildən sonra Ağdamın birilliyin keçirirmiş ermənnər, bayram eliyirmışdər, bulları da aparıflar, girovları, aparıflar orda kin siz də oynuyun. Bu Əlzamin oynamıyif, oynamıyanda bunu vuruf bir erməni, vıranda Əlzamin deyif ki kişisənsə gəl təhbətəh çıxax. Dedim

Əlzamin bəs o erməni yeyif içif sən aj girov, de:r yadma düşmürdü yeməh, *işdiyirdimkin* elə bilların birin vuram. Albert varmış ermənnin birinin böyyü, onun da əsl *Ağdamnanıymış* deyifki indii çıxarsan onnan udussan nətə:r olajax. Deyif udussam aftamatını verərsən özüm-özümü gülləliyərəm, udsam məni buraxarsan. Deyif yaxşı çıx. De:r çıxdım, ikinci idarda bı həmin erməni sərdim yerə yıxılarda o biriləri *tuşdu* üsdümə ki, məni vıralar, Deyif vırmıyın büyünnən sora bu bizim əsgərdi. Sora bı bını götürüf aparıf onun Roza adında xalası varıymış həmin ermənnin İspanakertdə onn evin təmizdətdirif, işdədirmiş, dosdaşif bunnan. Sora onn niyvası varıymış sofirin boğuf de:r şofiri boğdum, tamam ölənnən sora buraxdım keşdim rola şofirin də puşlatın geydim gəldim, de:r isdədim qəbrmənığa tullyam Qarağacı qəbrsanrığına, sora dedim ki, ə bizim qəbrsannıği mundarıyar gətirdim de:r Qarqazın içinə tulladım gəldim Ağdama. Dedim ə bizim məhlədən keşdin? Dedi abidənn yanndan keşdim, Ağdam darmadağınıydı. Ağdama gələndə, de:r təhtəh maşın gedirdi, siqnal verif, marqat eliyirdilər manna, plonkalı nivaysış, spes niyvaymış gülləkeçirmiyən şişəsi de:r Fransada yığılıf gəlif. Gəlif Novruzdu kəndinə ordan Qarqazın içinən girif keçəndə, erməni posdunnan bunn dalıncan atıflar. Bir dəfə de:r qırantamyot atdılar maşın isdədi aşa başı yarılmışdı. Sora düzəlif, bizimkilərə də marqat eliyif, siqnal verif marqat eliyə-eliyə keçif. Bizim səngərə keçəndə bizimkilər atmıyıf. Sora bırda malicə olunufdu indii bö:rəyinin biri yoxdu. Elə danışdı o dedim bizim küçədən keşdin, evi gördün? De:r ə ev yadımda dolüydü, isdiyirdim canımı qutaram. Bir geje de:r məni döydü erməni kışın günüydü, alt paltarında apardı de:r məni bağladı ağaja söoxda Şuşada qaldım de:r sə:r gəldilər elə bildilər ölmüşəm tüşürtdülər gördülər tərpe mirəm, dommuşdum tamam, onnan da, de:r böyrəylərim otqaz elədi. Ona yaman zülüm eləmişdilər. İndi yaşır, amma ağır xəsdədi.

**60.**

**Söyləyən:** Bayramova Könül Abbas qızı

**Yaşı:** 44

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Kəngərli.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Evdar

Özüm yazdığım bayatıları deməh isdiyirəm, bayatıladı özüm yazmışam.

Mən aşik yara bəndəm  
Sevdəsiz yara bəndəm  
Gözüm gözünə həsrət  
Özüm-özünə bəndəm.

Əzizinəm gül üzdü  
Çəmənimdə gül üzdü  
Əğyar elə *güldükün*  
Əlin əlimdən üzdu

Əzizim dərdi məni,  
Fələyim dərdi məni  
Belə tez ağlamazdım  
*Bivaxsız* dərdi məni.

Ağlaram mən doyunca  
Göz yaşım quruyunca  
Elə dərdə düşdümkün  
*Gülməm* dünya durunca.

Gedişin yaman oldu  
Gəlmədin zülm oldu  
Yolunu gözləməhdən  
Hər gün gözüm dört oldu.

Əzizinəm dərdə mən  
Tuş olmuşam dərdə mən.  
Təki Vətən qurtulsun  
Dözərəm hər dərdə mən.

Baharım yazım sənsən  
Könül avazım sənsən.  
Sənsiz *qalmam* dünyada  
Məni yaşadan sənsən.

Əzizim güldür məni  
Həm sən gül, güldür məni.  
Ömrümə lar az qalır,  
Barı bir güldür məni.

Həsrətdə qalan canım  
Sənsiz üzülən canım.  
Hicran nə yaman imiş  
Yaman aldı bu canım.

Əzizim Bahar olsun  
Yaz olsun bahar olsun.  
Kaşki pütün dünyada  
Hər vaxt xoş bahar olsun.

Həsrətdən küsən könlüm  
Sümbüllü süsən könlüm.  
Nədən sən pərişansan  
Taledən küsən könlüm.

Bilirsən qardaş, qafyələri *qatmaqarışıxdı*, fikrə gedəndə, hər şeyi yadıma salır kövrələndə *binnarı* yazmışam. Qafyələrin çoxu qarşıxdır gərəh üzürü hesaFeiliyəsiniz. Binnara görə deməh isdəmirdim. Qafyələrnə görə gərəh üzürü hesaFeiliyəsiniz.

**61.**

**Söyləyən:** Əliyeva Tamara Hüseynəli qızı

**Yaşı:** 70

**Doğulduğu** Ağdam r. Göytəpə

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Xojalı olan *gejəsi* biz çox əzyət çəhdih. Mən baxçada işdiyirdim. Bir də gördüm darvaza döyülür sahat dördüydü, dediki bəs xala belə-belə *Xojalın* qırılar, *qaşkın* gəlir də ordan. Getdim *haçar* mənəydi baxcann qapsın aşdım orda yerrəşdirdih, qonağevi vardı orda yerrəşdirdih, xojalıları. Çox adam gəlmişdi. *Onnari* yerrəşdirif də axşam sahat yeddiydi, evə gəlmişdim. Birdə gördümkün səs gəldi. Dedlərkin bəs Ulazan atıllar. Birgejəlih gəldih Bərdiyə sora sə:r-sə:r qardaşım gəlir apardı də:kəndə Xojaları təzdən

yığdım maşınara köçürdüm başqa yerrə də: . Bir gün qardaşım gəldi dedi kin bəs vəziyyət pisdı. Dedim mən getmirəm. Nəysə qaldım, düz axıncı günə qədər, axıncı gün getdih Bərdiyə. Yoldaşımnan hər səhzər çıxırdım ordan gedirdih evə otururduh bir də axşam qaydırdım. İyrmüçü dedlər Göytəpə alındı. Kaş bircə gün, o günü göreydih kin ora alınım.

Bir *ef* tihdim dəyirmi  
Çubuxları iyirmi  
Nə qapı var nə pəncərə  
Görmürəm kəndimi.

Gəl *gedəh* Daşbulağa  
Tökəh qanyaş bulağa.  
*Səmbirin* de məmbirin  
Tökəy qan yaş bulağa.

Haray ellilər haray  
Əli bellilər haray.  
Şana tellilər haray  
Gəlin dəhnəmiz uçufdu.

Deir əli belli neynəsin,  
Şana telli neynəsin  
Dəhnə dibdən uçufdu  
Əli belli neynəsin.

Halım pisdəşir e:vala. Deə bilmirəm.

**62.**

**Söyləyən:** Quliyev Nizami Əliqulu oğlu

**Yaşı:** 63

**Doğulduğu yer:** Ağdam r.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Çıxmırdıx camaat *nətə:r* biz də *helə* *gejəynən nətə:r* başdadılarsa atmağa uşaxları götrüf çıxdıx. Hüzrmüzü yarımçıx qoyuf çıxdıx. Hə dediyim *odunkun* hüzrmüzü axıracan verəmmədik. *Yarıyarımçıx* hərə birtərəfə qaşdıx. Xəsdeydi, camahat çıxanda, o çıxmırdı, *gejədə* qalırdı. İkiüçnəfər yığışırdı bizim evmizə orda qalırdılar. Qarannıxda, pütүн şəhərin işığı sönmüşdü. O vaxdan da o *helə* xəsədəliyə tüşdü, gətdiy Bakıya *xeylax* Bakıda yatdı. Bir xeyri olmadı, gətdiy rayonda keçindi. Altıgün hüzrü verdiy yeddisində *nətə:r* atdılsa hər bir tərəfə dağlışdı. Məhlədə adam yoxuydu iküç aylə qalmışdı. Sora çıxdıx və hamıkimi biz də qaşqın tüşdüy.

**63.**

**Söyləyən:** Şükürov İlham Əlim oğlu

**Yaşı:** 54

**Doğulduğı yer:** Ağdam r.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

Mən *döyççü* olmuşam. Elə bil, köhnə vaxdı, o Qatır Məmmədin dəsədəsində elə-belə gedif döyşmüşəm. Sora Ağdamnan çıxannan sora, sora təzdən yenə döyşə qaytmışam. Tərtər, Ağdəre istiqamətində *yetmuzuşsaylı* şeydə döyşdə olmuşam dördüncü batalyonda. Özüm də *pılamyoşşik* olmuşam. Yaralammışam, yaralarım da belə yüngül toxuma yaraları oluf. BÖir dəfə biz döyşdəyik. Döyşdə o sivyazistimiz yaralandı, elə bil ki, elə yerdi ki, kiçih belə bir yerdi, öyüzə tüşüf, biz də büyüzdəyih. Çıxan kimi onu erməni vırur, onu ordan götrə bilmirih. Tez də çıxarmah isdiyirih kino nu orda vuruf öldürməsinnər. Uşaxları yıxdıx aftamatın bu remennərin çıxartdıh birbirinə çaladığ, tulladığ o tərəfəkin tutsun sürüyüf çıxardax bunu. Atdıx bını sürüyəndə dedi çıxa bilmirəm üsdümdə silah ilişir dedim ə nəyin var tulla. Hər şeyi at. Sıvyazı da urusun sıvyazıdı, belə yekə sıvyazdardı. Bı da bunu belinə bərth bağlıdı bını çıxarda bilmədi üsdünnən. Dedikin İlham çıxarda bilmirəm. Məni də müvəqqəti olarax komandir kimi bilların üsdünə qoyuflar. Nəysə uşaxlarnan birtəhər çıxardıx onu keçirtdiy butərəfə. Usdünnən uçay keçmişdi, bilmirəm nə qədər keçmişdi. Dedlər səni PXD-yə çağrılar, özdə silahnnan, mən də ağır pilomyotdu. Dedim başız xarafdı, pazisyadan pilamyotu *nətə:r* tüşürdüm aşağı. Dedlər *yoxe* silahnnan gəlməlisən. Nəysə gəldim oturdum. Nəcənştat dedkin

bəs orda şey gəlirdi. Kiminsə işin axdarıllar. Sənin rotannan silah itirdi. Girdim ki, belə cavan oğlandı belə köh, pırsıyıfıdf, ağda belə şey geynif, oturuf. Hə:İlham sənsən, dedim hə:, mənəm. Sənn şey də aftamat silah, itif, yox Həmzənn silahı itirdi. Bir də kin biz onu çıxardan da özmüz ona dedinkin nəyin var çıxart tulla. *Maa* qayıdıf nə desə yaxşıdı. *Nətə:r* oldu ə:onun kürəyində o sivyazı çıxartdınız, amma *aftamatı* çıxarda bilmədiiz. Dedim ə:bədbaxt oğlu bədbaxt heş döyüşdə oluf can hayında olmusan, dedim orda silah yox e o afdamat pırosdu sivyazı ona görə o məjbur oluf onu dartıf onu çıxardanda onu açə bilmiyif. O da yaradammıh adamdı özün itirirdi, yoxa çıxırdı. Biz onu şeylədik ki, birtə:r ipi bağla özünə harana bağlıyırsan bağla səni ordan çəkəh çıxardax. Heş can hayında olmusan duruf maa burda aftamat davası çəkirsən, sənin aftamına da, saa da elə belə dedim, durdum kağza zada da qol səhmədim. Pilamyotu da götürdüm çıxdım. Sora Nəcənştəb mənə deyir, o dedi o dəlini hardan tapıf gətirmisiniz. İndi mən nə deyim, mən döyüşçü olmuşam pasdıyanı. *Mə:mki* davadalaş olufdu, başka şeynən işim olmuyufdu.

**64.**

**Söyləyən:** Şükürzadə Əfruz Əsəd qızı

**Yaşı:** 50

**Doğulduğı yer:** Ağdam r.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mehdiabad Gənclər Şəhərciyi

**İşi, vəzifəsi:** Evdar

O vaxdı bizim toylar çox yaxşıydı hamsı palatkeydi, evin qapsında mağar qurulurdu, ikigün, üçgün toy olurdu, paşşah olurdu. Fərraş olurdu. Məzəliynən toyü idara edirdilər. Toyda da heş kim şulux zad sala bilməzdi. Məsələn, de:ərdi kin filankəsi çək ortuya. Gəlirdi Paşşahın qabağna salamələküm, ələykümsalaman sora de:rdi kin niyə toya geş gəlmisən? Yanı bu mənada kin cərimə eləsin. De:rdikin məsələn əlli maat verərsən ya da irmbeş maat verərsən. Ya da de:rdi get bir aşıxları gör. O da gedirdi aşıxları görürdü, bir qırmızı onnux verirdi, qohuməğrabasın çağırıf oynadırdı. Yanı orda ümumyətə çox gözəl bir ənənə də oydukun kişilər otururdu aşbaza de:rdikin ə maa bir maça gəti, o heyvanın ən gözəl yeridi, ona görə də *maçanı* gətirif verəndə onun gətirdiyi qaba bir beşdiy, bir *onnux və*



sayrə qoyurdular. Bir də gözəl adətlərdən biri şirinçay söhbəti varıdı, ikirəy. Qızı verərdilərsə rəyləri qarışdırardılar, belə, gözəl adətdər varyıdı.

**65.**

**Söyləyən:** Əliyev Sərdar Rüstəm oğlu

**Yaşı:** 72

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Sarıtəpə ərazisi

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Qaynaqçı.

Xojavəndi camaatı tökülüf gələndə ki Ağdamakı ermənnər bizi sıxışdırıllarkı siz də zada qol çəkin, biz Qarabağnın birrəşiriy. Ollar tökülüf gələn günü bizim Ağdama gələn günnən mən hadisələrin içində olmuşam. Şə:rdən şaxlar kinodan çıxıf gələndə dedlər mədənyət evin qabağında camat tökülüf gəlifnəmm nağayır. Nəysə biz də dürdüx məhlədən töküldüy getdiy. Hamı gəldi, elədi, həmən günn sə:rsinnən Ağdamda başdadı bı hadisələr cəriyan eləməyə. Elyəlyə gəldi fevral aynın 22 –sində həmin o ikişag öldü Bəxtiyarnan Əli. Ağdamın ilk şəhitdəriydi. De:bı, vertalyot hadisələrində, orda bı meyitdəri mən əlimnən boşaltmışam meyitxanaya. Orda ühdənə meyit tannırdı. Biri Cəfərov Vaqifidi, biri pilotun biriydi, bir də İsmət Qayıbof, o üşdənə meyid şey olmamışdı, bıllar tannırdı. Yox yalandı, yalan sözdü, qardaşı gəlmişdi, qardaşı apardı, Şşadan da Vaqifin atası Cəfər müəllim gəlmişdi, o apardı. Mə:n maşındüzəldən olmuşam sənətgər, özde məşur sənətkar olmuşam Sərdar Ağdamda.

Yox döyşə oğlum gedif. Hə posdara evdə yeməh bişirif aparırdım, su aparırdım. Vertalyot hadisəsində, biz mədənyət evnin qabağındeydix. Durmuşdux birdagördüy Xuraman müəllim Abbasova raykomnan kışyıra-kışyıra çıxdıki milləti qırıflar, vertalyotu vurıflar. Sərsi günü İsmayılof Nadir vardı bizim icrabəşçısı, ollar uşaxlar zaddar toklüşdülər getdilər. Meyddəri yığdılar gətdilər bizim Ağdam mecidində böyüh bir yer düzəltmişdilər. Meytdər orda yu:lurdu, ora yığılırdı. Cəbhə bölgəsinnən gələnnər hamsı ora gəlirdi. Orda hazırlanırdı, yə:si apararı aparırdı, qalann da Ağdamda dəfn eliyirdilər. Həmən günn də olları getdilər ordan yığdılar gətdilər meçijə boşaldanda, bah bı əllərimnən qafqara, pırasdıynann arasında boşaltmışam olları,

onların içində üç nəfər tannırdı. Seyitdi məhtəbi vırılarda 15-16 nəfər ölmüşdü, rəhmətliy genral Ərşad deyrdilərey o da həmin məhtəfdeydi, kamandır batalyonuydu. Ərşadda ordan apardıxkin Uzundərədə dəfn eliyəh, çata bilmədih Göytəpə məytəbin vırmışdılar, məftəf alışıf yanırdı, bizi bir də qaytardılar o yolnan qaytdıx, gəlif o biri qəbrsannaıxda Ərşadı dəfn elədiy. Mən gəldim evə *kin* Ağdama *qallax* gördüh vəziyət pısdı, çıxdıx.

**66.**

**Söyləyən:** Əhmədov Bakir Həbib oğlu

**Yaşı:** 54

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Ticarətçi

Həştətsəkgizdən doxsançə qədər zülüm çəhmişih *də:*. Başmıza *bomma* yağıf bombann altında işdəmişih. Başmıza bomba tökülməynə baxmıyarax biz işdiyirdih, taxıl əkirdih, kambaynnarımız piçirdi. Dolu vəziyətdə sahələrdə qaldı nəyimiz varıydı, hamsı qaldı. Gəlif dörtyol deylen yer varıydı, orda qaldıx onotbeş gün. Sora gəlmişih indidə nəblim, məyşət avadannıxları təmiriyən məşğulam.

Qar da yağmışdı həməh vaxdı yaçıx camaatın əyaxlarının hamsın dön atmışdı. Quçaxlarında körpə uşaxlar, hamsı piyada, orda Qarqar deylen çay varıdı ordan bəzsi keçmişdir, bəzsi ordan Şelli deylen kət varıdı ordan birəz keçmişdi, çoxün yolda qırılmışdılar. Orda Yaqub adında, Ala Yaqub, onn köməhliyinnən birəz camat, sağqaldı, çıxdı. Ala Yaqubun çox köməhliyi oldu ollara, xojallara. Burda tikilən indiki villalar deyllərey nəmm milyanerrər məhləsi. Ama Ağdam elə o vax başdan əğa milyanerrər məhləsiydi. İndi tikilir buralarda villalar, ikimərtəbə, üçmərtəbə. Biz çalışkan millətiydih, özdəki biz haramçılığnan çərəh yeməmişih, yən öz sənətimiznən öz qazancımıznan, öz zəhmətimiznən, gejë-gündüz özmüzə zülm eliyif tihmişdih, qurmuşduh, hamsını qoyuf gəldih.

**67.**

**Söyləyən:** Əhmədov Həsərət Məhərrəm oğlu

**Yaşı:** 52

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. İlxıçılar kəndi

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** işsiz

Dördil ərzində ombəş-irmi dəfə çıxmış, qaytmış. Ağdamda Gülcə savetdiyi Papravət dağının aşağısıydı də, bizdən elə bilki havayolu beşklometriydi. Hava yolu, ama belə maşın yolu gessən hardasa onklometr, onkiklometriydi Papravətdən aşağıydıx də, bizdən baxanda yuxarda kətdərə baxırsan. Üzümeymalı zavodunda işdiyirdim. Üzüm addarınnan, rəkəstil varıydı, keçəmcəyi varıydı, bayandı, öölqar deyrdih, çox yerdə ağadayı derdilər, məmm, təbriziydi, mədrəseydi. Bayan üzümü varıydı, yumşax saplaxları varıydı, tay qayçıynan kəsməyə ehtiyaj yoxuydu. Ölnən belə yığıf doldururdun vedrələrə. Hə, kişmiş, yanı ikisrə üççürə kişmiş varıydı. Üzüm bağları çoxuydu tə:hliy də de:rdiy. Atam, bitz seyidih, böyü seyiddərdənih. Atam uzun müddət sovxozda birqadir işdiyirdi.

Seyit Məhərrəm yani axsakqalkimi seyit kimi tanıyırlar. Aylarnan, illərnən eləbilki, çöllərdə qalmış də:, hanssa kəndə gedif yığışmamış, hanssa yataqxanya gedif yığışmamış. Gözdəmişikin yanı ərazi qaydar, el obamız qaydar. Arz elyərdikkın pütүн torpaxlarmız, pütүн ərazlərmiz qayssın, ərazi pütövlüymüz təmin olunsun, yenə əvvəlki sərhəddər bərpa olunsun. Onu ötz hammız pütүн aylə üzvlərmiz, el, oba, hammızın birinci arzümüz odur. Pütүн ərazlərmiz qaytarılsın. Siz də saolunkin belə işdərnən məşğulsunuz, axdarırsınız, tapırsınız bunnarın hamsı böyü işdi, qardaş. Çox saolun.

**68.**

**Söyləyən:** Qayıbova Gülnarə Paşa qızı

**Yaşı:** 49

**Doğulduğı yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Evdar

Papam da Ağdamda katiblərin şofiri işdiyif, Qayıbov Paşa Tanklar hamsı yığışf gəldi abidənin yanna. Mamam getdi soruşdu kün bala hara yığışf gəlirsiz. Dedlər kin bizə əmr gəldi kin Ağdamı tərki eliyin, ermənnər gəir. Gua Surətin dəstəsinnəniydilər bilmirəm elə biz də əlimizə keçən bir camadan pal – partar götüdüy, Ağdamnan həmin günü çıxdıx. Gəldih Xındırısdan kəndinə. Yoldaşım da işnən bağlı Şəkidəydi gəldi dedi niyə çıxmısınız? Nəse

gejə qaldıx orda, sə:r tezdənnən mə:m yoldaşım, xalamın qızının əri Niyazi, xalam oğlu Vaqif və bir də mə:m balac qardaşım Adil üçü dedlər ki, gedəh görəh şəhərdə vəzyət nətərdi, Ağdamda getdilər. Ermənnin Tankı vuruf maşınların (ağlayır) qazırdort maşını varyıdı gəldih Bakıda, onnan əvvəl ev danışdih ki, vəzyət pisdi köçəy uşaxları da gütürəh gələh. Pul hamsı da maşın *bardaçokunda*, Balaca qardaşım elə de:r di kin, gördüm maşını vurdular de:r elə əlmizi belə tutduq başımıza. Dedim tay öldüh də, ta nəblim tankın qabağında salamat qalarix. Gözmü aşdım gördüm sağam elə bildim bıllar da sağdı, dedim ə tüşün qaçağın, səkgiznömrləli məhtəbin yanında olmuşdu. De:r tüşdüm gördüm Vaqifdə sağdı. Dedim Kamılən, mə:n xalam qızının əri, ollar niyə gəlmədi? Dedi ollar öldülər. De:r tüşdüh qaşdıx, qaçırax şəhərdən çıxmağa də:, qabaxdan tank gəlir. Yolun yarısın gəlmişdim Vaqifnən o da de:r qıçasınnan yaralanıf, axsıya – axsıya gəlir, qanda aparır, məni də onu da, qardaşım qolunna yaralanıf yun jaketin qoluna bağlıyıfkin qanaxmadan ölməsin Vaqif deyif kin bir da bir həyətdə mən gizdənim, ta mən yeriye bilmirəm, tank zadnan gəlif məni çıxardın, bir həyətdə otun altında onu gizdədir. Qardaşım gəlif görür orda kamaz diyanıf üsdündə da haçar, yaralı de:r sevindim kin nə yaxşı de:r gödümkün xoddammır, de:r başa düşdümkün yə:si çıxarda bilmıyif maşını qoyuf gedif. De:r gördüm elə balaja bir dənə maşın gedir. De:r dedim kin onsuz da ölürəm də, qan məni aparır əlimi belə elədim, o yadımdadı de:r. Bir də özümə gələndə gördüm kin *uzundərədiyəm*. O kişi məni ayıldır. Bala ayıl – bala ayıl. Ayıldım dedi, kimsən, dedim Ağdamlı Paşanın oğluyam bizi vırdılar. Xındırısandan kəndinə getməy isdiyirəm. O, adam buna maşın tapıf, göndərif Xındırısana. Bir də gördüy Qardaşım yazıx üsdü, toz, torpağ, qan, ağıya – ağıya dedi ollar qaldı bircə mən sağ qalmışam. Yaraların sarımışix. Sora qardaşımın o birisi gedif, tank danışıf kin gedif, Vaqifi çıxartınnar. Qardaşımın biri deyif gəlin girəyin də:girməh mamentində qoymuyuf, kim qoymuyuf, tay bilmirəm. Qardaşımı da qoydux maşına, papamın maşınna gəldih tıramatologiya xəsdəxanasına qoydux orda qaldı, qəlpələrin zadın çıxartdılar bi tərəfi elə həylə qəlpəydi. Belə zülümən, pis günnərimiz oldu. Orda yaxşı yaşamış, yaxşı yemiş insannarıdix, indi gəldih burda pis günə düşdüh.

**Söyləyən:** Əliyeva Svetlana İsgəndər q.

**Yaşı:** 60

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Eyvazxanbəyli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Evdar

*Eloldu* pambığın *əğınacan* uşax dalımda, *şəlləhli* qaşdıx, götdüm uşağı qaşdıx, qaşdıx, gəldiyə:, nələr, piyada, yolları, pambığın arasıynan daüz Qərbənt yolunacan piyada qaşdıx. Heşnə, heşnə, qapları bağladım, bir topa haçar. Dörtotağı eviydi, birdə zalıydı. Üsdə də bir qazan dolma, belə *pıqıldayır*, dedim nə götürəjiyih, qapıları bərpbağlıyın qaydajıyix. Elə o qaçan da qaşdıx. Bax helə də başımıza oyunnar gəldi dənə qaşdıx, uşaxlar hərəsi bir tərəfə, altı uşağıydı, bir də:liydi, iki də:liydi, emmizdə nəymiz vardı elə heycə qoydux çıxdıx, gəldih, Qərbəndə. Gəldilər tanış biliş, bir – bir hamnı götdülər. Mingəçevrdə qaynım evi vardı gəldih, töküldüy ora, onnan elə iki gün sora eşitdih kin kənt getdi. Mingəçevirdə bir il qaldıx. Sora gəldih Bakda qohummuz vardı, bir il də onn evində yaşadıx bir otağıydı, səkgiz baş aylə. Onnan sora getdih dokquzuncu mikroyonda iki dənə balaja otağıydı. aldıx kardonuydu, ortası. Düzəltdiy, iraxladıx qaldıx orda. Sora da iki il olar, Allah *pirezdentimizin* canın sağ eləsin köçürtdü bizi burya.

**70.**

**Söyləyən:** Qasımova Şükufə Yunis q.

**Yaşı:** 46

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** Evdar

Ağdam alnana qədər mən Ağdamda işdiyirdim elə. *Məvsətimət* idarəsində işdiyirdim. Hə böyüyüydü yeddiüzədən işçisi vardı. Boyaxçı fotokraf, dərzi, onnansora, nəblim, mebel sexmiz vardı, coxuydu, hamsının mayşın biz yazırdıx də:qardaş. Dəlləhləriydi, boyaxçılarıydi, dəmirçiləriydi. Pütün rayonnardan gəlif işdiyirdi. Lahışdan vardı. Hə, bizdə Lahışdılar məhləsi vardı, qaraçılar məhləsi vardı. Xojaldan *qaşqınnar* vardı kiciç aylə bizdə qalırdı. Asdan addı kişi vardı. Qulluğ eliyirdim. Resdoranda

da yerrəşdirmişdilər Xojalları. Qardaşdarım işdiyirdi o vaxdı, məndə qalırdım *ödə*, indi uşaxlara də:rəm güllüllər, civimdə qıranatnan gəzirdim *övdə*. Allahandolsun civimdə qıranat Xojalları görmüşdüm deyın, civimdə qıranat saxlıyırdım kii birdən girov düşərəm özümü partddadım. Əsir tüşməməyəçün. Səkgizimay günü t nətər atdılarda biz öydöydüy onda qönşümüzün həytində qardaşımnan oxyurdu onn bacsı tikə - tikə olmuşdu. Ora qaşdıx, bura qaşdıx. Çox əzyətdər çəhmışih, o qapda, bu qapda. Balaja bir otaxda üçşax böytmüşəm. Özüm yazmışam.

Əlimə hər zaman qələm düşəndə.  
Ağdam sözün yazır hər yerə əlim.  
Həsərdən qubardan *səhpət* tuşəndə  
Ağdam, Ağdam deyir *xəlvəççə* dilim.

Ağdamlı *biriynən* mən görüşəndə  
*Sevinşdən* yaşarır inan gözlərim.  
Ağdam elimi mən düşünəndə  
Həsərlə inləyir dinir ürəyim.

Ağdam gözəlisən sən səhərlərin.  
İşıqlı nurludur hər şəhərlərin  
Ətirri çələnkdir hər çiçəklərin.  
*Daddıdır* şirindir al meyvələrin.

Bu qərib könlümü tənhalıq sızır  
Qəlbimə min cürə fikirlər axır  
Acılar hər zaman yandırır yaxır  
Yanan qəlbə məlhəm çətinmiş Allah  
Yaşamaq nə yaman çətinmiş Allah.

Ömrümün gənc çağı qaşqın olmuşam  
Elimdən obamdan uzaq qalmışam  
Ürəyi *nisgili* qərib olmuşam  
Yaşamaq nə yaman çətinmiş Allah

Qanayan yarama məlhəm olmadı  
Axan göz yaşımı silən olmadı  
Bu cavan yaşımda bilən olmadı

Qəlbimi köyrəldən nəymiş Allah  
Yaşamax nə yaman çətinmiş Allah.

Yəqin alın yazım buymuş mənim.  
Hər arzum çiçəytək solarmış mənim.  
Qarşımı tufannar kəsərmiş mənim.  
Görəsən günahım nəymiş Allah.

Xəyala dalıram hərgün hər geçə.  
Bu dərdə sən söylə mən dözümlə neçə.  
Bütün varlığım da dönübdür heçə.  
Varikən yoxolmaq nəymiş Allah.  
Yaşamaq nə yaman çətinmiş Allah.

**71.**

**Söyləyən:** Yusifov İlqar Fuad o.

**Yaşı:** 55

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** ----

Mən *vinzavotda ekspeitel* işdiyirdim *vinzavotda*. Uşaxlığımız, deməy olar kin elə o Qobu çayında çimmişiy. Ağdamın tən ortasından gedirdi. Soora kanalizasiya elədilər. Uzundərə Ağdamın çıxacağındaydı Rəhmətliy papamı o vaxdı orda dəfn elədiy. Qaracı qəbrsannığına aparmağ olmurdu. Nə qədər Şəhiddərin hamsın orda dəfn elədiyi. Abidə vardı, abidə doldu. O şaxlar vardı, ölənnər. Xojaldan, çoxusun elə orda dəfn elədiy, *onnansora* ora doldu, tamam. Ən axırını yadımdadığın orda Qatır Məmmədi dəfn elədilər. Yaquf, vardı, Ala Yaquf, Türmədən çıxanda. Hə adı, Yaqufuydu, Qatır Məmməd onun ləqəbiydi. Sifəti belə Alabulaydı önörədə Ala Yaquf de:rdilər. Yadımdadığın orda axırını onu dəfn elədiy. Onansora yer olmadı. Maşınan gedəndə bir gün puskuya tüşdü ermənnər tökülüşdülər üsdümüzə, patpilesin hamsı qırılıf töküldü üsdümə, doldu gözümə bir tər çıxmışix ordan. ikün allahın işığına baxəlməmişəm. Mə:m böüy bir arzum var, o da olajaxdiye, biz Ağdama qayıdajayix. Özdə az qalif, uje vaxdı gəlif çatıfıdı. Biz orda

riyal maharbə şəraitində yaşamışx. Allah *ölənnərə* də rəhmət eləsin qırxandan da bizim çox qəhrəmannarımız varıydı gəlif orda şəhid oluflar. Rəhmətdiy Allahverdi nə qədər ölməmişdi hər şey yaxşıydı, sora çaxnaşma düşdü. Məhtəbi vırdılar həştaddənə ağdamlı uşağ öldü orda, ikimərtəbə məhtəbiydi hamsı qaldı nasdilin altında. Rəhmətdiy Azər varıydı, quranhakqı onun kimi qəhrəman, o adamın haqqında, bir qardaşı da Rastofski oblastın kamendantıydı, Asifiydi adı. Deməli, işin – güjün, Rusya afseriydidə, oranın hamsın tulladı gəldi Ağdama altay orda raykomun qabağında, havax gedirdin dururdu orda. Onu qəbul eləmirdilər. Axırda rəhmətdiy Fred Asifin yanna onu götürdülər. Kadrv afseriydi bıadam. Deməli Çingiz Mıstafayevkin şəhid olduve, vırıldı. Həmin vaxdı Quranandolsun skoroynan özü, dö:şçüydü, kamandiriydi, prosdu sqoroynan o qədər, orda bizim meitdər varıydı həmin o rəhmətdiy Arif özü ötdü skoro maşına beş maşın girdi meit yaralı çıxartdı ordan. Axırda onu be:mpeykiynən verif öldürdülər. Yanı heylə biz bildiyimiz qəhrəmannarımız varıydı orda indi o adamların heş birinin adı heçarda yoxdu. İnsan həyatıda, çoxadam elə özünü ölümün qabağına atmırdı. Rəhmətdiy Hidayətiydi. Şirimmirzeyevin sağəliydı. Şirimmirzeyevi miniya saldılar, iki qardaşoğlu birdə öz şofiri hamsı qohuməqrabasıydı. O Hidayət eşidif onu, eşidifkin kamandir düşüf miniya. Gəlifdi, görüfkün ölüf də o ra gələndə, avaryə eləmişdi qospitalda eşidifkin kamandiri, ŞirinMirzəyef ölüfdü. Quranhakqı pütün, nə qədər sistem şılankı zadı varıydı hamsın çıxardıf özüzün öldürüfdü, de:irdilər helə yaralanmamışdı, saxqalajıydı. Onun iki qardaşıda şəhit oldu. General Ərşat varıydı onn batalyonndaydı, Seyitdi məhtəbin vırdılar qıratnan balaja qardaşıda orda öldü.

**72.**

**Söyləyən:** Qayıbov Azər Paşa oğlu

**Yaşı:** 49

**Doğulduğı yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz (Sürücü)

Rusun vaxdı əsgərrihdən gəlmişəm. Palnivasdoxda olmuşam, dəmiryolçu olmuşam, dəmiryolu salmışx. Həştadyeddidə gələn kimidə instuda girmişəm. Sbanagertdə pedeqoji universtetin Tarix və əlavə döylət hüququ. Dosanikincildə qutaran kimi instutu, maharbiyə



getdim. *Üşkün* dörgün seyfəli palqonnda olannan sora bizi göndəriflər Harami düzünə, Zampalit batalyon getmişəm mən ikiyləyaxın orda da vırışmışam. Bizora gedən vaxdı ermənnin altı tankın vırdıx. Onnansora da gəldih doxsandortdədə atəşkəs oldu. Məjbür oldum getdim firmalarda işlədim, yenə firmalarda biraz çox maaş verirdilər. Ekspedil işdəmişəm sora fəhləliy eləmişəm, mebeldə işdəmişəm. Nə bilim e çox yerdə, indidə altımda maşnım var işsizəm. Nə işdiyə billəm nə pul qazannam. İş yox *güj* yox. Alisavaddı, qalmışam işsiz.

73.

**Söyləyən:** Yusifov Elman Fuad oğlu

**Yaşı:** 52

**Doğulduğu yer:** Ağdam r.

**Hazırda yaşadığı yer:** “Qarant” Məcburi Köçkün Şəhərciyi.

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz

*Qoşulmadıx* heşkimə, birəz belə deməh pis çıxmasın. O vaxdı dörbeş *tirəliyidi dənə* hərə özyüçün kamandiriydi. Biz də heşbirinə qoşulmadıx elə şə:rin ortasındaıydıx. İntəhası hər dəfə hayküy olanda biz də gedirdiy. O *Xoramurt* döyşündə olmışux orda, basdıx getdiy kəndin üsdünə çıxdıx, intəhası qırdılar bizim uşaxların hamsın orda qırdılar. O vaxdı ölüm adama belə nağıl kimi gəlirdi. Hə:Xoramurtda xeyli ölüm itim oldu. Bir də Naxçıvanik tərəfdə, əsas elə qırılannar oralarda qırıldı. Qəbrsannıqlar doldu. Əsgəran tərəfdəki qəbrsannıx doldu sora gətdilər şəhərin içindəki abidənin yanında, *kırpır-kırpbeş* abidəsinin yandakı qəbrsannıqda basdırdılar. Çətin məsələyde, urusun maharbəsiydi atmaxlarınnan, vırmaxlarınnan. *Sezilirdikin* urusdarın köməyiynəndi, bizimkilərin çoxusunnan silahları yığmışdılar. Daşnan, qayçynan gedirdilər ermənnin üsdünə. İnd idə xəsdəyəm, nəblimey, yaşyıırıq daa.

74.

**Söyləyən:** Eldəniz Əsədov

**Yaşı:** 71

**Doğulduğu yer:** Əfətli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü

Qonşu bətdən danışanıymış, bi də *asxıranıymış* bətdən, kişi day əlində atı yedəyində tutuf elə satır, dosdu gəlir binn yanında, Qaraş kşi navar-nə yox *nətəərsən*. *Asxırax mu:* tutur, tutan kimi at *mu:n* əlindən çıxır özün verir, Qulların bağna. de:rki, ə *səən* belə işin vardı bə *məə* dünənnən de:ydin də, atımı yedəyimdə bək tuteydim dəə, *büyünnəri* mən gəlmişəm bəs uşaxlara bazarrıg eliyəm bayram bazarrıgı. İnd at getdi mən *nağayrem nətəər* eleyim. İndi bı Qaraş kişi də düydən-zaddan *bazarrıg* eliyif, gəlif evə, arvad *iraxlıyif, pişirif* eliyif kin, indi bını. Bayram axşamıdı də uşaxların oturuf *yəəjhələr*. Görürkü yoldaşı pay çəkir *de:rki* ay İfrat onn neynirsən. De:r ay Qaraş vallah qonumqonşunn, pişirəndə uşaxların hamsı gördu bunu. Tez durur, de:r kin, az onu tez yığ qazana, de:r *nədiki*, de:r mən bu düynü alanda Ağdam *bazarrınnan* hamı gördü, düynü hamı gördü, aparım onnara da paylıyım də *bınnan*.

Bi gün Abdal Qasmin nəvəsin gördüm, *helə* danışdım *de:r kin* babam *eyzan* bulaxda əlzün yyurmuş. Hə bi gün gedif kişi, bılağın başına əlin-zadın *yyur* eleyir. Başın, belə başın belə qaldıranda *görr* uşaxlar bılağın daşdarna addarın yazıflar belə baxır *de:r* “Allah sizə *irəhmət* eləsin” yanı *ölmüüf e:* billar, *intaası* de:r, daşa addarın yazdıxlara görə *de:r*.

Biy *səə* görüm puç olasan. Gedif çıxıf *püçün* üsdünə.

Arvad kişyə deyif. Deyf səni yox olasan, gedif *mitili* açıf, girif *yorqann* altına, deyf *yoxoluram*.

**75.**

**Söyləyən:** Məmmədov İnşallah Aydın o.

**Yaşı:** 51

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Mərzili k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r.

Bənövşələr Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ticarətçi.

Öz kəndimdə yaşayıf böymüşəm, şükür Allahın məslətinə, Allah pirezidentimizə dəyməsin. Bizim vaxdımızda atıya, anya, çox böyy hörmət varıdı. İndi cəmyət içindəyəm. Bura *Bənövşələr* qəsəbəsidı, hə *qasqın* şəhərciyidi, 2005-də tikilifdi. İkiminyyeddinci ildə gəlmişih bıra. Hamsı Ağdamllardı.

De:r:

Mən *əzziyəm* yaşı ata  
Bazarda pulu *verillər* yaşı ata  
Evlat nəxələf olanda  
Dərd çəkir yahşı ata

Burda, indi, biz yaşdılar çox dərt *çəərih*, Allah hamsını salamat elesine *evlat-evlatdı*. Onun pisi də bizimdi, *yaxşısı* da bizimdi *hama* bı cavannardan heş nə görmürüy. Nəysə bir tərpaniş bir hərəkət görmürüy. Mən özüm heşnə, elə gedif bazardan, Bərdə bazarınnan *göygöərti* alıf, gətirif üsdünədə beş qəpih *qoyuf* bırda *satıf dolannam*. Belə kiçih ticarətnən məşqulam. İndi, o vaxdı qaltdıx, Qarabax bölgəsinə. Həşdokuzuncildə könüllü olarax öz kəndim, Mərzili kəndinn qorunması üçün qaltdım. Onnan sora Əmrallar Kurapatkin, indiki Xojavənt rayonu biznən qonşudu. Erməniynən biyerdə yaşamışıda erməni dilində az-maz bilirəm. Həə kəndmizdə çohlu otlahlar varıydı, ot çalmağa gedirdih, iki *əax*, üç *əax* gedirdih, yığırdıx gətiirdiy. Mal-heyvan saxlıyırdıx, aparıf *otarerdıx*, hə *surmız* varıydı, *gamışımız* varıydı, *xotəymiz* varıydı. Allah *sağa* da kömüyolsun. Gəlif yazırsınıız.

76.

**Söyləyən:** Səfərova Mahı Əsgər q.

**Yaşı:** 81

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Papravənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Bənövşələr Məcburi Köçkün

Qəsəbəsi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Orda *kurtda* saxlamışam, yaxşı mikafat almışam, onnan sorasına, bostan bejərmişəm, *təəy* bağında işdəmişix, *dayım* zəmət çəkmişiy, uşağımız çoxudu *onaövrə* uje qocalmışam.

Əziziyəm Ağdama  
Qara dama, ağdama  
Kim vətənə xayın baxsa  
Gözdərinə ağ dama

Nəblim Allax hamını salamat eləsin bu hökmətin də bayrağını uja eləsin, bizdə onun altında dolanax, bunnan savayı əlimnən nəəlik, şükür Allaha heş pis yaşamamışix, indi birəz kişi nasazdıyif bozarmışix. Atamız sovet sədriydi. Allax hamıya axıl versin bala, hökmətinin dalında dursun. Bala Allax ermənnidə axrın itisin, bizimdə axrımızı gətisin. Nə deyim ay bala, qoja arvad nə danşajax. Minə bajım bizim dirjorumuz oluf. Minə heş ey hərtərəfli di hər bır yolu deyif, belə oturun, delə durın, belə eliyin, belə uşağı gözdəyin, belə ehtiyatdı olun. Onun evinnən də oğurlux oldu. İrax qulağınnan oğurlux eliyənin boynu qırılısın. Onnan bir şey tapılmadı. Allah sizi salamat eləsin, bizi də sizin kölgənzədə eləsin.

77.

**Söyləyən:** Əliyev Əmir Əsgər o.

**Yaşı:** 79

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Papravənt k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Bənövşələr Məcburi Köçkün Qəsəbəsi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Mən *binnardan* çox cavanam təvəllüdüm 37-di. 1957-cü ilin sentyabır ayının birinnən işdiyirəm. Şura hökmətinə 17 yaşımnan inistuta o vaxdı belə bir kriteriya varıdı. O zaman 17 yaşı tamam olmuyanda heş inistuta sənədi götürmürdülər. Getdim o vaxtı 17 yaşım tamam döyüldi. İki inistuta getdim, heş sənədmi götürmədilər. Qayıtdım gəldim, *bude* bu kişinn əmsi qalxozda *hesafdarıdı*. Səfərov Əhməd kişi, çəpərin başınnan mənnən soruşduku, ə neyə gəlmisən, dedim bə belə-belə əmi, götürmədilər sənəti dedi savah *gə* idariyə. Getdim idariyə, başdadım *hesafdar* mavini işdəməyə. Düz 64-cü ilə qədər, onnan sora da savxoz quruldu. Oldum savxozda baş buxaltir. Üzümcülüy savxozunuz *revizoru*, Ağdam tirstinin revizoru, istehsalat idarəsinin revizoru, baş buxaltir, sora da birəz direktor, indi

də *pensianer* baba. Oturmuşux burda, *gəzirix*. O vaxtı Ağdam ayrı şeydi, indiki Ağdam ayrı şeydi. O vaxtkı Ağdamlılar bir-birinin qədrin çox mökəm bilirdilər. İndi də bilənnər var. Elə adamnar varkin Ağdamnan ötrün bu saat canın verər. Ama eləsi də var kın deyir ə neynirəm Ağdamı, elə otmuşamda burda. Əslində bu *namərt dihd*. Ağdam Ağdamdıda, Ağdam Qarabağın ojağıdı. Qarabağın ən varlı, ən böyüy rayonudu. Məsələn Ağdamda hər il 100 min ton üzüm verirdih. 100 min ton. Respublikanın o vaxtkı döylət büdcəsinə üzümçülü *nöyütdən* çox gəlir verirdi. Dövlət büdcəsinə gələn gəliri mən o vaxtı komitədə revizor idim, onnan bilirdim dövlət büdcəsinə gələn vəsaitin 60 faizin üzüm verirdi. Şəraba görə. Ursetin o yeri *yoxudukun* ora göndərmiyəh. Şərabın gəliri indi görəh qayıtmax istiyillər baxçılığa, baramaçılığa, filana. Dövlət bir təh nöyütdən aslı *olammaz* a, dövlətin başqa şeyləri də var. İndi uje prezident qayıdır o işlərə. Çox əladı. Məsələn barama uje alıllar. Barama üçündə qabaxcadan çəkil əkmək lazımdı. Tut bağları salasan gərəh. O vaxtı Çaykoviskinin bir romanı var. “Blakada.” Bəlkə də oxumuş olarsız. Yayda samalyotdar, qışda maşınnar Lelinqrada ərzaq aparırdı. Yəni qabaxcadan fikirəşmişdilərkin Lelinqrad mühasirəyə düşər, bura köməy lazımdı. Bax bütün hadisələr belədi gərəh qabaxcadan, ona planlaşdırma deyillər. Planlaşmada gərəh qabaqcan neyniyəssən onun bünövrəsin hazırlıyasan, sora binanı tikəsən. İndi üzüm də var nar da var. Mən bu rayonda çox *baççı* görmüşəm, biri irayona işdiyif, biri özünə işdiyif, biri qohum *öylətinə* işdiyif. Yaxşısı da oluf, pisi də oluf. Belədi də bu, standart döyülkü, hər şey nisbidi. İki adam yoldaş olur, üçüncüsü gələndə görürsən biri onnan münasbət qurur, o birin onnan görürsən pis münasbət qurur. Nisbilikdi hər şeir. Məsələn keşmişdə biz köçürdüy dağa, öküz yüküynən, at yüküynən. Kalkozun 400 atı varıdı, o atı minməyə, yükləməyə qoymurdular. De:rdilər hökumət qoymur minməyə. Öküz yühlüyüf köçürdüh dağa. Atalar sözü var ey, bayaq evdən gələndə yadıma düşdü. “Yük əyməsə daş qərifliyə düşməz.” Bu ağılıma gəldi. İndi bizdə o daş kimi olmuşux qərif. Düzde Ağdamdayıx, Ağdamlıyıx, əyağımızın altındakı torpax Ağdamın torpaxıdı. Amma vətən başqa şeydi. Vətən o şeyə deyillər kin orda göz açasan, orda *iməhliyəsən*, orda yıxılasan, orda durasan. Bizim vətənimiz o kolluxdu. Bir dəfə *qaşqunnuxda* Şəkideydih, Şəkinin başçısı varıdı, gəldi dedi kin dur səndə danış. Dedim vallah nə danışım, burda suyuda minnətnən içirih, havanı da minnətnən

udurux. Dedi neyə, bura da vətəndi. Dedim bura sənin vətəninə, bizim vətənimiz ordakı kolluxdu. Bura mənim vətənim ola bilməz. Yəni bu vətən başqa anlamdı, vətən başqa şeydi. Vətən o deyilkin nəşə orda yatasan, durasan. Vətəndə hava udmaq var, yaşamaq var, vətənin daşı, ağacı hər bir şeyi sana əziz gəlməli idi. Yıxılında o daş səni əzsədə gərəy aqlamıyasan.

**78.**

**Söyləyən:** Adıgözəlov Zahir.

**Yaşı:** 33

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Əliağalı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Bənövşələr Məcburi Köçkün Qəsəbəsi

**İşi, vəzifəsi:** Müəllim

33 yaşım var, məllim işdiyirəm orta məhtəbdə, iki saylı orta məhtəbdə. Bənövşəlidə yerrəşir. Ağdam rayonu 2 saylı orta məhtəbi. Bədən tərbiyəsi məllimiyəm. Şükür indi şərait yaxşıdı. Yadıma gəlir 91-93-cü illərdə ermənlər bizim kəndi, məhtəbi top atəsinə tuturdu. Biz onu o vaxtı bir özümüz üçün bir kino hesab eliyirdih. *Kirimişca* duruf qulağasırdıx, Gejə *dururdux* deyirdihkin, balam bu axşam atılmadı. Evdə *valdeynlər* deyirdikin, ə yatısında gərəy atalar. Görürdüh gəlir o vaxdı topudu da çox belə yoxuydu. O vaxdı belə çıxırdıx əsgərrərə baxırdıx. Bizim evin arxasında *qəlbidə* toplar düzmüşdülər, üç dənə. Fərrux dağın vururdular. Fərrux dağın, *hə* 92-ci ilidi. 92-ci ilin mart ayıydı. Biz də gedirdih. Ordan məhtəbdən çıxdıx, dedilər kin buyün Fərrux dağın vırajaxlar, dərsdən çıxın. Bizdə uşağıydıx gəldih evmizə eşitdih vuruflar. Dedih gedəy tofa baxax. Getdih gin topun üzün tutuflar erməni kəndinə sarı, arxadan baxıllar, mərmı gedən yerinnən. Deirdilər kin Fərrux dağında filan evi nişan aldıx. 10 dənə ev varıdı orda. 10 evin birin nişan alırdı, atırdı. Gedif birəz onnan yuxarı düşürdü. Deyirdilər yox alınmadı, birəz yendir aşağı. İndi bu günkü günə şükür. Son cəbhə xəttində olan məlumatlara görə görürüh kün həqiqətəndə çox güjdü ordumuz

var. Bizdə orduya inanarax oturmuşux da. Həmməşə ordunun arxasında durmağa çalışmışıx. O zamanı çox çətinliy idi. Yəni bizdə Ağdamda ordumuzun tam fəaliyyəti yoxudu, nə birriy yoxudu, kim nətər isdiyirdi o cür də hərəkət eliyirdi. Mənnən böyüylər döyüşdə oluf. Onnar daha da yaxşı bilər, amma biz də uşax olsaxda görürdüh də. Tank gəlirdi böyrümüzdən gedirdi, deyirdi qaçın busat sizi qıraxlar. Hərbiçilər gəlirdi, deyirdi, bırdə niyə durmusuz qaçın gedin. Bu günkü günə şükür hammız otumuşux. Görək ordumuz inşaıllax almalıdı Ağdamımızı da, Kəlbəcərimizi də, Şuşammızı da, Laçını da. İnşallah ora gələrsiniz orda biz danışarıx yazarsınız.

79.

**Söyləyən:** Səfərov Məcid Zeynal o.

**Yaşı:** 96

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Papravənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Bənövşələr Məcburi Köçkün

Qəsəbəsi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Haraveynan bazara gedirdiy, hə, haraveynən, iki özünənən bəy, aravanı qoşmuşux, miniv haraviya getmişiy zakısa, zakısa getmişiy Ağdama. Getmişiy orda qəşəy haravadan tüşöv, arava qalıv orda, zümüşdə gedif quran oxudduruf onnan da öylənmişih. Min döküzüz qırxyeddincilin oqtiyabirin irmineçəsiydiydi, həyleydimi aykız? (Yoldaşınnan soruşur.) *Aşşəmşi* gəmişdi toymuza. *Aşşəmşi*, məəm bi əmim varıdı. Bir məllimə filangədə pıl verif. Adabannan gedif gətirif *toyçuları* da, *Aşş Şəmşiri*. (Ağdabandan.) Həə Adabannıddı *dəə* onnar, Kəlbəcərin Adabannısınnan. Belə də bir kənt varıdı. O kəntdən də iki *arava* tutan bojqa çaxır alıf gətirmişdi. KeFeiliyifdilər orda. Mən Masqva, *nəvlim* hamsı yadımnan çıxıf, Masqvanın *abaronnusunda* olmuşam. Ardan birneçə ay keçənnən soxra, irəhmətdiy Heydər Əliyof gəlif gedif dağa onda gedif *görüfşkün* Səfərov Məcid, Ağdamnan, Papravənt kəndinnən. Onu orda kağza *yazıf*, birneçəıldən sora *manə* yüz *manit* pirezdent təqayütü verdi, *helə* böyün də verir. Yaxşı baxıfdılar. Məəm aldğım penisyəni heş kəs almır. Mən alıram bısahat o yüz *manıtdan* savayı yüzonsəkgiz *manit*. Nar bağı salmışdım, onnasora, tənəh bağı salmışdım. Allah bayrağımızı uja eləsin. Sağ olsun pirezdentiniz.

80.

**Söyləyən:** Təhməzov Məhəmməd Soltan o.

**Yaşı:** 48

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Bənövşələr Məcburi Köçkün Qəsəbəsi

**İşi, vəzifəsi:** Ticarətçi.

Sıfda ərəb çadırrarına gedif tüşmüşüh, sora ordan da köşmüşüyü bıra. Burdan da Allahqoysa *gedəjiyih* yuxarı vətənə sarı. Bura indi *Bənövşələr* gedir. İkiminbeşdə köşmüşüh bıra. Yaxşı olufkun ele bu gözəl kişilərnən də, bu axsaqalnan da qonşu olmuşux, bizim *axsaqalmız* olufdu. Hə Ağdamın Cinni kəndinnən Palkofnik leytinat Raquf Orucof Ağdərə isdiqamətində şəhid olufdu. Sumqayıtda dəfin elədilər, cumasın da burya salıflar, indi ordan gəlirih. Allah *irəhmət* eləsin. Qabax o *kambirik* də işdiyifdi. Çox gözəl bir insan gözəl bir kəfiyaççı olufdu. Gözəl də döyüççü olufdu. Atasın mən gördüm, çox sakitdi. Dıǵalar ona bilsən nə deyimişdər, atasna. İncə *sö:bət elyirdiy*, Axsax canavarı de:r *havax* biz öldürsəy onda o torpaxları ılaşıyx. Ermənnər onn adın helə qoymuşdular. Axsax canavar. İndiki ölnə Raquf Orucovun atası. Allah *irəhmət* eləsin. Otsəkgiz yaşında hərbişə kamandiriydi. Başçımız da çıx gözəl işdirak elədi, çıxış elədi.

**81.**

**Söyləyən:** Rüstəmov Mürsəl Yunis oğlu

**Yaşı:** 57

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Əliağalı kəndi

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r.

Bənövşələr Məcburi Köçkün Qəsəbəsi

**İşi, vəzifəsi:** Müəllim

Əliağalı çox gözəl, səfalı yerrərdəniydi. Əsasən Ağdamın Xaçınçayının sağ sahilindeydi. Kolanı dərəsində. O dərə keşmiş Şixavət dərəsi adlanırdı, sora oldu Kolanı də, Alməddi savetdiyindeydi. Atam-anam hamselə əkinçilihnən məşxul oluflar, heyvandarıxnan məşxul oluflar. Atam kırxbir - kırxbəşin maharbəsində oluf. Min dokquzüz onsəkgizinçil erməni-musurman davasında işdirak eləmişdi. Bizim özmüz də döyşdə olmuşux. Hə özüm də döyşdə olmuşam. Həşdatsəkgizincilin fevral ayının



irmikisində Ağdam r. iki şəhid verif,Əliynən Bəxtiyar. Onnansora biz, kənt özünmüdafiyə dəsdəsi yaratdıx, hardasa kəndi yığdıx, özaramızda cəmləşdirdiy. O vaxdı. Qoşallə, oftüfənləriydi. Rusdar silahları yığdı. Onnar kəndə girəndə biz qaçif kəntdən çıxırdıx, silahları vermirdih, gizdiyirdih. Bizim tayfa əsasən də o vaxlar Naxçıvannan gəlmə oluf,

Kolanılar. Naxçıvanda da bısaatdarı dayna, gələjəm, gedəjəm kimi ləhcələrinən danışıllar. Hə Kolanılar Azərbaycanın çox yerində var.

**82.**

**Söyləyən:** Səfərov Sahib Məcid o.

**Yaşı:** 46

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Papravənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r.

Bənövşələr Məcburi Köçkün Qəsəbəsi

**İşi, vəzifəsi:** Çilingər

Doxsankinci ildə 836-cı hərbi hissədə döyüşdə olmuşam rəhmətliy Şirin Mirzəyevin batalyonunda olmuşam, milli qəhrəmanımız. Cənyatax, Gülyatax, Mehmanı döyüşdərində olmuşam. Kamandirimiz traxdris idi, də girdi çıxdıya ikisinə bir peçat vırf daa. Guya məznıyətə çıxıf qayıtmamışam. Elə bizdə belə onnarnan belə uşax var e bırda. Əsas odukun torpaxlarımız alınsın e, bizə lazım döyl vetiran olsaxda, olmasax da. İndi bırda hal-hazırda çasn deyəh də, santexnk işdiyirəm, uşaxlarımızı dolandırırım. Çalşırım də həyatda bi şeyə nail olmaq üçün gərəh *ütüx* olasan. Yoxsa heşbişeyə nayıl olammaszan. Bırda da nə:m *töoh-cijə* də saxlıyır yoldaşım, bağ-bosdan əkirih, dolanırıx dəə.

**83.**

**Söyləyən:** Baxşəliyeva Mirvari Binnət q.

**Yaşı:** 58

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Əliağalı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r.

Bənövşələr Məcburi Köçkün Qəsəbəsi

**İşi, vəzifəsi:** Evdar

Maharbədən *qavax* çox yaxşıydı vəzyətimiz öz yermizdə, öz vətənmizdə, öz torpağımızda əmnəmännığıdı, sülhüdü, indi valla belə

qorxu, olube binnan uje üçüncü səfərdi erməni Azərbaycan xalqını bu vəzyətə salıf. İndi heşnə evdar kadınam, qabaxlar işdəmişəm uşax baxçasında. Erməni yansın bizi elə vəzyətə saldıkm, *ərəsət* günnərə qaldıx, dörtyerdə belə ev qoyuf gəlmişih. Allahaqqı sifdə Xankəndində olmuşux. Sora gəlmişih Əhmətdi kəndinə, biz Əhmətdidən olmuşux dəə, orda təzdən ev tihmişih. Hə özüm Əhmətdidə anadan olmuşam. Hə yoldaşım elə bilkin *İspanagertdə əaqqabı* fabrikində mexanik işdiyirdi də, neçəillər olmuşux dəə, həə, orda da evmiz varyıdı. Sora qayıtdıx gəldih öz kəndimizə. Kəndimizdə də təzdən ev aldıx, oran düzəltidih elədih. Orda da oturmadıx, ordan elə birdə bizi qovdular. Gəldih belə bı vəzyətdərə tüşdüy. İstiyirsənki bir yuva düzəldəsən özünə bir isdi ojax düzəldəsən, nə bilim orda heçolmasa oturasan nətər qovullarsa ora da dağılır, təzdən gəlisən bir də ayrı yerə. Bilların *aynnan* bəri Azərbaycana qarşı bu vəzyəti dönə-dönə təzələnir. Allah hammıza köməy olsun.

**84.**

**Söyləyən:** Baxşəliyev Fazil Nurqələm o.

**Yaşı:** 67

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Əlimədədli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r.

Bənövşələr Məcburi Köçkün Qəsəbəsi

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüddə olan kapitan.

Əvala bilirsiniz bı maharbə heşvaxt heş bir döylətə xeyir verməən bir məmfı bir cəhətdi. Hansı dövlət gör maharbədən, onnan bir xeyr görüf, bıbir, ikincidə havayı qannar tökülür. Nəəgərə bı ermənnər gəlsin Azərbaycan torpağında Azərbaycanlıların başına müsibətlər aşsın. Gə bırdə otur maa işgəncə ver. Bının *bəəm* hak, ədalət götrərmi bını. Neçəildi dövlət, döylət rəhbəri çalışır kin a kşi gəlin bını bir nizama salax, bını bir sülh yolunan, *islax* yolunan öz qaydasına qoyax ki, bı maharbə məsələsi olmasın. Bizim pirezdentimiz İlham Əliyev cənafları *büyük sər* əmir verə kin Qarabağı döyüşnən alax. Bir də mən *iraziyam* döyüşə getməyə. Kim istəməzkin, məsən dədəbaba torpaxlarına getmiyə. Otumuya durmuya, çünkü o vax o torpax, o diyar hammızın yaşadığı o torpax bizə çörəh verif, bizi saxlıyif, biz onu qorumalıyix, qorumax da hammızın müqəddəs borcumuzdu. Bı aydın məsələdi. Yenə də

deyrəm sağolsun respublikamızın pirezidenti İlham Əliyev cənabları, bı isdəmir *məsələ*, qan tökülə, atəşkəsi etdirif *onərə* kin məsələ, səne vax verrəm ay dığa, insana oxşamıyan məxluxlar, get fikirrəş, yaşamax lazımdı, qal yaşa, yaşamax isdəmişən əşi rəddol çıx getdə, bı *xaxdan*, bı millətdən *nəissən*. Dövlətmizin nəyinə lazımdı bibelə pul verə, bibelə əhalini qəsəbələr tikilə, bəəm camaatın, xalqın, millətin evi-eşiyi yoxudumu niyə? Şəxsən mənəm özüm urusun saldatı olmuşam. Bırda zərər tohumu var. Bu toxumu səpən əllər var, qaraqıvıvələr var. Erməni dünənə sırağatünə kimi rayonnarda oxlav satırdı, ələy satırdı, nooldu indi meydan oxuyur. Hegomon dövlətdər onu qurdalıyır, oda başdıyır mənəm-mənəm deir. O mənəm-mənəm də axırı gətirir insannarı qırğına səbəb eliyir. Bəəm qan tökülməsi yaxşı şeydimi. Ama Azərbaycan həmənkı Azərbaycan *döül*. Bizim ordu çox güjdənıfdı. Ama mahərbə heş bir dövlətə xeyir vermiyif, gəlin fikirləşəh bu dölətə dəyəən zərəri. Bir dənə silahın biri, afdamat batronnun biri atmışyeddi qəpih isdehsal olunur. İndi fikirləşin görün bibelə sınıryaddar, elementarı odu. İndi fikirrəşin nə qədər iriçafılı silahlar hamsı puldu. Hamsı dövlətə məmfı təsir göstərir. O pulları dövlətimiz xalkımızın rifahına xəşdiyə bilməzmi. Mən elə başa düşəm bı yaman günün ömrü az olar. Allah pirezidentimizə köməy olsun.

**85.**

**Söyləyən:** Əhmədova Səriyyə Tanrıverdi q.

**Yaşı:** 70.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Mərzili k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r.

Quzanlı 689 saylı yeni qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Orda o vaxdı elə qəşəy işdiyirdiy, gəbə toxuyurdux, heyvanımız varıdı, malmız varıdı, *töoğmuz-ccəmiz* varıdı, toylarmız *yap* qəşəy impotnu. Vallah öz qoynnu özün kəsirdin, malnı kəsirdin, hər şey özünən, qızalırdıx, verriy. Bayatı, nə deym *azzarınahım*, de:r:

Əznəm qalasız

Şər olmaz qalasız

Çünki mən gedər oldum

Kəndimiz qalası

Həə laf yaxşı eliyən, Allah köməyiñolsun ömrüñ uzun olsun.  
Bizimki *odukun*, elmizə obamza qaydax. De:r:

*Muxəy* əhdim ləyəndə  
Əkif boynun əyəndə  
Onki *qurvandemişəm*  
Vətənmə gedəndə

Vallah, day nə deyim? Kəndimizdə yeməhlər pişirirdiy.  
Yeməh addarinnan umaja *abba* deyirdiy. Yox o uşağa dediyimizi  
de:rsən? Ona *habba* de:r diy, de:r diy *habba* ye:rsən? O başqadı  
bı,umaj yeməyinə de:riy. Sora yeməhlərimizdən varıydı *şalampir*,  
qoyun ətinnən *hazırriyurdıx*, içəlatdan *hazırriyurdıx*, sora, bitgilərdən  
*mərəcəüt* varıydı, çöldə bitirdi. Belə yağnan pişirif ye:rdiy.

86.

**Söyləyən:** Əliyeva Vüsalə Kamran q.

**Yaşı:** 37.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Papravənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r.

Quzanlı 689 saylı yeni qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 18 saylı Tam orta məktəbi.

Tədris işləri üzrə direktor müavini.

Kəndimiz dağətəyində məskunlaşmışdı, bulaxlar varıydı, quyu  
bulaxlar, kəhriz deyirdiy adna. Uşaxlığımız keçif orda, *Bənöyşə*  
oynuyurdux, *yeddüşşə 3)* oynuyurdux, *Səkgizdaş* oynuyurdux, *Zapas-*  
*zapas 6)* oynuyurdux, *ortadaqaldı* oynuyurdux, *Kılas-kılas* deyirdiy,  
onnan oynuyurdux, *bayraxaldıqaş* oynuyurdux, belə oğlannar  
*Dirədöymə* oynuyurdular, *Təx'dirə* oynuyurdular, dirədöymənin bir  
növüdü, *Papa:ldıqaç* oynuyurdular, *Halaygəldi* oynuyurdular,  
əaxların üstündə belə *Çiləmə* oynuyurdular, saya-saya bir,cüt, iki,  
cüt sayırdılar. *Ənzalixan* oynuyurdular, *Qazdar-qazdar* oynuyurdux,  
belə çağırdıx

-Qazdar-qazdar, gəlin evə

Evdə nə var?

-Dəmvar su var

-Yolda qurtvar

-Elə gəlin uça-uça,

Yolda da bir nəfər durub onlardan birin, iksin tutmağa çalışırdı. Yediüştə deyirdiy yeddi şüşə. Belə *daladəsmal* deyirdiy, *dəsmal-dəsmal* da deyirdiy ona. Həə, belə çoxlu oyunlarımız vardı. Səyyaf Əlizadə məəm dayımdı.

87.

**Söyləyən:** Mirzəyeva Yaquf.

**Yaşı:** 42.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Papravənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r.

Quzanlı 689 sayılı yeni qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 18 sayılı Tam orta məktəbi. Psixoloq.

Köşmüşüy şərin özünədə Ağdama. Deməli bu *ifləmə* sözü belədi də, orda biz “f” deyiriy amma o “p” ipləmədir. Kim ki, o dəli adamı ipə bağlıyif saxlıyflarmış, yanı kiməsə deyrinə filankəs *ifləmədi*, yəni dəlidi də, ipə bağlanmalıdı.

Hə sözün koku “ip”-dən götürüluf. Soora o “p” hərfi də Papravətdə işdənmir “p”-lar bizdə düşür axı “f” gəlir. Yanı bu adam iplikdi də ipə bağlamax lazımdı. Biz ilk dəfə bı məytəbə gələndə “gələjəm, gedəjəm” sözünə qızdar çox gülürdülər. Billar “*gələjəm*” deyillər biziysə “*gələjəm*” deyriy. Bizdə “ə” gedir “e” gəlir “*gələjəm, gedəjəm*” bax belə. Ağdam camahatı “gələjəm” de:r, “gələjəm” yox. Camaatın çoxu de:r:Məsələn, “*gələssən?*” “*gedəssən?*”. Ama biz hələ demiriy “gələyssen”, “gedeyssen” deyirir. Ağdam camaatı de:r “narahassan”, biz deyiriy “*neyrahassan*”. Məsələn göbələyə bizim camahat *çaşır* de:rdi. Göbələy sözün işdətmirdi bizim kət. Qızdarnan gədirdiy biz “*çaşıra* gədiry” de:rdiy. Sora *mərəçö:t* o vaxdı çox yayılmışdı indi birəz azdı, bidəyqə. İndi mən saa bir söz deyim? Məəm evdəki uşağım *mərəçö:tü* tanımillar heç. Sora *dommalan*. *Dommalan* özü göbələyin bir sortudu. Papravətdə də çox geniş yayılmışdı. Onun elmi adı,

Türüföldi. Göbələyin ən bahalı növüdü. Dünya bazarında ən baha göbələy növüdü. Dünya bazarında ən baha göbələh növüdü. “*Domalan*” da deyilir. Deməli yer çatdıdır. Torpağın altında bitir o. Yavaşca qaldırırsan torpağı çıxarırsan. Göbələh dadı verir. Kartof yox göbələhdi, ama kartofa çox oxşuyur. Məsələn geniş yayılmış üzüm sortları vardı, *kişmişiydi*, o *çayrədsiz üzüm*, bir də *keçəmcəyi* deirdilər. Qırmızı irəhdə, uzun. *Gəlimbarmağı* ağrəhdə olurdu, *keçəmcəyi* qırmızı rəhdə olur. *Gəlimbarmağı* bizim kətdə çox inkişaf eləmiyirdi yox. Məsələn, “armut” sözünn özü, hamı ona armut deyir. Bizdə isə ona “*armut*” deyillər “u” yox, “ı” deyilir. Gördüm kətdə “*armut*” deyillər. Karalyoka “*pirnix*” deirdiy. *Karalok* dənəsinə deyilir. Hamı, çox adam “*xurma*” deyir.

**88.**

**Söyləyən:** Nəcəfova Kəmalə Hidayət q.

**Yaşı:** 47.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Ətyeməzli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı 689 sayılı yeni qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 18 sayılı Tam orta məktəbi. Sınıf müəllimi.

Bizim kəndin adı “*Ətyeməzdi*” deyilir ama sözün əsas kökünüən “*at yeməz*” at sözünnən götürülürdü. O zaman deyilir qonşu kətdərdə at əti yeyillərmiş. Ancax bizim kəndin camahatı at ətinnən yemiyiflər. Ona görə də elə o vaxdan qalif “*atyeməzli*” sonra da oluf “*Ətyeməzli*”. Bizim kətdə üzümçülüh geniş yayılmışdı, sonra heyvandarlıx geniş yayılmışdı, yaxşı ziyalları olmuşdu kəndi, günnən-günə inkişaf eliyirdi. Bizim kətdə pamidora, yaşdılar “*pamador*” deyillər lobyaya “*lovyə*” deyriy, məsələn bizdə elə söz vardı. Yaşdılar deirdilər. Bir-birərinə küsəndə deirdilər “*mən halçamı ayrı pəddəəjəm*” *küsəjəm, ayrılajəm* mənasında də, keşmişdə belə bir şey varıymış da, qalxoz bağlarında alçalıxlar varıymış. Gedif alça yığıf, hamsını biryerdə pişirirərmiş. Biri az yığırmış, biri çox aralarında anlaşmazdix yaranırmış. İncihliş tüşürmüş, bına görə də deyirərmiş, “*Mən halçamı ayrı pəddəəjəm*”. Küsmüşəm mənasında nənə-bavalarımız büyün də işdədillər bu Papravəndin ən geniş yayılmış sözdərinə biridi. Mən bını heş bir yerdə eşitməmişəm. Bir də hirsəndirmə, sözünü deyillər “*cajıtma*” filankəsi *cıratma, cajıtma*, yəni hisdəndirmə də.

**89.**

**Söyləyən:** Quliyev Raqub Hüseyn o.

**Yaşı:** 56.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Mərzili kəndi.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Baharlı qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təsərrüfatçı.

İndi pısaat elə heşnə soan alağna *zadına* gedirix. Özüm şofir işdəmişəm, *traxdiris* işdəmişəm. Pis *dəyildi* ovaxtları, yaxşıydı, ində pis *dəyilnoluf* zadolmasa, bələdı, bi erməni bələsı. Kəndimiz *üzümçülüüyüdü*, qoynçuluğuydu *bıra*, *bide*: anamgil bırda olur. Kətdə, mən özüm şofir işdiyirdim. O qədə yahşı günnərmiz *olufdukun*. Üzüm bağları varıydı hökmətin, üzüm yığırdıg, *tuğnan*, sora zavoda verirdiy. Yaxşıydı. Hökmət maaş verirdi valdeynnərimiz birəz də *qırtdadıf* saxlıya bilirdilər. *Hamma*, bı indi mümkün döyül. İndi pul *qırtdadıf* saxlamax olmur.

**90.**

**Söyləyən:** Səlimov Səfa Amaxan o.

**Yaşı:** 38.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Mərzili k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r.

Quzanlı 689 saylı yeni qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Sürücü.

Atam Ağdamda *erte:sdə* işdiyirdi, su maşını işdədirdi. Gülaflınn o gözəl bulaxlarınnan su gətirdi kətcamaatna verirdi, fermalara su verirdi, heyvannara gətirdiy, hə, Gülaflınn o onki bulağınn onkisinnəndə su gətmişiy. Mərzili kəndinə. *Busskimi* həə, onsəkgiz kilometr yolu gətirdiy. Bir istikan işməy olmurdu. Əsgərriyə doxsanaltıncilin noyabır ayında getmişəm. Bakda karantindən sora gəlif Ağcabəddə xidmət eləmişəm. Mexaniy sürücü gedirdim mən *çasdda*. Doxsəkgizin aprel aynın ombiri mən uvolt olummuşam. İndi elə maşımın var elə xaldura, aşağyuxarı samasvatdı. Başmızı saxlıyırıx da. On yaşım varıydı qardaşdarım gedirdi posta, mən də ollara qoşlurdum *ollarnan* mən də gedirdim posta. Nətəər atışma düşürdüsə canım *uyuşuf* açılırdı. Hə süddən hazırıyıf qatıx çalanda ona da *uyuşuf*, *uyuşmufuyde*:rdiy. Nejë yorulurdumsa əl-ayağım *uyuşurdu*. Yeddi qardaş olmuşux *bajımız*

olmuyuf. Qardaşdarımnan gedirdim posda *Toran* düşəndə də qayıdıf gəlirdim.

**91.**

**Söyləyən:** Misirxanova Ofeilya.

**Yaşı:** 46.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Kəngənri k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı 689 sayılı yeni qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 18 sayılı Tam orta məktəbi. Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi.

Bizim kəndin *dəməyyən* qədər danşığında fərq var. Biz danşanda *osaat* deyillər *Kəngərlisən*. Danşğmuzdan *hisseliyillər*. Hə, elə *əslinəqalsa* biz Kəngərlilər elə ordan gəlməyiy. Kəngərlilər *döyşçü* olduğna görə, cəngavər xalx olduğna görə onnar gəliflər, bu kətdə məskunnaşiflar. Amma biz hammız əslimiz ordan gəlmədi də, *məyyən* adətdərmiz də görsən ordan gəlmədi də. *İspanagertdə* olan *məytəbi* bitirmişəm. Sora Şuşuya ordan da Ağcabədyə gəlmişdi həmin inistut. Biz artıx, Şuşada qutardıx məytəbi. Amma diplom Baknın filalogiya fakultəsinin diplomudu. Əmvər Əhmət hə, ən çox sevdiiyimiz məllimlərdən biriydi. Desəm salam deyın amma onun çox tələbələri varıydı *yadınnan* çıxar. Sora bəy təərifində, bəy təəriflənən zaman masann üsdünə iki dənə böyüy vaz qoyulurdu. Birin aşıxların qabağna qoyrdular, birin bəyin qarşsna qoyurdular. Oxuyan da çağıırıldı.

Göydə bir ulduz var, adı *Talıfdı*

*Məəmfilankəsədə* xələtim qalıfdı.

Onnar da gətirif iki yerə həməən pulu qoyurdu. Birin bəyin qarşısına, birin də aşıxların qarşısına. Çox maraxlı *heylə* adətlər varıydı. Sora biz onu *gözdü:rdüy* həməşə toyun *təhlifi*, dəvətnamə yoxuydu at belində bir cavan oğlan bı qolna da qırmızı bağliyardı. *Təhlifçi* bir-bir qarı-qarı gəzirdi, hamını toya təhlif eliyirdi, kimin də qarısına gəlirdi ona xələt *verillərđi*. Nə olur olsun bir şey verlırdi. Sora bir də *paltarpişdidə* xususi *nəmərrər* hazırranırdı. Balaca torvalar kəsılif tikilirdi, içinə *kamfet*, *pçenni*, hə yadımdadıkn nənəm belə torvalardan kəsif tikirdi belə kulyonkadan kəsif belə əl boyda torva *tikif* düzəldirdi. Sora qaynana üçün xususi belə *birəz* böyüyün tikirdi. *Hazırranırdı*, içinə ayrı şeylər yığlırdı. Toya kim pul salırdı, hər pul salana onnan bir dənə verılırdi. Hə böyüy *namərrəri* qaynana



üçün və yaxud oğlan evinnən gələn iki-uş nəfər saylıf-seçilən adamlarçun hazırlandı. Məəm yadma gəlir öz toymda qaynanama özüm *hazırramışam* qıraxların da belə qırmızı parçeynan tikirdiy. O vax gəlin maşın üsdünə kukla bəziyif qoyrdux. Bayramlarda ən çox *saldat şinellərinnən* qayırdıx, keçədən, məfdilnən də belə möhkəm sarıyif, uzun *məfdilnən* ikuşgün qabax düzəldif, *nöyütə* qoyrduxkun *nöytü* tamam hopsun canna. Novruz bayramında onu yandırif, belə-belə *fırrıyif* atırdıx göyə, ona *şar atmax* deyrdiy. Yarışırdıxkın kimin *şarı* çox uzağa *atılajax*, uzağa *gedəjəy*. Biz torvanı belə qarğunun *ujuna* bağlıyrdıx belə gedif qapnı *aralıyif* qarğunun *ujunda* torvanı uzadırdıx içəri. Pay-puş qayırdılar sora da qaytarıf götrürdü. O torva atan zaman *heşkim* bizim üzümüzü görməməliydi, *bilimməməliydi* kimdi torba atan. Oyunnarmızdan indi *kılas-kılas* deyillərey. Biz ona “*Xiy-Xiy* ” deyrdiy. Bir əaxnan oynanırdı də o, onun cızımı da başqeydi. Bir də onu daşnan oynuyanda “*xiy-xiy*” deyrdiy. Şüşeynən oynuyanda *Şüşə-Şüşə* deyrdiy. Bir də ən çox oynanırdı *Beşdaş*. Yüzə qədər gedirdi. Yüz cür oynu varıydı. Beşdaşın. Cəmi beş dənə daşdan olur. Belə atırsan, sora iki dənəsin götürürsən, sora üçün, sora dördün, sora beşin. Sora gəlir onnan *Qukqular*, *Qukqu* deyrdiy belə, sora “*Mollalar* ” deyrdiy, birinci molla, ikinci molla, üçüncü molla, dördüncü, beşinci, nəblim belə oynuyurdux. Bir nəfər otrurdu, deyrdi molla hardan keçəjəh. Bı daşdarın hamsın gətrif salırdıx əlin üsdünə düşürdü belə. Ona “*Şıqqı* ” deyrdiy. Sora “*Qarcıma* ” deyrdiy. Atırdıx, əlimizin üstünə düşürdü. Bir də vardı adı gülməli çıxsada “*Təh yumurta, cüt yumurta* ”. Belə daş atılırdı göyə, yerdəkin götrürəm, göydən gələn daşı elə tutmalıyamkin əlimin içindəki daşa toxunmasın və eyni zamanda təzədənən yuxarı atanda bı daşı yerə qoyuf, obri daşı yerdən götürməliy onna görə də ona “*Təh yumurta*” deyilir, sora da iki daşla eliyirdih. Ona da “*Cüt yumurta*” deyrdih. Yenə daş bir-birinə dəyif “*çikk*” eləməməliydi, yoxsa yanmış saylırdı. Hə deməli oyunun addarı “*Qukquydu*”, “*Mollalar*”ıydı, “*Qarçıma*”ıydı, “*Şıqqı*”ıydı, “*Tək yumurta-cüt yumurta*”ıydı və bir də varıydı “*Yüzdaş 5*”). Yüz dənə balaca daş yığırdıx əlmizin içnə, belə *kom* yığırdıx. O vax nənələrmiz beşdaş oynamağa qoymıyirdılar. Deyrdilər beşdaş evin dinin bərəkətin aparır. Biz də qaçırdıx həyətdə *heylə* göy çəmənnyədə otu yolurdux daşnan da oranı döyürdü. Orda oynuyurdux.

**Söyləyən:** Şirinova Cəmilə Qəmbər q.

**Yaşı:** 56.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Baş Qərvənd kəndi.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı  
689 sayılı yeni qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 18 sayılı Tam orta məktəbi. Xadimə.

Balama qurban ilannar  
Bı balam *havax* dilannar,  
Onnansora,  
Balama *qurvan* sərçələr,  
Bı balam *havax* dirçələr,  
Birsürü atdar  
Çəməndə otdar  
Ərsiz arvatdar  
Bı balama qurban

Deyrdiy gətrin bıra paltarı, *qətdiyəy*, sora, palazı yumusunuzsa gətrin *tokqaşdiyax*. Onnansora, paltarı *cuarramisan*? Suya çəhmisen? Yanı. Sora nəəm vallah hamsı yadmızdan çıxıf. *Maharbə* hamsın yadmızdan çıxardıf. Bıra Ağdamın Quzannı qəsəbəsində yeni qəsəbədir. *Qərbətdə* Xuraman Abbasovun kalxozunda işdiyirdim. Orda məytəbdə xadimə işdiyirdim. Yoldaşım usdeydi, indi irəhmətə gedif, camaatın *əysəryati*, taxılçılıxnan, baramaçılıxnan məşğuluydu. Heyvandarriğnan. “Qırmızı mal” de:rdilər o vaxdı, Lenin adına kalxozda Xuraman baççılıx eliyirdi. “*Qırmızı mal*”da işdiyirdiy, yaxşı dolanırdıx, dolanışımız yaxşıydı o vaxdı.

**93.**

**Söyləyən:** Hacıyeva Xatirə Baxşeyiş q.

**Yaşı:** 45yaş.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı  
689 sayılı yeni qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 18 sayılı Tam orta məktəbi.  
Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi.

Çox gözəl *şərayıtda* yaşamışx. *Şəər* məytəbində oxmuşam mən də, Ağdam r. üşnömrləli məytəbində. Oran bitirdiydən sora Bakı Döylət Unverstetini bitirmişəm. Oranda bitirdiydənsonra onsəkgiz

saylı məytəbdə məllimə işdəmişəm. Hal hazırda da işdiyirəm. bıranın adı altüzhəştadatokqız saylı yeni qəsəbədi hə, Quzannıda, bizdədəmi torpaxlar da var kanalnan suarılan yerrər də. Biz məsələn tərs adamlara deyiriy *qəjəlo*, yanı o çox *qəjəlo* adamdı. Sora, gedif hörüşdə ot çalılar, yoğullar, belə onu *xotmannıyillar*, *lodalıyillar*. Görmüşəm dədə babalarımız otu *lodalıyırđı*, sora da gətirif *tayya* vırırdılar. Bir də varıdı ki, bir-birinin işinə mane olana deyirik işinə *pəl* vurur. Belə ləhçəmizdə sözdər çoxdu.

**94.**

**Söyləyən:** Məmmədov Elxan Mehman o.

**Yaşı:** 36.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Quzanlı kənd Tam orta məktəbi.

Riyaziyyat-İnformatika müəllimi.

Kənt həyatıdı da, fərdi təsərfatnan məşğuldular bizimkilər. Bıranın adı belə gedir Hafis Əgkərov adına Quzannı qəsəbə tam orta məytəbi. *Direxdorumuzun* adı Rafik Əliyevdi. *Məytəbmiz* internet şəbəkəsne qoşluf, belə diyəh dəə, dünya imfarmasiya resusdarna çıxışımız var. İşdənnən an bıdəyqə mövcut nə varsa isdifadə eliyirih. Tələbələrmizin çoxu inusdudara girir. Mən məytəbdə İnfarmatika dərsi deyirəm, yəni bırdə hər şeynən *yararranırız*. Kitabxanamız, komputerrərimiz internet şəbəkəsnnən *yararranırız*. Büyün biz çalışırıkın bütün normatıfləri yernə yetirəy. O isdiqamətdə işdər görürüy.

**95.**

**Söyləyən:** Nəsibova Mədinə Şahmar q.

**Yaşı:** 54.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Quzanlı qəsəbəsi.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Quzanlı kənd Tam orta məktəbi. Psixoloq.

İndiki vəzyət, qaşqınnığ dövrünə baxmıyaraq vəzyət çox gərgindi. Bizim məytəb hal-hazırda faliyət göstərir, dayammıyif,

hətta yuxarı kətdərdən, əsas döyüş bölgəsi olan yerərdən uşaxlar, məytəf uşaxları, bırdə gəlİftəhsİl alıllar. Təhsİllərİnİ davam elətdİrİllər. O uşaxlara qayğıynan yanaşırİx, onnar qorxu, tələş keçİrdİflər ona baxmıyarax. Bİz bırdə onnara dayax verriy, dəsdəy verriy. Bİzİm məytəbİnnalıyyətİ yühşəhdİ. Məhtəbbİmİz 2015-cİ İlİn dekabrında məytəbİmİz İlİn məytəbİ adını aldı. Pİrezdentİmİzİn sərəncamıyla İlİn məytəbİ adını aldı. Üçİldİ dalbadal olarax şaqİrdərdİmİzİn çoxu altüzdən yuxarı bal toplamışdır. Beyİllərİ bİzİm bıraxılış İmtaannan İrmİbİrnəfərdən sənət verdİyİmİz tərzdə ondört nəfər İnstuta daxil olmuşdur. Onun beş nəfərİ də müxtəlif kalleşdəre daxil olmuşdular. Hə Pedaqojİ Unverstetə də gİrən var. Tarİxə, Bİyalogİyaya. Filalogİyaya yox. Məllİmlərİmİz də gözəl, İxtİsasdarını bİlən məllİmlərđİ. Bı məllİmlərİn sayasında bugun uşaxlarmız bı nalıyətđeri qazanıflar. Telvİzorda baxırİx daa, bəzİ məhtəflər varkın yalannan *üdülıyyİf* töküllərkin ay uşaxlarmız belə gİrİr, elə gİrİr İnİsdutdara amma bİzİm *məhtəf* göz qabağındadı.

**96.**

**Söyləyən:** Əlıyev Rafİq Teyqubad o.

**Yaşı:** 65.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Quzanlı qəsəbəсі.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı qəsəbəсі.

**İşİ, vəzİfəsi:** Quzanlı kənd Tam orta məktəbİ. Dİrektör.

Quzannı məytəbİnİn otuzbİrİncİldə əsası qoyuluf, mən özüm səysən beşİncİldən dİrexđor İşđİyİrəm. Düzdü İşđəđİyİm müddətİn çox İssəsİ bı hadİsələrnən eynİ vaxda düşüf, onİl bİz köşkün aylələrnən bİr yerdə İşđəmişİh. 2003-cü İldə İndİkİ bı məytəf bİnamızİ daxİlİ İşđər nazİrİ Ramİl Usubof tİhdİrdİ. Əllİkİ günə bu bİna başə gəldİ. Abqustun İrmİdoqquzunda özü açılışa gəlmişđİ. Obri bİnada çox çətİnİydİ, çünkİ qırx aylə yaşıyırđİ orda. Atamın adı, əslİndə onun əslİndə onun tarıxı var, mənİm babam və babamın qardaşı, bİnnar Tehrandə təhsİl alıflar. Axundov Mİrzə Saleh Məmmədağa o. Atası da Tehrandə oxuyuf, vaxtıynan. Sora özüdə. Deməlı Məmmədağa dövrünün savaddı adamı olufdu, onn oğlu Mİrzə Saleh 8 İl təhsİl alıfdı Tehrandə, Fransız dİlİn, ərəb dİlİn, rus dİlİn çox mükəmməl bİlİr və İlk dəfə olların ərəb-fars dİllərİnnən Azərbaycan dİlİnə keçən, sözdərin lüğətİn hazırrıyıfdı. Axundov Mİrzə Saleh Məmmədağa o, Quzannı qəbrİssannığında basdırılıfdı. O

atam anadan olanda İran şahının adın qoyufdu, Keyqubad. Məyyən dövirdən sora, atam birəz böyyənnən sora “key” adam sözüne görə yanı deyillər kin filankəs “key” adamdı, yanı birəz gejj annıyan, sora belə dəə keysavad deyriy. Bı özüböyyənnən sora nəşə belə o key sözünü qəbul eləmiyiyfdi. Özü rəhməddiy danışırđı, de:r nəşə Keyqubqd sözünü mən qəbul eləmirđim. O “k” nı dəyiştirdim, “t” elədim. Həə “k” nı götürđüm, onn yernə “t”elədim. Hə indi belə elətdirdim. O kişinin də, Mirzə Salihin də Akademyanın əlyazmalar fondunda onn kitabları var, Nizami adına ədəbiyat muzeyində onun nəsr əsərrəri var. Özü xəsdəlihlərə qarş dərmannar hazırrıyımış. Sora onun, yazır ki, orda yazırđı. Hədə:r ki bir divan təşkil edecəh qədər qəzəlləin məəllifi olufdu sora nəsir əsərrəri olufdu de:r, Nəcəf bəy Vəzirovun “Yağışdan cıxdıx, yağmura düşdüy”. Hə bunn de:r eyni adlı lakin məzmunca tamamilə fərqlənən nəsir əsərinin məəllifi olufdu. Axırncı bir fəlsəfi əsəri də olufdu. “Tərəqqi və tənəzzül” addı belə, o da əllüçüncildə xəsdələniydi, deyiflər:- Mirzə sən hamıya ələj eləmişən, hamının ən ağır xəsdəlihlərini maalicə eləmişən, bəs niyə özünü yox. Deyif məəm xəsdəliyimin maaliyəsi yoxdu, hələ. Boğazında o pis xəsdəlihdən varıdı. Onun tibbə aid əsərrəri zadı varıdı, dəрман bitkiləri haqqında əsərrəri varıdı. Olufdu, çox olufdu. Amma Akademyanın Əlyazmalar fondunda onun yazıları var, mən onu dəqiq bilirəm. İndi onu tədqiq eliyiflər, eləmiyiflər, mən onu bilmirəm. Həə belə onun daysı olupdu, Mirzə Salehin, Mehdi olufdu adı, Molla Mehdi deyirdilər o da, Tehranda təhsil alıf. Deməli səhv etmirəmsə, Nizami Gəncəvinin ya Füzulinin, Dıramteatrın qabağında, Füzulinin heykəli, əmim de:rdiki, o kişidi. Çünki de:r o vaxdı, o savaddı adam oluf. Ona o axı bəzi keşmiş şairrəri əsərrərinə görə şəkillərin çəkillərmış. Binnan da məsləhət alıflarkın füzuli nə cür adam olardı. Bu kişi məyyən ştrixlər, filannar, bilmirəm kim oluf o heykəltaraş. Deyif kin bı cizgilər elə bı kişidə var, gəlin elə bının üzərində işdiyəh. Əmim deyirdikin onu aparıf sahatdarnan oturdurdular orda, ona baxırdılar, o heykəli işdiyirdilər. İndi, hər ordan keçəndə deyirdi bax bu Məmmədağa kişidi. O Mirzəsalehin atası oluf və Üzeyir bəyin məllimi oluf, Molla Mehti kişi. Sora represiya dövründə Üzeyir bəyin ona çox köməyi dəyifdi. Mən də otuz ildi işdiyirəm, gejjə-gündüz mənim amalım olufdukun, xeyir verəm, camaata xeyrim dəysin. Nəşə bir iz qoyum, nəşə bir ad qalsın.

**Söyləyən:** Əhmədov Rasim Məhəmmədəli o.

**Yaşı:** 68yaş.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Gülablı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam Sosial İqtisad  
Kolleci, texniki fənlər müəllimi.

Belə bir məsəl var bir nəfər gəlif, partiya sıralarına keçməh məsələsi yaranıf, bina sual veriflər. Deyiflər sizdə siyasi vəziyyət nejadı? Deyifki valla Gülaflıda yaxşdı, ama Abdalda pısdı. Deyiflər nətəər yanı? Deyif ki, Gülaflıda bir əmək gününə tutaxkı yarım kilo arpa verillər. Ama Abdalda ikiyüz qıram. Yanıkin siyasi vəzyəti soruşanda bucürçən başa düşüfdü. Bizim kətdə su dəirmannarı olufdu, bir yeddi dənə də kəhriz olufdu. Yayda kəhriz işdətməzdər ha insan donuf ölər. Ancax kəhrizdər qışda işdədilir. Üsdə o çarxı çəkənə “*Dol*” deyillər ona, dana dərisinnən hazırranır, yəni palçix yığılır ona, su süzülür ordan yəni ki, çəkirdilər çarxla. O qaydada kəhrizdər işdədilirdi. Varıydı noulu kəhriz, bala kəhriz, Ağacan kəhrizi, Məşədabbas kəhrizi. Onnansora Kət kəhrizi və bı kətdərdə iki dənə kəhriz batmışdı. Aşix Süleymanın evindeyiy. Oturmuşux, yeməy-ışməy. Yetmişdən yuxarı yaşı varıydı, zurna zad çalırdı. De:r bir gün getdim Müslümün yanna dedim filan dərtədən ötrü gəlmişəm. Başdadı filan-filan-filan, dietdərdən, hansı yeməhlərdən. Gəldi çıxdı arağa, billarda da tut arağı nəydi də düzgün çəkilmış. De:r dedikin elə içməh də olmaz. Der mən də ona bir üşdüh vermişdim səər-səər. De:r dedi arağı da işməy olmaz osaat deyif “Üşdüğü bəri ver!” De:r dedim “Əşi məni saxlıyan bı araxdı də!” Günnərin bir günü Avdal Qasıma kor İsmayıl deyir ay Qasım ver atını minim, deyiv ə mimmə, oyambıyan nəysə bı çox *məjbür* eliyir və *məjbureliyəndə* bı da yavaş-yavaş atın *tafkırın* boşaldırımış. Atın *tafkırın* boşaldıf verir Kor İsmayıla. De:r minirsən ala min dəə. Bı minif başdıyır çapbağa dəə, yəhər aşır, yıxılır, kol-kos bını cırmaxlıyır. O Kor İsmayılın mən nəvələrin görmüşdüm. Tamaşa, Məta, Suma xala vəylaxır. Qəşşəh də bilların toylarda süzməhləri varıydı. *Demağolarkın* bını at *sürütdüyüraynbayn*. Bir həftədən sora bı lotular yığışır kı, gedək, görəy İsmayıl *nətəərdi*. Gedillər çağrılar ay İsmayıl, qadın çıxır, de:r İsmayıl inildiyir, nəysə gəlillər Ay İsmayıl ölməmişən, belə filan, bı Qasım balaca *yaxınnaşif* binn qulağna *deyirkin*, ə, belə-belə olmuş..

hələ ölməmişən?. O da de:r ə, Abdal yaxşı camaatsınız, hayıfki *lağviyatsınız* yəni ki, dussussunuz də, dassıssınız.

Nəysə günnərin bir günündə həmən Tamaşa dedyim bizim kətdən o kətdə işdiyirdilər, nar dənəsi kimi *qorğa* o *yan-bıyan* bizdə Veysəlli kəndində ki, yaxşı taxıl oluf, *ajdix* vaxdı camaat *başağnan* dolanırdılar. Aşağı Veysəlli, Yuxarı Veysəlli var sizdə. Bizim kəndinən oranın əlaqəsi varıdı. Şamil Namaz vare onun atası Qasım Abdullayev həmən Aşağı Veysəlli kəndinnəndi. Abdullayev Qasım ERTES-də işdiyirdi, yap yaxşı tanıyırdım, Şamil Namaz da onun babasının oğludu. Namazov Rusdam isdadiskada *midir* zad işdəmişdi, ordan o nəvəsin götürüf oğulluğa, Namaz təxəllüsü də ordandı, o da Üçoğlan savetdiyinin Ballar kəndi var Namazov Rusdam *Saytar* kişiydi. Tamaşa da kətdə işdiyir orda yaxşı əməkünü, bal, yağ, düzdük, qolu zorba kişilər gedif orda sağın sağırdı. Bəy kimi də dolanırdı. ən belə Rəmişin atası çətin adamıdı onu da orda gedif yaşıyannar olurdu. Nə başızı ağrıdım, bı Tamaşa, Kamıla bullar yas yerində qəşəh də səsi varıdı. Elə səsi varıdı. Nəysə deyiflər bı yas yerində qəşəy ağı deyir də, ermənnin yasında

Öləni sizdən  
Deməyi bizdən  
Öləni sizdən  
Deməyi bizdən

Belə falan-filan indi ermənnərdə bını başa düşmür ha, səsinin məlahəddiyinə bıllar uyublar. Birdən demax olar ki, Kamilə də ordan qaydıfkm

Aaz, heylə demə, biləllər  
Tutuf bizi döyəllər

Kamilə də bı formuyunan ağı diyə-diyə bına cavaf verir də. Ermənnər də başa düşmürmüş axı deyillərmiş “Ağız onu elə bir də de” bı Tamaşa da başdıyif təkrar-təkrar deyirmiş. Günnərin bir günündə bı Roza Tağyevanın anasının babası Xıdır kişi varıdı *saytal* kişiydi, bizim *tirədənidi* Kəlbəllərdənıdı bı *gamişdarı* bıraxırmış, Cəbi adındada bir kişi varıdı, o da bizim *tirədənidi*görmüşdüm, çox son vaxdarı öldü. Deməli gejë gamışdarı bıraxır, gamışdar da fət eliyir də bı zadın bağın. Bı Cəbi kişi deyif ki, ə Xıdır, kimsə bı *gamişa* heyvana *yiəliy* eləmir bıraxır bağa. Xıdır deyifkin “Balam-balam ya *gejë* otarıllar, ya gündüz. Bı kişi başdıyif güdür, görürkün həə, Xıdır *gamişdarı* bıraxdı. Deyif ki, ə Xıdır, *deyifki* nədi?, deyif ə

bı *gamişdarı* hara bıraxırsan. Deyif heyvandıda, qoy gedif otdasın, balam-balam indi də tülkü oluf bağ *pususan*?”. Özü də nökrər *saxlıyif* o adam. Günnərin bir günü binn *əlinnən* xata çıxır, *tapançeynan* cızır dəə, birin, yaralıyır. Bını *çağrillar* polisə, milisə. Bı gəlif, Baxşalı adındada bının bir nökrəri varımış. Nə *başu* ağrıdım, deyiflər əşi sən bı işi görmüsən, belə *filan, saa* cinayat düşür. Duruf *əağa* deyif *kin*, balam-balam qoy gedim nökrəri göndərim. Deyiflər, ə nökrər *eləmiyif* e bını sən eləmisən. Deyif: “Balam-balam sizə bir adam lazım *döül*?mən gedif onu *göndərəjəm* də”. Yanı bına helə *çatmurmış*. Hadisə *oluf* binnara da üsdünə yıxmağa bir nəfər lazımdı da.

Mən nefçi Qurbannan Qum adasında Esdekadanı tikif təhvil verirdiy ona. Siz *hansıkın* “Nefçi Qurban bir oğlandı şirindil” mahnısını eşitmisiniz, mən onnan işdəmişəm. “Nefçi Qurban bir oğlandı şirindil” mahnısı yoxdu? Bülbül oxumurdu? *Onnan* sora Surayə hakkında mahnının *demağolarkı* sözdərini yazan, Mələykə Abbaszadənin qaynatası Huseyn Abbaszadə *oluf*, onu da görmüşəm. Yadıma gəlir.

**98.**

**Söyləyən:** Quliyev Cahid İsa o.

**Yaşı:** 46.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r.

Güllücə saxxozu Tağıbəyli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. Quzanlı qəsəbəsi 150 sayılı məktəbin tədris işləri üzrə direktor müavini.

Belə də, Allah bəla versin erməniyə. İndi kismət oluf gəlif bırda Quzannıda yaşırıx. Orda vəzyətimiz çox yaxşıydı, evmiz eşiyimiz. Atam-anam sağıydə biz də elə bilirdiy elə həmişə atamız-anamız biznən *olajax*. Malımız-heyvanımız, həyətımız-*bajamız*, qardaş-bajı, hammızın evimiz varıdı. Bı *məmm* məllimimiydi, Raya məllimə. Hər səhər baxırdıx dayeri söküləndə günəş neyə çıxır. Dağın dalna keçir, neyə batır. İndi bırda onu görməy olmur *elyerdəyaşıyırıxkın* çökəhdə. Ona da həsrət qalmışx. Anam *səər* duruf inəyi *eydirərdi*, balasın altına atardı, *bulama*, indi uşax bilmir *bulama* nədi, *kətəməz* nədi, *kətəməzin* yeirdiy, *bulamasın* yeirdiy. *Kətəməz* qatı qıçaxnan kəssən, yeirsən çönür olur qatıx. Südü *çalısan*



olur qatıx. İndiki uşaxlarımız hamsı bilmir bilları, ümüdümüz *varkın qaydajıyix,yaşıyarıx görəriy*, Allahın köməhliyinnən.

99.

**Söyləyən:** Əliyev Teyyub Əyyub o.

**Yaşı:** 50.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Qiyaslı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam Musiqi Kolleci, Tarix müəllimi.

Ombirinci qızıl ordu Tərtər istiqamətindən Ağdama daxil olan vaxdı, bırda bir əkinçi görürkü bir yadelli qüvvə gəlir tufəynən gələnnərdən birin öldürür. Rus əsgərrəri əmir verir həmin insanı *taxıllıxdan* tapıllar *qılışdan* keçirillər. Belə *fikirrəşillər kin* qarşıdakı görünən kətdə silahlı adamlar var, çoxdu və ora *hucum* eləməh lazımdı. Bı vaxdı kəndin bəyi olan, vaxtıynan Qori məllimlər seminariyasınıpitirmiş, Nərman Nərmanovun, Cəll Məmmətqulzadənin tələbə yoldaşı olmuş, Hüseynalı bəyə xəbər çatdırıllar. Hüseynalı bəy bının çox təhlükəli olduğunu bilərəy tez, evdə *vaxdıynən* Nərmanovnan, Kirovnan *çəhdirdiyi* şəkli də götürüf, atnan həmən ordunun qarşına çıxır əlində ağ bayraq, onnardan soruşurkun məksədiniz nədi? Deyillər insannarızdan bizə güllə atdılar adammızı öldürüflər. Bı kəntdə silahlı adamlar çoxdu, bı kəndə hucum eləməliyih. Onnarı *fikirrərinən* yayındırmıxdan öteri həmən bı fotosəkli onnara gösdərir. Rus kamandiri *baxırkın* bı adam çox nufuzdu bir *adamdıkn* Azərbaycan *xakkamsarrarı* sədri Nərman Nərmanofnan, Orçenikidzeynən, Kirovnan bı *yaxınnan* dost oluflar. Bı şəkli görənnən *sojra* rus kamandiri fikrinnən daşınarax Ağdam və Qiyasdiya daxil olmuvarax Xankəndinə və Şuşuya keçif gedillər.

Bir gün pırafessor Ramiz Quliyev bını efir vasitəsiynən Ağdam toyunun birində baş verən bir əhvalatdan danışdı. Ağdamda tarzən Məşəd Nərman. Bı Məşəd Nərman *toydeymiş* Ağdamda, kimsə cavannardan birəz arağı çox *içmişimiş*, gəlif mağara daxil oluf, Məşəd Nərmannan xahiş eliyirkin sən tarı belə *diziğin* üsdündə tut, mən o tarın görünən dəliyyinnən güllə keçirtməliyəm. Məşəd Nərman da axsaqal adamıymış də, *deyif* a bala sən piyansan düzgün atmassan, məni birdən vırıf eliyərsən, *deyifki* yoxe Məşəd sən tarı düzgün tut mən *dəiq atajam*, piyan adam özüdə tapançanı düz saxlıya bilmir. Məşədiyə də deyir belə-saxla, belə-saxla, axırda Məşədi

yorulur tarı qoyur stolun üsdünə deyir “A bala birdəfəliy elə bı alnımnan vır canım qutarsın, onsuz da bəaxdan bırdə on dəfə *ölüf dirilmişəm*. ”Hə belə əhvalatdar çox olufdu.

**100.**

**Söyləyən:** Hüseynova Regina Sabir q.

**Yaşı:** 58yaş.

**Doğulduğı yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. Ağdam Musiqi Kolleci.  
Fortepiana müəllimi.

*Fortepiano* məllimiyəm, onnan əlavədə Xankəndi Pedaqoji inistutunu bitirmişəm səysənbeşincildə. Ağdam adət-ənənələriynən çox tanınf həmişə. Respublikada o bahar bayramı, sümbül bayramı, Natavan qızda bayramı, bı kimi beynəlxalk bayramlar, çox-çox işdərimiz *olufdu*. orda yaxşı-yaxşı məzəli əhvalatdar olurdu. Ama yanı *işdədiyimiy* ilk illəriydi, *yadımdadıknesseri* xalk artisti Rəşid Behbudov gəlmişdi, Ağdama, Mütlək gedilməliydi, qansertə, həvəsnən hazırıraşif getdiy. Rəşit məllim əvvəl mahnı tiatırının salisdəri başdadı çıxış eləməyə, onun kallektivi. Gördüy *İrəşit* məllim *gejikir* nəysə, Rəşit məllim niyə çıxmadı, niyə çıxmadı, oturannan sora bir nəfər çıxdı dedikin Rəşit mllim indi çıxış *eliyəjəh*. Rəşit məllim axır kı çıxdı gəldi, adətən *Azərbayjan* mahnısınan başdıyırdı da çıxışdarına, bı dəfə dilxor gəldi durdu mikrafonun qarşısında belə bax diyandı belə, bəsdə boy gözəl kişiydi. Dedi ki, mən dunyanı iki dəfə, üç dəfə *karyos* eləmişəm (*hərrəmmişəm*) *məəm* papağım *həmməşə* başımda oluf, hara qoymuşam orda qalif. Çox təəssiflərkın mənım vətənimdə mənım papağım yoxa çıxdı. Ona görə də qarşınızda belə çıxış eləməy məjburiyyətindəyəm, *bu heynidə* kimsə papax gətirdi, əlavə ona *buxar* papağı gətirdi. Alqışdarnan o papağı aldı böyüy məmnuniyətnən qoydu başına, başdadı “ehey, yurdum yuvam məsgənimsən Azərbaycanım” oxumağa. Deməy sora papağı *oğurruyan* oğlanı tutuflar. Deməli Rəşir Behbudovun *böyylüyü* humanistiyi nədədi, isdiyiflər ona cəza verələr. Rəşit Behbudof deyifkin “onnan *işiyiz* olmasın. Görün onun mənə nə qədər simpatiyası varsa papağımı yadigar saxlamağcün *oğurruyuf*” *heylə* onu

cəzadan azad eliyif. Ağdam “Şur” ansablının yaradılması Xosrof Fərəcovun fəaliyyətinə bağlıdır, Esseri qurultaylar sarayında Ağdam “Şur” sablı mərkəzi komtənin qarşısında konsertdən verif. Dünya miqyasda qonsertəəsi oluf, Almanyada oluf, Balqaryada oluf, Bakının filarmonyasında Ağdam günnəri keçirdif “Şur” ansablı bir həftə konsert keçirif. Hə ansablın adı “Şur” oluf. Pısaatda mövcutdu.

**101.**

**Söyləyən:** Mehdiyev Cümşüt Abdulla o.

**Yaşı:** 86.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Suçuluğnan məşğulam, pambıx suçusu ancax suçu, özdə belə, o suçu var bir gün geder, *ikün* şəhərdə ola yox, mən dayimi suda olmuşam. Yaxşı sədir bizdə oluf, zalım sədir də birdə oluf, Allah *irəhmət* eləsin Mamet kişiyyə Ağdamlıydı sədirimiz oluf, Allah *irəhmət* eləsin üçoğlanı Əliyef Tamaşıya. Sədirimiz oluf, Allah *irəhmət* eləsin Əliyef Sahibə Quzannıydı, bax *biralıydı*. Quzannını şəhər elədi getdi. Hərşey yaratdı bax o kanalın suyu ağzibelə səpələnir. Əliyev Sahib elədi. İntaası axıratan dayammadı dana getdi. Şəhərə olurdu çıxdı getdi. Abdal Qasım bir günnəri bir at oğurra mışmış, de:r bi at yəsi gələr, yüənnər aler yedəynə aparmağ ister də, Abdal Qasım da *bınn* böyrüncən gedərmiş *nətəər* olursa, *meşənn* içiyən gedəndə Abdal Qasım atın *ciloyun* çıxarıf keçirir öz başına at qalır. Bı atın yəsi Abdal Qasımı çəkə-çəkə aparır. Bir də qaydır *baxırkin ə bıy* at yoxdu, *cilo* Abdal Qasımın başındadı. Abdal Qasım de:r ə məni at yerinə hara aparırsan?. De:r ə bəs at *nojoldu*. De:r, bəs məniydime at *nağayrır* bırdə. *Heyləliynən* atı qutarır. Bir gün də Abdal Qasım erməndən çolpa alır, elə bilginənkın bir əlli dənə, de:r amma pulum yoxdu. Nisyə alıram. Erməni de:r ay Abdal Qasım yaxşı bir beh ver *dana*. Sayır çolpadan on dənəsin *beh* verir. Ermənin öz *çolpasınnan* özünə beh verir. Hə Abdal Qasımın *timsalları* çoxdu. Sən də sağol, Allah saña köməy olsun, balalarını saxlasın, Allah saña dəyməsin.

**102.**

**Söyləyən:** Həsənov Yaşar Fərman o.

**Yaşı:** 58.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Üçoğlan k.  
**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Üçoğlan k.  
**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Ağdam bayatılardan zəngindi. Bir dəfə bizim camaat, bı hadsə oluf min doqquzüz həştadsəkgizincildə. Sadıx Murtuzayef və o vax Eseseri Ali savetinin deputatdarından ibarət adamlar varıdı, bı Xankəndində dövr üçün mitinqlər olurdu. Eseserdən ayrılmaq *Azərbaycannan* qabax, belə mitinqlər varıydı. Orda Əsgəranda bir erməni *eşşahnən* gədirdi, bizimkilərdən biri *dedikin* a kişi, de görüm hayes, turkes? O erməni *qayıtdıki*, a kişi nə hayesəm, nə turkesəm bax de bı mindiyim eşşəyin oğluyam. Biz pis günə qalmışıx, bizi qoyuflar qabax qabağa. Bah bı hadisə yadımdadı. Bir gün Temurlənk, gəlirmiş başının dəsdəsiynən, o *döür* üçün axran oluf də, bir yeyif-işmiş oğlan keçif tutur Teymurləngin atının *üzəngisinnənkin* bı atı *allam*. Bını axran *aralıyif* aparır, sora bilirkın bını *asajaxlar*. Səər *qadınnar,arvatuşağı* gedir *bınn* yanna. *Səəri*Teymurlənk de:r o *məəm* atımı almax isdiyəni gətirin bıra. Teymurlənk de:rkın *məəm* atımı alan səniydin? Arağın da yarsı *qalmışmış* putulkada. Oğlan çox *varavurd eliyir* axırda de:rkın:“ Paçcah sağ olsun mən kiməmkin sənin atını alam, sənn atını alan buyydu. Dünən işmişdim indi yarsı qalif. De:r ə bı alkaşdı da. Bını bıraxın çıxıf getsin. ” Tay öldümüllər o sözə görə.

**103.**

**Söyləyən:** Ələsgərov Sədrəddin Fərrux o.

**Yaşı:** 87.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

1958-də yoldaş Vəraşilov verif mənə *geroyluğu*. *Kiremildə*, indi 57 ildı o geroyluğ məəm yaxamdadı. Mən həm dəAğdamın Axsakqallar Şurasının sədriyəm. Onnansora, Pirezdet təqayütçüsüyəm, ayda mimmanat pirezdet təqayüt verir maña. Həmi Heydar Əliyefqızıl fontunun üzviyəm. Mən 1969-da irəhmətdiy Heydar Əliyef Bakıya gələndə onda Azərbaycan çox pis *vəzyətdeydi*.

Azərbaycan elə bir vəzyətdeydikin, ajınnan batırdı. İrəhmətliy Heydar Əliyef gəldi, 72-yə qədər, 73-ə qədər nətəər düzəltmiş, pütün ırespublikalar Bakını tanıdı. Çox yaxşı işdədi. Mən onnan 69-da görüşmüşəm, danışmışam. Nə demişəm Allah ırəhmət eləsin, hamsın eliyif. Sora da indi də sağolsun oğlu da İlham Əliyef çox sağolsun çox, pusahat da görüsən hər yerdə maharbədi, ama Azərbaycan sakitdiydi, əmnamannıxdı. Mən 88 yaşımdamən indiyənə qədər, Azərbaycan da onn goruna and içir. İndi mənim 42-yə qədər nəvəm var, qohumlarım da, *kət də-kəsəh də*, camahat da, hammız dinəndə atamza-anamza Quran oxutdurmurux, hamma ırəhmətliy Heydar Əliyefə *eyzan* Quran oxutdururux, ona *ırəhmət* deyriy, o dünyasın Allahtaala versin. De:riy. (Amin!) Niyə ki, o Azərbaycanı yaxşı dolandırır, çox yaxşı. 60 il mən vəzifədə olmuşam. Məsələn, indiyənə qədər, o hökmətin vaxdında da, bı hökmətin vaxdında da mən partıyanın üzvü olmuşam, nə o vaxdı, nə də bı vaxdı mən *heş* bir töhmət, filan almamışam. Ona görəkin, devlətçin işdəmişəm, dövletə xeyir verən insan olmuşam. Mən onu billəmkin devlətin, hökmətin, onun qulluğunda olmalısən, hökmət də de:r *kirimişcə* onu eləməlisən. Hökmət nə desə odu, o olmalıdı.

**104.**

**Söyləyən:** Əliyev Şamil Rəhim oğlu

**Yaşı:** 84.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Uzummüddət birqədir işdəmişəm. sora 1952-ci ildə evləmişəm, iki evladım var. Hə, o da fəhleydi, çöldə alağ vırırdı. Çöldə tapdım, qəşəy, orda tanış oldux. Sora da götdüm qaşdım harabeynan. O zaman harabeydi də. Sora 52-nin oqtyabirinde getdim əsgəriyə, *əsgəriyyəytdim* dəə, Üçildə orda qaldım. Həə ayləmi qoydum getdim. Atamgil saxladı. Getdim üçildə əsgəriyimi çəhdim. Gəldim yaşadıx, sora 10 il olarkın yoldaşım dünyasın dəyşif. Sora heç evləmmədim də, Uşaxlardan biri, bir oğlum *ursetdədi*, biri Mingəçöürdə olur, biri də birda olur, yanda mən oluram. Deyim dəə, *pısaatdarımdört* nəvəm var, üç dənə nətəcəm, vapşe aynrı-bayrı bir ombəşətən var nəvəli-nətijəli. Uşaxlar vare belə *ütəlgi* olur, həmməşə nəvələrimə deyirəm kin, *ütüy* olun heşkimi sizin başınızdən

basmasına qoymuyun. Hə də, heylə olmaq lazımdı. Yoxsa əfəl olsanız əlinizdən çörəyi alif *yiajəhlər*.

**105.**

**Söyləyən:** Abdullayev Cəlal Cabbar oğlu

**Yaşı:** 88.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

1936-da getmişəm birinci sinfə. 1942-dən işdəmişəm. İndi elə *olufkun* hamı molla oluf. *Hamma* Qurannan xəbərrəri yoxdu. Bilmir ki, hansı peğəmbər *havax* anadan oluf. Yusuf peyğəmbər bir gün, quşdarın, pütün heyvannarın hamsınn dilin bilirdi. Bir gün gördükün Huthut yoxdu, Huthud bilsən nəyə deyillər? Şanapipiyin adı Quranda Hudhuddu. Dedi *kin*, gələndə onn boğazın *üzəjam*, yoxdu bırdə. Gəldi, dedikin bəs belə-belə sənn xəbərin yoxde, Bəlqis vilayətində elə bir paccəh varkin, dünya gözəlidi. Yusuf peyqəmbər dedi onu kim gətrə bilər *maa*? Cinnərin *paşşahı dedikin*, mən onu bir *dəyqəyə gətirəm*. Dedi yox o *gejdi*. Göydən səda gəldikin onu *pisaat gətirəjam*. Bəlqisi gətdilər. Yusuf peyğəmbəri gördü.

Musa peyqəmbər birgün *dedikin* mən Misirə öz vilayətimə getməy isdiyirəm. Şah icazə verdi, Bu qızın da birin götdü, gəldi, gəldilər yolda *gejələdilər*. *Gejələyəndə* bir dağın *döşündəydilər*. Dedi Siz bırdə durun od görükür, dedi mən gedif ordan od *gətirəjam*. *Ojax* qalıyax, qızışax. Musa peyqəmbər gəldi gördükün bir ağaşdır işıx verir. Musa peyqəmbər yaxınnaşanda ağaş *qaytdikin*. Ya Musa, *çəliyi* vır qoltuğua. Musa peyqəmbər qorxdu. Qaşdı. Özdə Musa Peyqəmbər birəz *pəltəy* danışırdı, pəltəyiydi. Dedi qaşma-qaşma, geri qayıt, hasanı da vır *qoltuğuna*. Hasanı elədim sırrı, Səni də elədim peyqəmbər. Gedəssən, Füronu öldürəssən. Musa peyqəmbər dedi onda *məəm* qardaşım Harunu da *maa* ver köməhçi, gələndə. Dedi o:nda verdim *saa*. Billar düşdülər yola. Bir oğlu varıdı, oğlun yoldaşın götdü gəldi Misirə. *Dedikin*, *məəm* sırrım var, məəm hasam var. Füroun *dedikin*, həylə şey yoxdu. *Məşdəşəjijih*. Firon əmir verdi *məəm* vilayətimdə *nəqədə* sehrıbaz varsa sabahları çıxsın filan yerə. Çıxdılar, gördükün hərənn əlində birşey var, birəz şüpələndi, *dedikin*, at, dedi yox qabaxcan Siz atın. Billar atdılar. Musa peyqəmbər *birəz* qorxuya tüşdü. Allataladan səda gəldikin, qorxma hasanı tulla yerə.

Hasanı tulladı yerə, billar *nəqqədə* şey gətimişdisə bı hasa bınnarın hamsın uddu. O gələnnərin hamsı Musa peyqəmbərə byət elədi, o gələn sehırbazdarın hamsı. Fıron dedikin, sizə kim icazə verifkin bına biyət eliyəsiniz. Musa peyqəmbərə xəbər gəldikin, beyjə Misirdən çıxmalısınız. Səni isdiyən adamları götü çıx. Musa peyqəmbər onu isdiyən adamları götdü, gəldilər Nil çaynın qırağına. Bı çayı addamax lazımdı axı, Allahtaaladan səda gəldikin hasanı *birneçeyerdən virginan* suya. Musa peyqəmbər 12 yerdən vırdı suya, su parçalandı, Musa peyqəmbərnən gələn adamlar sudan keçif çıxmax *isdiyirdikin*, Fironun qoşunu yetişdi. Girdi suya. Çaya girəndə Musa peyqəmbər çıxmışdı *uje*. Çay gəldi, hamsın məhv elədi. Musa peyqəmbər *heylə* oluf *əğrıçalım*. Hamma sənin indiki mollaların *bilmirkin* Musa peyqəmbər kimdi, İsa peyqəmbər kimdi, İbrahim peyqəmbər kimdi. Onnar üçün *man* deyil. Biz İsmayılın *nəslinnəniy* pütүн *ərəpistanın* yarsı İsmayılın nəslinnəndi, Məhəmməd peyqəmbər də onn içində olmax şərtiyən.

**106.**

**Söyləyən:** Məmmədov Kamil İsfəndiyar oğlu

**Yaşı:** 83.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Uzummiddət qalxossisdemi olanda qalxozda baş mitəxəsis, sora bələdiyə mavini, savessədri, vəzifələrində işdəmişəm. İnddə *pensiyener* adamam. Ağdam dərəmkin Azərbaycanda olan rayonların içində eləbilkin açılmış bir gülüdü. Ağdamın həqqətən çox böyüy təsərfatı varıydı. Ağdam camaatı Azərbaycan *irespublikasında* ən fəhreləməli *irayonnardan* biridi. Orda *geroylar*, Ələsgərov Sədrəddin, Tamaşa Əliyeva, Mamed Mamedov, Sosyalis əməyi qəhrəmanlarınan Sədrəddin Ələsgərov, qoyun biriçədri oluf, o vaxdda beləydi də, *sosyalis pıllannarı* varıydı. O qurum *heylə* tələb eliyirdi. Yaxşı fəliyyətdəri, yaxşı əməyi olan adam oluf Sədrəddin. Ağdamın o biri kətdərinnən olan Qaradağlıdan dörtnəfər *sosyalis* əməyi qəhrəmanı varıdı, yeddi nəfər, bağışda o *kadınnar* yadımmnan çıxmışdı, hə ollar da *pammıxçılıxda* qazammışdılar. Billardan bilmirəm, eləbilirəmkin qalan olmuyuf, irəhməteydfilər. Quzannıda Ələsgərov Sədrəddinidi ki, hal-hazırda sənənən bö:r-bö:rə oturufdu

(mənim qarşımda oturmuşdu. Ə. C.) Hə, indi də vəziyyət, bir bı erməni münafiqəsi olmasa vəziyyət yaxşıdı. Obri təsərfat sahələrnə gəldihdə, hər şey yaxşıdı. Tezdən evdən çıxırdıx gedirdiy *qıtmix* yığırdıx, gətirirdiy, *simavar* qalıyırdıx. Sora arvatdar *saj* qoyurdular, yuxa pişirirdilər, sajm altına *gərmə* yığırdılar, *təzəy* yığırdılar, mal *təzəyi*, bı *təzəyə* Ağdamın bəzi kətdərində *yazı 2*) da de:rdilər. Allah Sizin də köməyñiz olsunkun, gəlif yazırsıñız, biz *qojaları* yada salırsıñız.

**107.**

**Söyləyən:** Əliyev Nadir Əşrəf oğlu

**Yaşı:** 80.

**Doğulduğı yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Ağdam dünya miqyasında elə bir *irayondukun*, *taliratdixda* etalon ola bilərdi. Ağdamda urusdar, belarusdar, ukraynallar, maldavannar, yahudilər, tatarrar, lahişdar, malaqannar, o məmfur ermənnər varıydı. Əlliyeddi il mən orda oldum, 57 yaşımndan sora çıxdıx. Bırdənədə orda bı millətdərnən *minakişə* olmamışdı. *Urusdarnan* Pasxa bayramında, Nouruz bayramında da *birriy* varıydı. Ağdam *irayonda* maharbə vaxdı, 41-45 maharbəsində iki dənə detdom varıdı. Detdomun biri leyinqırad uşaxlarınnan *ötəriydi*, obiri yetim *azərbaycannılarçünüydü*. 43-cüyildə leyinqıraddıları gətdilər qucaxda, taxtda, olları gətdilər. Ağdam camahatı, mən də şahidəm özdəri pis vəziyyətdə ola-ola, hayatdarındakı meyvələri, onnarın hamsın onnara aparıf verirdilər. Bizə əlliqıram çörəy verirdilər, onqıram da pavilla sürtürdülərkin ikincidərsdə uşaxlar üzölməsinnər. Biz hammız, rus məhtəbielan elədihkin, o çörəy bizə lazım döylü, leyinqıraddılara versinnər. 1958-ci ildə Amerikanın Türkiyədə incirriy zadınnan *ayroportunnaqalxan gerkules* tipli hərbi samalyotu, Ucoğlannan Quzannının və Hindarxının arasında vırıldı, dokquznəfər heyət, hamsı tutuldu. Onu gətdilər Ağdama, mən ulu öndərmizi o vaxdı görmüşəm. O gəldi geje olları götürdü apardı Bakıya. Çünkü niyə, kamsamolda biro üzvüydü. Sora o təyarənin motorun demantaj eliyif Amerkannara təfil verilməliydı. Ağdam hərbi hissəsinin 32 nəfər insanı orda işdirak eylədi. Samalyotun soytma sisdemində etil isbirti olmuşdu. Zabitin səhvinə görə uşaxlar onu *içif* zəhərrəmmişdilər. Ağdamın həkimləri hərbi qosbitaldan



gələn həkimləri gözdəməmiş onların 29-un xilas eləmişdilər qalannarı öldü. Ağdam camaatı urus qaydasıynan Ağdam hərbi hissəsinin yanında mağar qurdu, onların yasdarm keçirdilər. Ukraynadan gələn qadın, mən şahidəm bina dedi kin bu cür xalqın belə hərəkətin görənnən sora mən isdəmirəm evladımın meydin aparam. Bırda basdırılmağın isdiyirəm. RTS-in yanında qəbir tərədə, gəbə artelinin bö:ründə. Ağdam rusiyya bayovoy, belə döyşən hərbi dəniz kəşfiyat bölməsinə vise admiral Pralovu verif, Lyanid Palyanskini bir də Valeri Labanovu Atom sənayesinə, Atom kimyası üzərə azərbaycannı, büyünkü günə kimi, heş bir yerdə adı yoxdu, Ömvr Zülfüqar oğlu Hüseynovu verif, Atam idarə rəysi oluf. Əliyev *İrəşid.*

**108.**

**Söyləyən:** Abbasov Yasin Gülməmməd o.

**Yaşı:** 84.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Sarhacılı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

İndi heşbişey, *təqayütçüyəm*, *hamma* 48 il şofir işdəmişəm, bir idarada. Qurannarım var cibimdə işgi zad mənənnih *döyül*. Mən anadan olannan *işgi* zad olmuyuf. Həştadüş, həştaddördtdə keşmişəm. Allah devlətimizin bayrağın uca eləsin. Heydər *Əliyefə İrəhmət* eləsin. (Amin) Əliyefin nəvəsi Heydar da pirezident olsun. Ömür boyu sürücü olmuşam bir idarada 55 il işdəmişəm o idarada. İnddə təqayütçüyəm. Otuzbir nəvəm-nəticəm var, 7 evladım, 38, 2 də özümüz, 40 nəfər. Hə 40 nəfərin aylə başçısıyam. Qaşqınnıxdan qabax, Şükür Allaha gamışımız malımız, inəyimiz, heş hökmət verdiyi o vaxd 71 manıta maşnı sürürdü. Heç onada ehtiyacımız yoxuydu. Yaxşı *dolanırdıx*. Mal-heyvanımız varıdı Södün yığırdıx, qatığın yığırdıx. Söd-qatığı *üzdüyürdüy*. Əliyef gələnnən sora da lap yaxşı oldux. Sıfdə Əliyefiydi axı, 69-da. Allah ona da *irəhmət* eyləsin, oğlu İlhamı da can sağlığı versin.

**109.**

**Söyləyən:** Sarıyev Şakir Yusif o.

**Yaşı:** 53.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Baş Qərvənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. Quzanlıqəsəbəsi 150 sayılı  
Tam orta məktəbi. H/hazırlıq müəllimi.

Qərvənddə valla, o vaxdı yaxşı yaşayırdıx. Yaxşı dolanırdıx, mən özüm maharbədə olmuşam, çox döyüşdə olmuşam. Ağdamın çox yerrərində döyüşdərdə olmuşam. Hələ mən indiyəənə kimi deməmişəmkin, kiminsə yanda mən maharbədə olmuşam, belləmişəm-helləmişəm. Xoşdamıram helə şeyləri. Hamı qalxozda işdiyirdi, kəttəsərfatında işdiyirdi. Atam dəlləy işdiyif, anam evdar qadın oluf. Baş Qərvətdəniy. Əyax Qərvənt alımmıyif da, məyyən yerrəri alnıf, məyyən yerrəri qalif. Məsələn, çoxdanışana, zəhlətökənə *zəvzəy* de:riy, bir də varıdı *zəvziməy* belə yalvarmaz mənəsində işdədiriy. Sora, tamahkar, ajgöz, görməmiş adamlara *lələün* deirdiy. Gizdinə çəkilib *xısın-xısın* danışmax vare ona da *xösunnaşmax* deyirix. *Vafşe* Ağdam ləhçəsiynən tannır, çox gözəl ləhçəsi var Ağdamın.

**110.**

**Söyləyən:** Əhmədova Balış Rza q.

**Yaşı:.**

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. Quzanlı 150 sayılı Tam orta məktəbi.  
Biologiya müəllimi.

Otuzilə yaxındı məllim işdiyirəm. *Məjburi köşkünnühnən* əlaqədar olarax, 93-cü ildə *köçüf* gəlmişih Quzanniya. Yox özüm bırdə anadan olmuşam. İnistutu pıtırəndə təyinatnan bütüncü Sosial İqtisad kalleci o vax Kəttəsərfat tehnikomuydu. Ora məllim kimi getmişəm. Biyologiya məllimi. Sora 93-cü ildən qaşmışıx bura. Aylə quruf orda yaşamışam. Ayləm, yox, bıralı, quzannılı oluf. O da *təyinatnan* işdəməyə gedif ora. O da işdəməyə gedif, mən də. Elektirik şəbəkəsində elektirik *mantıyuru* işdiyirdi. *Üsduñuza* sağlıx, elə iş başında irəhmətə getdi. Sora, iki evladım var. Düzdü vəzyət pis olsa da hamma ruhdan tüşməmişiy. Bırdə gözünuzun qabağında nəblim hər yerin öznün şivəsi var. Bizim də şivəmiz məylumdu, elə

inustud illərində də biz danışan kimi məllim deirdi siz qarabağlısınız, ağzımızı açan kimi, Gəncədə oxmuşam mən, Gəncədə deməyolarkın uşaxların çoxu respublikanın müxtəlif *yerrərinnəniydi*. *Hamma* Ağdamnan cəmsi dörtnəfəridiy orda. Ləhcəmiznən bilirdilərkin biz qarabağlıyix. Bına baxmıyarax Ağdamın kətdərində də danşxlarında fərklər var. Gülaflınn, hə, elə sözdər varkin uzada-uzada danışillar. Kəngərlilərnən qonşu olmuşux ən çox. Elə mən uşax vaxtınnan onnarnan bir yerdə böymüşəm. Bax olların da şivəsində çox fərklər var. Məsələn, deyillər, *məəver*, *səənluf*, *səənədeyrəmkin*, biz deyriy, *gəl dana*, ollar *de:r gəl dayna*. Sora, qorxax adamlara *qıpıx* deiri, qorxuzmağa, *gözüqıpığ* eləməy deiri. Sora əl-üzümüzü yuyannan sora quruladığımız dəsmala *məhraba*, deyiriy. Quşun, *töoğun* pətənyinə *pötpötü* deyiriy. Yaşdılar öz ləhcələriynən danəşillar, *hamma* cavannar *ləhcəynən* danışmır.

**111.**

**Söyləyən:** İbrahimova Raya Rəhim q.

**Yaşı:** 53.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Suma k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. Quzanlı

150 sayılı Tam orta məktəbi. Müəllim.

Kəndimizin adı Sumadı. 94-də kətdən çıxanda bir müddət *ərəf* çadır şəhərciyində yaşamışix. *Onnansora* da hökmətimiz bizə qəsəbə saldı. İkiminikidən bırdə yaşyırıx.

Əzzim vətən yaxşı,

Geyməyə kətan yaxşı,

Gəzməyə qərif ölkə,

Ölməyə Vətən yaxşı.

*Pısaat* hammızın isdədiyimiz Vətəndi.

Əzizim *olmıyeydi*,

Saralif *solmıyeydi*,

Bir ayrılıx, bir ölüm

Heşbiri *olmıyeydi*.

Birgünnəri Bəhlul Danəndə, Qardaşı Xəlfəydi də, gedir onnan iş isdiyir. Ya da kın, qardaşı bını çağırif bir işə qoymax isdiyir. Nəysə, deyir, səni bazara nəzarəççi qoyram. Bir gün tezdənnən duruf

işinə gedir, gedir bazara nəzarət eləməyə. Görürkün bir balaca uşax ət alır. *Qəssaf* bını çəkiddə düz yarım kilo allatdı. Bir xeylax duruf baxır, bir də görürkün bir it gəldi bının bir bud ətin apardı, bının xəbəri olmadı. Həmin gün evə qaydır. Bir həfdə işə çıxmır. Qardaşı Xəlifə bını çağırır yanna deyir bəs Səni bazara işə qoymuşam bəs niyə getmirsən işiñin üsdünə? De: rkin, Ay qardaş maña etiyaş yoxdu, orda nəzarəççi var. Allah hər şeyi, hər işi özü qaydasına qoyur, maña ehtiyaj yoxdur. Bir günnəri molluya qonşsu paxlava pişirif gətirir, molla da bilirkın bını uşax yieğəh dana alajax əlinnən. Uşax de: rkin ay ata o nədi? Deyirkinbaşıña donum zəhərdı. Hirsdənəndə sizin əliñizdən özümü öldurəjəm. Qoyur *qəlbıyə* sərsigün gəlif görkün paxlavann yarsı yoxdu yoxdu. Deyrkin bı paxlava hanı? Oğlu de: rkin: ata, mən o qədər çox isdiyirəmkin, isdədimkin əvvəl mən yeyif zəhərrənım, biz səni çox isdiyiriy.

**112.**

**Söyləyən:** Rustəmov Mənsur.

**Yaşı:** 75

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Çullu k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Hər yerin, hər *irayonun* öznün ləhçəsi var. O vaxkı mahərbə vaxdı atam gedif mahərbəyə gəlmiyif. İndi dəkin Allah ermənn evin yıxsın. Allah özmüzün bayrağımızı *uceyləsin*, biz qələbə çalax. Prezdentimizin canı sağ olsun. Mahərbəni heşkim *isdəmirkin* balaları yetim qalsın, mahərbə bələdi, bəla. Mən heş atamın üzün görməmişəm. İndidəkin mahərbənn içindəyiy. Heş elə vax olurkun paltarmızı *soyunmurux*. İndi Allaha şükürkün yaxşısı, ordumuz qüvvəlidi, ordumuza inanırıx. Xarici dövlətdərdən *pəl* vıran olmasa biz *sülhnən qaytarajıyix* Qarabağımızı. Allahın köməhliliyiynən də qələbə biznən *olajax*.

**113.**

**Söyləyən:** Məmmədov Elman Məmməd o.

**Yaşı:** 67.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Seyidli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Energetik olmuşam mən, elektrik şəbəkəsində olmuşam mən uzun illər, ordan da pensiyyə çıxmışam. Bı maharbədə Ağdam 6000-ə qədər şəhit verdi, onn iki mini sırf hərbcı oluf. *Döyüşüf* Ağdam *vırışif*, onda biz elektrik enerjisiynən Ağdamı təmin olummurdu bu məsəllər. *Artzan* da *enerjiynəniydi*, işıxda, lazımıdı yanı ölümən çox üz bəüz gəlmişiy. Şəhərə atırdılar, evinnən *heşkim* çıxmax isdəmirdi. Belə çox prablemlərnən irasdaşdıx. Deməli Ağdamada, Ətyeməzdi kəndinn yanında qaz məntəqəsi, qaz doldurma məntəqəsi, böyüü adamlar gəlmişdi, *xeylax* adam vardıydı hardası bir onnəfər olardı. Mən də elektrik xəddini gösdərməyçün harda isdansıyanı tiyməy olar, harda yaxşıdı, təhlilərdən seçərək yeri gösdərdirdim. Məsəllər də başdamışdı. Bı Qarabağ məsəlləri, erməni məsəlləri, həşşəkizinciliydi. Danışırđım, söyurdum, ağzıma gələni danışırđım, söyurdum. Demə akaznisa bılların içində bir nəfər erməniymiş. Bı layhə inistutunun baş məhəndisi. Nəysə söyrəm, danışırım, hadsələr də *başdıyif*. Birəz arxaya tərəf gedəndə. Bı oğlan məni saxladı bı oğlan təmiz danışır Azərbaycanca, seçilmir. Bıllar bö:rümdəkilər bilir. Dediki, bəs bilirsən, mən erməniyəm, nə sizin günahınız var, nə də bizim günahımız var. Bı üçüncü bir millətin günahıdı bı. Aranı qarışdırır dedim, ə kopolu nətəər günah yoxdəə, belə daşdadılar, belə vırdılar. Bə niyə dımməz oturmusunuz yerinizdə. Andışdı, aman elədi, bılar da heş zad demir. Bıllara da dedimki ə bı kimdiki, bı erməni gəlsin, bı layhə inisđutunun baş məhəndisi olsun. Sizin kimi adamlar qalmırsınız qıraxda. Məəm əlimdən aldılar bını, bını qoymadılar bını döyməyə. Deyir bir gunnərim Şamaxıda Mahmud ağanın məclisi oluf, nöker gəlifkin bəs ağa qapda bir adam dayanıf, de:r ağa məəm səsımə qulağ assın. De:r apar 5 manat ver çıxıf gessin. Nöker aparıf 5 manat verir ki, *çixıf* gessin bıysa çıxıf getmir, de:r ağa səsımə qulağassın. De:r, apar beşmaat ver, *çixıf* gessin. Buysa çıxıf getmir, eləhey *de:ркиn* ağa səsımə qulağassın. Ağa *çixıf* de:r, ə adın nədi? De:ркиn Ağabala. De:r, ala bı beşmaatı çıx get, Ağabala adında xanəndə olmaz. Xanəndə olarHachüseyn, Cabbar *Qaryağdıoğlu*, *Keşdazdı* Həşim, Keçəçoğlu Məmməd nəblim belə. Bizim *musikiçilərin* də belə iravayətdəri çox oluf. Bir günnerim Qədir Rüsəməof *girif* qəbrsannığa, Allah ona *irəhmət* eləsin, bir neçə qəbri tanıyıf da, deyif, mən də *de:rəm* bıllar niyə görümmür. Yanı ölüflər dəə. Allah hamsına *irəhmət* eləsin, belə *rəvayətdər* çox oluf.

114.

**Söyləyən:** Allahverdiyev Azay Lətif o.

**Yaşı:** 70.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. İmamqulubəyli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. İmamqulubəyli k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Bı vəzyəti *aynənabəri* görmüşəm, dəmiryolunda mexanik işdəmişəm. Şofir işdəmişəm, indi *pensiyenerəm*. Boş vaxdarımda gəlif bırdə belə nərd oynuyuram. Günümü *keçirrih* də, *nağayrax?*. Gözdüyürüh də, bı Allah bəlasın vermiş bı ermənnərdən xalxımız, camaatımız, *nətəər* xilas olur. Güvəniriy pirezdentimizə. Pirezdentimiz isdəmir qan tökülə, belə bir pirezdentə can qurban, Allah onn atasına *irəhmət* eləsin. Onn atası birəz *gej* gəldi, tez gəlsəydi bəlkəm heş bizim bı Qarabağımız da getməzdi, nəysə ürəy ağrısıdı, Allah bı ermənnərin bəlasını versin, bı qara bulut bı camaatın üzərinnən gessin, çalışır pirezdentimiz, sağ olsun. Çox razıyık, inammızda var. Böyü inammız var. Bütün dünyada o gedir, özdə tərçüməsiz *zassız* hər millətin öz diliynən danışırkın, bı millətini bir ağ günə sıxarssın. İnşalah da çıxarajax. Ordumuz var, güjümüz var, o, çalışır, çalışırkın sülh yoluynan bını yolaversin. Ermənnin vətəni *olmuyufe*, erməni *tısqax* millətdi, onnar təhbəşinə bını *heşvax* eliyəmməzdi. *Havadarrarı* kömeylədi. İndi başka aləmdı, İndi pütün şəhərrərimiz gözəlləşif. Allah pirezdentimizin canın sağ eləsin e şəhərrərə, kətdərə baxırsan, İlahi bı beş ildə gör nələr yaradıfey. Bikişinn o, halalolsune ona, Valla halal olsun. Bəlamız o ermənnərdi, bı torpağımızdan cəhənnəmoluf, çıxıf gessə, biz irahat olarıx, camahat qaydar yerrərnə, bir firavan yaşiyar. Bir bəla odu.

115.

**Söyləyən:** Muxtarov Soltan Ələsgər o.

**Yaşı:** 80.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Qızıllı Kəngərli

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Ermənnin bizə qənim çıxmağın hesabına qaşqın düşmüşüy, *gəlif* Quzannıda *yaşıyırık*. Pis *döyül*, sağolsun pirezdentimiz. Gəldiyimiz vəzyət hara, indiki vəzyət hara. İndi çox əladı. *Hamma*

Vətəndi dəə, vətənsiz durmaq mümkün *döyül*. Yaxşı olarkin, Vətənə qaydax, orda Sizinkimi gələn qonaxları qəbul *eliyəh*. Nəblim Allaha pənah! O doxsanıncıldən *ağzıbəri* Azərbaycan başına ermənnərin gətidiyi oynu Qarbaçovun hesabına gətirdi. Allah onn evini yıxsın, erməni kimiydikin bizi *ərəsət* günnərə qoydu. Ağdam r. nun 10 minə yaxın Qarabağ əlili var. Bizim guman yerimiz qalırkın prezidentimiz sülhünən bı torpağı ala, sülh olmasa da elə muharbəynən olsada alax torpaxlarımızı geri qaytarax. Vətən qalmasın tuşman əlində. O 41-45 muharbəsin görmüşəm, amma getməmişəm onda uşağıdım. Onda kadınnar çoraf toxuyurdu əsgərrərə göndərirdi. Amma indi heylə şey yoxdu, güjdü döytətimiz var, binnara heç ehtiyaj yoxdur, bizim döylətin, vəzyətinə, şərəyıtına *köys* ötürüllər, başqa doylətlər, deyillər niyə belə irəli getdi. Azərbaycan ölkəsi, çalışır dana çalışır kın bir də itgi vermiyəh. Ermənni başa sala bilmir, nə millətədi. Allah bilların başına daş salsın. Nətəər millətədi billar.

**116.**

**Söyləyən:** Səmədov Vaqif Qulu o.

**Yaşı:** 67.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Pirhəsənli Kəngərlişi.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı k.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Bı muharbə bizə həddən artıx bəla gətirdi, muharbə heş vax heç biri kəsə xeyir vermiyif. Alləhtala sülh eləsin, əmin amannıg eləsin bu buludu insannarın üzərinnən götürsün. Sülh yoluynan torpaxlarımız qayıssın. Neçə aylə uşaxsız qaldı. Hammız biliriykın *şətəl ursdardan* keşdi, erməni kimiydikin, helə aylə aldukun onnan bir nəfər də qalmaq, Allətala binnan artıg bizim millətin başına gətirməsin. Bı bəlanı bizə verənn Allah öz bəlasın versin. Hamımıza böyü *urza* arzu eliyirəm, çörəy arzu eliyirəm, Allah heş vaxtı bizi çətinniyə salmasın, kəndimizdə.

**117.**

**Söyləyən:** Quliyev Akif Abbasqulu o.

**Yaşı:** 65.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Şurabad k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. İmamqulubəyli

kəndi yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 87 sayılı Tam orta məktəbi. Təsərrüfat mudiri.

Biz iyrmidördü, neçeyer dəyşmişiy. Sanyım olların hamsın. Əvvəl kətdən çıxdıx, *birinciyəldiy* Təzəkəndə, aprel aynın onyeddisində 1994-cü ildə bir iküşgün, birhəfdə orda qaldıxdan sonra ordan qaşdıx gəldiy birgün dörtyolda qalmışix gejeləmişiy. Ordan qaçanda gəlif bir geje Kətəlpaxda qalmışix, oda raketdərin *qabağındeydix* bərk atşma başdadı həmin gün dedilər *toran qarışmamış* bırdan qaçın. Getdiy bir həftə qaldıx, Mamırının meşəsində. Onnansora qaytdıx bir də gəldiy dörtyola. Dördyolda biray, ya ikay orda qalannan sonra bidə qayıtdıx Təzəkəndə, kökəltmiyə. Bir gejedə orda yatmışix, oyevləri təmizdiyif bir geje qalannan sonra *toxdamamış* hərə dağıldı bi tərəfə. Hardasa beşaltı *ayleydi*. Tezdənnən getdiy Təzəkəndə, altay bir evdə qaldıx, ev yiası gəldi çıxdı, sonra getdiy üçay *türhlərin* çadırında qaldıx. Ordan qaydannan sonra bir də gəldih dörtyolda qaldıx. Dörtyoldan da sora, indi, ilyarımdı, nəqədərdir gəlmişih bıra, bı qəsəbiyə. Bırdanda belə inşallah *köhlüköməşdi* öz torpaxmıza köçüf gedərih. (İnşallah)

**118.**

**Söyləyən:** Həsənova Sevil.

**Yaşı:** 54.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Şurabad k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. İmamqulubəyli kəndi yeni Məcburi Kəçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 87 sayılı Tam orta məktəbi. İbtidai sinif müəllimi.

Artıx otdördüldi məhtəfdə çalışıram. Bı vəzyət də düzəlsə lap yaxşı olabilər. İnşallah qaytsax lap yaxşı olajax. Qaşqınnıxda hərə dağılmışdı bir tərəfə camahat *küyüllərdə* yaşıyırđı, torpağı qazıf, için düzəldif yaşıyırđılar. *Qohuməğraba* da hamsı dağılf bir tərəfə. Mal-heyvan saxlıyıllar, südün-qatığın satıllar, *çiyəsin* çıxardıllar. Südü qaynadıf sora içinə *bir çimdix* quru maya atıf qatıx *çahırdılar*. *Bir çimdix* hə, belə söz çoxdu bizdə, məsələn, *bir qırxıx, bir burum, bir ho:ur* bınnarın hamsı az, azca, azacıx mənalarını verir.

**119.**

**Söyləyən:** Həsənova Mehriban.

**Yaşı:** 48.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Soltanlı kəndi



**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. İmamqulubəyli  
kəndi yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 87 sayılı Tam orta məktəbi. İbtidai sinif  
müəllimi.

1994-cü ildə 17 apreldə qaşqın düşmüşüy. Göydən yağış töküdü, getmişiy ərəb çadırına. Orda külyonkada bir müddət yaşamışx. Onnansora bizə çadır veriflər çadır şəhərində yaşamışx. Sora getmişiy Bakıya, orda yoldaşım yaşıya bilmiyif, qaydıf gəlmişiy. Mamırrı kəndində, yol kanarında yaşamışx. İndi bırdə ibtidayi sinif məlliməsi işdiyirəm. Sağ olsun *pirezdentimiz*, bizə belə bir *şərayıt* yaradıfıdı. Minnətdarrıx eliyiriy.

**120.**

**Söyləyən:** Səlimov Mirnemət Miri o.

**Yaşı:** 39.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Şurabad k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. İmamqulubəyli  
kəndi yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 87 sayılı Tam orta məktəbi. Tarix  
müəllimi.

Ərəb çadırında, *nəmm* türk çadırında, sonra Mamırrıda yol kanarında, camahat pis gündə, palçığın, *lıqqanın* içində və 2014-cü ildən də bırdə köşmüşüy. Kəndimiz gözəl yadımda qalıf, öz küçəmizin uşaxlarıyan inddə görüşüf eliyiriy. Yox bizim kət dağətəyi zoneydi, bizim kət üzümçülüy savxozuydu, yanı uşaxlığımız, malotarmaxnan, qoynotarmaxnan, ot *yığmaxnan*, belə təsərfat işdəriynən keçif, yəni *birəz* böyyəndə də təxminən yuxarsinflərə keçəndə də maharbə başdadı, gəldi bizim kəndin ətrafındada döyşdə getdi. Yenətməliyimiz dövrü yəni maharbəynən keçif, top tank, vertalyot bı şəkildə, qırat qurğuları, yəni uşaxlığımız onn içərsində keçif. Mərmiyənən, nəmm uşaxlar tapırdılar gətirirdilər, aftamat badronu, belə şeylərnən oynuyurdıx. Nooruz bayramında biz yandırıcı güllələri çevrirdiy, yandırırđıx, atırdıx, *şülüiyürdüye*. Bayrammızı heylə keçirirdiy. Topun barıdıyan. İndi şükür allaha ordumuz güjdənifdi. Dö:lətimiz də güjdüdü iqsadi cəhətdəndə güjdüdü. Siyasi cəhətdəndə güjdüyüy. Dünyada artıx sözmüzü də eşidillər. Əhalmızın yaşayış səvyyəsi də yaxşıdı, doxsancı illərin əvvəllərinə baxanda bu

gün min şükür. Yanı ölkədə sabitdiy var. Binn özü nəyə desən dəyər. Yən o vaxdı sabitdiy yoxuydu. Heydər Əliyev hakmyətə gələnən sora ölkədə həm daxildə sabitdiy yarandı, həm ordumuzda *güjdəmmə* getdi. Atəşkəsin *bağlammasıynan* da ordumuz *güjdəndi*, bı aprel ayındada öz sözünün dedi. Bütün dünyada gördükün Azərbaycan həm iqsadi cəhətdən, həm də hərbi cəhətdən öz sözünü deməyi *bajaran* qudrətdi bir dövlətdi.

**121.**

**Söyləyən:** Nəcəfov Teymur Bəhlul o.

**Yaşı:** 51.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Üçoğlan k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Üçoğlan k.

**İşi, vəzifəsi:** Bərdə şəhər uşaq xəstəxanasında bağban.

Bırda balinsiyada bağban işdiyirəm. Uşax xəstəxanasında. Deməli qabaxlar Ağdamda gedirdiy, səər-səər Ağdama, Ağdamdan da Şuşıya xəngəl yeməyə gedirdiy. Bax *helə*, ovaxdı *cavannıgıydıdaa*. Həə, Şuşada xəngəl verilirdi, gedirdiy xəngəl yeməyə. *Səər-səər elolurdukun* iküş nəfər yoldaşnan gedirdiy saat ona qədər Şuşada xəngəl *yeyif* qaydıf gəlirdiy. Azərbaycanın, ən gözəl, ən qəşəh, ən səfəli yerrəri Qarabağdeydi. Gejələr adamın yuxusuna da girir. Adam yuxudan dık atılırkın görən Allah düzdü? *Allahandolsun* durur, oyanır sora da adamın. Yuxusu çəkilir yata bilmir. Hə çox kiçiyisiz mən atmışbeşən. On beş yaşında hər şey ağılıızda qalar də. Bıra, Bərdiyə, Ağcabədiyə yaxındı, nəyinki ağdama, birdən yuxarı qalxırsan, yönyuxarı, Cəmənniyə, Zəngijalı Mahrızdiya, yayın o cırhacırında gedirsən. Biznən mahrızdınn gılasnan, tutun yetişməsində bir həftə fərk var. Tut bizdə başdiyır mayın irmisinnən sora yeyitməyə həmə orda iyunun *sıfdeələrində*. Hə, bir həfdə on gün fərq eliyir. Şelliynən Gülaflıda isə irmigün fərq eliyirdi. Biznən, Üçoğlannan orda, hə bizdə bir çox sözdər var, məsələn şikəst adama *şalax* deyiriy. Şalax bir də tez-tez yıxılana da deyiriy, bir də boş, lax olan şeyə də de:riy. Sora hində töoxların üsdünə çıxdığı şeyə *tar* deyiriy.

122.

**Söyləyən:** Şirinov Əkbər.

**Yaşı:** 80.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Əliməmmədli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Ağdam r. Quzanlı qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdü.

Pirezdentin ətrafında *birrəşif*, vətənmizi azad eliyəy. İnsan məhv olar, vətən məhv olmaz, bir də bı cavannardan məslətim odukun, səda olsunnar, devlətə hökmətə sadıq olsunnar. Görsən, indi eliyiflərkın elə vətənpərvərriy qalxıfkın qızdarmız da de:r kin gedəh maharbəyə, bı gözəl işdi. Mən pırqədiridim, üzüm pılanı verirdim. 54-dən başdanıf 69-da Heydər Əliyef gələnnən sora mən partiya keçəm, qoymurlar mən partiya keçəm. Devlətə sadıq oluf pılan vermişəm. İndidə Pensener adamam. Bilirsən sadəlik, ucuz başəlik lakin cəmyətdə zirvədə durur. Mən elə de:rəm bı irəhbər iççilərmiz sadə olsunnar özdərinə saxda *çapan çaldırmasınnar* Pirezdentimiz dəən kimi camaata xidmət eləsinnər. Təh pirezdent neyniyə bilər. Pirezdentimizin ətrafında hammız birrəşməliyy.

De:r:

Ağaj kömrüynən güjdüdü,

İnsan dosduynan güjdüdü.

Allah Türküyəni var eləsin, görsən *nətəər* sadikdirsə, həə bax belə birrəşsək erməni qorxağın biridi. Arxasında duran da məlumdu. Pirezdentimiz də deyir qeyri şərsiz çıxsın, sora danışax, bı bilisən nədi? Ən çox da qojaları *ruhlandırır*. Olmasa patron yeşiyin də gətirif *verəlmərəm?* Verərəm. Erməniyə baxe o büllur suyumuzdan içir, havamızı udur, bizə də meydan oxuyur. Dalında durduğu o *səbəbkarrara* görə. Bına görə də deyərəkkin, Xudavəndaləm *əminamannığ* eləsin, camaatımız *uruhdan* tüşməsin, aldığımız yuhsəhlihləri də saxlıyax, qızıl ordumuzun hesabına. Cavannarımız da sağ olsun yaxşı fikirdədilər.

123.

**Söyləyən:** Rəhimov Qədim Qərib o.

**Yaşı:** 84.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Bağmanlar k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli  
binalardan ibarət Məcəburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Yaxşı əkirdih, biçirdiy, yaxşı suymuz varıdı, yaxşı bulaxlarmız varıdı, irmibeşmin tonnux çaxır zavodumuz varıydı. Gərəy işi düz quruf qoşasan. Düz quruf-qoşmuyannan sora, o havayı sözdü. Ağdamda qırhneçeil usda işdəmişəm evlər tikdirdim camahata, safxoza, qalxoza, bəy kefində dolanırdım altüs evim varıdı, qapımda əlli dənə nar ağacım varıdı. Beş dənə qozagajı varıdı elə olurdu ku, ili gələndə üşyüzkilo qoz satırdım üşmanıtıdan kilou. Qoz növlərinən çərt qoz var, sora elə qoz varkin çözərəy deyirdiy ona, yeməli olmurdu, çürüy olurdu. Qozun bir növüdə varıydıkin adına *palantokən* de:rdiy. Fındıx yoxudu, birjəciyi varıdı o da özümüzçünüydu.

**124.**

**Söyləyən:** Əsgərov Məmiş Aydın o.

**Yaşı:** 73.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Əlimədədli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Allah bizim pirezdentin canın sağ eləsin, belə gözəl şərəyıt yaradıf, bizə belə evlər verif, evlər tikif, çox əzyət çəkif, sağolsun, o kişinn əzyəti çoxdu, bı *qaşqınarı* saxlıyan elə odu. Yanı deyrəm Azərbaycan *irespublikasında* onnan ikinci bir İlham Əliyef də ola bilməz. Yəni onun, Allah *irəhmət* eləsin atası Heydər Əliyevə, onun bir kəlməsiynən məcburi köşkünnərə toxunmax olmaz, onun o bir kəlməsi. Bütün məjburi köşkünnəri saxlıyan odu, onun davamçısı oğlu oldu. Sağolsun, bizə yaxşı hörmət eliyir, *intaası* bir arzumuz odukun, ta bizim vaxtımız keçif də artıx 73 yaşım var. Öləndə o vətən torpağında, orda *öləh, yuat 4)* yerrərmizin suyu elə oralara tökülsün. O torpağa qarışax də, o daha yaxşı olar. İndi *nəblim* o Allahın kismətidi.

Ağdam, Qarabağın şən otağısan,  
Bülbüllər seyrisən, gül yatağısan.  
Nə gözəl yaraşır ad *saña* Ağdam  
Baxdıxca oluram şad *saña* Ağdam.

Hə belədi işdər də nəbilim kismət Allahdandı, Allah cavannarımıza dəyməsin. Mən danşğmı verdim qutardım oğul! Allahyardı da bı da Laçın rayonnandı, hə, özü də birda *sənətgardı*, gözəl adamdı, gözəl insandı, Allah onun da canın sağələsin.

**125.**

**Söyləyən:** Qasimov Nəcməddin Rza o.

**Yaşı:** 79.

**Doğulduğı yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

İndi də baxıram görəh torpaxlar havax alınır, havax qaydajıyıx. Yanı qaydajıyımı? Ağdamda o vaxdı kasıf adam olmuyuf, hamı firavan yaşıyıf, qəşəh yaşamışıx. Evmiz oluf qəşəh, eşiymiz oluf. Pütün qonum-qonşu yığılırdı kömeyliyirdi palatka qururdux, *mağar* de:rdiy, *toydanı* da deyilirdi ona, sora aşıxlar gəlirdi, *toyçular* da de:rdiy onnara, *toyxanı* olurdu, *paccah* olurdu, üşgün-üşgejə toyliyirdiy. Toy yeməhlərinən, pilaf olurdu, sora *şalampir* olurdu, Onnan yaşamışıx, ordan da qaça-qaça gəlif duşmüşüy bira. İndi *gənə* şükür, bına da şükür. Allah o Heydər Əliyevə *irəhmət* eləsinkin İlham kimi oğul qoydu getdi. Hamıda bir oluf o pirezdentin ətrafında birləşsələr, o torpax da alınar, biz yaşdılar İlhamı doğma baladan da çox *isdiyiriy*.

**126.**

**Söyləyən:** Məmmədov Yusif Məsim o.

**Yaşı:** 81.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Çəmənli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Vurğunun şeirinnən diəbilərəm de:r.  
Çar çəkir çarıxların çaxnaşır səsi  
Çar çəkir çışkırır nəhəng matorrar  
Qızıl baltaların polat pəncəsi  
İldırım, ildırım vırır boz dağı

9 may səhəri 45-ci il tarix dəfədən silinən deyil.

Bını da 41-45-ə ayıt yazıf, nə bilim belə. İndi *məşqulyəd* yoxdu çünki haşdada çatanda *day* mənim *məşqulyətim* qutarır. Mən balaja, *cılız* uşağıydım. Sora, *irəhmətliy* Vurğunu mən görmüşəm. Hətdə Vurğunun şeirin mən danışdığı yerdə karıxdım keşdim başqasına, o da *maa* bir dənə qızıl *peroo* qələm bağışdamışdı. O vaxdı, özdə mən orta məktəbi 4-lə qutarmışam, demək getmişəm 4-ə, yeddiyə, sora imtahan eliyiflər keçirdiflər 8-ə getmişəm 8-i qutarmışam, 9-u oxudum ona görəkin, onda mənim yaşım tüşmiyəydi, *maa atisdət* düşmürdü, onda belə qanun vardı ki, *məəm* yaşım keçmiş olurdu. On illiyi qutardım getdim Şuşa *kəttəsərfatı* texnikimun qutarmışam, sora *kəttəsərfatı* inustun qutarmışam, sora tehnologiyaya ait yüngül bir mövzu tapıf onu qutarmışam Viladimir İliç Lenn adına inusdutu qutarmışam ədəbyat fakultəsini qutarmışam. Bildiyim sözdərdən məsələn,

**127.**

**Söyləyən:** Quliyeva Arzu.

**Yaşı:** 48.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 1 saylı Tam orta məktəbi. Təşkilatçı müavin.

Ağdamın adəti, ənənəsi, Ağdamın yeməyi, Ağdamın əhalisi, camahatı, fəklidilər *məə* elə gəlirkin, məsələn, bax bizim yeməy addarınnan deyimki xörəhlər bizdə cürbəcür yeməhlərə aş deyrih də biz. *Şahplovumuz* da var, şüyüddü pılovumuz da var, *sojra* lobyalı aş de:riy, lobyalı aşımız da var bax bizdə ən çox şüyüddü aş fərqli bişirilirdi, şüyüddü aş, altı döşəməli bişirilirdi, yumırtanı çalırdıx, yumurta eləbilki diridiri bişirdi üstündə. Toylarda bəy tərifi olurdu, bəyin oğurranması kinosundakı kimi bizdə də bəyi oğurruyurdular. Helə şax bəzənirdi bəyi mağara gətrəndə şax bəziyirdilər, bəyi məsələn gətirirdilər bizdə bir *şinqurolu* sözü də vardı. *Şinqirovlu* sözü eşidifsinizmi. Şinqirovlu deməh lap belə şəhanə, təmtəraxlı, bax

bizim toylarımız *şinqırovlı* keçirdi. Ağdam camahatı bir söznən *şinqırovlı* camahat oluf. Həmşə yaxşı gəlinsaxlıyan oluflarkı, gəlin bi evdən çıxanda desinərkin filankəsin gəlnidi. Hər bir şeydə Ağdam öndə gedif. Birdə bir *ləaxlı* sözü var. Ləaxlı, yəni hər şeyə *ləağı* çatan, qabliyəti çatan. Layıq sözü də yəni biz o layıq sözüne *ləax* de:rih dəə. birdə *qərbə* sözüümüz var. Çox *qəribədə*, çox qəşəhdi, bını da biz ləhcəmizdə çox işlədirih. Müracəətdərmiz var, bajıncurban deyriy həmməşə.

**128.**

**Söyləyən:** Əhmədova Qudsiyyə.

**Yaşı:** 46.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Seyidli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 1 sayılı Tam orta məktəbi. Uşaq birliyi rəhbəri.

Məsələn *aynabənt* demiriy, *şüşəbənt* deyriy. *Məəm* bir nənəm varıydı, otururdu sö:bət eliyirdi. Nənəmin deməh gəliflər, o qulax eliyirmişlərey o vaxdı, Nəysə gəliflər, bilların həyətinnən, hökmət aparırmış, bilların, heyvannarın, malların, nəysə nənəmin bayssın ərin də götürüf gedirmişlər. *Çatı* varıymış, heyvanın boğazına bağlanan *çatı*. Çatını bağlıyif adamın əlinə bağlıyırlarmış dəə. Nənəmin bayssın ərin götürüf aparıllar, nənəm demirkin niyə aparırsıñız. Deyif:-Qadan alım ay kamandır o çatını hara aparırsan qoy çatı qalsın dəə. Sora bizim sözdərimiz var, təsadüfən sözüne, yüzdə, mində bir dəfə olan sözə deyillər *nüdrətən*. Sora bir *imkan ver* deyməyə deyillər bir *mafal ver dayna*. Bir *mafal ver görüm* birdə nəzir deyirdilər, məsələn, bıyıl *məəm* uşağım inistuta girsin *səməni halvası nəzir* de:rəm. Bu *səməni halvası nəzir* kimi idi.

**129.**

**Söyləyən:** Kərimova Çimnaz Əşrəf q.

**Yaşı:** 61.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Sarhacılı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli  
binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 1 sayılı Tam orta məktəbi. Direktor.

Məktəb rəhbəri işdiyirəm, amma Ağdamnan çıxannan özümü rəhbər kimi hiss eləmirəm çünkü Ağdamda 5 nömrəli məktəbin direktoru işdəmişəm. Nəsə o bir qədər, bədbinnihmi deyim, nəsə, onnan fəxrələmirəne elə de:rəm işdiyirəm, müəllimliy elə hamsınnan gözəldi. Bizim bir kötəl arxımız var, Kötəl qayı. Belə bir misal de gəzirkin, kim kötəl suyunnan içifsə, deməli onun səsi olmalıdı. Noruz axşam kadınnar yığışırdılar hamsı bir yerə biz onda marağnan baxırdıx, *məsmal* kimin talehi de:rdilər, iki iynəni salırdılar, bir qaba suyu qoyurdular, üsdünədə belə dəsmalı atırdılar. Sora götürürdülər, ona uyğun bayatı de:rdilər, əgər iynə yaxınnaşırdısa deməli belə olajax. Birdə bilir sınız ki, 2016-cı il. Multukulturalizim ili elan eliyif, bütün millətdərdən varıydı biz də, biz hamsına hörmətnən yanaşırdıx. Onnarı biz, belə diyəh də *urvadı* tuturdux. Erməni iş yoldaşımız oluf, ona da hörmətnən yanaşırdıx. İndi onu özümə bağışdamıram. İndi *görrəmkin* həddinnən artıx *taliratdıx* da hərdən lazım *döyül*. Bu günnəri, o üç təyyarəçinin bax bu *gediflər* təyyarədə. *vırlannan* sora özdərin erməni *isdekamlarına çurpıflar* özdərin. Qaydıf öz yerrərmizə də ollar tüşə biləri ən azınnan, yanı canını qurban veriflər. Bilirsiz, bir Ağdam dərdi var. Birdən fikirrəşirəmkin, o Kəlbəcəri görməsən, Dəlidağı görməsəm, Şuşada olmasam, Cıdır düzündə olmasam, fikirrəşirəm putun Qarabağmızı. İndi bir ruh yühsəhliyi var, onda inşallah *gələrsiz*, Ağdamın yaxşı adətdərinən, nənələrin *görrəsiniz*. Yaxşı günnərmiz oluf. Allah bütün şəhiddərmizə rəhmət eləsin. Bir Ayna xala varıydı yüzon yaşında rəhmətə getdi. O birəz gəlnin saxlıyan döüldü, dolandıran döüldü, iki oğlu varıdı. Həmməşə gəlninnən ağızəyriydi gəlni irəhmətə gedənnən sora da danışırdı. De:rdilər ay Ayna xala bı Ülkər rəhmətə gedifdi dəə, tay əl çəh bınnan, neynirsən tay. De:rdi, nossun *Leylin* də ölüf, qoyduğı qanunnar ki durur. Bax belə hamı gülürdü. Yaxşı insannar varıdı, insannarın bir-birinə inamı çoxudu qaydarıx torpağnuza, yurdumuza, yuvamıza *gələrsiniz* onda, *görrəsiniz*, (İnşallah!)



**130.**

**Söyləyən:** Həsənova İradə

**Yaşı:** 49.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Boyəhmədli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli  
binalardan ibarət Məcburi Kəçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 1 sayılı Tam orta məktəbi. Riyaziyyat  
müəllimi.

Bizdə Boyəhməddidə “j” hərfin çox işdədirdih. gələjəm, gedəjəm, birdə *dana* işdədirdiy. *Gələjəm dana, gedəjəm dana*. Ağdamın təbyəti, mən dəərəmkin çox yerdə olmuşam bir Balakəndə, bir Lerihdə olmamışam. Rayonların hamsın az-çox gəzmişih. Ağdamın, yerimdi *deyin* demirəm, orda doğulmuşam *deyin* demirəm. İnsannarı çox fərklidi, həddinnən artıx fərklidi, mən demrəmey məsələn Lənkəranda dosdumuz var, çox fərklər var. Meyvələrımız, məsələn hara gedirsən, məsələn deyilərkin Ordubadin məsələn Şəftəlisi çoxqəşəhdi dəə, amma maa elə gəlirkin o Ağdamın o Şortam şəftəlisinnən yoxdu. Meyvələrımız çox daddıydı. Biz də *Şor armud* varıydıyey, mən 24 ildi o Şor armudu tapıf yeyə bilmirəm. Varıydı qırmızı alma *Tığın* alma de:rdiy. Çox da gətirirdi, çox ətirri, daddı olurdu. Sulu almeydi.

**131.**

**Söyləyən:** Alışova Arzu Azad q.

**Yaşı:** 50.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Baş Qərvənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli  
binalardan ibarət Məcburi Kəçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 1 sayılı Tam orta məktəbi. Coğrafiya  
müəllimi.

O vaxdı Novruz bayramında kəndin ortasında bir mağar qurulurdu. Kəndin cavannarı günüzdən ora samavar, gəvə, xalça, hər şey daşıyırdılar, düzəldirdilər, bəziyirdilər, nağara, qarmon, *dütdəy*, hamsı orda olurdu kosa, keçəl, kəndin oğlannarı, cavannar orda

səərəqədər şənnənirdilər. Belə o qədə saflıx vardıqın, insannarda bir-birinə o qədər güvən vardıqın. Heşkim deməzdikin məəm qızımın nəşi var orda. Yəni belə, saf münasbətdər vardı, yığışırđıx orda *səərəkədar*. *Səər* tezdən də gedirdiy kəhrizdən tullanırdıx suyun üsdünnən. Onnan sora nəblim kırkıralar vardı. Qorqanı orda üyüdürdülər. Qoud hazırlayırdılar, onu südnən yeirdilər. Torpax çox məhsuldarıydı orda. Qara şabalıdı torpaxlar vardı. Oranın *bedana* tutu. Onnan bəhməz hazırırdılar *bidanə*, yəni dənəsis tut. Bəhməzi dərmanıdı də, dərman, *bedana* tutun bəhməzi.

**132.**

**Söyləyən:** Mustafayeva Ehtiram Şamil q.

**Yaşı:** 56.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Qiyaslı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 1 sayılı Tam orta məktəbi. İnformatika müəllimi.

Ağdamın çox gözəl ənənələri vardı. Keçmişin sözdərinnən, məsələn Ağdamda keçmişdə *curtel* də deirdilər, *curdana* da deirdilər. Amma qaşqınnıxdan sonra Ağdamın başka kətdərində gördükhün ona *balba* da deyirdilər, *bomba* da deyirdilər. Lobyalardan vardı, *atdı lobyaya*, *piyada lobyaya*. Nənələrmiz yığanda deirdilər atdı lobyaya yığmax lazımdı, *atdı lobyaya*, yanı ağaja çıxan daa, balaja lobyaya da piyada lobyaya deirdih. Sora Ağdamda *şor armut* da vardı. Xancan armudu, məleykə armudu, bı armud o qədər gözəl armuduydukun ən çox bah aiyasdıda yetişirdi o armut, bir yanağı olurdu ağ, sarıya çalan. Bına Məleykə armıdı. Bir də vardı *anton alması*, ağaşdarı əyif yerə dəyirdi, nə boyda yekə yemiş boyda. Qaşqınnıxda qırat kəndə tökülürdü, biz ordan çıxmırdıx. Həmən vaxdı nətəər vələr gətirmişdisə Anton almalar vardı bağımızda ikisin qıranda yalan olmasın bəlkə bir kilo gələrđi. Böyüy almalarıydı. Gömgöy olurdu, amma yığıf qoyurdıx, mesəüçün sərirđih, dekabr, yanıvar, fevral ayna qədər həmin alma qalırdı sora Tığnı alma deirdilər. Balaca balaca olurdu, Tığnı yanı xırda, *xoncan* armudu da çoxqalan armududu. Bizdə vardı *kiloluğ armud*, elə yalanolmasın bir kiloya yaxın olardı. Şor armut böyrəyin dərmanıydı o armudu mən heçarda görməmişəm. Qabğı soylurdu, çox gözəliydi:

**133.**

**Söyləyən:** Hüseynova Məhbubə İsmayıl q.

**Yaşı:** 37.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Tərnöyüt k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli  
binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 1 saylı Tam orta məktəbi. Müəllim.

Uşax vaxtı okədər beşdaş oynamışx, aryasirmə oynamışx, kəndirbaz oynamışx, gizlənparç oynamışx, sora klas-klas oynamışx, aryasirməyi zapoz da deyrdiy, sora bayrağaldıqaş oynuyurdux, yedişşə oynuyurdux, məttəhdə xoruz babanı oynuyurdux, belə rəhlər gəlirdi, kimdi, deirdi xoruz bağa nəə gəlmirsən, deirdi rəng olmağa, hansı irəngi deyrdi, məsələn yaşıl, belə bir oyun varıydı oynuyurdux məhtəfdə.

**134.**

**Söyləyən:** Həsənova Esmira Əfqan q.

**Yaşı:** 47.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Papravənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli  
binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 3 saylı Tam orta məktəbi. Direktor.

Anam həmişə xəmir yoğuruf çörəh bişirəndə, və yaxud yuxa bişirəndə, axra qalanda yorulan vaxtdarına düşəndə həmin xəmindən bir balaca kündəlih götürür, yayır ona deirdi xamralıx. Birdə jaronniyi qoyurdux qazın üstünə, jaronniyyin həcmində yayırıx *şirin çörəh* pişirirdih ona pesox qatırdıx, xamralı *şirin çörəh* olurdu. Sora *fəsəli* deirdih, qatdama dadəndih ona, onu indi də çox adam bilir. Anam çox gözəl *xaşıl çalırđı, hüşül* də de:rdiy. Bəhməznən də yeirdih, balnan da yeirdih. Novruzda hər il məhtəbimizdə tədbir *keçirriy*, çərşənbələrmizi qeydeleyirih, hamsını xususi özmüz *hazırramışx* milli paltarrar var. Qızdarımız Novruzda geynillər. Bahara uyğun rəhlər də, milli rəkisdərimizi ifa eliyillər. Məhtəbizdə hər il 70-80 fayız inustuta girənnərmiz olur. Səməni halvası olur. Niyət edilir. Onun hazırmması çox çətin pırasədi. Ona gərəh çoxlu əməh sərf eliyəsən. Tez əldə olunan deyil dəə, deməli səmənni qoyullar yaşillaşmamış, azca cücərəndə, ət maşinnan keçirillər, suyun

sıxıllar, və ona çoxlu yanacaq gedir. Onun içinə qozun findığı qabıqlı atıflar, onun içinə qırılmamış, pütöy halda atıflar. Bir söz də deyim bu novruz bayramına bizim kətdə Qırmızı bayram da deillər. Aşı lobyalı, qırmızı lobyaya olur, balaca-balaca, *aş lobyası* deyillər ona, bax onda nənəm həmişə lobyalı aş bişirirdi. O lobyanın qırmızısı gərəy çıxaydı aşa, aş qırmızı olurdu. Duyu o lobyanın zəngin götürürdü.

**135.**

**Söyləyən:** Əsgərov Haviz Həbib o.

**Yaşı:** 42.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Göytəpə k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 3 saylı Tam orta məktəbi. Hərbi rəhbər.

O vaxlar kimdəki bir balaca *aqtıyorruğum* varıydı. Birdə görürdükün gedirdilər özdəri belə paltar zad geyirdilər, yaxşı mənada qorxurdular kimisə, *papaxatmax* olurdu. Ağdamda Novruz adət ənənələri fərqli şəkildə keçirilirdi, uşaxlar parçadan yumrulaıf *nöyütə* qoyurdular *məfdillə* bağlııf sora belə firrıyif atırdılar belə yandırannan sora firrıyif atırdılar, kiminki uzağa düşəyöy, yarışırıldı, ona *şar atmax* deyirdiy. Bir gün *nöyütün* içində qalırdı. Ot varıdı adına *ardıc* deirdilər, çərşəmbələri o *ardıcınan* qalıyırdıx. İləxırın axırınca günün sabahısı günü, səər tezdənnən də suyun atdanırdılar. Yuyunurdular 3 dəfə hoppanırdılar suyun üsdünnən, o sudan gətirif malın-heyvanın üsdünə də çilıyirdilərkin bərəkəti artsın.

**136.**

**Söyləyən:** Əhmədova Afət Kərəm q.

**Yaşı:** 37.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Şellik k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 3 saylı tam orta məktəbin Uşaq təşkilat birliyi rəhbəri.

Çərşəmbələrərdə *ardıc* adında tikannı, yamyaşıl pitkiydi maraxlı biraşeydikin o yamyaşıl bitki qazkimi yanırdı. Çırt-çirt eliyə- eliyə nə cürə yanırdı. Sədəjə külü qalırdı kömür də qalmırdı.

Daşdarnan *beşdaş* oynuyurdux, elə olurdukin o oyunun növlərinnən biri də əlin üsdündə də tuturdux. *Kilas-kilas* oynuyurdux *qazdar-qazdar* oynuyurdux, *bənöyşə-bənöyşə* oynuyurdux, gəlinciy qayırdıx belə kukleynan. Nənəm balaca-balaca kündələrdən bizə kökələr bişirərdi. Yadıma gəlirkin nənəm aptekə *haftix//haftux* deyirdi.

**137.**

**Söyləyən:** Səfərov Ruslan

**Yaşı:** 47.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Papravənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 3 saylı tam orta məktəbin Fiziki tərbiyə müəllimi.

Əlləlki adət-ənənələrimizdən indi qalmıyfa. Nənələrimiz çörəh bişirərdi, bizdə yığışardıx təndirin başına, çörəyi isdi-isdi kəsərdih, yəərdih, nəmm. İndi çörəh zad hamsı kapratif olufdu. Nənəmin başın qarışdırırdıx, kündəni basıf salırdıx aşağı, közün üsdünə, nənəm də elə bilirdi çörəh küt gedifdi. Arxası da təndirin divarında qalırdı axı, *qəşşəh* qazmağ olurdu ona biz *xırtmış* deirdih. Nənəm onu qoparıf verirdi bizə xımır-xımır yeirdih onu. Sora mirəbbə bişirirdilər. O *mət* deyən bir şey varıydı onu bizə verirdilər. Elə bilirdihkin bizim üçün xüsusi *hazırkıyflar* onu mirəbbə bişiriləndə gəlif onu istiyirdih. Sora *bilmişəmkin* o mirəbbənin üzü, üzünün *kəfiymiş*. Elə şirin-şirin yeirdih onu. Belə uşağlığımız keçifdi.

**138.**

**Söyləyən:** İbrahimova Elmira Yusif q.

**Yaşı:** 68.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Əliağalı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Mən Ağdamda mətbəədə işdiyirdim, qəzet çıxarırdıx. Bəlkə də tanıyarsan, bı jurnalist Salman varey *mamamoğludu*. Fikir zad eleliyirkin hamsı yadımnan çıxıfdı. Başınadönüm fikirri oluram, nəblim o qızımın dərdin çəh, bı oğlumun dərdin çəh, bıradə gələnnən

bəri heş *həfsələm* qalmıyıf. Gərənəy kəndi varey, Masqıva safxozu, onun məhtəbində olurdux. O məhtəfdən köşmüşüy bıra.

**139.**

**Söyləyən:** Bayramova Ulduzə Məsum q.

**Yaşı:** 75.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Qıyaslı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Yetim saxlamışam, çox şeyi özümə *man* bilməmişəm əzyət çəhmışəm yekəltmişəm, *əsgərriyi* qutarıf, işə qoymuşam. İşdiyillər, Şükürallaha.

De:r:

Dağlar dağımdı mənim,  
Qəm oylağımdı mənim  
Dindirmiyin məni  
Yaman çağımdı mənim.  
Gəncənin boz dağları  
Bürüyüf toz dağları  
Eşissəm Ağdam alınıf  
Aşaram tez dağları

**140.**

**Söyləyən:** Əmrahov Alıxan Həsən o

**Yaşı:** 84.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Əhmədavar k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Bırda yaşayıram, bı bağ-baxça hamsı *məəmdi*, təzə salmışam. Birin Bərdədə, iki nömrəli *məhtəfdə* salmışam. Bını da bırda saldım. (Sonrakın da Allahın köməyi ilə bu yaxınlarda Ağdamda salarsan. Ə. C.) O da Allaha pənah oğul, Bir Allah *kömeyləsin*. Alıxanam *dəərəm*:

Ağdamın yolu fərman,  
Torpağı gözə dərman,  
Ağdam, sənin *yanıña* gələ bilmirəm!  
Bir *məhtuf* yazaram,

Yarı dərt, yarı dərman.  
Əzizim Ağdamsız  
Dolana bilmirəm Ağdamsız  
Ağdamı verənnərin  
Gözdərinə Ağ damsın.  
Əzzim dalda gəzər  
Oxur bülbüllər *dalda* gəzər  
Mərd oğullar qabağı gözdər  
Namərdər dalda gəzər.  
Əzzim bir də mən  
Doldur ver kasanı içim birdə mən  
Ömür keşdi, gün keşdi  
*Tay* cavan olmaram birdə mən.

İrmiikiil ikinömrəli məhtəfdə yaşamışam. Ordan da ikiilyarımdı çıxarıf gətiriflər bira. Məhtəfdə?, yox məhf oluf gedif. Baxmadılar. Başarıdığımı, əlimdən gələni eliyirəm. Bırda bir dənə çöp yoxuydu. İndi bırda güllü-baxça salmışam.

**141.**

**Söyləyən:** Bayramov Talib Bayram o.

**Yaşı:** 81.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Qıyaslı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli  
binalardan ibarət Məcburi Kəçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdü.

Özümün də qəşəy evim-əşiyim, şərayıtım varyıdı, hə, hamsınn *evi-əşiyi*, erməni *beyqafil* Şahbulax *deillər* ordan gəldi *qaşdıx* (Ağlayır, çətinliklə danışır) elə oldukun bir quru canımızı götdüh qaşdıx qardaş, yalannan nə deyım sizə. Gəldih düşdüh bı ikinömrəli məhtəbə *iraykomnan* Allah Azay məllimə *irəhmət* eləsin, katibidi, məhtəbi boşaltdı, bizi yerrəşdirdi orda, yaxında qaydajıyıx, Allah ermənnin tıfağın *tağıssın*. Hələ də qaydırıx (Ağlayır) irməşildi gözdüyürüy (Allahın köməyi ilə yaxında qaydarıq. Ə. C.) Oləndə, gedif orda *ölseydih*, gedif dədəmızın-babamızın qabırın ziyarət *eliyeydih*. Allahdan arzum odu. (Gedərik inşallah az qalıb. Ə. C.)

Allah ağzunnan eşissin oğul!, Allah İlhamında canın sağ eləsin kin bizi qaytarsın yerimizə, yurdumuza. Allah ona dəyməsin. Allah sizin də *köməyiniz* olsun. Sağol *başınıza* dönüm.

**142.**

**Söyləyən:** Novruzov Elşən Musa o

**Yaşı:** 42.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Qıyaslı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcəburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Hidroişaatda mühəndis.

Mən, Ağdərə, Ağdam, iki rayonda da *döyüşdə* olmuşam. Mən özüm *işğaldan* irmigün sora bir dəfə Ağdama gedif gəlmişəm, *onnan* üçay sora bir də gedif gəlmişəm Ağdama. Allah *şəhiddərimizə irəhmət* eləsin. Mən özüm o vaxdı unversdetə qəbul ola bilmədim, kəsildim, *xalk təsərfatına* gəldim, Ağdamın kət təsərfatı texnikomunu qutardım, qırmızı diplomnan. Gənciyə *xalx təsərfatına* gedəndə maharbə başdadı. Mən məytəbi *tulluyuf* maharbiyə getdim. *Məytəf* dalına düşmədim. Mən *aynənəbəri* demişəm, pirezdentimizi, millətimizi, devlətimizi sevən insannan mən balalarma da de:rəm, de:rəm nə iş *göürsünüz* görün, *həmməşə Cənab Pirezdentimizi, devlətimizi* sevin. Allah sizin də *köməyiniz* olsun

**143.**

**Söyləyən:** Səfərov Niyaməddin Məhyəddin o.

**Yaşı:** 41.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Şıxbalalı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcəburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 3 saylı Tam orta məktəbi. Təsərrüfat işləri üzrə müdir köməkçisi.

Uşaxlıgımız yaxşı keçif indi bərdə yeni salınmış qəsəbədə Ağdam r. 3 nömrəli məhtəfdə təsərfat işdəri üzərə midir köməhçisiyəm. Atam-anam *pensiyenerdi*, Şükürallaha dolanrıx, *intəhası* kət yox, rayon yox *billar* sarıdan düzdü, Bərdə də *özümüzünküdü* amma Ağdamın yerin verməz. Dördil hərbi xidmətdə olmuşam, mənənən kiçih qardaşım *şəhid* oluf, Səfərov Elvin Məhyəddin o. 1999-cu ildə *əmir* yerinə yetirərkən erməni *tərəfinnən*



*sınaypərnən vırılıfıdı*. Ergi isdiqamətində, (Allah rəhmət eləsin) Allah *ölännəriñizə* rəhmət eləsin. İndi də Ağdamın qaytmağın gözdüyürüy. Ən çox orda oynadıgımız olufdu *dirədöymə*, *mətəqoyma* deylən oyun varıdı, çox gözəl oynunarıydı çox xoşumuza gəlirdi. Sora *çilingağaj* deirdiy, ağajnan, *toxmax* olurdu deərdimki, onsantı, ombeş santı bir *ağaj*, vırırdıx də, işdədirdih, kim çox işdətdi qalib olurdu. Qəşəy oyun *dirədöymeydi*. Dayrə çəkirdin, iki dənə tokqa uzadırdın, iki nəfər içərdə, iki-üş nəfər də içərdən *tokqanı* götürürdünsə, içərdəkin döyürdün. Belə-belə oynunarıımız varıydı.

**144.**

**Söyləyən:** Əmiraliev Zaman Kamil o

**Yaşı:** 71.

**Doğulduğı yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hüdürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Ağdamda vəzyətim yaxşıydı, kefim köküydü. Bıra da gələnnən bəri arvaddar öldü getdi, təh qalmışam belə, yoldaşdarım dana, iki dənəsi hə, Allah öllənnəriñə irəhmət eləsin. Özüm də indi belə qalmışam tək. Orda üzümçülühdə işdəmişəm, zadıdım, tənəyin betonu aşırdı, onu düzəldirdıx, məfdili düzəldif bağlıyırdıx, yayda dibin çalırdıx, yazda dibin *əkirdıx*. Belə dəə, bax belə hərəkət *eliyirdıx*. Sora kətdə qohumlarım mal-heyvanı *hörüşə* aparerdı. Otarerdı, Hə *nobat* de:rdilər ona, ayda bir-iki dəfə nobata gederdilər. Nəblim belə.

**145.**

**Söyləyən:** Alıyev Qəhrəman Fərman o.

**Yaşı:** 43.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Kolanı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hüdürmərtəbəli

binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz

*Maharbədə* olmuşam, *de: bı Qarakət* zonasında, Ergi zonasında olmuşux. O vaxdı batalyonun biri bir gündə qırılırdı, indiki kimi vahit *kamandannıx* olseydı qırılmazdı. Ama indi yaxşıdı. Yaxşı olar. Bizi də aparsınnar, gedəh döyşəy, torpaxlarımızı alax. Orda camaatın vəzyəti yaxşıydı, üzümçülüüyüdü, heyvandarlığıydı bizdə. İmkan vermədilər o vaxdı, imkan vermirdilər qəhrəmannıx eləməyə. Aparıf bizi yığırdılar ermənn *posdunn* qabağna, *de:rdilər səər* hucum *olajağ, səər* filankəsin batalyonu *gələjəy*, filan yer *alnajağ*. Erməni tankı minif tüşürdü üsdümüzə, qırırdılar bizi. O qədər zülümlər *çəhmişihkin*, Çayın içində yatırdıx. Partizan dəsdəsi kimi, beş nəfər orda, beş nəfər birda. Hə, üsdümüzə oynuyurdular. İndi şükürallaha *heylə döyül*, vahid *kamandannıx* var.

**146.**

**Söyləyən:** Quliyev Zahid Həmzə o

**Yaşı:** 75.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Boyəhmədli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli

binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

Seyxozparkda mexanik işdəmişəm. İndi fiziki *quvvəm* yoxdukun işdiyəm, elə bekarçılıxdı. Xeylax, onüçil-ondördil Bərdənn böyüy balinsiyasının həyətində yaşadım, onnansora ikilə də yaxın *gəlmişih* bira. Arzu eliyirəmki, torpaxlarımız alınsın, bı xalx, bı millət gedif öz *yerrərində* yaşasın. Qarabax *camahatı* lap *iptidayidən* yaxşı yaşamış xalx oluf. Aşxıların deyişməsinnən *de:rəm*, bına *kıfilbət* deyillər.

Aşx *bənəh-bənəhdi*

Xalın *bənəh-bənəhdi*

Söylə görüm ay aşx

Araz neçə *sənəhdi?*

Bir də *de:r:*

Əzizinəm diki var

Dərəsi var diki var

Söylə görüm ay oğlan

Başın neçə tükü var?

Sora AşIX Sarının sözünnən  
Əzizinəm üzüşər  
Sonam göldə üzüşər  
Milçəh, qanat tərətmə  
Tel tərənər, üzüşər.

Başqa bir kıfılbat deyrəm.

Kimidi, əysə qızıdı tası?  
Kimidi, *turda* qaldı əsası?  
İsmayla gələn qoçun anası  
Hansı ayda gündə qoça gəlirdi?

Sora,

Nədiki, dayanıfdı dayaxsız?  
Nədiki, boyanıfdı boyaxsız?  
Nədiki, doğar əlsiz-ayaxsız?  
Üçay keçər ayağı var, əli var.

Bir yanşax Türkyədə de:rkın, Şah sağ olsun icaza ver mən Sarı  
Aşığı bağlıyım.

*Həmən* yerdə o şe:ri deyir.

**147.**

**Söyləyən:** Quliyev Qərib Ələsgər o

**Yaşı:** 67.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Baş Qərvənd k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli  
binalardan ibarət Məcburi Kəçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Bircə *Allatala* pirezdentimizə quvvət versin, əsas *sö:bət* odukun, bu torpağı alsa o *aljağ*, ikinci bir adam yoxdu, *şəhsiyət* yoxdu. Bir də bı gənşdəre, qarşıda olan *əsgərrərmizə* Allah dəyməsin. Hamı *ollara arxeyındı*, hamı *ollara güvənif* nəysə bir iş görür. Şəhsən bı yaşında *zadolsa genə* mən getməyə *irazıyam*. Mən pirezdentimizin bir əmrini gözdüyürəm. Allahandossun gedərəm.

**148.**

**Söyləyən:** Balakışiyev Yavər Böyükkişi o.

**Yaşı:** 46.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Mərzili kəndi

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.  
**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

Bizimkilər əkin-piçinnən məşğuluydular. Evlərdə usda işdəmişəm. Beylaqanda, Ağcabəddə, Bakıda qaşqınnarın evlərni *remot* eləmişih. Onyeddi, onsəggiz hexdar üzüm bağımız varıydı. Orda üzüm *addarınnan*, *İrəkəsdilidi*, *Bayanıdı*, *Ağadayıydı*, *Xindoniydi*. *Xindoni* de:rdilər. *Gəncə sortu* de:rdiy. *Xatunbarmağı* de:rdiy, sora, *Dəmiri* varıydı, binnardan başqa varıydı *Dəvö:züü*, *Mərəndə*, *Sapseyrəx'*, *Zeynavi*, üzümlər çox oluf bizdə, çox varyıdey yadımnən çıxıfdı. Sora qurudulmuş üzümə, kişmişə *Dizmari* de:rdiy. Bir dəkin üzüm *mirəbbəsinə irçal* de:rih. Ən çox fidbol oynamışam, vədbol oynamamışam. Qalan şeylər yoxuydu bizdə.

**149.**

**Söyləyən:** Balakışiyev Elburus Böyükkişi o.

**Yaşı:** 62.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Mərzili k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

Amerka şirkətində işdəyirdiy, *rayonlarda*, *kətlərdə* işdəmişiy, işğ işində, *iramont* işində, hər tərəfdə məyyən qədər işdəmişəm *dörbeşil*. Ordan toy çıxannan bəri nəblim. Mən özüm aftobazada işdəmişəm, Respublikanın bütün rayonlarında olmuşam, *görrəmkin* bizim ləhçədən yoxdu ən təmizi elə Qarabağ ləhçəsidi, Ağdam ləhçəsidi. Camaat *sonzamannar* uje *parramışdı* hamı. *Həqqimənada* məsələn, uje hər *şarayıtı* varıydı hamının. Dağdakıda, arandakıda, *pütöy* şarayit yaxşılaşmışdı. Son zamanlar *yap* yaxşılaşmışdı. *Qaşqınnıx* tüşməseydi yalanolmasın, Dubay kimi yer *olajeydi*. Həqqi mənada. Gözəlləşirdi hər şey, hər yer, Allah mərdimazarın evin yıxsıncın bizi saldı çöllərə. Mənözüm oqerqat işdəderdim, aftobazadan çıxannan sora, həşdadıncildən sora aqerqatda işdədim. Artezyan quyularının remontunda işdədim. Şarayıtımız, *Quranaqqı*, Həzratəbbasaqqı eləbilkin göynən gedirdi, fələh gətdi saldı çöllərə,

ev-eşiy dağıldı, gəlif tüşdüy çətinnihlərə. Allahqoysa, *pirezdentimizin, köməhliyənən* qaydarıx. Allah ona köməy olsun, hammızı sevindirsin.

**150.**

**Söyləyən:** İmanov Ramiz Həsən o

**Yaşı:** 55.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

O vaxdı Ağdamda Məşədabbas olufdu. Bir rus qonaxları gəlifdi, köməhçisi, şofiri tərifliyirmiş Məşədabbası. De:r

*Urus, çalavek yes, sortbasort*

*Ama Məşədabbas vıışort*

Günnərin bir günü Məşədabbas şofirinə *de:rkın*, get bidənə yaxşı dülgər tap gəti məə arı yeşiyləri düzəssin. Bı şofir də rus dilini yaxşı bilmirmiş də, məni kimi az-maz *qırıldadırmış*. Gedir, *deyillərkin* rus dülgərrəri yaxşı işdiyillər. Gedir, bir dənə rus *pilotniki* tapır. Başasalmağa çalışır, başasala bilmirkin arı yeşiyi düzəltməy isdiyir. Bu *urus* da *başadüşəilmir*. De:r:

*Urus, Balışoy yaşıy,*

*Malinki deşiy,*

*Arı, vı:z-dız, vı:z-dız.*

İndi, o vaxdı insannar tam savaddı olmuıuf dəə.

**151.**

**Söyləyən:** Şükürov Ramiz Əli o.

**Yaşı:** 64.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Seyidli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Bərdə hündürmərtəbəli binalardan ibarət Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Uşax evi dağıdırmış, nəvarsa satırmış. Atası bir gün de:r ə, bı uşağı gətirin başa salım bı *aynı-oynu* ucuz qiymətə satmasın dəə. Oğlun çağırır, de:r, ə oğul gəl bir ata-bala oturax, yıəy-içəy, bir söbət eliyey, de:r ata niyə olmur. De:rkın bı evin aynın-oynun, əşyasın aparıf ucuz qiymətə niyə satırsan? Elə bını özümə sat özüm alım dəə.

De:r onda *əağımın* altdakı bı *gəbiyə* nə versən? Dəər ə hələ çörəh yeirih də, qo *yiəh* qutarah sora. De:r, onçun sənnən *məəm* alverim tutmur dəə.

Birinin uşağı yaxşı oxumurmuş dəə, de:r ay bala, bı urus dili bizim dilimiz *döül*, bilmirsən, *saol*. İngilis dili oun kimi, bı Azərbaycan dilin, tarixin, corafiyasın niyə *oxuyammırsan*? Bı elə bizim öz dilimizdədi dəə. De:r onda baarı *fasfaraat* otu bı əlxaxdan beş al dəə, elə onnan da iki alırsan axı.

Bir gün bir ölküyə bir paccah qoymuşmuşlar. Bı paccahın da bir qulağı karımuş. *Bö:ründə* də Vəzir və Vəkil otururmuş. Bı Vəzir tərəfindəki qulağı kar, Vəkil tərəfindəki qulağı eşidəniymiş. Bı Vəzir tərəfindən *ağıldankəm* biri gəlir bı *paccahu* təhqir eliyir *dəə*, söyür. Təhqir eliyəndə bu eşidən qulağı tərəfdə oturan Vəkil deyirkin: Şah sağolsun de:r bı nə gözəl şahdı, Allah bının balasın saxlasın, bı çox yaxşı adamdı, *belə-hələ*. O kar qulağı tərəfdə oturan Vəzir de:r, Şah, səni yaman *beyüzəm* elədi. Şah *de:r*, yeri *varkin*, düz danışıf qan salmaxdansa, yalan danışıf qan *yatırtmax* lazımdı, bını asın. Həə yanı *siyasəccil* olmax lazımdır.

Ədliyə Naziri oluf *Velibekof*, birinci Ədliyyə Naziri elə Seyitdidən olufdu. Seyitdidən savatdı adamlar çox olufdu. Qarabağın ziyalları, savaddıları çox oluf.

**152.**

**Söyləyən:** Mustafayev Seymur Əsgər o.

**Yaşı:** 58.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Boyəhmədli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mingəçevir Şəhər

H. Əliyev prospekti

Yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 52 saylı Tam orta məktəbi. Direktor.

*Məəm* ən çox marağım oluf hərbiçi olmağa. O zaman da imtahan verdim, *Miniskiyə* düşdüm, *sonra* aylə *vəzyətimlə* əlaqədar olarax getmədim. *Maharbədə* işdirak eləmişəm, *özünmüdafiyədə* kamandır olmuşam. Boyəhməddi ərazisində Müdafiyə Nazirinin əmriyənə təyin *olummuşdum*. Birbaşə Boəhməddi Əlahəddə özünmüdafiyə *tağımıydı*. Rəhmətdiy Şirin Mirzəyevin *batalyonundeydi*. Mirzəyef ilk Milli *Kamandırimiziydi*. Olduxca mərt, çox böyüy mədənyətə *malik*, o maharbə dövründə belə öz

*təvaközarrığını, insanlığını* itirməmişdi. Yoldaşdığımız oluf dəfələrnən. Eldar Bağirof, Fired Asif, Qatır Məmməd varıydı, Ala Yaquf da *de:rdilər* ona, Yaquf *Rızayefiydi*. Allahverdi Bağirofla Eldar Bağirof qardaşıydılar. Ollar xalqın içinnən çıxmış sərkərdələriydi. Ağdamın verilməsi olların həlak olmasınnan, vəfatınnan *sonra* baş verdi. İndi Şükürallaha, Nizamlı Milli Ordumuz var, cənab pirezdentimizin Allah canın sağələsin. Hammız fəxreliyiriy. *Bidəfəki* maharbədə Tərtər, Ağdam zonasında oldum. Zabıtdərimiznən, yaralı *insannarımıznan* görüşdü, Özümüzün də qohmlarımızdan həlak olan oldu. Tərtər rayonunda mən camahatın böyü ruh yühəhliyin gördüm. Dövlətin başcısına inamın gördüm, Milli Ordumuza inamı gördüm. Ordumuzun *qabaxki* maharbədən fərqi dünyalar qədər böyüyüdü. Ürəhnən camahat ordunn *arxasındeydi*. Bu torpax bizimdi, mən *qorumeyim*, sən qoruma bəs kim qorusun. Namusumuz, qeyrətimizdi. İndi ən çox o *torpağım* üçün darıxıram. Mingəçevir gözəl şəhərdir, yaşırıx, işdiyiriy, amma inanın bir gün də olsun ruhum *dincəlmıyif*. Ən çox yadıma düşən o *yofşannı* təpələrimiz, bizdə birəz Boyəhməddi kəndi dərəli-təpəliydi. Orann o yofşanın iyi. Orda deyimlər, laylalar, oxşamalar, rəvayətdər yaşdı nənə-babalarımızın dilində çoxuydu. Yaxşı oxuyurdum *deyin* yaşdı adamlar mənə *çoxısdıyirdilər*. Şifayi xalq ədəbiyyatın o qədər *oxumuşdumkun*. Onun heş birində nənə-babalarımızdan yığdığım o ifadələr, o folklor numunələri yoxuydu. Yanı, olar həmin yerə məxsus, həmin torpağa məxsus ifadələriydi. Çox-çox heyiflər olsunku hamısı qaldı. Qarabax camahatında adətən bir-birinə xoş sözdər deməy, ağırılalım, başıqadönüm, əğıyın altında ölüm, səə qurvanolun. Eyni zamanda qarğışdarı da olufdu, təpəşə daş düşsün, sağ get salamat gəlmə və sayır. Sora Ağdam şivəsində, “bəri gəl” – *bəriyal*, “o yana get” – *uaneyit* kimi şirin sözdər vardır.

**153.**

**Söyləyən:** Quliyev Vüqar Xumuş o.

**Yaşı:** 46.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Novruzlu k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mingəçevir Şəhəri.

**İşi, vəzifəsi:** Mingəçevir, ictimai iaşə. (yeməkvana)

Kəndimizin yaşayışı yaxşıydı, təsərfatnan məşğuluydu, üzümçülüyənən məşğuluydu, nəblim heyvandarlığ varıydı. O vaxdı çox gözəliydı. Üzüm sortdarınnan *Rəkəsiliydi, Kişmişiydi, İrşibabaydı, Ağadayıydı, Keçiməməsiydi*. Qaşqınıxdan əvvəl də elə bira gəlif-gedirdiy, *uşax* vaxdınnan. Elə sora da *qaşqınıx* düşəndə də gəldih bira. Tanıdığım bitgi addarınnan məsələn, *Turpəy* varıydı taxılı, yoncanı basırdı ağzına, heş xoşumuz gəlmirdi onnan. sora *Şapir* deyən bitgi varıydı, *Sorsök* varıydı belə tikannıydı, çox pis batırdı tikannarı. Nəblim belə çoxuydu.

**154.**

**Söyləyən:** Xudiyev Xudu Mənsüm o

**Yaşı:** 77.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Salahlı Kəngərli.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mingəçevir Şəhər

H. Əliyev prospekti

Yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi. ”

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdçü.

Kətdə vəzyətim pis *döüldü*, icarəçiydim, 40 hexdar üzüm sahəm varıydı, dolanırdıx normal, hə yaxşıydı, tərəvəz bejəirdih, büccəmizin *babat* olması üçün hər şeyə əl atırdıx. Mal-heyvan saxlıyırdıx gedif *vər* götürüb ot calıf gətirirdih. Birinci çalıf tökürdüy yerə quruyurdu yerdə, *baleja-baleja xötmannıyırdıx*, sora maşınnan yığıf gətirirdih, vırırdıx tayya. Orda *dolammax* hasanıydı. Qulu Xəlilofun “Yaşamax isdiyirəm” povestində bir dos o biri dosdu barəsində deyir, o müsbət dos məmfı dosdu barəsində de:r:

*Alçala-alçala yühsələnnəri*

*Yüksələ-yüksələ alçalan gördüm*

İran Komnis Partiyasının həqqi üzvü Xosrof Ruzbehin Vayenni Tiribunaldan son çıxışında de:r ki,

*Aslanı eyliyən tülküyə möhtaj*

*Ehtiyaşdır-ehtiyaşdır-ehtiyaj.*

**155.**

**Söyləyən:** Xudatov Ənvər Nurəddin o

**Yaşı:** 54.

**Doğulduğu yer:** Ağdam şəhəri.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mingəçevir Şəhər

H. Əliyev prospekti



Yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi. ”

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

Babamız, o tərəfdən gəlmə oluf. O “da”nın biri artıx *tüşüf* orda. Yanı savassızdıxdan oluf. Xudatov olmalıdı əslində, yəni qardaşdar həm “Xudatov” gedir, həmi “Xudadatov”. Bir də onn kökünə getdim çıxdım, de:r o İrannan, nəblim nədən gəlmədilər. Yəni belə, təmiz *karinnoy*, dədəmdə, anamın anası Şuşanın Xəlfəli kəndinnəndi. Atam da elə Şuşadandı. Özüm 63-cü ildə Ağdamda anadan olmuşam. Fövqaladədə işdəmişəm, indidə çıxmışam *pensiyya*. Ağdamın gözəl günnəri qalıt, bırdə elə bir ağdamlı yoxdukun qardaş, onn isdiyir dolanıx şərəyıtınnanmı, isdiyir nəblim hər bir cəhətdən bırdəki adamların hamsı Ağdamda yaxşı yaşayırlar. Yanı nə mənada, yanı o biri *irayonnara* baxanda Ağdamda dolanıx da varıdı, şəxsiyyət yetişdimişdi Ağdam. Sözüne düz, Azərbaycanda iki dənə *irayon* varıdısa, biri Gənceydi, biri Ağdamıdı, hər mənada. İndi gəlif *düşmüşüh* bıra. Allah ermənn *tıfain dağıssın*. Gənə yaşırıx özümüzçün. Tezlihnən torpaxlarımız qaydajax, Pirezidentimizə arxeyınıx. Mən 96-cı ildə Bakıdeydım, maşın satırdım, biri gəldi mənənnən xeyli pul isdədi, Dedim ə qardaş sən haralısan? Dedi ağdamlı, dedim ə Ağdamın harasınnansan? Dedi ki, Füzuli küçəsinnən, indi özü qəsdən şəhəri deyirkin, özdüyündə fikirşirkin şəhərdə adam çoxdu də, indi kim-kimi tanıyar. Mən də Füzuli *küçəsinnənəm*, yağ zavodunnan tutmuş, hamama qədər saydım, tanımadı, dedi mən oralı döləm. Ə, dedim bəs düz danış dana, dinən görüm haralısan? Dedi mən. qaraçısıyam. Belə şeylərdən adımızdan isdifadə eliyillər. Belə çox isdifadə eliyiflər qaşqın adınnan.

**156.**

**Söyləyən:** Həsənov Mobil Əkbər o

**Yaşı:** 80.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Poladlı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mingəçevir Şəhər

H. Əliyev prospekti

Yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Orda *əməllibaşdı* da dolanırdılar. Yaxşı üzüm bağlarımız vardı, yığılırdı tonnannan, yığıf qutara bilmirdilərəy. Elə məsulu olurdukun. Məəm özüm de: bira, Mingəçöürə gələnnən bəri. *Məəm* həştad yaşım vare. İndi bıranın meyvəsin yemərəmey mən, bıranın meyvəsin. *Yemişəmsə* də bir dənə onun tamı da yoxdu. Ordakı məhsul hardadı. Yolnan gedirdin orda çörəh pişirirdilər iyi vırırdı. De:rdin *sənə*, çörəh bişirillər. O yerrər hanı? Aşxılarımız hamsı çayın ətrinnən danışırdı, indı berqomot ətri deyillər. Onnan nə *təməsiyə annıyasan*. De:r köhnəki vaxdı, Allah rəhmət eləsin. Əlfı Qasımoğ, İslam Səfərri gəldi kəndimizə, *gəzindi*, *gəzinəndə* çıxdı Qarqar çayının qırağına, birdən qayıtdı, Əlfı, dedi nədi?, Dedi Əlfı mənəzəriyə *baxey*. Dedi *nədikin*, dedi:

Qarabağ ay Qarabağ  
Qarqarabax ay Qarabağ  
Şellinin narına bax  
Poladdının əzgilli bağına bax  
Qarabağ ay Qarabağ

Vaxlar *varıdı* kef *çəkirdiyey*, o bağlar, *bosdannar* getdi. İndi gəlif *düşmüşüh bira*.

157.

**Söyləyən:** Əhmədov Adil Qədir o

**Yaşı:** 79.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Kolanı mahalı Qalayçılar k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mingəçevir Şəhər

H. Əliyev prospekti

Yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdü.

Ürəy imkan vermir, ürəy imkan versə, daha yaxşı olaram. Bı kəlbəcərri Bəhmən məllim de:rki,

Dərt beşolar, ombeş olar çəkərsən,  
Axı Vallah çəhməy olmur min dərdi.  
Müşkül işin bir çarası qalıfdı  
Qoy yəhəri, vır *ciloyu*, min dərdi.

Bı nə deməhdi, bizim bir *çaramız qalıfdıkın*, səbir eliyəy, dərdə-qəmə üsdün gələy. O da ürəyə təsir eliyir. Mən alitəsilli kimya-biyologiya məllimi olmuşam. Məsələ bırasındadıki, bajoğlu, bizim Ağdam r. unda Papravət kəndi, Kolanı, ollar da Kolanıdı, biznən

qonşu kətdi, ama gedəndə keşmiş kişiləri de:rəm, təzələri demirəm. Osaat bilməy olurkun bıllar Papravətədi. Məsələn sən gedirsən “Salaməleyküm” – “*Salammməleyküm*”, “*Harya gedirsən?*” Ollar “Ay qardaş *hariya gedirsən?*” de:rsən fiklan yerə gedirəm də, “Əə, noluf ə, bir otu *sö:bət eliyəh* də”, O saat bilirsənkin, *papravətdidi*. Təxminən *atmuşincillərə* qədər o kət danışanda o saat bilirdin ki, bıllar Boyəhməddidi. “*Oayə-oayə-oayə* bizim heyvanı görmədin?” O ləhçədən bilməy olurdukun bıllar Boyəhməddidi. Həyat bir mənzerədi də, *bajoglu*, gediriy. Bəhmən məllim de:r. Təxəllüsü Vətənoğludu *axın*, de:rkın:

Həyat nə şirindi ay Vətənoğlu?  
Bəhmənin baxanda gözdəri dolur  
Heyif, ömür addı bı gözəl yolu  
Qanmıyanda gedir, qananda gedir

*Kəlbəcərri* Allahverdi məllim, *təxəllüsü* Qəmkeşdi, 60-cı illərdə Gənçlər qəzetində bir şeir yazmışdı “*Yatıfdır*” rədifli *şe:rdi* hardasa 8-10 kupletdən ibarətədi. Onun *üş* kupleti yadımdadı. O *qəbirsannıx* haqqında yazır. De:r

Bir gün yolum düşdü *qəbirsannığa*  
Orda zaman qışdı, döyran yatıfdı.  
Sanki pıçıladaşdı hər məzar daşı  
Şair asda yeri insan yatıfdı

Yəni qəbirsannıxda asda yeridəə, bırdə kimlər yatır nə qədər insan yatır.

Orda pul işdəmir, qiyməssizdi zər  
Sərdar hökməyləmir, *işdəmir* nökrər  
Nə zəhməti vardır, nə alnında tər  
Ağadan yuxarı çoban yatıfdı  
*Eşissən* Qəmkeşi ədalətli ol  
Xalqına, elinə *sədaqət*di ol  
Əyər varın varsa *səxavət*di ol  
Altun yuvasında şeytan *yatıfdı*.

Keşmiş kişilər qonşuya *kömeyliyirdi* qonşuya əl tuturdu, əlsizə əl turdu *əayaxsıza* əl tuturdu. Çörəh verirdi. Keşmiş kişilər. Məsələn *xanəndələr* oxuyullar, Qarabax *şikəsdəsində* bir kupleti deyillər, mən onunla razı deyiləm:

Əziziyəm Qarabağ  
Şəki Şirvan Qarabağ

Deyillər aləm cənnətə dönsə  
Yaddan Çıxmaz Qarabağ  
Heylə deyil. Onun əslini Ağabəyim Ağa deyif:  
Tehran Cənnətə dönsə  
Yaddan çıxmaz Qarabağ

Bını təhrif eliyif niyə belə deyillər. O vaxdı Fətəli şahın acığı tutufdu Tehranı *dəyişif* “Aləm” eliyifdi. Sora Novruzlu İskəndər deyifki:

Budur, Şax bulağının sorağı gəlir  
Elimin nə gözəl *növrəği* gəlir  
Xaçının axışif qonağı gəlir  
Baxdixca oluram şad sənə Ağdam!  
Nə gözəl yaraşır ad sənə Ağdam!  
Ama indi Ağdamın heşsadi qalmıyıfıdı.

**158.**

**Söyləyən:** Abbasov Ziyadxan Mövsüm o.

**Yaşı:** 67.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Seyidli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mingəçevir Şəhər  
H. Əliyev prospekti Yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

Mən aşığam gülənaz  
Bulbul oxur gülənaz  
Bu dünya bir *qəmxanədir*  
Ağlayan çox, gülən az

Ağdamın havası gözəliydi, Heylə səndəən isdi olmurdu, olurdu 5 gün 10 gün görurdun bulut gəlirdi, yağış yağırdı. Sora düşdüy qaşqınnığa at da getdi, *mıx* da getdi. Yeməhdən mən ən çox xoşdadığım dolmadı, sora *töoxdu*, *töoxun* əsas da *pötpötüsün* xoşduyura. Elə indi də xoşduyuram.

**159.**

**Söyləyən:** Ağayev Malik

**Yaşı:** 58.

**Doğulduğı yer:** Ağdam r. Qaradağlı k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mingəçevir Şəhər

H. Əliyev prospekti  
Yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

Camahatın hamsının xeyri-şəri biriydi. Sırf təmiz ana dilində *danışırıx*. *Innənbələ* əlildə yaşasax, həmin şarayıtı *düzəldəilməriy*. Orann hər bir şeyi gözəliydi. Bırdə düzdü camahat yaşırıy. *Yaxşıkın* döylətimiz bizə ev *verifdi*, ama oranın *həsərətiynən* yaşırıyırıx. İndi ikinci qurup *pensiyenerəm*. İşdəmirəm, uzummüddət işdəmişəm. *Getmişihkin* raket düşüf iki *bajıqardaş* ikisin də, ikinci mərtəbədən girif birinci mərtəbiyə. Çox acınacaxlı, çox, dedihcən. Allahaşükür helə şəhiddərimiz gəlmir indi. Əsgərrərimiz ön cəbhədədi. İnşallah yaxşı olar. Ordumuza inanırıx, günü-günnən də ma:sir silahlardan alırıx. Gənçlərimiz gedif dədə-baba yurdların gözəllər, Allahın köməhliyiynən.

**160.**

**Söyləyən:** Əliyev Seyidəli

**Yaşı:** 80.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Novruzlu k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mingəçevir Şəhər

H. Əliyev prospekti

Yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Təqaüdcü.

O zaman şarayitimiz çox yaxşıydı. Şükürallaha, indidə pis döyül. Yaxşı geniş həyətimiz varıydı. Mən özüm Mingəçöürdə işdiyirdim, bırdə. Cavan vaxdı əsgəriydən gələndə gələndə gəldim bıra, bırdə sıfdə *qandoxdur* işdədim afdobusda. Sora *afdakassada* işdədim. Sora getdim Noruzduya. Aylə ordeydi də, kətdə evləndim qonşu qızıydı. Tay indiki kimi telifonnan evlənif, telifonnan boşammırdıx ki. O zaman evləmmişiy, hələ də yaşırıyırıx bir yerdə. Ağadadaş demişgən “Qoşa uçan yorulmur” də:

**161.**

**Söyləyən:** Nağıyev Vahid Əli o.

**Yaşı:** 58.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Seyidli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mingəçevir Şəhər

H. Əliyev prospekti “Hündürmərtəbəli binalardan ibarət

Yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.”

**İşi, vəzifəsi:** İşsiz.

Seyitdidən, Rəmişdi, Arif Babayefdi, Ramiz Quliyevdi, kılarnetçalan Rəhmandı. Çox tanımış adam çıxıf kəndimizdən. Sora, çoxlu bitgi adı bilirəm deyimmi? Nənələrimiz bu bitgilərdən yeməhlər bişirirdi, *məəm* nənəm də bişirirdi. Onun *dedihlərinən* yadında qalannar var. Məsələn, nənəm dooğa bişirirdi de:rdi içinə *caj* atmışam. Kətə pişirirdilər, (qutaf də,) içinə *cincilim* vırırdılar, *lalətərəsi* vırırdılar. Dərman bitgisi olan bir *Çapıgotu*, sora *Çilədağ* deyən bitgi varıydı. Dərman bitgiləriydi binnar.

**162.**

**Söyləyən:** Əmrahov Saməddin İdris o

**Yaşı:** 43.

**Doğulduğu yer:** Ağdam r. Şelli k.

**Hazırda yaşadığı yer:** Mingəçevir Şəhər

Yeni Məcburi Köçkün Qəsəbəsi.

**İşi, vəzifəsi:** Ağdam r. 51 sayılı Tam orta məktəbi. Tarix müəllimi.

Bakı Dövlət Universitetin qutarmışam, bir də Mingəçevirdə 9 aylıx pisixoloq kursu keşmişəm. Bırda müsdəqil Universitet yaratdılar. Paltehniknən Məllimlər İnstitutun birrəşdirif Mingəçevir Dövlət Unversteti yaratdılar. *Doxsanuncildə* girmişəm, doxsanbeşdə bitirmişəm. İrmiil qaşqın məhtəbində işdəmişəm. 93-dən yurdumuzdan-yuvamızdan didərgin düşmüşüy. Valdeynnərim Mingəçevirə köçüf. Valdeynnərim rəhmətə gedif. Onnarın dedihlərinən yadında çox qalif. Bitgi addarınnan, *Unnuja* varıydı, *mərəçöüt* varıydı, *binnarın* addarın anam deyifdi.

## LQĞƏT

- Abba                   ▪ Umac. Yeməh addarının *umaja abba* deyirdi. (Mərzili)
- Alışma               ▪ Bir neçə adamın şərikli (qoyun, mal və s.) müəyyən bir şeyi alıb bölüşməsi. Alışma eliyirdilər, hamı pul yığdı, orda *gözəyarı* əti kəsirdilər bölürdülər püşk atırdılar, bu pay sənin, bu pay sənin alışma eliyirdilər. (Baş Qərvənd)
- Anton alması       ▪ Alma növü. Bir də varıydı *anton alması*, ağaşdarı əyif *yerə dəyirdi*, nə boyda yekə yemiş boyda. (Qiyaslı)
- Ardıc                 ▪ Ocaqda yaxşı yanan bitki adı. Çərşənbələrərdə *ardıc* adında tikanni, yamyaşıl pitkiydi maraxlı biraşeydikin o yamyaşıl bitki qazkimi yanırdı. (Şelli)
- Atdı lobya         ▪ Ağaca və ya kola dırmaşan uzun sarmaşılıq lobya. Lobyalardan varıydı, *atdı lobya*, *piyada lobya*. (Qiyaslı)
- Aynnan-bəri       ▪ O yandan bəri, cümlədə, o vaxtdan bəri. Mən *aynnan bəri* demişəm, prezidentimizi, millətimizi, devlətimizi sevən insannan mən balalarma da de:rəm, de:rəm nə iş görürsünüz görün, həmməşə Cənab Prezidentimizi, devlətimizi sevin. (Qiyaslı)
- Balata//malata   ▪ Xəmir mayası. Dəri aşılamaq üçün kül, kəpək və duzun qarışığından düzəldilən xüsusi məhlul. xəmir mayası. Bu duroj yoxuydu o vaxdı, hə balata deirdilər, bəzi yerrərdə də ona *xamra* deirdilər o olmasa *xamır* ajımırdı, düşmürdü. (Baş Qərvənd).
- Balba               ▪ Göyərti və düyüdən hazırlanan sıyıq xörək. *Göərtidən* bişirirdih biz onu, bizdə Ağdamda, şə:rdə de:rdilər ona bizdə balba de:rdilər, pencər

- de:rdih, ama şə:rdə bomba de:rdilər. (Kəngərli)
- Başağ**                   ▪ Taxıl biçimindən və yangından sonra yerə tökülmüş sümbüllər. Nəysə günnərin bir günündə həməən Tamaşa dedim bizim kətdən o kətdə işdiyirdilər, nar dənəsi kimi qorğa o yan-bıyan bizdə Veysəlli kəndində ki, yaxşı taxıl oluf, ajdix vaxdı camaat başağnan dolanırdılar. (Güləbli)
- Bayraxaldıqış**       ▪ Uşaq oyunu adı. *bayraxaldıqış* oynuyurdux, belə oğlannar *Dirədöymə* oynuyurdular, Təx'dirə oynuyurdular, dirədöymənin bir növüdü, *Papa:ldıqış* oynuyurdular, *Halaygəldi* oynuyurdular, əaxların üstündə belə Çiləmə oynuyurdular, saya-saya bir,cüt, iki, cüt sayırdılar. (Papravənd)
- Bedana**               ▪ Toxumsuz, dənəsiz tut, üzüm. Onnan *bəhməz* hazırıyırdılar bidanə, yəni dənəsiz tut. *Bəhməzi* dərmanıdı də, dərman, bedana tutun bəhməzi. (Baş Qərvənd)
- Bekara**               ▪ Bir az, azca, bir az, bir qədər. yararsız, pis. Ağzın örtürsən *bekara* sürüşüy qoyursan altı qazmağ tutur, bu da olur *quymax*. (Ağdam) İrəliyə gedəndə elə bil yolun *bekara* sağıynan keşdiy. (Əlimərdanlı)
- Beyqafıl**             ▪ Birdən, qəfildən. Özümün də qəşəy evim-eşiyim, şərəyıtım varıydı, hə, hamsınn *evi-eşiyi*, erməni *beyqafıl*, (Qiyaslı)
- Beyüzm**             ▪ Hörmətsiz, biabır. Yanı, səni de:r *biyabir* eliyərəmdə: beyüzm eliyərəm. Bir nö: təhqir. (Kəngərli)
- Bəax**                 ▪ Bayaq, bir az əvvəl. *Bəax* dedim Ağdamsız yaşamax heşnədi. (Kəngərli). “A bala birdəfəliy elə bı alınmnan vır canım qutarsın, onsuz da *bəaxdan* bırda on dəfə öluf dirilmişəm” (Qiyaslı)
- Bədəsil**             ▪ Əsilsiz, lazımsız. Bir *bədəsil* yel əsdi. (Papravənd)
- Bij**                   ▪ Ağacın dibindən çıxan cavan zoğ. *Biji* biz iki



- mənada işdəirdih, *bi:j* çox bilmiş adama deirdih, bir də ağajdarın dibinnən çıxan *pöhrələr* varıdıe bax ollara deirdih *bij*. (Qərvənd)
- Bir burum//  
bir buğum//  
birçimdix'  
//bir  
hour//bir  
qırnix
- Bir dəfə, bir qədər, bir az (“qaynamaq” Feili ilə işlənir). bir az, bir qədər. Sütü qaynadıf sora içinə *bir çimdix'* quru maya atıf qatıx *çalırdılar*. *Bir çimdix'* hə, belə söz çoxdu bizdə, məsələn, *bir qırnix, bir burum, bir ho:ur* bınnarın hamsı az, azca, azacıx mənalarını verir. (Şurabad) bir az, bir qədər. Sütü qaynadıf sora içinə *bir çimdix'* quru maya atıf qatıx *çalırdılar*. *Bir çimdix'* hə, belə söz çoxdu bizdə, məsələn, *bir qırnix, bir burum, bir ho:ur* bınnarın hamsı az, azca, azacıx mənalarını verir. (Şurabad)
- Bomba
- Göyertidən hazırlanmış xörək adı. *Göertidən* bişirirdih biz onu, bizdə Ağdamda, şə:rdə de:rdilər ona bizdə balba de:rdilər, pencər de:rdih, ama şə:rdə bomba de:rdilər. (Kəngərli)
- Boygörün cəyi
- 1. toydan sonra təzə gəlini görmək mərasimi 2. təzə gəlinə toydan sonra verilən hədiyyə. Qız ərə gedənnən bir neçəün so:ra yığncax olurdu, *duax* deyirdih ona, gedif gəlinə *boygörüncəyi* verirdih. (Seyidli)
- Bozarmax
- Hirsələnmək, əsəbiləşmək, acıqlanmaq. xarablaşmaq, sertləşmək, pözulmaq (hava haqqında). Kiminsə üsdünə uje səsini qaldırırsan eytiraz kimi, səsin qaldırana deillər bozarmax, üsdünə bozarmax. (Baş Qərvənd)
- Bu heynidə
- Bu vaxt, bu zaman. Bu heynidə kimsə papax gətirdi, əlavə ona buxar papağı gətirdi. (Ağdam)
- Caj
- Yeməli bitki adı. Məsələn, nənəm do:ğa bişirirdi de:rdi içinə *caj* atmışam. (Seyidli)
- Cajıtmaq
- Hirsələnmək, əsəbiləşmək. Bir də hirsəndirmə, sözünü deyillər “*cajıtma*” filankəsi *cıratma, cajıtma*, yəni hisdəndirmə də. (Ətyeməzli)

- Cılız                   ▪ Ayrıq. tək, yalqız. Mən balaja, *cılız* uşağıydım. (Çəmənli)
- Cincilim               ▪ Yeməli bitki adı. Kətə pişirirdilər, (qutaf də,) içinə *cincilim* vırırdılar, lalatərəsi vırırdılar. (Seyidli)
- Cırnamaq             ▪ Bezmək, əsəbləşmək, hirsələnmək. Bir də hirsəndirmə, sözünü deyillər “*cajıtma*” filankəsi *cırnatma*, *cajıtma*, yəni hisdəndirmə də. (Ətyeməzli)
- Cuarra-  
max                   ▪ Paltarları yuduqdan sonra suya çəkmək. Onnansora, paltarı *cuarramısan*? Suyu çəhmisən? (Qərvənd)
- Çapan//  
çapan  
çalmaq               ▪ Əl çalmaq. Mən elə de:rəm bı irəhbər iççilərmiz sadə olsunnar özdərinə saxda *çapan çaldırmasınnar*. (Əliməmmədli)
- Çapıgotu             ▪ Dərman bitkisi adı. Dərman bitkisi olan bir *Çapıgotu*, sora *Çilədağ* deyən bitgi vardı. Dərman bitgiləriydi bınnar. (Seyidli)
- Çaşır                   ▪ Göbələk. Məsələn göbələyə bizim *camahat* çaşır de:rdi. Ağdam *camahatı* “gələjəm” de:r, “gələjəm” yox. (Papravənd)
- Çatı//ça-  
tılamax             ▪ Çatı ilə bağlamaq. *Çatı* varıymış, heyvanın boğazına bağlanan *çatı*. Çatını bağlıyıp adamın əlinə bağlıyırlarmış dəə. (Seyidli)
- Çayotu                ▪ Çay dəmləmək üçün istifadə edilən ətirli ot. Qəşəh dağlarımız vardı, çıxırdıx kəkotu yıxırdıx, *çayotu* yıxırdıx, (Güləbli)
- Çərt                    ▪ Ləpəsi çətin çıxan (qoz). Qoz növlərinnən *çərt* qoz var, (Bağmanlar)
- Çiləmə                ▪ Uşaq oyunu adı. *Halaygəldi* oynuyurdular, əaxların üstündə belə Çiləmə oynuyurdular, saya-saya bir,cüt, iki, cüt sayırdılar. (Papravənd)
- Çiling//              ▪ Calaq, qələm.

- Çiling vurmağ      ▪ Calamaq, calaq vurmaq.
- Çilingağaj      ▪ Yeniyetmə və gənclərin oynadığı ağac oyunu. Sora *çilingağaj* deirdiy, ağajnan, toxmax olurdu deərdimki, onsantı, ombəş santı bir ağaj, vırırdıx də, işdədirdih, kim çox işdətdi qalib olurdu. (Şıxbalalı)
- Çiriş      ▪ Yeməli bitki adı. *Çiriş* olurdu, *çiriş* yığırdığ, hə: *çirişin* qəşşəh kətəsi olur. (Xıdırlı).
- Çiyə      ▪ Çiy südün qaymağı, üzü. Mal-heyvan saxlıyılar, südün-qatığın satıllar, *çiyəsin* çıxardıllar. (Şurabad)
- Çözərəx'      ▪ Çürük. Sora elə qoz varkin *çözərəy* deyirdiy ona, yeməli olmurdu, çürüy olurdu. (Bağmanlar)
- Dal      ▪ Qədim türk sözü; ağacın budağı. *Əzziyəm* dalda gəzər, Oxur bülbüllər *dalda* gəzər (Əhmədavar)
- Dalı qatda      ▪ Arxası üstə. Nə qədər elədilər əllərimi açə bilmədilər patinkaynan bax bu cüdoğluğumnan nətə:r vırdılarsə *dalı qatda* gəldim yerə, (Ağdam)
- Dayna      ▪ Da ədatı. Özüm də şəkərəm o da vurur ürəyimə *dayna*. (Seyidli)
- Deyin      ▪ Deyə. Qaşdılar diyəndə, bı cama:tı, sizi Xojalın günne qoyajaxlar, *diyərəy* qorxuzurdular, cama:t da o günə düşməsin deyin çıxırdı. (Ağdam)
- Dəbbə      ▪ Lovğa, barıtqabı. İnkər etmək. Kimnən nəsə alırsan, onu danırsan *da:*, *dəbbəliyirsən*, görməmişəm. (Əliağalı)
- Dəngə      ▪ Tayfa, nəsil, məhlə. Bizim kətdə bir neçə *dəngə* varıdı, dəngə yox *dəngə* deyirdih biz ona, belə tayfa, məhlə yanı. Bizdə çoxu mal qoyun saxlıyırdılar, qoyunların içində keçi olurdu, *dıbir* olurdu. (Seyidli)
- Dirədöymə      ▪ Uşaq oyunu adı. Belə oğlannar *Dirədöymə* oynuyurdular. (Papravənd)

- Dommalan      ■ Göbələyin bir növüdür, torpağın altında bitir. Sora dommalan. *Dommalan* özü göbələyin bir sortudu. Papravəntdə də çox geniş yayılmışdı. Onun elmi adı, “Türüfül”dü. Göbələyin ən bahalı növüdü. Dünya bazarında ən baha göbələy növüdü. Dünya bazarında ən baha göbələh növüdü. “Domalan” da deyilir. Kartof yox göbələhdi, ama kartofa çox oxşuyur. (Ətyeməzli)
- Dördəyağ  
//doəğ//      ■ Üstündə lavaş, yuxa, kündə yaymaq üçün taxta. Qız ərə gedənnən bir neçəün sora yığıncax olurdu, *duax* deyirdih ona, gedif gəlinə *boygörünçəyi* verirdih. *Duvax*, hə: *Dördəyağ* da deyirdih, Üstündə lavaş yayırdılar, yuxa yayırdılar. Hə: ona da *duax* deyirdih. (Seyidli)
- Duvax      ■ Toydan sonra təzə gəlini görmək mərasimi. Gəlinin üz örpəyi. O vax gəlinin üzü örtülü olurdu, *həmən* örpəyə *duvax* deyirdih. Gəlinin üzünü örtən şeyə deirdih. (Baş Qərvənd)
- Eydirməx  
,      ■ Sağmal heyvanları sağmamışdan əvvəl südü buraxsın deyə 2-3 dəqiqə balası altına atılır. Anam sə:r duruf inəyi eydirərdi, balasın altına atardı, *bulamá*, indi uşax bilmir *bulama* nədi, (Tağıbəyli)
- Eyzan//  
eyzən      ■ Həmişə, bütünlüklə, daima, oxşar, eyni. atamza-anamza Quran oxutdurmurux, hamma irəhmətliy Heydar Əliyefə *eyzan* Quran oxutdururux, ona *irəhmət* deyriy. (Quzanlı)
- Əax//əyax      ■ Dəfə. Hə: kəndmizdə çohlu otlahlar vardı, ot çalmağa gedirdih, iki *əax*, üç *əax* gedirdih, yığirdix gətirdiy. (Mərzili)
- Ərəsət      ■ Qiyamət, qalmaqal, daha çox, xeyli, pis. Erməni yansın bizi elə vəzyətə saldığın, ərəsət *günnərə* qaldıx, dörtyerdə belə ev qoyuf gəlmişih. (Əliağalı)
- Fərrac/      ■ Toylarda olan padşahın əl buyruqçusu. Fərraş olurdu. Məzəliynən toyu *idara* edirdilər.

- /fərraş (Ağdam). orda *fərrac* olurdu guya şənnih keşsin deyir o fərrac get filankəsi gəti, ancax ortalıxdə firranırdı, adamları oynamağa çağırırdı. (Seyidli).
- Gamış ■ Camış. Bı kişi başdıyif güdür, görürkün hə:, Xıdır gamışdarı bıraxdı. Deyif ki, ə Xıdır, deyifki nədi?, deyif ə bı gamışdarı hara bıraxırsan. (Güləbli). Mal-heyvan saxlıyırdıx, aparıf *otarerdıx*, hə *surmız* vardı, *gamışımız* vardı, *xotəymiz* vardı. *Gamışın* qəşəh qatığı olur, həə. (Papravənd)
- Gəlimbar mağı ■ Üzüm nömü adı. Qırmızı irəhdə, uzun. *Gəlimbarmağı* ağrəhdə olurdu, keçəmcəyi qırmızı rəhdə olur. (Papravənd)
- Gərmə ■ Heyvan tullantısının bərkiyib qurumuş halı. Sora arvatdar *saj* qoyurdular, yuxa pişirirdilər, sajin altına *gərmə* yığırdılar, təzəy yığırdılar, mal təzəyi, bı təzəyə Ağdamın bəzi kətdərinde *yazı* da de:rdilər. (Quzanlı)
- Havax ■ Hansı vaxt, nə vaxt? İndi də baxıram görəh *torpaxlar* havax alınır, havax (Ağdam)
- Heşan ■ Qirilib yerə düşərək yararsız hala düşən, ot, sümbül, taxıl dərzləri və s. Qızılgül *he:şan* oldu, Dərmədim *heşan* oldu, (Papravənd)
- Həfsələ ■ Səbr. Salman varey *mamamoğludu*. Başına dönüm fikirri oluram, nəblim o qızımın dərdin çəh, bı oğlumun dərdin çəh, bıradə gələnnən bəri heş *həfsələm* qalmıyif. (Əliağalı)
- Həftix//haftix ■ Aptek. Yadıma gəlirkin nənəm aptekə *həftix//haftix* deyirdi. (Şelli)
- Həsi ■ Süd və undan bişirilən duru xörek. Yeməhlərdən, *həsi* vardı, bizdə *qındı* da deirdilər, *xaşıl* da deyirdilər. Xaşıl birəz çətin *başəələn* seyyidi. *Qındı* undan hazıranırdı, belə yumşax, xaşıl onun bərk halıydı. *Qındı* belə su kimı olurdu. (Əliağalı)
- Hörüş// ■ Mal-heyvanın otarıldığı sahələr. Sora kətdə

- örüş//öri//  
örən//  
örənd
- Hüşül
- Xeylax
- Xırtmış
- Xiy-xiy
- Xoncan
- Xosunnaş  
max
- Xotex'
- Xotman
- İfləmə
- qohumlarım mal-heyvanı hörüşə aparardı. Otarardı, Hə *nobat* de:rdilər ona, ayda bir-iki dəfə nobata gederdilər. (Ağdam)
  - Xəşil. Anam çox gözəl xaşıl çalırdı, hüşül də de:rdiy. Bəhməznən də *yeirdih*, balnan da *yeirdih*. (Papravənd)
  - Xeyli. Ama onu, qoysan ki quymax *pişirəsən* onu duruhal yox, xeylax qoysan dəmə (Ağdam)
  - Çörəyin küt gedən zaman təndir divarında. Arxası da təndirin divarında qalırdı axı, qəşşəh qazmağ olurdu ona biz *xırtmış* deirdih. Nənəm onu qoparıf verirdi bizə xımır-xımır yeirdih onu. Sora mirəbbə bişirirdilər. O *mət* deyən bir şey vardı onu bizə verirdilər. (Papravənd) qalmış hissəsi.
  - Uşaq oyunu adı. Bir də onu daşnan oynuyanda “xiy-xiy” deyrdiy. Şüşeynən oynuyanda Şüşə-Şüşə deyrdiy. (Kəngərli)
  - Armud növü. Balaca *balaca olurdu*, Tığrı yanı xırda, *xoncan armudu* da çox qalan armududu. Bizdə vardı *kiloluğ armud*, elə yalanolmasın *bir kiloya yaxın olardı*. (Qiyaslı)
  - Sakitcə, yavaş-yavaş gizlin danışmaq. Gizdinə çəkilib *xısın-xısın* danışmaq vare ona da *xösunnaşmax* deyirix. Vafşə Ağdam ləhçəsiynən tannır, çox gözəl ləhçəsi var Ağdamın. (Qərvənd)
  - İki yaşına qədər camış balası. Mal-heyvan saxlıyrdıx, aparıf *otarerdix*, hə *sırmız* vardı, *gamişımız* vardı, *xotəymiz* vardı. *Gamişın* qəşəh qatığı olur, həə. Allah saña da kömöyolsun. Gəlif yazırsınız. (Səfərova Mahı Əsgər q. 81. Ağdam rayon. Papravənd kəndi)
  - Xırda-xırda, iki-üç yabalıq ot topaları. Sora, gedif kəfşəndə ot çalılar, yığıllar, belə onu xotmannıyılar, lodalıyılar. (Ağdam)
  - Dəli, ağı yerində olmayan. Kim ki, o dəli adamı

- ipə bağlıyif saxlıyflarmış, yanı kiməsə deyrinə filankəs *ifləmədi*, yəni dəlididi də, ipə bağlanmalıdı. (Papravənd)
- İrçal                   ▪ Üzüm mürəbbəsi. Bir dəkin üzüm *mirəbbəsinə irçal* de:rih. (Mərzili)
- İsqoru                 ▪ Skoro pomoş (rus) təcili yardım. Sora da yığıldıx dokquzuncu mikrayonda köşkün yeri vardıy *isqorunun* yarımçıx binasına yığıldıx, bir xeylax da orda qaldıx. Allah bu hökumətə dəyməsin bizi köçürtdü bı öylərə. (Ağdam)
- İsmen                 ▪ Smen (rus) növbəni. Dedim də:rsən ki, *povirdi* aparram *ismeni* dəyişməyə. Oğlum dedikin *aymma* bəsdidi. (Ağdam)
- Keçəmcə-  
yi//keçi-  
məməsi             ▪ Üzüm növləri adı. Məsələn geniş yayılmış üzüm sortdarı vardıy, kişmişiydi, o çəyrdəysiz üzüm, bir də *keçəmcəyi* deirdilər. Qırmızı irəhdə, uzun. *Gəlimbarmağı* ağrəhdə olurdu, keçəmcəyi qırmızı rəhdə olur. (Papravənd)
- Kəfrəm               ▪ Yorğan və ya döşəyin, mitilin möhkəm ağdan tikilən iç üzü. Döşəhlərə, yorğannara təzə *kəfrəm* salırdıx. (Şelli)
- Kələsər             ▪ Təzə əkilmiş tənək, üzüm bağları Nəmirri kəndinin üsdündə qəbrsannığın yanında camahatın hamsı qalmışdı orda *kələsərriyin* arasında, pis vəzyətdəydilər. (İlxıçılar)
- Kətəmöz            ▪ Yeni doğmuş heyvanın ilk südündən bişirilən yemək. indi uşax bilmir *bulama* nədi, *kətəmöz* nədi, kətəmözün yeirdiy, bulamasın yeirdiy. Kətəmöz qatı bıçaxnan kəssən, yeirsən çönür olur qatıx. (Tağıbəyli)
- Kilkə                 ▪ Yun daranarkən yerə tökülən və darağın dişləri dibinə yığılan hissə, yunun keyfiyyətsiz hissəsi. Ərə verəyəyimiz qıza cehiz hazırıyırdıx, yun darıyırdıx, *kilkəsin* ayırif təmiz yundan yorğan-döşəh hazırıyırdıx, *kilkədən* də balaja döşəhçə hazırıyırdıx, döşəhlərə, yorğannara təzə *kəfrəm*

	salırdıx. (Şelli)
Kiloluğ armud	▪ Armud növü. Bizdə vardıydı <i>kiloluğ armud</i> , elə yalanolmasın bir kiloya yaxın olardı. (Qiyaslı)
Kin	▪ Ki bağlayıcısı. <i>bu:n</i> daysı deyif kin, bajoğlu <i>nə</i> axdarırsan deyif, dayı qoz-fındıq almağ işdiyirəm. (Baş Qərvənd.). Onnara ajiği tuturdu de:rdi kin, ə, kişi <i>dö:lsünüz</i> cama:tın panikaya salmayın <i>heş nə</i> olmuyajax. (Ağdam)
Kirimişcə	▪ Sakitcə, dinməzcə. Biz onu o vaxtı bir özümüz üçün bir kino hesab eliyirdih. <i>Kirimişcə</i> duruf qulağasırdıx, Bizim evin arxasında qəlbidə toplar düzmüşdülər, üş dənə. Fərrux dağın vururdular. (Əliağalı)
Kom//koma//koma sını	▪ Topa, topasın, qoyun-quzu salınan yer. Yüz dənə balaca daş yığırdıx əlmizin içnə, belə <i>kom</i> yığırdıx. (Ağdam Kəngənri)
Köhlü-köməşdi	▪ Yerli-dibli, köklü. Bırdanda belə inşa <i>köhlü-köməşdi</i> öz torpaxımıza köçüf gedərih. (İnşallah) (Şurabad)
Küyül	▪ Deşik, koğuş, mağara. Əsgəranda da ermənnər <i>küyüllərdən</i> çıxıf bılların qabağın kəsif çox <i>zulumlar</i> vermişdilər. (Muradbəyli)
Qapalax	▪ Qarğı ve ya qamışdan hörülmüş qapı, çəpər. Böyüh qarıya, əvvəlcə biz görmüşdükkün hər adamda taxda darvaza olmazdı, qaratikannan belə düzəldirdilər üsdünnən, altınnan, ağaşdar bağleyirdilər, ona de:rdilər <i>qapalax</i> indiki darvazaya, həyəf qapısına o vax de:rdilər <i>qapalax</i> . Qaratikan kolunna qayırdılar. <i>Qapalax</i> bəzən də qoyun fermasında, qoyunların girif-çıxdığı yerə deirdilər. (Baş Qərvənd)
Qatma	▪ Nazik ip. Bir dənə öydən heşnə çıxartmadıx, Allahhaqı bir dənə <i>qatma</i> da. Sora da yığıldıx dokqzuncu mikrayonda köşkün yeri vardıydı <i>isqorunun</i> yarımçıx binasına yığıldıx, bir xeylax



- da orda qaldıx. Allah bu hökumətə dəyməsin bizi köçürtdü bı öylərə. (Ağdam)
- Qəjəlo      ▪ Tərs//tərslik. Biz məsələn tərs adamlara deyiriy *qəjəlo*, yanı o çox *qəjəlo* adamdı. (Ağdam)
- Qəlbi      ▪ Hündür, uca. *Qəlbi* dağlarımız varıydı, yadıma gəlir. (Ağdam)
- Qətdiyəy      ▪ Qatlayaq. Deyrdiy gətrin bıra paltarı, qətdiyəy, (Baş Qərvənd)
- Qındı      ▪ Südlə undan bişirilən yemək, horra. Yeməhlərdən, *həsi* varıdı, bizdə *qındı* da deirdilər, *xaşıl* da deyirdilər. Xaşıl birəz çətin *başaələn* seyyidi. *Qındı* undan hazırranırdı, belə yumşax, xaşıl onun bərk halıydı. *Qındı* belə su kimi olurdu. (Əliağalı)
- Qıpiğ      ▪ Qorxaq. Sora, qorxax adamlara *qıpix* deiriy, qorxuzmağa, *gözüqıpiğ* eləməy deiriy. (Quzanlı)
- Qırıldat-  
max      ▪ Az-maz bilmək. Bı şofir də rus dilini yaxşı bilmirmiş də, məni kimi az-maz *qırıldadırmış*. (Ağdam)
- Qırtat-  
max      ▪ Gələcək üçün ehtiyat saxlamaq. Hökmət ma:ş verirdi valdeynnərimiz birəz də *qırtadıf* saxlıya bilirdilər. Hamma, bı indi mümkün döyül. İndi pul qırtadıf saxlamax olmur. (Mərzili)
- Qıtmıx      ▪ Tikə, qırıq. Odun parçası. Tezdən evdən çıxırdıx gedirdiy qıtmıx yığırdıx, gətirirdiy, *simavar* qalıyırdıx. (Quzanlı)
- Lağviyət      ▪ dadsız, duzsuz. Abdal yaxşı cama:tsiñiz, *hayıfki* lağviyətsiñiz yəni ki, dussussuñuz də, dassiñiz. (Gülablı)
- Lalatərə//  
lalatərəsi//  
laladivi      ▪ Yeməli bitgi adı. Kətə pişirirdilər, (qutaf də,) içinə cincilim vırırdılar, *lalatərəsi* vırırdılar. Dərman bitgisi olan bir *Çapıgotu*, sora *Çilədağ* deyən bitgi varıydı. Dərman bitgiləriydi bınnar. (Seyidli)
- Ləaxlı      ▪ Layıqlı. Birdə bir *ləaxlı* sözü var. Ləaxlı, yəni hər şeyə *ləağı* çatan, qabliyəti çatan. Layıq sözü də

- yəni biz o layiq sözünə *ləax* de:rih də:.. birdə *qərbə* sözümüz var. (Ağdam)
- Lələyn      ■ Kasıb, yoxsul. Sora, tamahkar, ajgöz, görməmiş adamlara *lələyn* deirdiy. (Baş Qərvənd)
- Lıqqa      ■ Palçıqlı, bataqlıq. Ərəb çadırında, nəmm türk çadırında, sonra Mamırıda yol کنارında, camahat pis gündə, palçıqlın, *lıqqanın* içində. (Şurabad)
- Loda      ■ Yirmi-otuz xotmanın, 60-70 yabalıq ot topası. Sora, gedif kəfşəndə ot çalılar, yığıllar, belə onu xotmannıyılar, lodalıyılar. (Ağdam)
- Mağar      ■ Xeyir və şər məclislərinin keçirildiyi çadır. O vaxdı bizim toylar çox yaxşıydı hamsı palatkeydi, evin qapsında mağar qurulurdu, ikigün, üçgün toy olurdu, *paşşah* olurdu. (Ağdam). Ağdam böyüy rayon oluf, *mağar* qurulurdu, orda toylarda *paccah* olurdu. (Seyidli)
- Mama      ■ Bibi. Bəlkə də tanıyarsan, bı jurnalist Salman varey *mamamoğludu*. Başınja dönüm fikirri oluram, nəblim o qızımın dərdin çəh, bı oğlumun dərdin çəh, bırada gələnnən bəri heş *həfsələm* qalmıyif. (Əliağalı)
- Man      ■ Eyib. Onnar üçün *man* deyil. Biz İsmayılın *nəslinnəniy* pütün *ərəpistanın* yarsı İsmayılın nəslinnəndi, Məhəmməd peyqəmbər də onn içində olmax şərtiynən. (Quzanlı)
- Mərəçöüt/  
/mərəçöüz      ■ Yeyilən, yabanı bitki adı. Bitgilərdən mərəçöüt varyıdı, çöldə bitirdi. Belə yağnan pişirif *ye:rdiy*. (Mərzili). Bitgi addarınnan, *unnuja* varyıdı, mərəçöüt varyıdı, *bınnarın* addarın anam *deyifdi*. (Şelli)
- Məsmal      ■ Novruz inanc adı. Noruz axşam kadınnar yığışdırdılar hamsı bir yerə biz onda marağnan baxırdıx, *məsmal* kimin talehi de:rdilər, iki iynəni salırdılar, bir qaba suyu qoyurdular, üsdünədə belə dəsmalı atırdılar. (Sarhacılı)

- Mət**                   ▪ Mürəbbə kəfi. Nənəm onu qoparıf verirdi bizə xımır-xımır yeirdih onu. Sora mürəbbə bişirirdilər. O *mət* deyən bir şey varıydı onu bizə verirdilər. (Papravənd)
- Mətə//mə-təqurma**           ▪ Yerdə oyun üçün çəkilmiş dairə. Ən çox orda oynadığımız olufdu *dirədöymə*, *mətəqoyma* deyən oyun varıdı, çox gözəl oynunarıydı çox xoşumuza gəlirdi. Sora *çilingağaj* deirdiy, ağajnan, toxmax olurdu deərdimki, onsantı, ombeş santı bir ağaj, vırırdıx də, işdədirdih, kim çox işdətdi qalib olurdu. (Şıxbalalı)
- Mollalar**           ▪ Uşaq oyunu adı. *Qukqular*, *Qukqu* deyrdiy belə, sora “*Mollalar* ” deyrdiy, *birinci* molla, *ikinci* molla, *üçüncü* molla, *dördüncü*, *beşinci*, nəblim belə oynuyurdux. (Kəngərli)
- Nəmər**               ▪ Toy mərasimlərində verilən xüsusi hədiyyə. Sora bir də *paltarpişdidə* xüsusi *nəmərrər* hazırranırdı. Balaca torvalar kəsilib tikilirdi, içinə *kamfet*, *pçenni*, *qoyulurdu*. (Kəngərli)
- Nər**                   ▪ Böyük, iri. Bir dəfə mən dörd dənə baş əyağı təmizdiyif, töküf qazana bişirif, səhər, lülə pişirən, kabaf bişrənnər gələndə onn oğlunun toynda dedlər ki ay xala bını kim bişirif, yekə *nər* qazana, *töhdüm* dört *başəyağı*. (Ağdam)
- Nobat**               ▪ Mal, heyvan növbəsi. Otarerdı, Hə *nobat* de:rdilər ona, ayda bir-iki dəfə nobata gederdilər. (Ağdam)
- Nöyüt**               ▪ Neft. Apardı sənət məytəbinin qabağında dokqzusun da nöyüt töhdü, oddadı, deyirdi görün, balalarımızı qaz durpasında yandırılar, uşaxlarmızı durpıya salıf, ağzını sıvarkalıyıf ojağın içinə atmışdılar ermənnər *İspitakta*. (Kəngərli)
- Oxxarta**             ▪ O qədər. Adı Əyyubuydu. Dötdənə midalı durur onn *bisa:tdarı*. Savaddı kişiydi. Nə deyme *oxxarta* bilirəmkin. Yadımnan çıxıf ay bala. (Ağdam)

- Ortadaqaldı      ▪ Uşaq oyunu adı. *Zapas-zapas* oynuyurdux, Ortadaqaldı oynuyurdux, *Kılas-kılas* deyirdiy, onnan oynuyurdux, (Papravənd)
- Paccah//paşşah//padşah      ▪ Toyları idarə edən indiki, tamada. Ağdam böyüy rayon oluf, mağar qurulurdu, orda toylarda *paccah* olurdu, orda *fərrac* olurdu guya şənnih keşsin deyın o fərrac get filankəsi gəti, ancax ortalıxda firranırdı, adamları oynamağa çağırırdı. (Seyidli)
- Pencər      ▪ Yeyilən göyərti. Ağdamda, şə:rdə de:rdilər ona bizdə balba de:rdilər, pencər de:rdih, ama şə:rdə bomba de:rdilər. (Kəngərli)
- Pəl//pəl vurmax      ▪ Mane olmaq. Xarici dövlətdərdən *pəl* vıran olmasa biz *sülhnən qaytarajıyix* Qarabağımızı. (Çullu)
- Pinikar      ▪ Səliqəli, əlindən hər bir iş gələn. cənnəte Cənnət dünyada nə, badamnan belə, pusedədən belə *əhmişdi*, çox *pinikar* adamıydı, çoxəçox *calaxeliyirdi*, *pinikar* yanı yaxşı, əlinnən nə deirsən gəlirdi, hər şeyi bilən, *qəşşəh* belə otaxlarımız varıdı. (Ağdam)
- Pırnıx      ▪ Xurma, karalyok. Karalyoka “*pırnıx*” deirdiy. Karalok dənəlsinə deyilir. Hamı, çox adam “xurma” deyir. (Papravənd)
- Potpotu/pötpötü      ▪ Pətənək (quşlarda). mədəcik. Quşun, tōoğun pətənəyinə *pötpötü* deyiriy. (Quzanlı)
- Saa      ▪ Sənə. Nə başı ağrıdım, deyiflər əşi sən bı işi görmüsən, belə filan, saa cinayat düşür. (Gülablı)
- Saytar      ▪ Şikəst, topal, axsaq. Ballar kəndi var Namazov Rusdam *Saytar* kişiydi. (Gülablı)
- Səf      ▪ Sıra, cərgə, yaxın. xırda daşla oynanılan uşaq. İlan ordan dil açıf deyir kin, ay İsmayıl bəy, bir bəri gəl, günah səndə döyül, bir vax varıdı ajdığ oldu, qoum-qouma *səf* durmadı, qaşdı. (Maqsudlu)

*Azərbaycan Respublikasının*  
*Ağdam rayonu dialektlərinin toplanılması və lingvistik təhlili*

---

- Sənə!           ▪ Sən öl! De:rdin *sənə*, çörəh bişirillər. O yerrər hanı? Aşxılarımız hamsı çayın ətrinnən danışdı, indi berqomot ətri deyillər. Onnan nə *təmasıya annıyasan*. (Poladlı)
- Sənəh           ▪ Səhəng, su qabı. Araz neçə *sənəhdi?*. (Boyəhmədli)
- Sığir           ▪ İnək. Mal-heyvan saxlıyırdıx, aparıf otarerdıx, hə *si:rmız* vardıy,           ▪ gamışımız vardıy, xotəymiz vardıy. Allah sağa da köməyolsun. Gəlif yazırınız. (Mərzili)
- Sorsök           ▪ Tikanlı bitki adı. Sora *Şapir* deylən bitgi vardıy, *Sorsök* vardıy belə tikannıy, çox pis batırdı tikannarı. (Novruzlu)
- Şalax           ▪ şikəst, əlil, fərsiz. hə bizdə bir çox sözdər var, məsələn şikəst adama *şalax* deyiriy. Şalax bir də tez-tez yıxılana da deyiriy, bir də boş, lax olan şeyə də de:riy. Sora hində töoxların üsdünə çıxdığı şeyə *tar* deyiriy. (Üçoğlan)
- Şalampir       ▪ Qoyun əti və içalatından hazırlanan xörək növü. Sora yeməhlərimizdən vardıy şalampir, qoyun ətinnən *hazırriyirdıx*, içalatdan *hazırriyirdıx*, sora, bitgilərdən mərəçöüt vardıy, çöldə bitirdi. Belə yağnan pişirif ye:rdiy. (Mərzili)
- Şapir           ▪ Yabanı bitki adı. *Turpəy* vardıy taxılı, yoncanı basırdı ağzına, heş xoşumuz gəlmirdi onnan. sora *Şapir* deylən bitgi vardıy, *Sorsök* vardıy belə tikannıy, çox pis batırdı tikannarı. (Novruzlu)
- Şar atmax       ▪ Toyda məşəl yandırıb göyə atma mərasimi. Novruz bayramında onu yandırıf, belə-belə *fırrıyıf* atırdıx göyə, ona *şar atmax* deyrdiy. (Kəngərli)
- Şəltələri       ▪ Məqsədləri, planları. Ulu Öndər hakmiyyətə gəldihdən sora ollar artıx gördülər kin, bilların *şəltələri* işdəmiyəjəh. (Ağdam)
- Şətəl//        ▪ Nadinc, dəcəl. Zərər. Zıyanı dəymək, xətası Şətəli        dəymək. Hammız biliriykin *şətəl ursdardan* keşdi,

- dəyməx' erməni kimi yədikin, hələ aylə aldükün onnan bir nəfər də qalmadı, (Pirhəsənli Kəngərli)
- Şinqurolu ▪ Təmtəraqılı. şax bəzi yirdilər, bəyi məsələn gətirirdilər bizdə bir *şinqurolu* sözü də vardı. *Şinqirovlu* sözü eşidifsinizmi. Şinqirovlu deməh lap belə şəhanə, təmtəraxlı, bax bizim toylarımız şinqirovlu keçirdi. Hər bir şeydə Ağdam öndə gedif. Birdə bir *ləaxlı* sözü var. Ləaxlı, yəni hər şeyə *ləağı* çatan, qabliyəti çatan. Layiq sözü də yəni biz o layiq sözünə *ləax* de:rih də:. birdə *qərbə* sözüümüz var. (Ağdam)
- Şor armud ▪ Armud növü. Biz də Şor armud vardıyey, o *lalıxlamışı* lap gözəl olur. Mən 24 ildə o Şor armudu tapıf yeyə bilmirəm. Vardı qırmızı alma *Tığın* alma de:rdiy. (Boyəhmədi)
- Şüşə-Şüşə ▪ Uşaq oyunu adı. Şüşeyən oynuyanda *Şüşə-Şüşə* deyirdi. (Kəngərli)
- Taddım//tadım ▪ Ta ki, o vaxta qədər ki. Məllim işdəmişəm. Orda neçə ildəki orda işdəmişəm, min dokuz üzz əlli yeddinci ildən *tadım* bu qaşqınığa qədər. Bəndənin oğlunun toyu olanda bir arvad gətirmişdilər hardansa iki gün onnan qabax gəldilər həməni o çərəhləri yapıdılar, pişirdilər yıqdılar *komaladılar*, sora toy oldu. (Baş Qərvənd)
- Tafkır ▪ Yəhəri atın üzərinə bərkitmək üçün atın qarının altından keçirilərek bağlanan qayış. Məjbür eliyəndə bı da yavaş-yavaş atın *tafkırın* boşaldırır. (Gülablı)
- Talpa ▪ Topa, çoxlu, xeyli adam. Gəldim keçid vardı ordan çıxanda tənəh bağın içinnən bir *talpa* saldat çıxdı, elə bildim *ermənnərdi*. (Əliağalı)
- Tar ▪ Toyuqların axşamlar üstündə yatdığı ağac. Sora hində töoxların üsdünə çıxdığı şeyə *tar* deyiriy. (Üçöğlan)

- Taya                   ▪ 20-30 və daha çox lodalıq ot topası. Görmüşəm dədə babalarımız otu lodalıyırdı, sora da gətirif *tayya* vırırdılar. (Ağdam)
- Təəy                   ▪ Təhəng. Orda kurt da saxlamışam, yaxşı mikafat almışam, onnan sorasına, bostan bejərmişəm, *təəy* bağında işdəmişix, dayım zəmət çəkmişiy, uşağımız çoxudu onaörə uje qocalmışam. (Mərzili)
- Təmasıya  
//təməsiy             ▪ Tam, dad, ləzzət. Onnan nə *təmasıya annıyasan*. (Poladlı)
- Tığın                   ▪ Alma növü. Varıydı qırmızı alma *Tığın* alma de:rdiy. (Boyəhmədli)
- Tirə                   ▪ Nəsil, tayfa. Xıdır kişi varıdı *saytal* kişiydi, bizim *tirədənidi* Kəlbəllərdənıdı bı gamışdarı bıraxırımış, Cəbi adındada bir kişi varıdı, o da bizim *tirədənidi* görmüşdüm, çox son vaxdarı öldü. (Güləbli)
- Tisqax/  
dızqax               ▪ Qorxaq. Ermənnin vətəni olmuyufe, erməni *tisqax* millətdi, onnar təhbəşinə bını *heşvax* eliyəmməzdi. Havadarrarı köməylədi. (İmamqulubəyli)
- Toxda-  
max                   ▪ Dayanmaq, durmaq, bir yerə çatıb durmaq. Bir gejdə orda yatmışix, oyevləri *təmizdiyif* bir gejdə qalannan sonra toxdamamış *hərə* dağıldı bi tərəfə. (Şurabad)
- Tokqaşdı-  
yax                   ▪ Paltarı və sairəni sabunsuz yumaq. Deyrdiy, gətrin bıra paltarı, *qətdiyəy*, sora, palazı yumusunuzsa gətrin *tokqaşdıyax*. Onnansora, paltarı *cuarramısan?* Suya çəhmisen? (Qərvənd)
- Toran//  
düşməx'             ▪ Axşam qaranlıq düşən vaxt. Qaranlıq düşmək. *Qardaşdarımnan* gedirdim posda Toran düşəndə də qayıdıf gəlirdim. (Mərzili)
- Toyçu                 ▪ Toyda musiqi çalan, çalğıçı. Adabannan gedif gətirif *toyçuları* da, Aşş Şəmşiri. (Ağdabandan.) (Pərvənd)

- Toydamı      ▪ Toyxana, toy məclisi keçirilən yer. *mağar* de:rdiy, *toydamı* da deyilirdi ona, sora aşxırlar gəlirdi. (Ağdam)
- Toyxani      ▪ Toy məclisini idarə edən. *Toyçular* da de:rdiy onnara, *toyxanı* olurdu, *paccah* olurdu, üşgün-üşgejə toyliyirdiy. (Ağdam)
- Turpəx'      ▪ Yabanı bitki adı. Tanıdığım bitgi addarınnan məsələn, *Turpəy* varıydı taxılı, yoncanı basırdı ağzına, heş xoşumuz gəlmirdi onnan. sora *Şapir* deyən bitgi varıydı, *Sorsök* varıydı belə tikannıydı, çox pis batırdı tikannarı. (Novruzlu)
- Tülkü-mə-  
caz//tülkü  
yosunnu      ▪ Tülkü-sifət, hiyləgər. Aslanı eyliyən *tülkü-məcaz*, Ehtiyaşdır-ehtiyaşdır-ehtiyaj. (Kəngərli)
- Unnuca//  
unnuja      ▪ Yeməli bitki adı. Bitgi addarınnan, *unnuja* varıydı, mərəçöüt varıydı, *binnarın* addarın anam *deyifdi*. (Şelli)
- Urvat//ur-  
vatdı      ▪ Hörmət, hörmətli, nüfuzlu. Onnarı biz, belə diyəh də *urvatdı* tuturdux. (Sarhacılı)
- Uyuşmax      ▪ Bərkimək < südün qatığa çevrilməsi zamanı. Nətər atışma düşürdüsə canım *uyuşuf* açılırdı. (Mərzili)
- Üdələməğ  
//üdülə-  
məx'      ▪ Tez-tez danışmaq, çox danışmaq, Telvizorda baxırıx daa, bəzi məhtəflər varkın yalannan *üdüliüyüf* töküllərkin ay uşaxlarımız belə girir, elə girir inisdutdara amma bizim *məhtəf* göz qabağındadı. (Quzanlı)
- Ütəlgi/  
/ütüx'      ▪ Bacarıqlı, hər işə girən, zirək. Uşaxlar vare belə *ütəlgi* olur, həmməşə nəvələrimə deyirəm kin, *ütüy* olun heşkimi sizin başınızdən basmasına qoymuyun. (Quzanlı)
- Üzdəməy      ▪ Seçmək, üzdən seçib götürmək. Üzdüyüf yaxşıların, pisdəri qalıt (Ağdam);



*Azərbaycan Respublikasının*  
*Ağdam rayonu dialektlərinin toplanılması və linqvistik təhlili*

---

- Varavurd      ▪ Fikrən ölçüb-biçmək, götür-qoy etmək, fikirləşmək. Oğlan çox *varavurd eliyir* axırda de:rdin: Paçcah sağ olsun mən kiməmkən sənin atını alam, sənn atını alan buyydu. (Üçoğlan)
- Verdiverən      ▪ Viranə, xaraba. Onsəkgizində bomba qapya tüşdü, hər yer *verdiverən* oldu. (Seyidli)
- Verini-veşini      ▪ Bütün əşyalarını. Kim ki, evinin verini-veşini çıxarıf, kəndə-kəsəyə aparırdı, onnara ajığı tuturdu de:rdi kin, ə, *kişi dö:lsünüz*, cama:tin panikaya salmayın heş nə olmuyajax. (Ağdam)
- Vər      ▪ Cərgə, sıra. Mal-heyvan saxlıyırdıx gedif *vər* götürüv ot calıf gətirirdih. (Kəngərli)
- Yazı      ▪ Təzək. Təzəy yığırdılar, mal təzəyi, bı təzəyə Ağdamın bəzi kətdərində *yazı* da de:rdilər. (Quzanlı)
- Zəvziməğ      ▪ Həddindən artıq boş-boş danışmaq. çoxdanışana, zəhlətökənə *zəvzəy* de:riy, bir də varıdı *zəvziməy* belə yalvarmax mənasında işdədiriy. (Qərvənd)

**Dialektoloji materialların toplandığı Ağdam rayon mərkəzi və kəndləri:**

Ağdam şəhəri  
Abdal Gülablı  
Ağdamkənd  
Bağmanlar  
Baş Qarvənd  
Boyəhmədli  
Çəmənli  
Çullu  
Eyvasxanbəyli  
Əfətli  
Əhmədavar  
Əliağalı  
Əliməddəli

Əliməmmədli  
Əlimərdanlı  
Ətyeməzli  
Göytəpə  
Güləbli  
Xıdırlı  
İlxıçılar  
İlxıçılar  
İmamqulubəyli  
Kəhrizli  
Kəngərli.  
Kolanı  
Qalayçılar  
Qaradağlı  
Qarapirim  
Qiyaslı  
Quzanlı  
Maqsudlu  
Mərzili  
Muradbəyli  
Novruzlu  
Papravənd  
Pirhəsənli Kəngərlisi.  
Poladlı  
Salahlı Kəngərli.  
Sarhacılı  
Sarıtəpə  
Seyidli  
Soltanlı  
Şelli  
Şıxbalalı  
Şurabad  
Tağibəy  
Tərnöyüt k.  
Üçoğlan k.

**İxtisarlar.**

Ağdam r. : Ağdam rayonu

qəs. : Qəsəbə

k. : Kənd

Ağc. - Ağcabədi

Ağş. - Ağdaş

Ağr. - Ağdərə

Ağs. - Ağsu

Bsk. - Basarkeçər

Bşk. - Başkeçid

By. - Beyləqan

Brd. - Bərdə

Brç. - Borçalı

Cbr. - Cəbrayıl

C. Az. - Cənubi Azərbaycan

Clf. - Culfa

Çnb. - Çənbərək

Dşk. - Daşkəsən

Fzl. - Füzuli

Gdb. - Gədəbəy

Gc. - Gəncə

Gyç. - Göyçay

Hm. - Hamamlı

Xn. - Xanlar

İm. - İmişli

İsm. - İsmayıllı

Kb. - Kəlbəcər

Kd. - Kürdəmir

Qx. - Qax

Qrk. - Qarakilsə

Qz. - Qazax

Qb. - Quba

Qd. - Qubadlı

Lç. - Laçın

Ln. - Lənkəran  
Mn. - Mingəçevir  
Nç. - Naxçıvan  
Oğ. - Oğuz  
Or. - Ordubad  
Sl. - Salyan  
Şmx. - Şamaxı  
Şk. - Şəki  
Şmk. - Şəmkir  
Şş. - Şuşa  
Tbs. - Tabasaran  
Tt. - Tərtər  
Tv. - Tovuz  
Uc. - Ucar  
Yv. - Yevlax  
Zq. - Zaqatala  
Zn. - Zəngilan  
Zr. - Zərdab

### **Xüsusi işarələr.**

ŋ (sağır nun, sağır n) dilarxası burun səsinə göstərir.

ç/x' – “y” səsinin qarşılığı.

: səsin uzunluğu, hərfdən sonra qoşa nöqtə qoyulmaqla göstərilir.

˘ səsin qısalığı; hərfin üstündə dalğavari bir işarə qoymaqla göstərilir.

> səslərin əvəzlənməsini göstərən işarə.

< sözlün haradan törəməsini göstərən işarə.

// sözlərin tələffüzçə müxtəlif variantlarını göstərən oxşarlıq işarəsidir.

## **İstifadə olunmuş ədəbiyyat**

1. Abbasoğlu Baxşeyiş. Ağdam ağırları. “Şuşa” nəşriyyatı, Bakı, 2003, 152 səh.
2. Abdullayev Ə., Seyidov Y., Həsənov A. Müasir Azərbaycan dili. IV hissə, Sintaksis. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 424 səh.
3. Axundov Rizvan. Ağdamım, Canım, Qanım, Doğma Azərbaycanım. Bakı, “Apastrof”, 2015, 160 səh.
4. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. “Şərq-Qərb”, Bakı, 2007, 568 səh.
5. Dəmirçizadə Ə. Müasir Azərbaycan dili. I hissə. Fonetika, orfoepiya, orfoqrafiya. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 256 səh.
6. Erdal Karaman. Karabağ Ağızları. İstanbul, 2005, 799 səh.
7. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. III hissə, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 280 səh.
8. Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. Bakı, “Nurlan”, 2010, 400 səh.
9. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti. İki cild. I cild. Bakı, «Şərq-Qərb», 2005. 416 səh.
10. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti. İki cild. II cild. Bakı, «Şərq-Qərb», 2005. 472 səh.
11. Şirəliyev M. Azərbaycan dialektologiyasının əsasları, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2008, 416 səh.
12. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan Dili: *fonetika, yazı, əlifba, qrafika, orfoqrafiya, orfoepiya*. Bakı, «Bakı Çap Evi» nəşriyyatı, 2013, 310 səh.
13. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası. Bakı, «Zərdabi» nəşriyyatı, 2015, 444 səh.
14. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin morfologiyası. I hissə, Bakı, “Papyrus” NP 2016 286 səh.
15. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin morfologiyası. II hissə, Bakı, “Papyrus” NP 2016 352 səh.

16. Yusifov M. Azərbaycan dili fonetikasının əsasları. Bakı, «Elm və təhsil», 2012, 337 səh.

**İnternet resurslarından.**

17. <http://sdf.gov.az/> (4. 10. 2018. 12:00)

18. [http://sdf.gov.az/development/uploads/bitmis\\_grant\\_musabiqeleri/eif-mqm-shusha-3-2014-7-22\\_qalibler.pdf](http://sdf.gov.az/development/uploads/bitmis_grant_musabiqeleri/eif-mqm-shusha-3-2014-7-22_qalibler.pdf) (5. 10. 2018. 15:20)

19. <http://static.my-shop.ru/product/pdf/126/1259953.pdf> (8. 10. 2018. 20:30)

20. <https://az.wikipedia.org/wiki/A%C4%9Fdam> (9. 10. 2018. 23:41)

**MÜNDƏRİCAT**

---



LAYİHƏ HAQQINDA .....	3
RƏY .....	4
RƏY .....	6



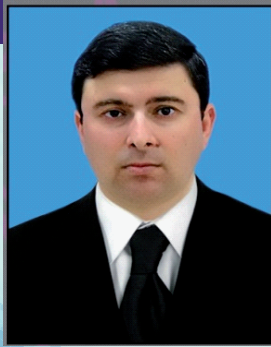
GİRİŞ .....	8
FONETİKA. Saitlər .....	10
Diftonqlar .....	17
Səslərin əvəzlənməsi .....	19
Ahəng qanunu .....	24
Səs artımı və səs düşümü hadisəsi. Saitlər .....	26
Samitlər .....	28
Samitlərin əvəzlənməsi .....	29
Assimilyasiya .....	48
Dissimilyasiya .....	50
Vurğu .....	51
LEKSİKA.....	60
MORFOLOGİYA. İsim .....	89
Sifət .....	96
Say.....	101
Əvəzlik .....	104
Zərf.....	108
Feil .....	111
Feilin lüğəvi məna növləri .....	111
Feilin quruluşca növləri .....	112
Feillərin qrammatik məna növləri .....	115
Feilin təsriflənməyə formaları. Məsdər.....	120
Feili sifət .....	121
Feili bağlama.....	122
Köməkçi nitq hissələri. Qoşma .....	124
Bağlayıcı .....	127
Ədat.....	130
Modal sözlər.....	132

Nida.....	133
Təqlidi sözlər.....	134
İmperativ sözlər.....	132
SİNTAKSİS. Söz birləşmələri .....	135
Söz birləşməsi və cümlədə sözlər arasında əlaqələr .....	136
İsmi birləşmələr.....	136
Feili birləşmələr .....	137
Sərbəst və sabit birləşmələr.....	138
Cümlə .....	139
Nəqli cümlə .....	139
Sual cümləsi .....	139
Əmr cümləsi.....	140
Nida cümləsi .....	140
Cümlə üzvləri, Baş üzvlər, Müptəda.....	140
Xəbər .....	140
İkinci dərəcəli üzvlər. Tamamlıq .....	141
Təyin .....	142
Zərflik.....	142
MÜRƏKKƏB CÜMLƏ .....	142
Nitqin növləri, Vasitəsiz nitq .....	143
Vasitəli nitq .....	143
TOPLAMALAR. MƏTNLƏR.....	144
Lüğət .....	292
İxtisarlar .....	312
Xüsusi işarələr.....	313
İstifadə olunmuş ədəbiyyat .....	314
Mündəricat .....	316









## *Cəfərov Əlvən Arif oğlu*

1978-ci ildə Füzuli rayonu Yuxarı Dilağarda kəndində anadan olmuşdur.

1997-2001. ADPU Filologiya fakültəsini “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı” ixtisası.

2002-2004. Gəncə Dövlət Universiteti, Magistratura şöbəsi, “Dilşünaslıq” ixtisası üzrə “Azərbaycan dili” ixtisası.

2010-2019. ADPU. “Dədə-Qorqud elmi-tədqiqat” laboratoriyasının kiçik elmi işçisi.

2013-ci ildən ADPU Filologiya fakültəsi Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının dissertantı. “Qərbi Azərbaycan və Şərqi Anadolu dialektlərinin etnolinqvistik xüsusiyyətləri” mövzusunda dissertasiya işi, bitmişdir, müdafiə ərəfəsindədir.

2013. Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun 2-ci Mobilik Qrant müsabiqəsinin qalibi.

Qrant № QMTK-EİF-Mob-2-2013-4(10)-13/13/5 qalibi.

2015. Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun 3-cü Şuşa Qrantı müsabiqəsinin qalibi.

**Qrant № EİF/MQM-3-Shusha-2014-7(22)-05/03/5.**

2016. Türkiyə Respublikasının Baş Nazirliyinə Bağlı “Yurtdışı Türkler və Akraba Topluluklar Başkanlığı”nın tətbiq etdiyi “Bölgəsel Araştırmalara Destek Programı”nın qalibi.

50 dən artıq məqalə və tezislər, respublikada və xaricdə keçirilən konfrans və simpoziumların iştirakçısı olmuşdur.

ASKEF-Avrasiya Sanat, Kültür, Edebiyyat və Bilim Federasyonunun Abşeron rayon təmsilçisi.

2019-cu ilin aprel ayından ADPU-nun Elmi Tədqiqat Mərkəzinin elmi işçisidir.



İKSAD  
Publishing House



978-625-7954-83-9